

ชาวบ้านมีข้อสังเกตว่า ราคาข้าว ทอง และที่ดินมีส่วนสัมพันธ์กันอยู่ กล่าวคือ ถ้าอยากรู้ว่าข้าวราคาเท่าไรให้ไล่ราคาทอง เช่น ข้าวราคาเกี่ยวนละ 400 บาททองก็ราคาบาทละ 400 เท่ากัน ส่วนราคาที่ดินก็ราคาโดยประมาณเท่ากับข้าวหนึ่งเกี่ยวน ราคาข้าวกับทองนี้ยังสามารถเทียบกันได้มาจนถึงปัจจุบัน ข้าวเหลืองขมิ้นเกี่ยวนละ 1,100 - 1,200 ทองราคา 1,200 ปัจจุบันทองราคาบาทละ 6,000 -7,000 บาท ขณะที่ข้าวหอมมะลิอย่างดีราคา 7,000 บาท ในระยะหลังเพราะพ่อค้ามีการแข่งขันกันมาก ทำให้เหลือกำไรเพียงเกี่ยวนละ 5 บาท พ่อค้าบางรายแข่งขันไม่ไหวก็หันไปรับจ้างบรรทุกซึ่งได้ค่าบรรทุกเกี่ยวนละ 35 บาท

โรงสี บริเวณลุ่มน้ำนครชัยศรีสมัยก่อนมีโรงสีหลายขนาดตั้งเรียงรายอยู่สองฝั่งแม่น้ำและทางแยกปากคลองที่เป็นชุมทางของเรือรับซื้อข้าวที่แล่นผ่านไปมา เจ้าของโรงสีส่วนใหญ่เป็นนายทุนคนจีนจากกรุงเทพฯ ที่มาตั้งโรงสีขึ้นแถบนี้ราวๆ สมัยรัชกาลที่ 6 และเป็นโรงสีเครื่องจักรขนาดใหญ่และขนาดกลาง เช่นที่ลำพญา มีโรงสี 3 โรง ที่บางระกำมี 1 โรง บางพระ 1 โรง ห้วยพลู 1 โรง ลานตากฟ้ามี 1 โรง และที่จี่วราย 2 โรง ที่มีชื่อเสียงคือ โรงสีไพบูลย์ โรงสีขุนเฮงหลี โรงสีสมบุญณ์ มีโรงสีโคกแขก(ใหญ่) โรงสีแย้แซ โรงสีบางโพธิ์ โรงสีไฟบางเตย โรงสีปากลัด โรงสีสะอาด โรงสีสหมิตร โรงสีซ้อฮก โรงสีฮงฮวด โรงสีเฮียแม้ง โรงสีเฮียบงู โรงสีอรัญพระยา โรงสีขนาดใหญ่มีกำลังการผลิตวันละ 50 เกวียน ต่อมาได้พัฒนาเป็น 100-200 เกวียน โรงสีขนาดกลาง มีกำลังการผลิต 20-50 เกวียน โรงสีขนาดเล็ก มีกำลังการผลิต 5-20 เกวียน ซึ่งมักรับจ้างสีข้าวเป็นส่วนใหญ่ โรงสีย่อยสีข้าวได้ไม่ถึง 5 เกวียนต่อวัน มีอยู่เกือบทุกท้องที่ ทุกตำบล โรงสีเหล่านี้รับจ้างสีอย่างเดียวเพื่อเอาปลายข้าว ระยะแรกที่มีโรงสี ผู้ที่นำข้าวไปสีต้องไปนั่งเฝ้าเพื่อรอเอาข้าวสารกลับ ต่อมาก็มีคนไปเก็บข้าวที่บ้านมาสีแล้วก็เอาไปส่ง

ข้าวจากทางเหนือ คือ นครสวรรค์ ชัยนาท อุทัยธานีก็ล่องมาขายแถบสุพรรณบุรี เรื่อยมาจนถึงบางเลน และนครชัยศรีซึ่งมีโรงสีจำนวนมากด้วย เจ้าของโรงสีส่วนใหญ่ไม่มีที่นา รับซื้อข้าวอย่างเดียวโดยผ่านพ่อค้าคนกลางนายทุนท้องถิ่นและพ่อค้ารายย่อยที่ไปรวบรวมแลกซื้อข้าวจากชาวนาเท่านั้น ระหว่างโรงสีกับพ่อค้ามีความเชื่อถือถือถือทางการค้ากันอยู่

การขายข้าวให้โรงสี พ่อค้าข้าวเลือกขายให้โรงสีที่ให้ราคาดี โดยขายเรื่อยไปตั้งแต่ต้นนครชัยศรีไปถึงมหาชัย “...เราไปเลือกที่ไหนแพงเราก็ไปขายที่นั่น เราไม่มีเจ้าประจำเหมือนกัน...” พ่อค้าข้าวสมัยนั้นรู้ราคาข้าวจากโรงสี ส่วนชาวนาเองไม่รู้ราคาจริงในท้องตลาดเท่าไร จะรู้

ก็ต่อเมื่อพ่อค้าข้าวไปซื้อข้าวจากชาวนา พ่อค้าข้าวใช้วิธีไปสืบราคาจากหลายๆ โรงสีด้วยวิธี “วิ่งฟัง” โดยพายเรือบดซึ่งเป็นเรือลำเล็ก ซึ่งแต่เป็นการคมนาคมทางน้ำที่เร็วที่สุดในสมัยนั้น

“...พายจากสามพรานโรงสีท่าไม้ ระยะทางเป็น 10 กิโลเมตร กว่าที่จะถึง พายจากนี้ไปนครชัยศรีอีก 14-15 กิโลเมตร การพายเรือถ่าน้ำขึ้นต้องรีบไป ขากลับน้ำลงก็ตามน้ำ ถ้าไปขายข้าวข้างล่าง ต้องดูน้ำ พอน้ำลงก็ออกเรือ แจวกันไป พอน้ำขึ้นเราขายข้าวเสร็จแล้วก็กลับ ถ้าไปฟังราคา ขาขึ้นมาถ่าน้ำยังไม่มีดักก็แวะซื้อตาม บ้านเลย...เจ้าของโรงสีส่วนมากจะเป็นคนจีน จีนแบบบ้านเรา ไม่ใช่จีนนอก จีนบ้านเราเป็นลูกจีนแม่ไทย...” (สันติ เย็นสบาย, สัมภาษณ์)

ราคาซื้อ-ขายข้าว ขึ้นอยู่กับราคาตลาดซึ่งถูกกำหนดโดยพ่อค้าส่งออกเป็นหลัก โรงสีไม่มีโอกาสกำหนดราคาเอง ข้าวที่สีแล้วจะส่งไปขายที่กรุงเทพฯ ในช่วงที่เศรษฐกิจดี ข้าวก็มีราคาดี หลังจากมีโรงสีแล้วราคาข้าวขึ้นมาเรื่อยๆ เช่น ราคาข้าวเหลืองอ่อน ญี่ปุ่น มอญเตี้ย ช่วงแรกๆ ราคาเพียงเกวียนละ 500, 600 บาท แล้วขึ้นมาเป็น 800 -1,000 บาท ช่วงข้าวดีราคาขึ้นถึง 2,500 บาทต่อเกวียน ส่วนราคาซื้อ 1,000 บาท ราคาขาย 1,000 บาท พ่อค้าได้กำไรจากค่าออก ตาชั่ง 8 ถึงต่อ 1 เกวียนสำหรับข้าวธรรมดา แต่ถ้าเป็นข้าวจุดมอญ ข้าวเต็กเล็ก ข้าวพวง ได้ 10 กว่าถึงต่อเกวียน โรงสีขนาดเล็กที่สีข้าวได้ประมาณ 50-60 เกวียนต่อวัน ต้องขยายเป็น 100-200 เกวียน ส่วนโรงสีขนาดใหญ่สามารถสีข้าวได้ถึง 300-400 เกวียนต่อวัน เนื่องจากธุรกิจการค้าข้าวดีมาโดยตลอด

ฤดูกาลสีข้าวเริ่มตั้งแต่เดือน 11 ถึงเดือน 5 (พฤศจิกายน – เมษายน) การที่ต้องสียี่สิบหลายเดือนเพราะเมื่อก่อนกว่าจะทำนาได้ข้าวต้องใช้เวลาาน ธุรกิจโรงสีประสบวิกฤติในปี พ.ศ. 2502 หลังจากนั้นน้ำท่วมปี พ.ศ. 2503 เกิดภาวะแห้งแล้ง น้ำเค็มมากขึ้นมาถึงบางเลน น้ำกร่อยไปถึงบางไทรอยู่ได้บางหินมูล ชาวบ้านต้องไปล่แม่น้ำ* เอน้ำจืดที่บางหลวง หน้ำที่อยู่บริเวณริมตลิ่งตายหมด เค็มถึงขนาดมีแมงกะพรุนขึ้น แต่หลังจากก็สามารถฟื้นกลับมาได้ ในปี พ.ศ. 2510 ถึง 2520 ยังสามารถซื้อข้าวเปลือกซึ่งผลิตได้มากในพื้นที่บางระกำ ลำพระยา บางหลวง การขนส่งก็ยังไปทางเรือเพราะว่าทางรถยนต์ยังไม่สะดวก พอมาประมาณปี พ.ศ. 2520 เริ่มมีถนนลูกรัง ทำให้

* การล่แม่น้ำ บางท้องถิ่น เรียกว่า การล่แม่น้ำ หมายถึง การเอาเรือไปบรรทุกน้ำจืด จากแหล่งน้ำจืดตามแม่น้ำลำคลอง วิธีการคือ ถ่วงกราบเรือข้างหนึ่งเอียงลงในน้ำปล่อยให้น้ำจืดเข้าเรือจนเกือบเต็มแล้วจึงถ่วงกราบเรือด้านตรงข้ามให้เรือหงายคืนกลับมาตามปกติ ก็จะได้น้ำจืดตามต้องการ

รถยนต์วิ่งถึงได้แล้ว ประกอบกับในปี พ.ศ.2518 มีโครงการเงินผันของรัฐบาลหม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช และในปี พ.ศ. 2523 ก็มีโครงการเงิน กสช.ของรัฐบาลพลเอกเปรม ทำให้โครงข่ายถนนเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว การขนส่งข้าวจึงเปลี่ยนมาขนส่งทางถนนแทนทางน้ำแต่เดิม

เส้นทางค้าข้าว : จากนาสู่โรงสีไปกรุงเทพฯ

ในสมัยก่อนการขนส่งข้าวทางเรือเพื่อเดินทางเข้ากรุงเทพฯ อาศัยแม่น้ำลำคลอง โดยเรือข้าวมาจอดพักตรงจิวราย ลานตากฟ้า เพื่อรอเข้าคลองมหาสวัสดิ์ เรือข้าวต้องมาจอดรอหน้าประตูน้ำมหาสวัสดิ์เพื่อรอน้ำขึ้นน้ำลงให้มีระดับใกล้เคียงกัน เนื่องจากน้ำในคลองกักระดับน้ำไว้สูง ประตูน้ำนี้จะเปิดให้น้ำด้านที่สูงกว่าไหลลงมาให้มีระดับเท่ากันแล้วจึงเปิดให้เรือเข้าไปได้ โดยเปิดตอนช่วงน้ำขึ้น วันละประมาณสองครั้งสำหรับเรือที่จะเข้ากรุงเทพฯ เรือที่จะผ่านประตูน้ำได้ต้องมีขนาดไม่กว้างมากเพราะว่าประตูน้ำกำหนดความกว้างเอาไว้ “...รู้สึกว่าการประตูน้ำจะอยู่ในเกณฑ์ 6 เมตรหรือกว่า 6 เมตรนิดหนึ่ง จากเดิมที่เคยอาจจะกว้างแค่ 3 เมตร 2 เมตร ก็ขยายไปเป็น 4 เมตร 5 เมตร จนขยายไม่ออก ขนาดเรือที่บรรทุกข้าวได้ 500 ลูกหรือกว่า 50 ตัน หรือว่า 50 เกวียน ต่อเรือมาที่แรกเข้าประตูไม่ได้ต้องไปเดินข้างเรือให้เข้าประตูน้ำได้...” เมื่อเรือข้าวต้องมาจอดรอประตูน้ำเปิด ทำให้มีโรงสีมาตั้งดักรอข้าวเปลือก อยู่บริเวณประตูน้ำนี้หลายโรง เช่น บริษัท เชียงรุ่ง โรงสีเซ่งฮงหยี่ เมื่อสีได้ก็ส่งไปให้บริษัทที่กรุงเทพฯ คือแทนที่จะรอผ่านคลองมหาสวัสดิ์ไปกรุงเทพฯ ก็มาซื้อข้าวเสียที่ตรงนี้ “...เพราะสมัยก่อนกว่าเรือจะออกได้ลำบากมาก เนื่องจากปริมาณน้ำไม่มาก ต้องดูพระจันทร์ข้างขึ้นข้างแรม บางครั้งก็ไปติดแหงอยู่กลางคลองบ้าง มาจอดพักตรงนี้แล้วก็รอเวลาที่จะเข้าไป บางทีก็รอเป็นวัน สองวันก็มี...”

สำหรับการขนส่งข้าวของชาวนาไปโรงสีนั้น เนื่องจากพื้นที่แถบลุ่มน้ำนครชัยศรีมีคลองเล็กคลองน้อย ทั้งที่รัฐเป็นผู้ตัดเชื่อมแม่น้ำ และมีคลองซอยอีกมากมายที่ชาวนาทำเอง แต่การขนส่งข้าวจากนาไปยังโรงสีก็ไม่สะดวกสบายเหมือนปัจจุบันนี้ ฉะนั้นเมื่อเวลาข้าวสุกและเก็บเกี่ยวเสร็จแล้ว จึงมักมีพ่อค้านำเรือไปรับจ้างขนข้าว หากจะใช้เรือใหญ่ก็ไม่สามารถเข้าคลองเล็กได้ พ่อค้าจึงต้องใช้เรือต่อลำเล็ก ใส่เครื่องอีซุทุ เต็มน้ำมันโซล่า จึงเรียกกันว่า “เรือโซล่า” ใช้เรือ 6 ลำ โยงกันเป็นแถว เป็นขบวนเข้าไปขนข้าว มีคนงานไปด้วย 7-8 คน ช่วยแบกข้าว เรือบรรทุกข้าวได้ลำละ 5 เกวียน รวม 30 เกวียน นอกจากนั้นยังมีเรือต่อสำเร็จลำเล็กๆ ชื่อจากสุพรรณบุรี เรียก “เรือไหล” เรือแบบนี้จุข้าวได้ 7 เกวียน ขายเป็นลำละ 7,000 บาท ก็เป็นที่นิยมใช้กัน ถ้าเป็นเรือ

ขนาดใหญ่ขึ้นมาอีกบรรทุกข้าวได้ 11 เกวียน เรียกว่า “เรือมาด” ต่อด้วยไม้ตะเคียน เป็นแบบเดียวกับที่ใช้บรรทุกดินหรือทรายในปัจจุบันนี้แต่ขนาดเล็กกว่า (ประทีป พรหมสุรินทร์, สัมภาษณ์)

“...เรือโยงนี้ตั้งแต่ที่ผมจำความได้ มันจะมีเรือที่บรรทุกข้าวสารหรือ บรรทุกข้าวเปลือก ขนาดใหญ่เลย เมื่อราวปี 2490 ขนาดใหญ่เลยก็ไม่เกิน 20 เกวียนหรือว่า 20 ตัน ที่ต่อเรือใหญ่ที่สุดในลุ่มน้ำนครชัยศรีมันก็มีที่บ้านผม (บางหลวง) เรือลำนั้นบรรทุก ข้าวสารได้ 245 ลูก ก็เท่ากับ 24 เกวียน ถ้าข้าวเปลือกก็ ประมาณ 25 เกวียน...”

เรือที่ต่อขายนั้นนอกจากจะมาจากสุพรรณบุรีแล้ว ยังมีพ่อค้าจากจังหวัดพิจิตร อุทัยธานี และกำแพงเพชร โยงมาขายเป็นพวงอีกด้วย เรือที่นำมาขายนี้มีลักษณะต่าง ๆ กัน เรือที่นิยมมากอีกประเภทหนึ่ง คือ “เรือหัวปลาหลด” เป็นเรือหัวทุๆ ขนาด 7-8 ศอก (3-4 วา) ล่องมากับแพเที่ยวละ 50-60 ลำ ในสมัยต่อมาเมื่อมีเครื่องเรือมาขาย ชาวบ้านก็ซื้อเครื่องมาติดแบบเครื่องเรือหางยาว มีหลายรุ่นตั้งแต่โกลเลอร์ เรือแปะเล็ก โกลเลอร์โลแฑ็ค โกลเลอร์แรม ถ้าเครื่องใหญ่ขึ้นมาเรียกว่า “พวกปัก” ก็มีเครื่อง “วิเย็นชิน ใช้น้ำมันเบนซิน ต่อมาพัฒนาเป็นเครื่องจีโร 900 13 แรงม้า ถึงจีโร 20 ต่อมามีโลแฑ็ค 7, 18, 20, 25 แรงม้า รุ่นที่มีประสิทธิภาพมากๆ คือ โลแฑ็ค 33 ชาวบ้านบอกว่า “วิ่งยังกะเครื่องบิน”

เมื่อโรงสีข้าวเรียบร้อยแล้วก็ต้องลำเลียงข้าวลงเรือไปส่งกรุงเทพฯ อีกทีหนึ่ง สมัยก่อนตลาดปลายทางอยู่ที่ตรอกข้าวสาร รวมทั้งโกดังข้าวอีกหลายแห่งแถวพระประแดง ที่นั่นจะมีเอเยนต์ มีตัวแทนเก็บค่าข้าว ที่รับซื้อข้าวไว้ แล้วเอาข้าวไปขาย เอเยนต์จะไปตรวจคุณภาพข้าวว่าเกรดอะไร ราคาเท่าไร แล้วจึงตกลงราคาซื้อขายกัน ชาวบ้านบางหลวง เล่าว่า ส่วนใหญ่พ่อค้าจะมีโรงสีเจ้าประจำ เช่น โรงสีชวนเฮงหลี เซ่งเฮง ที่จี่วรายก็เป็นโรงสีเจ้าประจำของพ่อค้าข้าวรายหนึ่งที่มีเส้นทางเดินเรือตลอดลุ่มน้ำนครชัยศรี เรือที่บรรทุกข้าวไปกรุงเทพฯ เป็นเรือลำใหญ่ เรียกว่า “เรือกระแซง” มี “เรือแท็กชี หรือ เรือลากจูง” จูงกันไปเป็นพวง เรือประเภทนี้มีพัฒนาการอย่างต่อเนื่องเช่นกัน จากเรือลำเล็กๆ ขนข้าวได้ 10-14 เกวียน สามารถต่อเป็นเรือขนาดบรรทุก 40 ถึง 50 เกวียน ต่อมาในปี พ.ศ. 2502 จึงมีการต่อเรือขนาดใหญ่ขาย มีแหล่งต่อเรืออยู่ที่คลองบางหลวง(ฝั่งธนบุรี)และคอวัง (อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี) มีระวางบรรทุกข้าวได้หลายร้อยลูก ใช้ประโยชน์ในการขนข้าวไปกรุงเทพฯ ได้เป็นเวลานาน เมื่อมีถนน เรือเหล่านี้จึงค่อยๆ หดหายไป ต้องเอาไปขึ้นคาน ตอกหมันและยาแนวไว้ ต่อมามีคนซื้อไปติดแอร์เพื่อไปทำร้านอาหาร แถวอ่างทองและอยุธยาเป็นจำนวนมาก หดประโยชน์ในการขนข้าวไปแล้วโดยสิ้นเชิง

สภาพสังคมวัฒนธรรม

จากความทรงจำของชาวลุ่มน้ำนครชัยศรีเมื่อ 80 ปีเศษที่ผ่านมา พวกเขายังคงจดจำสภาพชีวิตความเป็นอยู่บริเวณสองฝั่งแม่น้ำ ลำคลองต่างๆ ซึ่งมีบ้านเรือน ตลาดริมน้ำ เรือนแพ ร้านค้า วัด โบสถ์ ศาลเจ้า และโรงสี ที่ตั้งเรียงรายอยู่ริมแม่น้ำเป็นระยะๆ ชาวบ้านส่วนใหญ่มีความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย และดำเนินชีวิตอย่างสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติที่เอื้ออำนวยให้สามารถพึ่งพาตนเองได้เกือบทุกด้าน ชาวบ้านในชุมชนต่างๆ มีข้าวอยู่ในยุ้งฉางไว้กินตลอดปี ทั้งผู้ที่ทำนาเองและแลกเปลี่ยนข้าวกับผลผลิตอื่นๆ ปลูกผักผลไม้ในบริเวณบ้าน เก็บพื้นเผาถ่านใช้เป็นเชื้อเพลิง กับข้าวแทบไม่ต้องซื้อเพราะในน้ำมีกุ้งมีปลาอย่างเหลือเฟือ ชื่อเฉพาะของใช้ที่จำเป็นจริงๆ คำพูดของชาวบ้านสะท้อนวิถีชีวิตของชุมชนในช่วงเวลานั้นได้เป็นอย่างดี

“...แต่ก่อนนี้ทำนาครั้งเดียว มันมีความสุขกว่าสมัยนี้เยอะ เข้ามาก็ไปทำนา ไถนาเสร็จ รุนนา เย็นมาก็เลี้ยงควาย สุ่มปลาตามหนอง ไปกันที่ 10-20 คน ก็สนุก พอหมดหน้านาก็ตีไก่ ดักปลา แต่ที่บางขโมยไม่ค่อยเท่าไร แต่ชอบเล่นไฟตอง เข้าไปทำนา บ่ายกลับมาเล่นไฟ ตกบ่ายกินน้ำตาลเมา ธรรมชาติเป็นอย่างนี้ มันไม่ซีเกียจ แต่เริ่มจากพ่อ แม่ ปู่ย่า ตายาย เค้าก็ทำมาอย่างนี้.. ” และ

“... จะแกงอะไรก็ตำน้ำแกงขุดมะพร้าว คั้นกะทิรอไว้ได้เลย แค่อวยสรวงลงไปในคลองก็ได้ปลามาแกงหม้อหนึ่งแล้ว คนแถบนี้ซื้อแต่น้ำมันหมู นานๆ ถึงจะซื้อหมูเจ็ทที่พายเรือมาขายสักที กะปิ น้ำปลาก็ทำกินเอง... ผักหญ้าปลูกเองหมดที่เหลือกินถึงเอาไปขาย...”

ส่วนของใช้ที่จำเป็นรวมทั้งขนมนมเนยมี พ่อค้า แม่ค้าขายของโชรห่วย (ของชำ) ตั้งเป็นแพ เป็นร้านค้าขายกันอยู่ในชุมชน และพายเรือเร่มาขายให้ถึงหน้าบ้าน ของที่นำมาขายได้แก่ เนื้อหมู มันหมู น้ำมันก๊าด เต้าหู้ยี้ กระเทียมดอง หัวไชโป้ว ปลาทุเค็ม ขนมหั้ว ขนมห้าปีน ขนมหาล ขนมหัก และขนมปังตัวเลข ฯลฯ ส่วนมากมักเป็นของที่ไม่มีเสียง่าย สามารถเก็บไว้กินได้นานๆ ของพวกนี้ขายดีในหน้าแล้ง เพราะแหล่งน้ำที่เคยวิดปลา ไม่ว่าจะเป็นในแม่น้ำ ในนา ในบ่อ ในหนอง ก็วิดกันจนหมด ชาวนาเอาข้าวมาแลกกับสินค้าเหล่านี้ ถ้ามีเงินก็ใช้เงินซื้อ หากไม่มีก็จับบัญชีไว้ ถ้าเป็นหนี้ถึง 2-3 ชั่ง ก็นับว่ามากโขแล้วในสมัยนั้น

วิถีชีวิตที่ผูกติดกับสายน้ำ

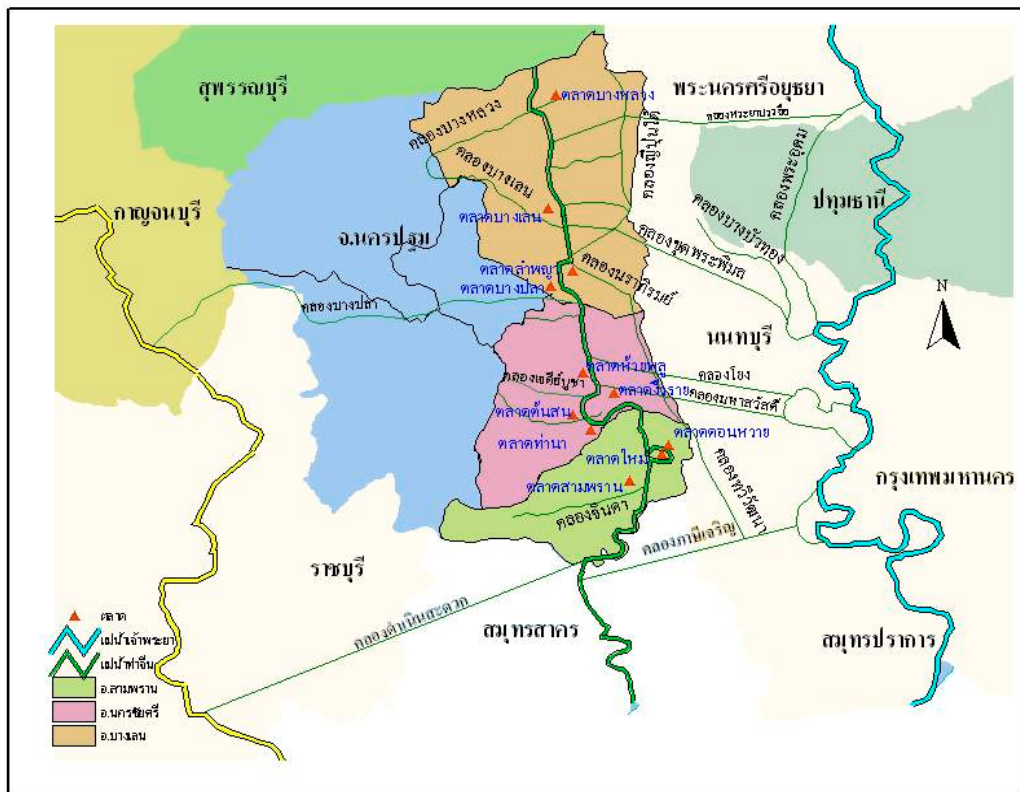
จากการที่ชุมชนลุ่มน้ำนครชัยศรีต้องอาศัยน้ำเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิต ทำให้ชาวบ้านมีความผูกพันกับน้ำ ทั้งในแง่ของการทำมาหากิน การคมนาคม การทำกิจกรรมทางด้านสังคม และด้านประเพณีวัฒนธรรม ตลาดเป็นพื้นที่ทางสังคมอีกแห่งหนึ่งที่แสดงถึงความผูกพันกับสายน้ำ เป็นแหล่งพบปะผู้คนจากคั้งน้ำต่างๆ และพ่อค้าจากถิ่นอื่นเพื่อนำสินค้ามาซื้อขายแลกเปลี่ยนกัน ตลาดใหญ่ๆ ที่สำคัญมีหลายแห่ง เช่น ตลาดบางหลวง (พ.ศ. 2466) ตลาดบางเลน (พ.ศ. 2485) ตลาดบางปลา อำเภอบางเลน ส่วนที่อำเภอนครชัยศรีมีตลาดจรัญราย ซึ่งเกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อมีการสร้างสถานีรถไฟจรัญราย เหตุที่เป็นตลาดเพราะเป็นท่าเรือที่มีผู้คนขึ้นลงเรือ และโดยสารรถไฟเพื่อไปกรุงเทพฯ ตลาดห้วยพลู ตลาดต้นสน (ปากคลองเจ็ดชัยบูชา-แม่น้ำนครชัยศรี) ตลาดท่าหนา (พ.ศ. 2456-2475) เป็นแหล่งรวมของสินค้าขนาดใหญ่ มีเรือจากต่างประเทศจีน ที่เรียกว่า เรือสามเสา หรือเรือเป๊ะจ่าย เข้ามาบรรทุกข้าว เพราะบริเวณนี้มีท่าเรือและโรงสีอยู่จำนวนมาก ต่อมาภายหลังจากการสร้างสะพานโพธิ์แก้วทำให้เรือเป๊ะจ่ายเข้ามาไม่ได้ การค้าขายข้าวจึงเปลี่ยนไปใช้เรือเอี่ยมจันทน์แทน ตลาดน้ำปากคลองบางแก้ว เป็นตลาดน้ำที่ใหญ่ที่สุดของกลุ่มน้ำนครชัยศรีวันหนึ่งๆ จะมีเรือมาขายสินค้าไม่ต่ำกว่าวันละ 100 ลำ ตลาดในเขตอำเภอสามปราชญ์ได้แก่ ตลาดดอนหวาย ตลาดใหม่ ตลาดสามพราน สภาพตลาดโดยทั่วไปจะมีอาคารร้านค้าตั้งหันหน้าลงแม่น้ำ ผู้มาค้าขายและซื้อสินค้าจะเดินทางมาด้วยเรือ โดยเฉพาะชาววนาในละแวกใกล้เคียงมาจับจ่ายซื้อของกินของใช้ เครื่องมือในการทำนา ตลอดจนเสื้อผ้า ตลาดเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นท่าเรือของบริษัทสุพรรณชนสงด้วย

ชาวสามพรานเล่าถึงตลาดน้ำที่มีชื่อเสียงที่สุดในสามพรานก่อนปี พ.ศ.2490 ว่า บริเวณหน้าวัดนักบุญเปโตร ชาวบ้านเรียกกันว่าวัดโรมัน ในวันอาทิตย์จะมีตลาดนัดเต็มหน้าวัด เรือจากที่ไหนๆ ก็มาขายที่หน้าวัด เพราะว่าเป็นวันที่ชาวบ้านไปโบสถ์ มีของมาขายมากมาย มีทั้งที่มาจากดำเนินสะดวก ตลาดท่าหนา พ่อค้าจากนครชัยศรีต้องมาซื้อสินค้าที่นี้ไปขาย ตลาดอีกแห่งหนึ่งที่เป็นตลาดใหญ่คือ ตลาดนัดปากคลองบางแก้ว ที่มีทุกวันอาทิตย์ ตลาดนัดสมัยนั้นจึงเป็นแหล่งแลกเปลี่ยนสินค้าที่หลากหลาย พฤติกรรมการซื้อไม่เหมือนกับปัจจุบันที่มีแค่การมาซื้อ แต่สมัยก่อนคนที่มาตลาดเป็นทั้งคนมาขาย คนมาซื้อในคราวเดียวกัน บางคนมาซื้อเพื่อไปขายต่างจังหวัด

ตลาดในเขตสามพรานที่ยังคงมีชีวิตชีวาอยู่จนวันนี้ คือ ตลาดดอนหวายซึ่งเป็นตลาดที่เก่าแก่ มีมานานแล้ว แม้ในสมัยก่อนเป็นตลาดที่ไม่ใหญ่นัก แต่เป็นตลาดสำคัญของคนแถบบางกระเจิก ไร่จึง และบางเตย เพราะมีเรือสินค้าจากกรุงเทพฯ นำของใช้ประเภทเสื้อผ้า เครื่องมือเครื่องใช้สำหรับทำไร่ทำนา มาส่งเป็นประจำ กับข้าวกับปลา มีบ้างแต่ไม่มากนัก เพราะคนพื้นที่มีผักมีปลา กินกันอยู่แล้วจะซื้อกันอยู่บ้างก็เป็นจำพวกอาหารทะเล ตลาดนี้ซบเซาไปบางช่วงเวลา พอหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 กลับเจริญขึ้นมาอีก มีร้านขายปุ๋ย ขายยา ขายอุปกรณ์ก่อสร้าง มีร้านกาแฟหลายร้าน เป็นกาแฟคั่วเองเรียกว่า กาแฟสด คนจากบางเตยและที่อื่นๆ ในบริเวณใกล้เคียงมักมากินกาแฟกันตอนสองทุ่ม เสียงน้ำ เสียงจ้ำเรือ เสียงคนเดิน ดุมีชีวิตชีวา แต่เมื่อถนน ตลาดริมน้ำอย่างตลาดดอนหวายก็กลายเป็นตลาดโทรมๆ เก่าๆ เหลือเพียงร้านค้าห้องแถวไม่กี่ร้าน มีสภาพเป็นบ้านอยู่อาศัยมากกว่าตลาดขายสินค้า จนกระทั่งเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2540 มีนักข่าวหนังสือพิมพ์ลงข่าวเรื่องเปิดทะเลใต้ ห่อหมก ขนมตาล อาหารอร่อยของตลาดดอนหวาย จากนั้นมาจึงมีคนมามากขึ้นเรื่อยๆ มีการขายของหลายประเภท เช่น กาแฟ กวยเตี๋ยว อาหารสด อาหารแห้ง อาหารคาว-หวาน ผักสดและผลไม้ของสามพราน ไม้ดอกไม้ประดับ สินค้าหัตถกรรมต่างๆ มีคนจากต่างถิ่นมาเที่ยวซื้อหาสินค้าจำนวนมาก ทำให้ตลาดกลับมามีชีวิตชีวาขึ้นอีกครั้งหนึ่ง

ตลาดใหญ่ในอำเภอบางเลน ได้แก่ ตลาดลำพญา ชาวบ้านไปตลาดเพื่อซื้อข้าวของเครื่องใช้ที่จำเป็นที่ไม่สามารถผลิตได้เอง เช่น เสื้อผ้าสำเร็จรูป เครื่องอุปโภคบริโภค “...บางทีไปซื้อพริกซื้อกระเทียม หัวหอมเป็นกิโลๆ มันถูกกว่าแม่ค้าพายเรือขาย ชื่อน้ำตาลมาเป็นปี ถ้ามีเงินมากๆ ก็พายเรือไปตลาด ถ้าหากไม่ค่อยมีเงินก็รอแม่ค้าพายเรือขาย...”

นอกจากนี้ยังมีตลาดย่อยๆ ในเขตบางเลน เช่น ตลาดเกาะแรด ชาวบ้านที่อยู่แถบที่ดอน เช่น แถบกำแพงแสน จะเอาสินค้าประเภทของป่าขนใส่เกวียนมาส่งที่ตลาดเกาะแรด แล้วซื้อสินค้าที่มาจากโรงงานประเภทเสื้อผ้า หรือของแห้งประเภท หอม กระเทียม กล้วย กลับไป เรือที่มาส่งของเหล่านี้จะมาส่งของอย่างเดียว ไม่รับซื้อสินค้าเกษตร มีการพ่วงโยงกันเป็น 10-20 ลำ แวะส่งของไปเรื่อยๆ เมื่อขายหมดก็กลับเข้าโรงงานบรรทุกออกมาอีก แวะส่งของตามตลาดเกาะแรด บางปลา ลำพญา บางเลน เรื่อยไปจนถึงสุพรรณบุรี โดยมีขาประจำ ขาใครขามัน พ่อค้าเหล่านี้ส่วนมากเป็นคนจีนทั้งสิ้น

แผนที่แสดงตลาดริมแม่น้ำนครชัยศรี

เอามาใช้ขายเรือ เกลือ น้ำตาลปีบ น้ำตาลปึก น้ำตาลทรายก็มีบ้าง ส่วนน้ำมันหมู ชาวบ้านซื้อหมู 3 ชิ้นแล้วเอามาเจียว สมัยนั้นยังไม่มีน้ำมันหมูเจียวสำเร็จรูปขาย (หมูซื้อจากตลาดภายในท้องถิ่น ไม่ได้มาจากที่อื่น) ส่วนน้ำปลาทำเอง ข้าวปลูกเองไม่ต้องซื้อ เมื่อจะกินก็เอามาต้ม (ตำ) เป็นข้าวต้มมือ พวกชาวสวนมีการปลูกข้าวตามร่องสวนไว้พอกิน แต่ก็ไม่เหลือขาย ชาวสวนเอาผลไม้ใส่เรือไปขายตามคลองที่ชาวนาอยู่ เอาผลไม้ไปแลกข้าว สามารถเก็บข้าวได้มาเป็นฉางๆ แล้วนำมาขายต่อให้พ่อค้าได้กำไรหลายชั้น ชาวบ้านบางคนซื้อของจากเรือเป็นเงินเชื่อ เมื่อเป็นหนี้มากๆ เข้า ต้องยกที่ดินเป็นการจ่ายหนี้ก็มี

สำหรับชุมชนในกลุ่มน่านนครชัยศรี ฤดูน้ำมากคือฤดูกาลที่ผู้คนในลุ่มน้ำมีความคึกคัก รื่นเริง และมีความสุข น้ำที่ท่วมทันตลิ่ง ทุ่งนา ที่ลุ่มหนองบึง นำมาซึ่งความสนุกสนานของสัตว์น้ำหลากหลายชนิด พืชพรรณตามธรรมชาติ และพืชผักที่เพาะปลูกเจริญงอกงามดี การสัญจรทางน้ำสะดวกสบาย ในขณะที่ฤดูแล้ง น้ำแห้งขุดตักกันคลอง การขนส่งการสัญจรไปมาต้องใช้ทางเกวียนที่ขรุขระไม่สะดวก “...เวลาเจ็บป่วยกลางคืน จะคลอດลูก น้ำแห้งก็ต้องเข็นเรือลงไป...หรือเวลาไปซื้อข้าว ถ้าน้ำน้อยจะลำบากมาก...”

“...เวลาไปขายข้าว สมมุติไปขายข้างล่างนี้ ต้องดูน้ำลงก็ออกเรือ แจกกันไป
พอเราขายข้าวเสร็จแล้ว น้ำขึ้นก็กลับ การพายเรือต้องดูน้ำขึ้นน้ำลง ถ้าน้ำขึ้น
ต้องรีบไปทางนี้ น้ำลงก็ตามน้ำ...”

ในการจัดงานบุญ งานบวช งานแต่งงาน หรืองานขึ้นบ้านใหม่ ชาวบ้านยังต้องคำนึงถึงน้ำ
ก่อนว่า ต้องเลือกวันเวลาที่น้ำมาก หรือน้ำเกิด หลีกเลียงวันเวลาที่น้ำน้อย หรือน้ำตาย

“...ในด้านวัฒนธรรมประเพณี เราจะแต่งลูกสาว เราจะมืงานบวช ก่อนนี้
ต้องบวชได้พรรษานะ เราต้องดูว่าน้ำมากตอนไหนน้ำเกิด แล้วเราจะทำงานบวช
เวลาทำงานพิธีใหญ่ต้องดูน้ำเกิดเยอะๆ น้ำเกิดที่ว่าต้องได้ทั้งวันยิ่งดี เพราะน้ำ
ตายมันแห้ง เราก็เดินทางไม่ได้ ไปซื้อของ ขนส่งอะไร ก็ไม่ได้...”

แม้แต่การที่พระออกบิณฑบาตรทางเรือ ชาวบ้านจะต้องเอาต้นมะพร้าวมาวางทอดพาด
มาจากตึนบันไดศาลาทำน้ำหรือห้วสะพานทำน้ำ เพื่อเอาไว้เดินไต่ลงมาใส่บาตรได้ยามน้ำลด วัด
ส่วนใหญ่ที่อยู่ริมน้ำมักจะเลือกทำเลสร้างวัดในบริเวณที่เป็นฝั่งคู้ซึ่งมีร่องน้ำลึก เพราะจะได้ไม่มี
ปัญหาการสัญจรเข้าออกวัดลำบากในเวลาน้ำแห้ง สามารถเอาทุ่นลอยอยู่ในน้ำได้ (ที่ขึ้นเรือลงเรือ
หน้าวัด) และเอาเรือพระบิณฑบาตรลงง่าย (เรือพระบิณฑบาตร เวลาที่ไม่ใช้มักเอาขึ้นคว่ำบนคาน
ในอุ้งเรือของวัด หรือคว่ำไว้บนบก)

“...ส่วนพระบิณฑบาตร ถ้าช่วงน้ำตายก็ต้องลงเดินไปในแม่น้ำ มันจะมีต้น
มะพร้าวทอดยาว บางทีเขาจะต้องไต่ลงไปเอาอาหารที่จะใส่บาตรวางไว้ตรง
ปลายโน่น ซึ่งมีแท่นเหมือนกับที่ท่า แท่นไม้ปักไว้แล้วเอาของวางไว้บนนั้น
ตอนเช้าพระและลูกศิษย์ก็มารับเอาไป เวลาพระพายเรือมาบิณฑบาตรแลดู
สวยงามมาก...”

เรือประทุนหรือเรือกระแซง
ปัจจุบันนำมาปรับใช้เป็นพาหนะ
ท่องเที่ยวทางน้ำ

เรือชนิดต่างๆ
ที่นำมาเก็บรวบรวมไว้ในบริเวณ
วัดสุขวัฒนาราม ซึ่งกำลังจะจัด
เป็นพิพิธภัณฑ์เรือ ในอนาคต

วันน้ำในแม่น้ำนครชัยศรีมีการขึ้น - ลง 2 ครั้ง น้ำขึ้นคือช่วงเวลาที่น้ำทะเลหนุนขึ้นมา น้ำลงคือช่วงเวลาที่ระดับน้ำทะเลลดต่ำลง ซึ่งตามปกติแล้วแบ่งเป็นช่วงเวลาคือ น้ำขึ้น 6 ชั่วโมง น้ำลง 6 ชั่วโมง ขึ้น-ลง สลับกันไปอย่างนี้ทุกวัน โดยน้ำจะขึ้น-ลง ช้าลงไปเรื่อยๆ วันละประมาณ 50 นาที ตามการขึ้น-ลงของดวงจันทร์ และปริมาณน้ำก็ไม่เท่ากันต้องขึ้นอยู่กับว่าเป็นข้างขึ้นข้างแรมวันไหนด้วย ส่วน "ข้างขึ้น-ข้างแรม" เป็นการนับวันทางจันทรคติ เดือนหนึ่งมี 2 ส่วนคือ ส่วนที่เป็นข้างขึ้นและส่วนที่เป็นข้างแรม โดยชาวบ้านมีวิธีสังเกตง่ายๆ ว่า ถ้าคืนที่มีเดือนขึ้นหรือพระจันทร์สว่างก็คือข้างขึ้น นับตั้งแต่ขึ้นหนึ่งค่ำไปจนถึงกลางเดือนเป็นขึ้น 15 ค่ำ และข้างแรมก็คือ คืนที่มีพระจันทร์มืด นับตั้งแต่แรมหนึ่งค่ำ(ต่อจากขึ้น 15 ค่ำ) ไปจนถึงสิ้นเดือนเป็นแรม 15 ค่ำ ซึ่งข้างขึ้น-ข้างแรมนี้สัมพันธ์กับน้ำเกิด-น้ำตาย* สำหรับชาวบ้านแล้ว "น้ำเกิด-น้ำตาย" เป็นการดูปริมาณน้ำขึ้น-น้ำลงในรอบหนึ่งเดือนว่าน้ำจะขึ้น-ลงมากหรือน้อยเมื่อใด ในรอบหนึ่งเดือน น้ำเกิดมีอยู่ 2 ช่วง คือช่วงวันเดือนเพ็ญ ตั้งแต่วันขึ้น 13 ค่ำ ถึงวันแรม 2 ค่ำ และช่วงวันเดือนดับตั้งแต่วันแรม 13 ค่ำ ถึงวันขึ้น 2 ค่ำ และในรอบหนึ่งเดือนก็มีน้ำตายอยู่ 2 ช่วงเช่นเดียวกัน คือช่วงของครึ่งเดือนแรก ระหว่างวันขึ้น 5 ค่ำ ถึงวันขึ้น 9 ค่ำ และช่วงของครึ่งเดือนหลังระหว่างวันแรม 5 ค่ำ ถึงวันแรม 9 ค่ำ วันที่มี

ระดับน้ำขึ้นสูงมากคือ ขึ้น 15 ค่ำ-แรม 2 ค่ำ โดยเหตุที่ช่วงเวลาน้ำเกิด ระดับน้ำจะมีความสูงต่ำต่างกันมาก ชาวบ้านจึงสังเกตได้ว่า ตั้งแต่วันขึ้น 7 ค่ำ-12 ค่ำ น้ำจะขึ้นๆ ลงๆ หลายเที่ยว อาจถึงวันละวันละ 7-8 เที่ยว แต่พอไปถึงขึ้น 13 ค่ำ น้ำจะเริ่มขึ้นเที่ยวเดียวแล้ว ไม่ขึ้นๆ ลงๆ และในช่วงเวลาน้ำตายอันเป็นช่วงที่มีระดับน้ำขึ้นและลงน้อยกระแสน้ำไหลไม่เชี่ยว ชาวบ้านเรียกว่า “น้ำเห่อ” หรือในช่วงที่กระแสน้ำหยุดไหลชั่วขณะเนื่องจากกำลังจะเปลี่ยนจากระดับน้ำขึ้นเต็มที่มาเป็นน้ำลง เรียกกันว่า “น้ำทรง” หรือ ช่วงที่น้ำในแม่น้ำลำคลองยังไหลลงไม่หมด ยังเหลือน้ำอยู่มากเพราะมีน้ำหนุนขึ้นมา เรียกว่า “น้ำนอนคลอง”

ในยุคที่ยังไม่มีการสร้างระบบควบคุมน้ำ ชาวบ้านจำกันได้อย่างขึ้นใจว่าน้ำจะขึ้นหรือลงในช่วงเวลาใด โดยต้องให้ช่วงเวลากิจกรรมต่างๆ สัมพันธ์กับการขึ้นลงของน้ำ ทั้งนี้เพื่อมิให้กิจกรรมต้องสะดุดหยุดชะงักลงไป อย่างเช่น พ่อค้าข้าวจะต้องจำการขึ้นลงของน้ำให้ได้เพราะต้องเอาเรือไปตวงข้าวบรรทุกข้าว ดังนั้นจึงทราบละเอียดถึงขนาดว่าน้ำจะขึ้น-ลงกี่ทุ่ม คอยไปเฝ้าดูน้ำพอน้ำขึ้นเต็มที่เรือจึงจะลอยลำแล้วใช้เรือแท็กชี้อูเรือบรรทุกข้าวออกมา พ่อค้าข้าวรายหนึ่งเล่าว่าในยุคที่ยังไม่มีการสร้างระบบควบคุมน้ำ ชาวบ้านจำกันได้อย่างขึ้นใจว่าน้ำจะขึ้นหรือลงในช่วงเวลาใด โดยต้องให้ช่วงเวลากิจกรรมต่างๆ สัมพันธ์กับการขึ้นลงของน้ำ ทั้งนี้เพื่อมิให้กิจกรรมต้องสะดุดหยุดชะงักลงไป อย่างเช่น พ่อค้าข้าวจะต้องจำการขึ้นลงของน้ำให้ได้เพราะต้องเอาเรือไปตวงข้าวบรรทุกข้าว ดังนั้นจึงทราบละเอียดถึงขนาดว่าน้ำจะขึ้น-ลงกี่ทุ่ม คอยไปเฝ้าดูน้ำพอน้ำขึ้นเต็มที่เรือจึงจะลอยลำแล้วใช้เรือแท็กชี้อูเรือบรรทุกข้าวออกมา พ่อค้าข้าวรายหนึ่งเล่าว่า

* น้ำเกิด เป็นช่วงที่มีระดับน้ำขึ้นสูงมากและต่ำมาก กระแสน้ำไหลขึ้น-ลงเชี่ยว เนื่องจากอิทธิพลของดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ในช่วงเวลาที่มาอยู่ในวงโคจรเกือบเป็นแนวเดียวกันกับโลก ส่วนน้ำตายเป็นช่วงที่มีระดับน้ำขึ้น-ลงน้อย กระแสน้ำไม่เชี่ยว เนื่องจากอิทธิพลของดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ในช่วงเวลาที่อยู่ในวงโคจรเกือบเป็นมุมฉากซึ่งกันและกันสัมพันธ์กับโลก

“...การค้าขายทางน้ำสมัยก่อน นัดกันเป็นค้ำว่าขึ้นกี่ค้ำ แรมกี่ค้ำจะไปตวงข้าว ไม่นิยมพูดเป็นวันที่ บางทีดูว่าน้ำขึ้นบ้ายก็รีบไปตวงตอนเช้า ถ้าน้ำขึ้นเข้าบ้ายแห้ง ก็ไปตวงวันรุ่งขึ้น พ่อค้าต้องเอาเรือเข้าไปจอดรอไว้ก่อนแล้วยังพวก

ชาวบ้านที่เชื่อว่า วันศุกร์ห้ามขายข้าววันเสาร์ห้ามขายควาย เขาก็อย่างนั้น แต่สำหรับพ่อค้าที่ ชาวนาตกลองขายข้าวให้แล้วสามารถตวงได้ทุกวัน บรรทุกได้ทุกวัน แม้แต่นายทุนที่เขาทำนาจริงๆ ก็ถือวันศุกร์ วันพระ 8 ค่ำ 15 ค่ำ ไม่ตวงข้าว เพราะวันพระ 8 ค่ำ เขาไปทำบุญ ภายหลังที่มีเขื่อนระบบน้ำเปลี่ยน เนื่องจากเขื่อนเปลี่ยนแปลงธรรมชาติไปหมด แต่ว่าสภาพน้ำขึ้นน้ำลง 2 ครั้ง ก็ยังมีอยู่...”

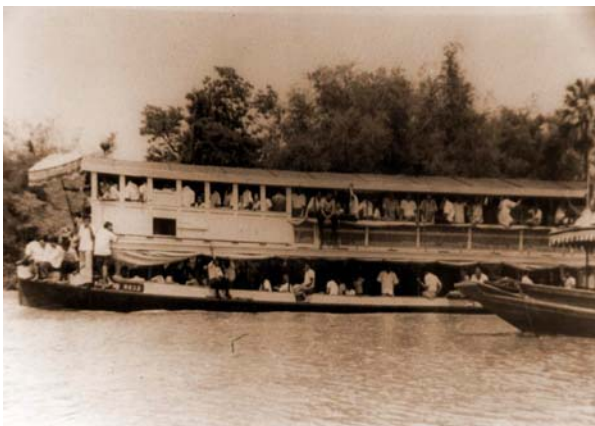
นอกจากการเรียนรู้ระบบน้ำในแม่น้ำลำคลองแล้ว ชาวบ้านยังต้องรู้จักทิศทางลมตามฤดูกาลที่มีความสัมพันธ์กับระบบน้ำด้วย จากการสั่งสอนของผู้เฒ่าผู้แก่ได้บอกเล่าไว้ว่า ช่วงตะวันตกดินพอท้องฟ้าแดงจะเกิดพายุหนัก น้ำท่วม ถ้านกปากแดงร้องและบินอยู่ไปมาจะบอกได้ว่า น้ำแห้งแล้วจะเกิดความแห้งแล้ง ซึ่งก็เป็นความจริงตามนั้น ทางสามพรานและบ้านแพ้วได้รับอิทธิพลของลมตะวันตกเฉียงใต้ ซึ่งช่วงฤดูฝนจะแล้งอยู่ระยะหนึ่ง หรือฝนทิ้งช่วง คนโบราณเชื่อว่า ถ้าเดือนแปดสองครั้งจะแห้งแล้ง ถ้าลมแรงก็จะแห้งแล้งไม่มีฝน เรียกว่า “ลมปากกระพ้อม” ครั้นถึงช่วงรอยต่อระหว่างฤดูร้อนในเดือนเมษายน ก่อนเข้าฤดูฝนในเดือนพฤษภาคม ช่วงนี้น้ำเข้ากับน้ำเย็นมีปริมาณเท่ากัน พอเข้าสู่ฤดูฝนในเดือนพฤษภาคม ปริมาณน้ำเย็นจะค่อยๆ สูงกว่าน้ำเข้า พอถึงเดือนตุลาคมปริมาณน้ำเย็นเท่าๆ กับน้ำเข้า เข้าเดือนพฤศจิกายนน้ำเข้าค่อยๆ เพิ่มปริมาณสูงกว่าน้ำเย็น เป็นต้น

คนลุ่มน้ำนครชัยศรีให้คุณค่ากับแม่น้ำเป็นสำคัญ ในวาระที่แสดงออกได้ชัดเจนคือ เทศกาลลอยกระทงในวันเพ็ญเดือนสิบสอง ตามความเชื่อของชาวบ้านว่าแม่น้ำมีบุญคุณ การลอยกระทงก็เพื่อขอบคุณพระแม่คงคาที่ให้ได้ใช้น้ำ ทั้งขอโทษได้ที่ล่วงเกินหรือถ่ายเทของไม่ดีลงไป ในน้ำ ดังนั้นจึงพากันไปทำบุญที่วัดในตอนกลางวัน พอตกกลางคืนก็ลอยกระทง ชาวบ้านเล่าว่า

“...จะลอยกระทงกันทุกบ้าน พายเรือออกไปลอยกันที่แม่น้ำ ลอยกันเป็นแถว บางคนก็ลอยที่ทำน่าน้ำบ้าน ใครขยันก็มาลอยหน้าอำเภอ เป็นเทศกาลที่สนุก ชาวบ้านก็รู้ว่าเมื่อไหร่จะถึงวันนั้น คนก่อนๆ เขาก็รักแม่น้ำ เพราะน้ำมีคุณค่า ดังนั้นเวลาเดือนสิบสอง ชาวบ้านจะไปทำบุญ ตกกลางคืนพระจันทร์เต็มดวง ก็มาลอยกระทงกัน เพียงคืนอาบน้ำเพ็ญเชื่อกันว่าจะหมดทุกข์โรคภัย...”

ในยุคนี้การคมนาคมทางน้ำเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง เรือเป็นพาหนะสำคัญที่ชาวบ้านใช้ในการสัญจรทุกฤดูกาล ทั้งในฤดูแล้ง และฤดูน้ำหลาก แทบทุกบ้านจึงมีเรือและมีผู้เรือ บางบ้านมีเรืออยู่หลายลำ มีทั้งเรือแจว เรือพาย รูปร่างหลายลักษณะ และมีประโยชน์ในการใช้งานต่างกัน

ได้แก่ เรือมาด เรืออีแปะ เรือลำป้าน เรือบด เป็นต้น ในแม่น้ำลำคลองจึงคึกคักไปด้วยผู้คน เรือพาย เรือค้าขาย เรือแท็กซี่ เรือลากจูง เรือสินค้าต่างๆ และเรือของบริษัทสุพรรณชนส่งจำกัด สัญจรไป-มา เรือบริษัทสุพรรณชนส่งนี้ เป็นเรือโดยสารประจำทางวิ่งระหว่างจังหวัดสุพรรณบุรี และกรุงเทพฯ ผู้โดยสารเดินทางนี้ทั้งเรือโดยสารและการขนส่ง เรือแต่ละลำมักตั้งชื่อตามตัวละคร ในวรรณคดีเรื่องขุนช้างขุนแผน เช่น ขุนแผน ขุนช้าง พิมพิลาไลย พลายงาม ทองประศรี สร้อยฟ้า และศรีมาลา เป็นต้น แต่บางที่ชาวบ้านก็มักเรียกตามสีของเรือ เช่น เรือแดง เรือสีเลือดหมู เป็นต้น ในการนี้แม่น้ำลำคลอง นอกจากจะเป็นปัจจัยในการผลิตให้กับชุมชน เป็นเส้นทางขนส่ง ผลผลิตและกระจายผลผลิตให้แก่ชุมชนแล้ว ยังเป็นสายใยสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ของคนในชุมชนด้วย แทบจะกล่าวได้ว่าแม่น้ำลำคลอง เป็นเส้นทางติดต่อสำคัญเส้นทางเดียวที่ทำให้ญาติสนิทมิตรสหายได้พบปะไปมาหาสู่กัน ทำให้ชาวบ้านได้ไปทำบุญที่วัดและประกอบศาสนกิจตามเทศกาลสำคัญ

เรือสองชั้น วิ่งระหว่าง
สุพรรณบุรี - กรุงเทพฯ - สมุทรสาคร

เรือสองชั้นใช้เป็น “เรือองค์ฐิน”
ทอดที่วัดบางระกำ ราว 30 ปีก่อน

น้ำภาษีเจริญ แล้วเข้าคลองไปออกที่ปากคลองบางกอกใหญ่ คือที่วัดอรุณ อย่าง

เวลาจะไปซื้อของจะใช้วิธีแจวเรือไป หรือนั่งเรือสุพรรณชนส่งที่วิ่งถึงบางกอกน้อย โดยตรง หรือนั่งเรือสุพรรณชนส่งมาลงที่ตลาดจิ้งจอก ต่อรถไฟเข้ากรุงเทพฯ...”

“...เวลามีกานตามบ้าน ตามวัดจะเห็นเรือจอดกันเต็มทำน้ำแน่นไปหมด... แต่เมื่อมีการถนนตัดเข้าหมู่บ้านทำให้สภาพการใช้เรือเหลือน้อยมาก ทุกบ้านจะใช้รถ ฉะนั้นเวลานี้ถ้าไปดูงานตามวัดจะไม่เห็นเรือ เห็นแต่รถจอดเต็ม อิทธิพลของถนนทำให้มีแต่รถ อย่างบ้านผมนี้มีเรือ 2 – 3 ลำ ก็เอาขึ้นหมด...”

นอกจากน้ำจะเป็นเส้นทางในการคมนาคม เป็นปัจจัยสำคัญในการผลิต ใช้ในการอุปโภคและบริโภคดังกล่าวแล้ว น้ำยังถูกนำไปใช้ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาทั้งในพิธีราชภัฏและพิธีหลวง เช่น เมื่อจะทำนํ้ามนต์สำหรับพิธีลาสิกขาก็ต้องไปตักน้ำหัวทุ่งมาทำเพราะถือว่าเป็นน้ำที่มาจากสวรรค์ จะไม่ใช้น้ำฝน หรือเมื่อ 30 ปีที่แล้วทางสำนักพระราชวังได้ทำการนิมนต์พระสงฆ์มาตักน้ำที่ปากคลองบางแก้วและน้ำกลางแม่น้ำไปทำนํ้าพระพุทธรณ์ (ยงยศ แซมเพชร, สัมภาษณ์) ในเดือน 12 ชาวบ้านจะตักน้ำใส่ตุ่มเก็บไว้ดื่มเพราะช่วงนี้น้ำจะขึ้นเต็ม ชาวบ้านเรียกว่า “น้ำค้าง” และในคืนเพ็ญเดือนสิบสองเมื่อลอยกระทงแล้วพอถึงเวลาที่เที่ยงคืนชาวบ้านนิยมลงไปอาบน้ำในช่วงนี้ซึ่งเรียกว่า “อาบน้ำเพ็ญ” หน้าหนาวก็ใช้วิธีตักน้ำใส่ตุ่มตากแดดไว้เอาไว้อาบหรือคนที่ป่วยไข้หวัด ผู้ใหญ่จะให้ตื่นแต่เช้าแล้วลงไปอาบน้ำในคลองก็จะหายจากไข้หวัด

ระบบความสัมพันธ์ในกลุ่มนํ้านครชัยศรี

ชุมชนลุ่มนํ้านครชัยศรีในอดีต มีแรงยึดเหนี่ยวภายในชุมชนอย่างแน่นแฟ้น 3 ส่วนคือ ครอบครัว วัด และโรงเรียน ซึ่งทั้ง 3 ส่วนต่างก็มีความสัมพันธ์ในลักษณะที่พึ่งพาอาศัยกัน ทำให้ชุมชนลุ่มนํ้านครชัยศรีสามารถเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงมาได้โดยตลอด

แรงยึดเหนี่ยวภายในระบบครอบครัวและเครือญาติ โดยเฉพาะตระกูลแซ่เดียวกัน มีความสัมพันธ์อันดี และมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันดี หรือกับเพื่อนบ้านที่ไม่ใช่แซ่เดียวกัน ก็รู้จักมักคุ้นกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และมีความผูกพันไปมาหาสู่เยี่ยมเยียนกันอยู่เสมอ เวลาทำกิจกรรมต่างๆ สามารถลงแขกเกณฑ์แรงงานกันได้อย่างเช่น การลงแขกเกี่ยวข้าว บ้านสมัยก่อนมุ่งหลังคาจาก พวกชาวบ้านมาช่วยกันมุงหลังคาให้เสร็จได้ภายในวันเดียว ในการปลูกบ้านมีธรรมเนียมขอแรงกันปลูกบ้าน เพราะไม่ได้ปลูกกันบ่อยๆ หรือขอแรงไปรื้อบ้าน เป็นต้น

“...มันมีความผูกพันกันแบบสังคมชนบท เป็นพี่เป็นน้องกัน มีอะไรนี่จะรู้
ลึกถึงคนอื่น ถ้าบ้านเราจะห่อข้าวต้มมัด เราต้องพร้อมที่จะมีไปแจกรอบบ้าน
นะ เราไม่ทำกินแค่บ้านเรา ทำอย่างนั้นไม่ได้เลย...”

ในสังคมชาวนาลุ่มน้ำนครชัยศรีนั้น ชาวนากับนายทุนท้องถิ่นและพ่อคณกลางเป็นสิ่งที่
แยกกันไม่ออก ชาวนาส่วนใหญ่จึงต้องพึ่งพาอาศัยนายทุนท้องถิ่นในการทำนา เมื่อเริ่มลงมือทำนา
ตั้งแต่ไถดะ ไถแปร หว่าน หรือดำก็จะเริ่มไปเอาเงินจากนายทุน โดยดอกเบี้ยที่เสียก็แล้วแต่จะตก
ลงกัน เช่น เอาเงินไปหนึ่งร้อยบาทต้องให้ดอกเบี้ยเป็นข้าวเปลือก 10 ถัง (ราคาข้าวถังละ 10
บาท) หรือคิดร้อยละ 1 บาทต่อเดือน การกู้ยืมเงินที่ชาวนาบ้านเรียกกันมีอยู่ 2 แบบ คือ “ตกเขียว”
หมายถึง มายืมเงินตั้งแต่ต้นข้าวเพิ่งขึ้น ยังเขียวอยู่เมื่อชาวนาทำนา ส่วน “ตกเหลือง” ก็คือมากู้เงิน
เมื่อต้นข้าวออกรวงกำลังเหลือง พร้อมที่จะเก็บเกี่ยวได้ มีชาวนาจำนวนมากกู้ทั้งแบบตกเขียวและ
ตกเหลือง หมายถึง กู้ตั้งแต่เริ่มต้นลงมือทำนา จนเก็บเกี่ยวเสร็จ เมื่อเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จ ชา
วนาจะเก็บข้าวส่วนหนึ่งไว้บริโภคตลอดปี บางส่วนเก็บไว้ทำพันธุ์ ที่เหลือจึงจะขายให้กับพ่อค้าคน
กลาง หรือนายทุนท้องถิ่น

ลูกนา (ชาวนาที่กู้เงินหรือเช่าที่นายนายทุนรายใด ก็ถือว่าเป็นลูกนาของนายทุนรายนั้น) ให้
ความนับถือนายทุนท้องถิ่นมาก ถือว่ามีบุญคุณเพราะให้เช่าที่ดินทำกิน ให้ยืมเงินใช้ และมักไม่กด
ขี่ ไม่เอาเปรียบ นายทุนท้องถิ่นมักซื้อข้าวโดยไม่กดราคามากนัก “...ในขณะที่ข้าวเกี่ยวลง
1,200 บาท ถ้าไรเกี่ยวหนึ่งไม่ถึง 200 บาท ข้าว 10 เกวียนรวมค่าแบกลงด้วย ได้เกี่ยวลง 20
บาทก็เอาแล้ว เพราะเงิน 20 บาทมันใหญ่ถ้าเรากดราคามาก เทียวหน้าเราจะไปซื้อ เขาจะไม่
ขายให้เราแล้ว เพราะว่าเราไปซื้อถูกกว่ามากแล้ว...” ชาวนาบางรายถึงแม้จะเช่าที่นายทุนท้องถิ่น
เมื่อจ่ายค่าเช่าครบแล้วก็ยังสามารถขายให้กับพ่อค้าข้าวอื่นๆ ได้ด้วย เจ้าของที่จะมาเอาค่าเช่าไป
ก่อนหรือไม่ก็เอาข้าวที่เก็บเป็นค่าเช่าขายให้กับพ่อค้าทันทีในขณะนั้นก็ได้

ส่วนพ่อค้าคนกลางต้องสร้างความสัมพันธ์กับนายทุนท้องถิ่นเพื่อให้ขายข้าวให้ตนด้วยวิธี
การที่หลากหลาย เช่น บางที่ต้องเอาค่าดำนาก็ให้เพื่อมัดใจ เอาของกำนัลไปให้บ้างเช่น เอาเนื้อ
หมูไปให้ รู้ว่าชอบสุบบุญหรือเอาบุญไปให้ เวลาข้าวราคาขึ้น พ่อค้าคนกลางมักจะรู้ราคาล่วงหน้า
จากพ่อค้าโรงสี ส่วนพวกนายทุนท้องถิ่นอยู่กับบ้านมักไม่รู้ราคาตลาด แต่คำนวณแล้วว่าตนเอง
ได้กำไร ก็จะขาย ตัวอย่างเช่นนายทุนท้องถิ่นตกลงขายข้าวให้พ่อค้าคนกลางในราคาเกี่ยวลง
400-500 บาท พร้อมค่ามัดจำ อาทิทยต์ต่อมาข้าวขึ้นราคา นายทุนท้องถิ่นก็จะไม่บิดพลิ้ว เพราะ
คนพวกนี้ถือ “คำพูดเป็นใหญ่” เมื่อตกลงแล้วเป็นอันแล้วกัน แต่กว่าจะตกลงกันได้ค่อนข้างยาก

พ่อค้าคนกลางต้องไปพบ 4-5 เทียว เนื่องมาจากนายทุนท้องถิ่นมีพี่น้องหลายคนทำนาด้วยกัน จะต้องปรึกษากันหรือกันก่อนขายข้าว เมื่อยอมตกลงพร้อมกันแล้วจึงขอมัดจำจากพ่อค้าคนกลาง ก่อน สมัยก่อนนั้นค่ามัดจำหนึ่งหมื่นบาท ต่อข้าวเป็นร้อยๆ เกวียน

“ ..แต่เคยบอกเขาไม่อแง คือบางที่เขาจะให้เราหมดเลย (ขายข้าวเปลือกทั้งหมดให้กับพ่อค้ารายนั้น) เราถึงจะเอาของไปให้เขาได้” (เทคนิคนี้จะไม่บอกกัน) เสร็จแล้วผมมุดใจเขาที่ว่าเขาเป็นคนซื่อ พอตกลงแล้วเขาไม่มีบิด บางที่ข้าวหลายเกวียนมาเราก็กำไรเยอะ ข้าวมันขึ้นมาเขาไม่เคยแบบไม่ได้ แล้วเขาใช้แบบดวงถึง เขาจะเป็นคนซื่อมาก เวลาปาดนี้เต็มเลยนะมันไม่เต็มผมจะยกถึงเขาจับมือผมไว้ เขาเดิมให้เต็มก่อน กลัวบาป แต่ว่าเวลาจ่ายเงินต้องจ่ายก่อนที่เรือจะออก ถ้าไม่มีเงินคุณจะออกเรือไม่ได้ แล้วเงินที่มัดจำหมื่นหนึ่งนี้ไปหักเอาในหนี้หมดยังเที่ยวสุดท้ายเลยถึงจะหัก...”

ถึงแม้ว่าวิถีชีวิตประจำวันของชาวนายุคนี้ดูเหมือนไม่ต้องใช้เงิน เพราะมีข้าวเต็มยุ้งกับข้าวก็สามารถหาปลา หากุ้งได้จากแม่น้ำ พืช ผักหาได้ตามท้องไร่ท้องนา แต่ในยามที่ต้องใช้เงินเพื่อประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิตที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ เช่น งานบวชลูกชาย งานแต่งงานสาว ขึ้นบ้านใหม่ หรือแม้กระทั่งงานศพ เงินทองที่ต้องใช้จ่ายในกิจกรรมเหล่านี้ก็ต้องไปพึ่งพานายทุนในท้องถิ่น การกู้เงินในลักษณะนี้จะไม่มีการทำสัญญา อาศัยไว้เนื้อเชื่อใจกัน ซึ่งส่วนใหญ่ไม่ค่อยมีปัญหาการโกง เพราะเป็นคนในท้องถิ่นเดียวกัน รู้จักจิตใจกันค่อนข้างดี ดังนั้นคนที่นิสัยดี ไม่ซี้โกงเท่านั้นจึงจะสามารถกู้ยืมเงินในลักษณะนี้ได้

นอกจากนั้นในชีวิตประจำวันที่ต้องซื้อข้าวของเครื่องใช้ที่ไม่สามารถหาหรือผลิตเองได้ ก็ต้องไปซื้อหาด้วยวิธีการ “เชื่อ” จากร้านค้าในท้องถิ่น หรือพ่อค้าแม่ค้าที่นำสินค้าเหล่านี้บรรทุกใส่เรือมาขายถึงที่ ลักษณะของการเป็นหนี้ พ่อค้าก็จะลงบัญชีไว้ ส่วนลูกหนี้ก็ต้องไปจดของตัวไว้เช่นกัน เมื่อถึงเวลาเก็บเกี่ยวพวกพ่อค้าก็จะมาเก็บหนี้โดยการเอาข้าวไปขาย ซึ่งการต่อรองราคาจะทำได้เพราะเอาของเขามาแล้ว ถ้าไม่ยอมขายให้พ่อค้า คราวต่อไปก็ไม่สามารถไปกู้ได้อีก หรือไม่ให้เชื่อสินค้า เมื่อเป็นหนี้จำนวนมากถึง 2 ชั่งขึ้นไป และไม่สามารถหาเงินชำระได้ ก็จะใช้วิธีชำระหนี้ด้วยการยกที่นาให้ หรือ“ลัมที่” มีชาวนาจำนวนมากที่ต้องสูญเสียที่นาเพื่อชำระหนี้ในลักษณะนี้ เมื่อลัมที่ไปแล้วก็เช่าที่ดินตัวเองทำกินต่อไป

ลักษณะการกู้เงินที่ต้องอาศัยการไว้อ้อนเชื่อใจดังกล่าว จึงไม่พบนายทุนนอกพื้นที่ หรือ นายทุนจากตลาดเข้ามาจับตลาดในหมู่บ้าน นายทุนจากนครชัยศรีก็จะไม่เข้ามาที่สามพราน

“ถิ่นใครก็ถิ่นใคร ผลประโยชน์ที่มีอยู่ในท้องถิ่นก็รับไม่ไหวแล้ว ทางโน้น มาเค้าก็ไม่รู้จัก เพราะเป็นระบบที่ต้องรู้จักลูกค้า ต้องรู้จักใจ ต้องซื่อสัตย์ และมี คุณธรรม พวกที่นิสัยไม่ดี ชี้โกงก็จะไม่ให้ ซึ่งการรู้จักแบบลึกซึ้งเช่นนี้ทำให้นาย ทุนนอกไม่สามารถเข้ามาได้”

“ เกษตรกรต้องรักนายทุน หิ้วปลามาขายที่นี้ วิดบ่อก็ให้เขาไปเอา จะ เกี่ยวข้าวก็มาเอากระสอบที่เรา เมื่อก่อนนวดข้าวเสร็จก็ให้ไปเอา คิดเงินแบบเชื่อ บางคนหักแล้วติดหนี้ ไม่พอ ชื่อน้ำตาล หอมกระเทียม ก็ให้เขาไปให้ จะได้อีกทีก็ อีก 12 เดือน กินกาแฟสักแก้วก็จัดไว้ ”

“ ชาวนาที่ร่ำรวย มีเงินเหลือให้กู้ ผมมองแล้วนึกไม่ออกด้วยซ้ำ ฟังนาย ทุนทุกอย่าง จะแต่งลูกสาว จะบวชลูกชาย สิ่งเสร็จเลย จะเอาของนี้ สิ่งหมดเลย สิ่งก่อนทุกอย่าง แม้แต่อาหารการกินให้จัดเลย ให้ออกให้ก่อน เก็บเงินไม่พอก็เอา ไว้ปีหน้า บางคนมีที่แต่ก็ไม่มีเงิน ชาวนาขึ้นชื่อว่ารวยไม่มี ”

ระบบความสัมพันธ์ระหว่างนายทุนท้องถิ่นกับลูกนา จึงเป็นแบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน นายทุนท้องถิ่นส่วนมากมักเป็นคนดี ไม่คดโกงใคร มีความซื่อสัตย์เพียร ประหยัด และชอบทำบุญ การใช้จ่ายส่วนตัวจะขี้เหนียว แต่มักทำบุญกับวัดคราวละมาก ๆ ไม่ว่าจะเป็นสร้างโบสถ์ วิหาร สร้างเมรุ และสร้างโรงเรียน

แรงยึดเหนี่ยวที่สำคัญของชุมชนอีกส่วนหนึ่ง คือ วัด ในระยะทางประมาณ 97 กิโลเมตรที่ แม่น้ำท่าจีนไหลผ่านนครชัยศรี มีวัดที่เรียงรายอยู่ริมน้ำถึง 40 วัด ทั้งนี้ยังไม่ได้นับวัดที่อยู่ด้านใน ของแม่น้ำ (เฉพาะใน 3 อำเภอที่แม่น้ำนครชัยศรีไหลผ่านมีทั้งหมด 93 วัด) สิ่งเหล่านี้ได้แสดงให้เห็นถึงบทบาทของศาสนาที่มีต่อชุมชนได้เป็นอย่างดี ในยุคนี้วัดมีบทบาทในฐานะที่เป็นแหล่ง เรียนรู้ของชุมชน เป็นที่พึ่งทางจิตใจของชาวบ้าน เป็นสถานที่บำบัดรักษาเมื่อยามเจ็บป่วย โดยมี พระหลายรูปที่มีความรู้ในเรื่องการแพทย์แผนโบราณและให้การรักษาวินิจฉัย (วัดกลางคูเวียง วัดปากไม้ลาย วัดท่ามอญ) ในเรื่องของการทำมาหากินของชาวบ้านพระสงฆ์ในแถบลุ่มน้ำนี้จะรับรู้ ปัญหาและหาหนทางช่วยเหลือ มีความผูกพันกับชุมชนโดยถือว่าวัดเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ถ้า

ชาวบ้านเดือดร้อน วัด และศาสนาก็จะอยู่ไม่ได้ กรณีศึกษาที่สะท้อนความผูกพันระหว่างพระสงฆ์ กับชาวบ้านก็คือ กรณีขุดคลองวัดราษฎร์สามัคคี ที่ชาวนาที่ไม่ได้มีที่นาติดแม่น้ำ หรือคลองต่าง มีปัญหาในเรื่องของการทำนา วัด โดยหลวงพ่เห็นชาวบ้านเดือดร้อนเรื่องการขาดแคลนน้ำในการทำนา จึงระดมชาวบ้านมาช่วยกันขุดคลองเป็นแนวให้ลึก 2 เมตร กว้าง 3 เมตร เพื่อให้หลวง (รัฐ) เห็นว่าชาวบ้านเดือดร้อนและได้ลงมือแก้ปัญหาด้วยตนเองไปบ้างแล้ว ต่อไปชลประทานควร มาช่วยเหลือขุดต่อให้สำเร็จ ซึ่งก็ประสบผลสำเร็จเนื่องจากกรมชลประทานได้มาขุดให้ในปีงบประมาณถัดไป หลังจากขุดคลองแล้ว สองข้างคลองยังเป็นถนนที่ชาวบ้านได้ประโยชน์ด้วย ชาว บ้านเห็นว่าถ้าไม่ได้หลวงพ่อช่วย ชาวบ้านคงลำบากในการทำมาหากินมาก ในขณะเดียวกัน หลวงพ่อก็มีความรู้สึกที่ว่า ถ้าประชาชนเดือดร้อน พระก็คงจะอยู่ไม่ได้เช่นกัน คำพูดของหลวงพ่ วัดราษฎร์สามัคคีและชาวบ้านตำบลบางหลวงแสดงให้เห็นบทบาทของพระต่อชุมชน ความผูกพัน และการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างวัดกับชุมชนที่ยังเหนียวแน่นว่า

“...ถ้าชาวนาจน วัดก็ขายสบง ถ้าชาวบ้านอยู่ไม่ได้ พระก็อยู่ไม่ได้เช่นกัน...”

“...วัดกับชุมชนที่บางหลวง มีวัดต้องมีบ้าน มีบ้านต้องมีวัด ขาดกันไม่ได้ การเกื้อกูลกันในอดีตปัจจุบันไม่แตกต่างกัน วัดเป็นที่สำหรับประชาชน จิตใจดีก็ มาวัด กลุ่มใจก็มาวัด มาปรึกษา เป็นที่รวมของชาวบ้าน ถ้าไม่มีวัดจะเดือดร้อน ถ้าตายจะไปไหนก็ต้องไปวัด คนจะบวชก็ต้องมาวัด มีอะไรทุกข์ก็มาปรึกษาทุกข์กับ หลวงพ่...”

งานบุญประจำปี วัดท่าพูด ชาวบ้านมาร่วมแรงทำอาหารเลี้ยงญาติโยมที่มาร่วมทำบุญ

ชาวลุ่มน้ำนครชัยศรีมีการปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่ออย่าง สม่ำเสมอ มีการไหว้เจ้าแบบจีน นับถือศรัทธาและประกอบพิธีกรรมตามแบบอย่างศาสนาพุทธ

เห็นได้จากการที่ตลอดลุ่มน้ำมีวัดจำนวนมาก แสดงถึงความมั่งคั่งและมั่นคงของชุมชน โดยวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชน ในอดีตที่ยังไม่มีโรงเรียนของทางราชการ พ่อแม่ก็นำลูกชายไปฝากวัดเพื่อเรียนหนังสือ และหาความรู้ติดตัวตามที่ต้องการ เช่น วิชาช่าง วิชาหมอ เป็นต้น ครั้นเมื่อมีโรงเรียนของทางราชการขึ้น ในขั้นแรกก็ใช้ศาลาวัดเป็นที่ตั้งโรงเรียนของชุมชน วัดจึงมีบทบาทในการเป็นที่พึ่งทางจิตวิญญาณ และชี้นำสังคมมาตั้งแต่อดีต

ชาวบ้านสมัยนั้นมีศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างเหนียวแน่น ขนบประเพณีที่ชาวบ้านยึดถือปฏิบัติเป็นกิจวัตรประจำวัน คือ การตักบาตรทุกเช้าโดยพระพายเรือมาบิณฑบาตร และการมาทำบุญที่วัดเป็นประจำ หรือมาร่วมพิธีกรรมทางศาสนาตามเทศกาลต่างๆ ในช่วงที่มีงานบุญประจำปีของวัดมักมีอุบาสก อุบาสิกาพากันมารักษาศุภศุภผลจำนวนมาก

“...เราอยู่ปลายคลอง เวลาเราไปไหน เราพายเรือออกไป ผ่านอีกบ้านหนึ่ง เราจะตะโกนเรียก ไปไหม หรือบางทีพรุ่งนี้จะไปทำบุญกัน ไปกับเราไหม ถ้าไปกับเรา เตรียมตัวไว้นะ แล้วเราก็พายเรือมารับไปจนเต็มลำเรือ คือไม่จำเป็นต้องต่างคนต่างไป เราก็จะไปกันอย่างนี้ แล้วพอลกลับมา มีบางคนที่ต้องอยู่เฝ้าบ้าน ก็ยกมือพนมจรดหน้าผากบอกว่ามาแบ่งบุญกัน...”

กิจกรรมตามประเพณีที่ทำให้ชาวบ้านรวมตัวกันมากๆ ได้แก่ การมาทำบุญร่วมกัน เช่น บุญประจำปี วันวิสาขบูชา อาสาฬหบูชา อัฐมีบูชา มาฆบูชา ทำบุญหลวงพ่อบ้าง หลวงพ่อค้ำ ส่วนเทศกาลสำคัญๆ ที่เป็นโอกาสรวมคนมาพบปะทำบุญร่วมกัน ได้แก่ สงกรานต์ ตรุษไทย สารทไทย เทศกาลเหล่านี้ชาวบ้านนิยมทำขนม ข้าวต้มลูกโยน ข้าวต้มน้ำจูน กระจ่างสารท และอาหารคาวอื่นๆ อย่างขนมจีนน้ำพริกน้ำยา เป็นต้น และนำอาหารสำหรับเทศกาลดังกล่าวมาทำบุญกันที่วัด หลังจากนั้นจึงแจกแลกเปลี่ยนกันกินในหมู่เครือญาติและเพื่อนบ้านใกล้เคียง ประเพณีเหล่านี้ทำให้ชาวบ้านได้มาพบปะกันอย่างสม่ำเสมอ เป็นสิ่งที่สร้างความสัมพันธ์เหนียวแน่นให้แก่ชุมชน แต่ในระยะหลังๆ มากิจกรรมทางศาสนา ประเพณีบางอย่างลดน้อยลงไป เพราะคนรุ่นหลังไม่ค่อยมีเวลา หรืออาหารหลายอย่างก็ทำกันไม่เป็น แล้วจึงใช้วิธีซื้อเอาจากแม่ค้าเอาไปทำบุญสะดวกกว่า

เทศกาลสงกรานต์ถือเป็นเวลาที่ลูกหลาน ซึ่งแยกย้ายกันไปทำธุรกิจการงาน และไปอาศัยอยู่ต่างถิ่นพากันกลับบ้านมารดน้ำดำหัวญาติผู้ใหญ่มากที่สุด

“...ลูกก็ดี หลานก็ดีที่อยู่ต่างจังหวัด ที่ไหนๆก็มากันหมด มาเยี่ยมพ่อ
เยี่ยมแม่ ปู่ย่า ตายาย แล้วรู้สึกว่ถ้าสงกรานต์นี้จะมากที่สุด แน่นศาลา คนเป็น
พันๆ เลย แล้วอีกอย่างคือวันออกพรรษามาตักบาตรเทโวกันวันนั้นมากที่สุด มา
ทำบุญเยอะ...”

ประเพณีบวชนาคถือเป็นงานบุญสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ชาวบ้านต้องมาช่วยกัน งานบวช
เป็นงานเจ้าภาพต้องเตรียมตัวล่วงหน้าเป็นเวลานาน เช่น เรือนบางส่วนและโรงครัวต้องปลูกใหม่
พื้นบ้านที่เป็นดินแตกกระแวงก็ต้องทุบดินให้เรียบ ทรายเกลี่ยให้ขึ้นเพื่อไม่ให้ดินแตก และผสมขี้เถ้าให้
พื้นดินแน่นขึ้นจนปูเสื่อนั่งได้ เพราะไม่มีเก้าอี้นั่งอย่างทุกวันนี้ การบวชนาคเป็นการเอาแรงช่วยงาน
กัน พอเริ่มเตรียมงานชาวบ้านก็พากันมาช่วยตำขมจีน ชูดมะพร้าว ตำน้าพริกน้ำแกง “...แล้วแต่
งานในนั้น สารพัด ขนถั่วยสาม คั้นมะพร้าว ปอกมะพร้าว ผิงขม ถึงเวลางานเราเขาก็มาช่วย
เช่นงานบวช ชาวบ้านจะมาช่วย 3 วัน 3 คืนก่อนถึงวันสูกดิบ บ้านไหนที่มีบ่อปลาก็เตรียมวิดบ่อ
เตรียมทำขมจีน...” ไม่มีการออกบัตรเชิญแขกให้มาช่วยงาน แต่เจ้าภาพต้องไปออกปากเชิญด้วย
ตนเอง นอกจากช่วยแรงแล้วยังนิยมช่วยกันเป็นของ เช่น อาหารสด อาจจะเป็นหมูสักชิ้นหนึ่ง
อาหารแห้งที่ใช้ทำอาหารในงานบวช หรือเป็นมะพร้าวห้าว น้ำตาลปีบ หอมกระเทียมเอามาช่วย
กัน ไม่นิยมช่วยด้วยเงิน บรรยาการงานบุญประเพณีเป็นที่สนุกสนานครึกครื้นหนุ่มสาวได้มีโอกาส
พบปะพูดคุยจากระยะเข้าเฝ้าฯแยกกัน ญาติมิตรเพื่อนฝูงที่อยู่ไกลมาช่วยงานก็ได้มาพบปะกัน

เวลาที่จัดงานบุญไม่ว่าจะเป็นงานมงคลและอวมงคล ถือเป็นโอกาสของชาวบ้านที่จะได้ชม
มหรสพประเภทต่างๆ เป็นต้นว่า งานศพคนรวย มีหนังตะลุง มีโขน ส่วนงานบวช งานศพของชาว
บ้านทั่วไปมีมหรสพที่เป็นพื้นๆ คือ ลิเก สำหรับชุมชนคนจีนมีจ้างเป็นงานประจำปีของศาลเจ้า ส่วน
ภาพยนตร์อย่างหนังกลางแปลงหนังเร่ หนังชายยา เพิ่งมามีไม่นานราวๆ ปี พ.ศ. 2500 “... มหรสพ
เหล่านี้ไม่ว่าจะเป็นดนตรี หนัง เริ่มหมดไปเมื่อที่วิมา งานทั่วไปเดี๋ยวนี้อย่างเก่งก็มีแค่ลิเก งานวัด
ก็ขาดทุน วงดนตรีจะเล่นแบบถูกๆ ก็ไม่ได้ เพราะมีค่าใช้จ่ายมาก ไม่ว่าจะเป็นเครื่องเสียง เครื่อง
ดนตรี ส่วนรายได้ก็ต้องแบ่งกันระหว่างวงดนตรีกับผู้จัด..”

นอกจากนั้นชาวลุ่มน้ำนครชัยศรีในอดีตยังมีโอกาสพักผ่อนหย่อนใจจากงานเทศกาล
ตามประเพณีทางศาสนาและความเชื่อ งานปิดทองไหว้พระตามวัดต่างๆ ซึ่งมีทั้งจัดขึ้นที่วัด
ประจำเมืองคือ งานนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์ และที่วัดประจำชุมชน การไปทำบุญที่วัดไม่ใช่

เป็นแต่เรื่องของความเลื่อมใสศรัทธา หรือปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีเท่านั้น แต่ยังแฝงความรู้สึกตื่นเต้นสนุกสนานไว้อีกด้วย งานวัดส่วนใหญ่ก็มีหรสพที่นิยมคือ ลิเก ช่วงหลังมาก็มีการมัลลอมรั้วสังกะสี ปิดวิกเก็บเงินผู้ชมคนละหนึ่งบาทห้าสิบสตางค์ และมีงานทำบุญ บวชนาค ก็มีแต่ตรง ไม่มีหนังไม่มีทีวี สมัยรัฐบาลจอมพลป. พิบูลสงคราม มีรางวัลซึ่งเรียกว่ารำไท่น คำพูดของชาวบ้านกลุ่มหนึ่งสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับวิถีชีวิตของชุมชนในยุคนั้นอย่างแยกไม่ออก

“....จะอาศัยตามหมู่บ้าน ที่เป็นหน้าเป็นตา แต่งตัวสวยๆ หน้อยก็งานวัด
งานเข้าพรรษา ออกพรรษา งานสงกรานต์ ตัวหลักก็คืองานบุญ”

“ เข้าพรรษานี้ตื่นเต้นมากเลย ต้องเตรียมสำหรับกับข้าว เรือนี่ต้องเตรียม
ล้างเตรียมเช็ดไว้อย่างดีจะเอาสำหรับกับข้าวมาทำบุญกัน”

การเล่นที่นิยมอีกอย่างหนึ่งคือ เพลงเรือ พวกชาวบ้านจะเล่นกันในเดือน 12 ตอนทอดกฐินทอดผ้าป่า สมัยนั้นนิยมแห่ขบวนกฐินไปทางเรือ

“ ...พล่องไปมันจะมีเรือโยง เรียกว่า เรือองค์หรือเรือองค์กฐิน แล้วก็มี
เรือพายของวัด หรือของเจ้าภาพและชาวบ้านโยงกับเรือองค์กฐิน แห่กฐินผ่านหน้า
บ้าน ชาวบ้านไปให้ประชาชนอนุโมทนา ถ้าใครมีบุญน้อยไม่มีเงินก็ใช้วิธีตั้งจิต
อธิษฐาน เมื่อเรือองค์ผ่านไป หรืออนุโมทนาสาธุกับเจ้าภาพ มีชาวบ้านพายเรือ
เอาเงินไปใส่พานองค์กฐิน...”

สำหรับแรงยึดเหนี่ยวระหว่างโรงเรียนกับชุมชนนั้น โรงเรียนของชุมชนส่วนมากตั้งอยู่ภายในวัด ครูส่วนใหญ่ก็คือ คนท้องถิ่นที่ชาวบ้านรู้จักกันดี หรือไม่ก็มาสอนอยู่ในโรงเรียนเป็นเวลานานจนมีความสนิทสนมกับชาวบ้าน เป็นบุคคลที่ชาวบ้านให้ความนับถือยกย่อง และให้ความไว้วางใจจนสามารถเป็นที่ปรึกษาหรือชี้นำชาวบ้านได้ ชาวบ้านเองก็ถือว่าโรงเรียนคือสมบัติของชุมชน โรงเรียนหลายแห่งสร้างขึ้นด้วยเงินบริจาคของชาวบ้าน พ่อค้า คหบดีในชุมชน ซ่อมแซมโรงเรียนก็ด้วยแรงงานชาวบ้านร่วมมือกัน โรงเรียนขาดเหลืออย่างไร เช่น โต๊ะ เก้าอี้นักเรียน ชาวบ้านก็ช่วยกันหามาให้

ชุมชนที่มีโรงเรียนถือว่ามีความได้เปรียบกว่าชุมชนที่ไม่มีโรงเรียน เช่น ชุมชนสามพราน อาจจะเรียกได้ว่าเป็นชุมชนของผู้มีการศึกษา เนื่องจากมีโรงเรียนเอกชนที่จัดการศึกษาโดยมูลนิธิของวัดบางช้างเหนือ คือโรงเรียนนาครประสิทธิ์ เปิดสอนถึงระดับมัธยมศึกษาามาตั้งแต่ปี พ.ศ.2484

จนถึงปัจจุบันมีอายุครบ 60 ปีแล้ว ซึ่งยังคงมีบทบาทสำคัญในด้านการศึกษาของสามพรานอยู่ และยังมีโรงเรียนอื่นๆ อีก เช่น โรงเรียนบ้านสามพราน โรงเรียนสามพรานวิทยา โรงเรียนวัดไร่ขิง เป็นต้น ที่บางระกำก็มีโรงเรียนวัดสุขวัฒนาราม (วัดบางระกำ) ที่บางหลวงมีโรงเรียนวัดราษฎร์สามัคคี นอกจากนี้ยังมีโรงเรียนเอกชนของพ่อค้าคนจีนที่เปิดสอนภาษาจีนให้กับลูกหลานของตนเอง เพื่อไม่ให้ลืมเลือนวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนเอง เป็นต้น โรงเรียนกับชุมชนจึงมีความสัมพันธ์เกื้อกูลกัน โดยชาวบ้านเป็นผู้ให้การอุปถัมภ์และรับภาระดูแลโรงเรียนมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

วัดบางระกำ(ขวา) และโรงเรียนวัดบางระกำ ริมแม่น้ำนครชัยศรี

ความสัมพันธ์กับรัฐ หากย้อนไปดูพัฒนาการของความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับชุมชนลุ่มน้ำนครชัยศรีในช่วงเวลาตั้งแต่อดีตจนถึงก่อนปี พ.ศ. 2500 จะเห็นได้ว่าในเชิงการปกครองแล้วค่อนข้างเห็นห่าง ทั้งนี้เพราะรัฐมิได้สนใจเข้ามาจัดการด้านการปกครองใดๆ อย่างจริงจังภายในชุมชนระดับเมืองเล็กๆ อย่างสามพราน บางหลวง บางระกำ ยกเว้นนครชัยศรีที่เคยเป็นศูนย์กลางการปกครองของมณฑลนครชัยศรีในช่วงการปฏิรูปการปกครองสมัยรัชกาลที่ 5 แต่เมื่อย้ายศูนย์กลางการปกครองไปอยู่ที่อำเภอเมืองนครปฐม เมืองนครชัยศรีก็ถูกทิ้งให้ซบเซาลงไป รัฐบาลกลางคงปล่อยให้ข้าราชการระดับท้องถิ่นปกครองดูแลประชาชน รัฐเพียงแค่เก็บผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจด้านภาษี ส่วยสาอากรเท่านั้น โดยในระดับอำเภอ รัฐได้ตั้งตำแหน่งนายอำเภอ ส่วนในระดับตำบล หมู่บ้าน มีกำนัน ผู้ใหญ่บ้านปกครอง และถึงแม้เป็นตำแหน่งในระบบราชการ แต่ตามความเป็นจริงแล้ว กำนัน ผู้ใหญ่บ้านก็เป็นชาวบ้านที่อยู่ชุมชน เป็นญาติพี่น้องกับชาวบ้านในชุมชนที่รู้จักมักคุ้นกันทั้งครอบครัว จบการศึกษาจากโรงเรียนวัด และบวชเรียนที่วัดในชุมชน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ทำหน้าที่ติดต่อกับทางราชการในเรื่องต่างๆ แทนชาวบ้านได้แทบทุกเรื่อง เช่น การขออนุญาต และการแจ้งจดทะเบียนต่างๆ ถึงขนาดว่าเมื่อมีการจดทะเบียนนามสกุล ลูกบ้านยังไปจดทะเบียน

ตามนามสกุลของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เป็นหลัก เพราะฉะนั้นในบางตำบลจึงมีคนใช้นามสกุลเดียวกันมาก ทั้งๆ ที่ไม่ใช่เครือญาติ เป็นแต่เพียงคนรู้จักกัน เช่น ตำบลสามพราน บางช้าง และคลองจินดาซึ่งเป็นเขตติดต่อกัน มีคนนามสกุลจรดลมาก ตำบลบางเตยมีนามสกุลชาวลำปางมาก ตำบลคลองใหม่คือน้อยพิทักษ์ ส่วนท่าข้ามมีนามสกุลกิจบำรุง กิจสวัสดิ์ กิจเจริญ กิจประชา เป็นต้น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน มีอิทธิพลต่อชาวบ้านมาก เป็นอิทธิพลทางคุณธรรมเป็นที่นับถือของชาวบ้าน หากมีเรื่องราวทุกขร้อนที่ไม่ใช่สาเหตุรุนแรงก็ไปหากำนัน ไม่ต้องไปหาศาลหรือหาตำรวจให้วุ่นวาย ดังนั้นการที่รัฐบาลจะเข้ามาดูแลความเดือดร้อนของคนในแถบนี้จึงต้องเป็นเหตุการณ์เรื่องราวที่สำคัญซึ่งโดยกำลังของผู้นำชุมชนและชาวบ้านเองจัดการแก้ปัญหาเองไม่ได้ อย่างเช่นในกรณีของอั้งยี่ในสมัยรัชกาลที่ 5 ก่อนความเดือดร้อนวุ่นวายจนรัฐบาลส่งเจ้าหน้าที่มาปราบ หรือในช่วงประมาณปี พ.ศ. 2460 เกิดน้ำท่วมใหญ่ ต่อมาในปี พ.ศ. 2462 เกิดภาวะฝนแล้งผลผลิตข้าวของกลุ่มน่านครชัยศรีเสียหายติดต่อกันหลายปีอย่างไม่เคยมีมาก่อน รวมทั้งเกิดภาวะข้าวยากหามาแพง ชาวบ้านทั่วไปเดือดร้อนมาก ในช่วงเวลาอย่างนี้มักมีเรื่องโจรผู้ร้ายหรือเสือปล้นคนสำคัญ ได้ก่อความเดือดร้อนต่อชีวิตและทรัพย์สินของชาวบ้าน โจรผู้ร้ายหรือเสือปล้นก็คือ คนที่อยู่ในท้องถิ่นกลุ่มน่านครชัยศรีนั่นเอง หรือแม้กระทั่งผู้ปกครองระดับท้องถิ่นบางคนก็ทำตนเป็นเสือปล้นด้วย โดยเฉพาะในช่วงที่เกิดภาวะวิกฤต ข้าวยากหามาแพงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ในกลุ่มน่านครชัยศรีเกิดเสือคนสำคัญ เช่น เสือใบ เสือดำ เสือฝ่าย และมเหศวร รวมทั้งเสือปล้นคนอื่นๆ ที่ไม่มีลือชื่อเท่า ซึ่งชาวบ้านยังกันจำได้ว่า ในช่วงเวลานั้นมีการปล้นร้านค้า ปล้นตลาดอยู่เนืองๆ เมื่อปล้นเสร็จพวกเสือได้นำสิ่งของต่างๆ ที่ตนขโมยหรือปล้นมาจากชาวบ้านมาแบ่งกัน หรือมาหลบซ่อนเจ้าหน้าที่ที่บ้านบางขโมย (อยู่ในเขตตำบลบางระกำ อำเภอบางเลนในปัจจุบัน) บางครั้งก็มาขอข้าวชาวบ้านกิน นอกจากนั้นยังมาใช้หมู่บ้านนี้เป็นแหล่งชำแหละวัว-ควายที่ขโมยหรือปล้นมา แล้วเอาไปขายแบ่งเงินกัน การชำแหละวัว-ควายมีจำนวนมาก ถึงขนาดที่ชาวบ้านมีการเปรียบเทียบว่า ถ้าเอาหัววัว-ควายที่ถูกฆ่ามาวางเรียงต่อที่ริมฝั่งแม่น้ำ จะกันเรียงได้ยาวจนไปถึงตำบลบางหลวง (ตำบลที่อยู่เหนือสุดของอำเภอบางเลนติดกับอำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี ส่วนตำบลบางระกำเป็นตำบลในอำเภอบางเลนที่อยู่ติดต่อกับอำเภอนครชัยศรี) เหตุที่พวกโจรต้องชำแหละวัว-ควาย ไม่กล้านำไปขายทั้งตัวเป็นๆ ได้ เนื่องจากเกรงว่าถ้าเจ้าของตามมาพบแล้วจำวัว-ควายของตนเองได้ พวกขโมยจะหนีไปไม่รอด จึงต้องชำแหละเพื่อทำลายหลักฐาน

ในสมัยนั้นวัว-ควายเป็นสมบัติที่มีค่ามากของชาวนามากเนื่องจากเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญและเป็นพาหนะในการเดินทางและการขนส่งสินค้า คราวเรือนหนึ่งๆ มีวัว-ควาย คราวเรือนละ 5-10 ตัว ยิ่งถ้าเป็นครอบครัวที่ฐานะดีก็มีถึง 20 ตัว ดังนั้นในเวลากลางคืนจึงต้องเก็บวัว-ควายไว้

ให้มืดชิดและปลอดภัย แต่ถึงแม้ว่าจะขังไว้ใต้ถุนบ้าน ทำคอกทำรั้วกันไว้อย่างแข็งแรงก็ไม่พ้นความสามารถของพวกโจรไปได้ เมื่อวัว-ควายถูกปล้นหรือถูกขโมย ความที่ไม่ค่อยมีความสัมพันธ์หรือเคยพึ่งพาเจ้าหน้าที่บ้านเมืองมาก่อน เจ้าของวัว-ควายจึงรวบรวมสมัครพรรคพวกเป็นการ"เอาแรงกัน"ไปติดตาม โดยการเดินตามรอยเท้าวัว-ควายไปเพราะในเวลานั้นยังไม่มีถนนลาดยาง มีแต่ทางเดินเป็นดินสามารถมองเห็นรอยเท้าวัว-ควายได้ชัดเจน เมื่อตามไปหมู่บ้านไหนก็จะเข้าไปหานักเลงของหมู่บ้านนั้น ถ้าไปถึงมีดค้ำก็ขอพักค้างคืนที่บ้านนั้นด้วย รุ่งเช้าจึงออกติดตามต่อ หรือไม่เช่นนั้นก็ตามไปที่บ้านผู้ใหญ่บ้านหรือกำนัน พวกผู้ใหญ่บ้าน-กำนันของหมู่บ้านนั้นก็ต้องไปเกณฑ์ชาวบ้านหลายคนมาอยู่เป็นเพื่อนตนอีกชั้นหนึ่ง เพราะไม่แน่ใจเรื่องความปลอดภัยเกรงว่าพวกที่มาตามวัว-ควายอาจจะกลายเป็นพวกปล้นเสียเองก็ได้ ในเวลานั้นการตามจับโจรปล้นวัว-ควายจึงถือเป็นหน้าที่ของชาวบ้านที่ต้องพึ่งพากันเอง ไม่สามารถพึ่งพาดำรวจได้ เพราะปีหนึ่งๆ ถ้าไม่มีเหตุการณ์ถึงฆ่ากันตาย ก็ไม่มีตำรวจหรือเจ้าหน้าที่บ้านเมืองเข้ามาดูแล เนื่องจากการคมนาคมลำบาก ต้องอาศัยเรือแจวของชาวบ้านพาเข้ามา กว่าจะถึงพวกโจรก็รู้ตัวหนีไปแล้ว แต่ถ้าหากว่าเป็นกรณีของเสือคนสำคัญที่มีสมัครพรรคพวกมารวมตัวกันเป็นชุมโจรเข้มแข็งออกปล้นฆ่าอย่างโหดร้ายเป็นที่หวาดกลัวของคนทั่วไปอันเป็นภัยอย่างมากต่อความสงบเรียบร้อยของบ้านเมืองและเกินกำลังของเจ้าหน้าที่ระดับอำเภอและจังหวัดจะปราบปรามได้ รัฐจึงจัดส่งให้เจ้าหน้าที่บ้านเมืองระดับสูงเข้ามาดูแลและปราบปรามอย่างจริงจัง สถานการณ์จึงค่อยๆ สงบลง และในเวลาต่อมาเมื่อมีการเดินเรือของบริษัทสุพรรณชนส่งตำรวจจึงเข้ามาถึงพื้นที่แถบนี้ได้ง่ายยิ่งขึ้น

ในการตามจับขโมยนั้น ชาวบ้านต้องสืบถามจนรู้จักว่าคนดังหรือนักเลงในถิ่นนั้นเป็นใคร เพราะต้องไปหา หรือสืบข่าวจากคนผู้นั้น ซึ่งคนดังในความหมายของชาวบ้านคือ คนที่มีอำนาจ มีคนเชื่อถือ สมัยก่อนคนดังไม่จำเป็นว่าจะต้องเป็นคนมีเงินแต่เป็นคนจริง มีจิตใจเป็นนักเลง ไม่รังแกคนที่ว่าอ่อนแอ แต่ถ้ามีเรื่องราวขัดแย้งขั้นรุนแรงก็อาจจะฆ่าและทำร้ายใครๆ ได้ ชาวบ้านเกรงกลัวบารมีของคนพวกนี้ โดยเป็นที่รู้กันว่าถ้าของหายต้องไปตามที่บ้านคนดังหรือบ้านนักเลง เพราะคนพวกนี้มีสมัครพรรคพวก มีลูกน้องมาก รู้เรื่องราวการเคลื่อนไหวต่างๆ ของผู้คนในถิ่นเดียวกันดี นอกจากนั้นนักเลงยังรับทำหน้าที่ใกล้เคียง ติดต่อบริวารและเจรจาต่อรองกับพวกโจรด้วย

สังคมลุ่มน้ำในยุคนี้ สภาพระบบนิเวศยังอุดมสมบูรณ์ ในน้ำมีปลาในนามีข้าวเป็นภาพที่มีอยู่จริงในพื้นที่ลุ่มน้ำแห่งนี้ การปรับตัวของชุมชนเป็นการปรับให้สอดคล้องกับสภาพของระบบนิเวศโดยเฉพาะระบบน้ำ วิธีการผลิตหลักยังคงเป็นการทำนาปีละครั้ง ยามว่างจากนาชาวบ้านจึงมีเวลาที่จะสนุกสนานกับประเพณี พิธีกรรมต่างๆ ในงานบุญจะมีการแสดงมหรสพให้ผู้คนได้สนุก

สนาน ระบบความสัมพันธ์เป็นแบบเอื้อเฟื้อต่อกัน มีการเอาแรงกันในระหว่างชาวบ้านในเกือบทุกกิจกรรมของชีวิต ไม่ว่าจะเป็นการทำมาหากิน หรืองานบุญประเพณี วัดและพระสงฆ์ยังเป็นที่พึ่งเกือบทุกอย่างของชุมชน โดยเฉพาะเมื่อชุมชนเกิดวิกฤต การคมนาคมทางน้ำยังมีบทบาทมากต่อชีวิตของผู้คน ความสัมพันธ์ระหว่างแม่น้ำกับผู้คนแยกกันไม่ออก ชุมชนต้องเรียนรู้และปรับตัวที่จะอยู่กับธรรมชาติให้ได้ ภาพชีวิตคนลุ่มน้ำในอดีตจึงเป็นภาพแห่งความทรงจำที่คนลุ่มน้ำในปัจจุบันหวนหาอยู่เสมอ

บทที่ 4

ชุมชนลุ่มน้ำนครชัยศรีหลัง พ.ศ. 2500

สนธิสัญญาเบาว์ริง และการขุดคลองเชื่อมโยงระหว่างแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำท่าจีน และแม่น้ำแม่กลองในสมัยรัชกาลที่ 4-5 ได้ก่อให้เกิดการขยายพื้นที่ในการปลูกข้าวออกไปได้อย่างกว้างขวาง และมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจในลุ่มน้ำนครชัยศรีมากดังกล่าวแล้วในตอนต้น แต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 - 8 กลับมีผลต่อความเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตระบบนิเวศ ทรัพยากร ความหลากหลายของพันธุ์พืช และสัตว์น้ำในลุ่มน้ำนครชัยศรีมากกว่า

ในช่วงทศวรรษแรกของปี พ.ศ.2500 ประเทศไทยก้าวเข้าสู่ยุคพัฒนาในช่วงทศวรรษแห่งการพัฒนาของสหประชาชาติ* (พ.ศ. 2503-2513) เช่นเดียวกับประเทศกำลังพัฒนาอื่นๆ ที่ผ่าน มาประเทศไทยได้มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง แต่มิได้มีการจัดทำแผนพัฒนาอย่างชัดเจน จนในปี พ. ศ. 2485 รัฐบาลโดยกระทรวงมหาดไทยได้กำหนดแผนการบูรณะชนบทขึ้น ซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้นของแผนพัฒนาในยุคต่อมา ในปี พ.ศ. 2493 ประเทศไทยได้ตั้งหน่วยงานที่เรียกว่า สภาเศรษฐกิจแห่งชาติเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจอันเป็นผลกระทบมาจากสงครามโลกครั้งที่ 2 และในปี พ.ศ. 2496 มีการแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินการวางแผนเศรษฐกิจของประเทศขึ้นเพื่อทำโครงการต่างๆ เสนอขอรับความช่วยเหลือจากประเทศสหรัฐอเมริกาและขอกู้เงินจากธนาคารโลกมาพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ ในปี พ.ศ.2502 จึงมีการจัดตั้งสภาพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติและได้จัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 ประกาศใช้เป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2504 โดยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ รัฐบาลในขณะนั้นได้อ้างว่า การพัฒนาประเทศที่ผ่านมาเป็นการพัฒนาที่ขาดกรอบและทิศทางที่ชัดเจนทำให้ไม่สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิต สังคม และความเป็นอยู่ของประชาชนได้

* ทศวรรษแห่งการพัฒนาของสหประชาชาติ (Development Decade) คือช่วงปี พ.ศ. 2503-2513 โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อแก้ปัญหาสำคัญ 3 ประการที่ปรากฏอยู่ในประเทศด้อยพัฒนา ได้แก่ ปัญหาความยากจนข้นแค้น ความไม่รู้หนังสือและปัญหาโรคภัยไข้เจ็บ เมื่อสิ้นสุดทศวรรษแรกก็ตามด้วยทศวรรษแห่งการพัฒนาช่วงที่ 2 (พ.ศ. 2514-2524) นโยบายดังกล่าวได้รับการปฏิบัติอย่างแพร่หลายจากประเทศต่างๆ ทั่วโลก รวมทั้งประเทศไทย

ทั่วถึง จึงได้กำหนดแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติขึ้นเพื่อเป็นกรอบและแนวทางในการพัฒนาประเทศ รวมถึงการจัดสรรทรัพยากรทางเศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติ กำลังคน กำลังเงิน ระบบการบริหารของรัฐเพื่อประโยชน์ในการปรับปรุงคุณภาพชีวิต สังคม และความเป็นอยู่ของประชาชน การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทยได้กระจายและขยายครอบคลุมไปในสาขาพัฒนาต่างๆ ส่งผลให้เกิดการเพิ่มกำลังผลิต การสร้างงาน และการเพิ่มรายได้สู่ประเทศ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ม.ป.ท.) ซึ่งผลของการพัฒนาตามแผนดังกล่าวได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อกลุ่มน้ำนนครชัยศรีอย่างมาก ซึ่งจะได้กล่าวถึงรายละเอียดและผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อชุมชนกลุ่มน้ำนนครชัยศรีตามลำดับ

นโยบายการพัฒนาของรัฐในกลุ่มน้ำนนครชัยศรี

ตั้งแต่ประเทศไทยเริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2509) วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของผู้คนในบริเวณกลุ่มน้ำนนครชัยศรีเปลี่ยนแปลงไปอย่างเห็นได้ชัดเนื่องจากแผนพัฒนาฯ ฉบับนี้ จัดให้จังหวัดนครปฐมอยู่ในภาคมหานครที่ประกอบด้วยกรุงเทพฯ และปริมณฑล (นนทบุรี ปทุมธานี สมุทรปราการ สมุทรสาคร) เป็นศูนย์กลางความเจริญและการพัฒนาอุตสาหกรรม เพราะมีทำเลที่ตั้งอยู่ใกล้กรุงเทพมหานคร การขนส่งสินค้าและวัตถุดิบมีความสะดวก โดยมีได้คำนึงว่ากลุ่มน้ำนนครชัยศรีมีธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ เคยเป็นแหล่งเกษตรกรรมที่ผลิตอาหารเลี้ยงประชากรไทยและประชากรโลกมาเป็นระยะเวลานาน นโยบายที่ต้องการทำให้ประเทศให้พัฒนา (ในยุคนั้นมีความเชื่อว่าอุตสาหกรรมเป็นเครื่องมือชี้วัดระดับของการพัฒนา ขณะที่เกษตรกรรมเป็นตัวชี้วัดของความด้อยพัฒนา) ทำให้รัฐให้ความสำคัญกับภาคอุตสาหกรรมมากกว่าภาคเกษตรกรรม ดังนั้นจึงมีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในพื้นที่กลุ่มน้ำนนครชัยศรีเป็นอย่างมากเริ่มต้นด้วยการปรับปรุงโครงข่ายถนน การพัฒนาระบบชลประทาน การขยายตัวของโรงงานอุตสาหกรรม ฯลฯ โดยมีรายละเอียดตามลำดับดังนี้

การพัฒนาโครงข่ายถนน ในปี พ.ศ. 2505 ได้มีการปรับปรุงถนนเพชรเกษมจนสามารถเดินทางต่อเนื่องจากกรุงเทพฯ ไปนครปฐม และลงสู่ภาคใต้ของประเทศได้ (แต่เดิมเป็นถนนอยู่แล้วแต่เป็นถนนลูกรัง ทำให้การคมนาคมไม่สะดวก) ถนนเพชรเกษมทำให้การติดต่อระหว่างกรุงเทพฯ กับลุ่มน้ำนครชัยศรีสะดวกเร็วขึ้น แต่เดิมการเดินทางจากลุ่มน้ำนครชัยศรีไปยังกรุงเทพฯ มีอยู่ 2 ทางคือ ทางรถไฟและทางเรือ* เส้นทางสายนี้จึงกลายเป็นปัจจัยดึงดูดให้โรงงาน อุตสาหกรรมจำนวนมากเข้ามาตั้งในเขตลุ่มน้ำนี้ โดยเฉพาะพื้นที่อำเภอสสามพรานมีโรงงานอุตสาหกรรมเข้ามาตั้งเป็นแห่งแรกของลุ่มน้ำและปัจจุบันก็เป็นพื้นที่ที่มีโรงงานอุตสาหกรรมมากที่สุดถึง 1,318 โรง (กรมโรงงานอุตสาหกรรม, 2545) ในปี พ.ศ. 2527 มีการก่อสร้างถนนปิ่นเกล้า-นครชัยศรี ไปบรรจบถนนเพชรเกษม และมีการสร้างถนนพุทธมณฑลสาย 4,5,6,7 เชื่อมระหว่างถนนปิ่นเกล้า-นครชัยศรีกับถนนเพชรเกษม และในปี 2531 มีการขยายถนนปิ่นเกล้า-นครชัยศรี จากถนนสี่ช่องจรวดเป็นถนนหกช่องจรวด พร้อมทั้งมีโครงการขยายถนนสายต่างๆ ในพื้นที่ขึ้นอีกจำนวนมาก เช่น การลาดยางถนนศาลายา-บางภาษี ถนนศาลายา-นครชัยศรี ขยายถนนพุทธมณฑลสาย 4 และลาดยางถนนสายศาลายา-บางใหญ่ ถนนนครชัยศรี-ดอนตูม ถนนห้วยพลู-วัดมะเกลือ-พุทธมณฑล ถนนนครชัยศรี-พุทธมณฑล ถนนนราภิรมย์-ควายเผือก ถนนเลียบแม่น้ำท่าจีนผ่านตำบลหอมเกล็ด ตำบลทรงคะนอง ตำบลบางเตย ตำบลบางกระทีก ตำบลไร่ขิง และตำบลท่าตลาด กล่าวได้ว่า เส้นทางคมนาคมในลุ่มน้ำนครชัยศรีมีโครงข่ายเหมือนใยแมงมุม สามารถเชื่อมโยงกับพื้นที่ใกล้เคียงได้สะดวกไม่ว่าจะเป็นจังหวัดนนทบุรี สุพรรณบุรี กาญจนบุรี ราชบุรี และกรุงเทพฯ ทำให้การคมนาคมจากกรุงเทพฯ สู่พื้นที่ลุ่มน้ำนครชัยศรีมีความสะดวกมากขึ้น การนำผลผลิตออกสู่ตลาดทำได้อย่างรวดเร็ว เมื่อมีการสร้างถนน ก็จำเป็นต้องมีการสร้างสะพานเชื่อมระหว่างฝั่งตะวันตกและฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเพื่อให้การคมนาคมสะดวกยิ่งขึ้น (บุญล ฆมนุช, 2537: 162) ปัจจุบันมีสะพานที่เชื่อมชุมชน 2 ฝั่งแม่น้ำถึง 10 แห่ง(อยู่ระหว่างการก่อสร้าง 1 แห่ง คือ สะพานข้ามแม่น้ำที่ตำบลสามพราน-บ้านดงเกตุ) ได้แก่ สะพานบางเลน สะพานหลวงพ้อเป็นสะพานห้วยพลู สะพานเสาวภา สะพานรวมเมฆ สะพานปิ่นเกล้า-นครชัยศรี สะพานโพธิ์แก้ว สะพานเฉลิมพระเกียรติ สะพานมงคลรัฐประชานุกูล (ไร่ขิง) และสะพานที่อยู่ระหว่างก่อสร้างที่

*ชาวบ้านจะต้องนั่งเรือมาขึ้นท่าที่ตลาดจี่วราย (อำเภอนครชัยศรี) จากนั้นก็ต่อรถไฟไปลงที่บางกอกน้อย

อีกทางหนึ่งคือทางเรือ มีเรือของบริษัทสุพรรณขนส่งที่วิ่งระหว่างบางลี่-ท่าเตียนกรุงเทพฯ

ตำบลสามพราน เมื่อมีการตัดถนน การพัฒนาสาธารณูปโภคต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นไฟฟ้า และน้ำประปา ก็ตามมา ระบบสาธารณูปโภคต่างๆ เหล่านี้ ได้นำสิ่งแปลกใหม่เข้ามาสู่ชุมชนหมู่บ้านในลุ่มน้ำนครชัยศรี ไม่ใช่แต่เฉพาะการนำสินค้าอุปโภคบริโภคสมัยใหม่เข้ามาเท่านั้น แต่ยังนำเอาแบบแผนการดำเนินชีวิต ค่านิยม ประเพณี ตลอดจนเทคโนโลยีต่างๆ จากเมืองหลวงที่ล่อเลียนแบบจากต่างประเทศเข้ามาสู่ชุมชนลุ่มน้ำนครชัยศรีด้วย

เมื่อมีถนนเพชรเกษมผ่านเข้ามาถึงพื้นที่สามพราน ทำให้พื้นที่สองฟากถนนเพชรเกษมมีการพัฒนาไปมาก โรงงานอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นในช่วงแรกมักยุ้มน้ำฝั่งตะวันออก ต่อมาเมื่อมีการสร้างสะพานข้ามแม่น้ำนครชัยศรีทำให้ชาวบ้านที่อยู่อาศัยทางฝั่งตะวันตกมีฐานะดีขึ้น เริ่มมีการถมคลอง เริ่มทำถนน เริ่มซื้อที่เพื่อทำหมู่บ้าน ซึ่งชาวบ้านบางคนมองว่าเป็นสถานการณ์อันเลวร้ายของชุมชนเกษตรกรรม เพราะมีการซื้อขายที่ดินกันมาก ทำให้ชาวบ้านจำนวนไม่น้อยที่เห็นแก่ประโยชน์เฉพาะหน้ากลายเป็นคนขาดที่ดินทำกิน

จากสถิติการเปลี่ยนแปลงกรรมสิทธิ์การถือครองที่ดินในเขตพื้นที่ 3 อำเภอของลุ่มน้ำนครชัยศรี พบว่าพื้นที่อำเภอนครชัยศรีมีผู้มาทำเรื่องขอเปลี่ยนแปลงกรรมสิทธิ์ในการถือครองที่ดินมากที่สุด รองลงมาคืออำเภอสามพราน และอำเภอบางเลน ตามลำดับ อย่างไรก็ตามสถิติที่ค้นหาได้สามารถย้อนหลังไปได้ถึงปี พ.ศ. 2540 เท่านั้น ไม่สามารถหาข้อมูลในช่วงที่เศรษฐกิจขยายตัวสูงมากๆ และช่วงที่มีการซื้อขายที่ดินกันมากในสมัยรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ

จำนวนผู้มาทำเรื่องขอเปลี่ยนแปลงกรรมสิทธิ์ในการถือครองที่ดินในพื้นที่ลุ่มน้ำนครชัยศรี
ระหว่างปี พ.ศ. 2540 -2545 (มกราคม 2540-มิถุนายน 2545)

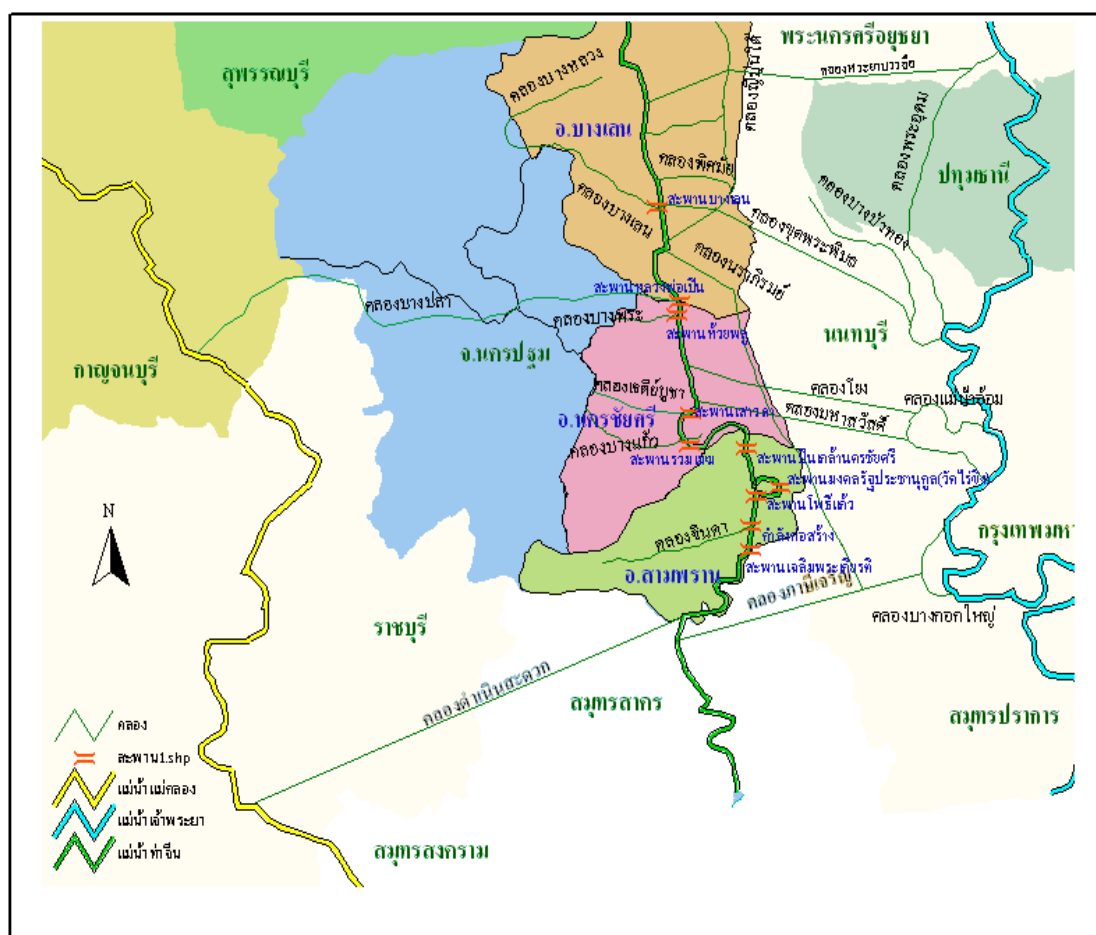
พ.ศ.	สามพราน	นครชัยศรี	บางเลน
2540	-	9,603	-
2541	1,738	8,833	-
2542	7,602	8,222	-
2543	9,622	8,441	2,582
2544	9,560	9,998	6,161
2545	6,813	5,033	3,078

ที่มา: สำนักงานที่ดินจังหวัดนครปฐม สาขาสามพราน นครชัยศรี และบางเลน

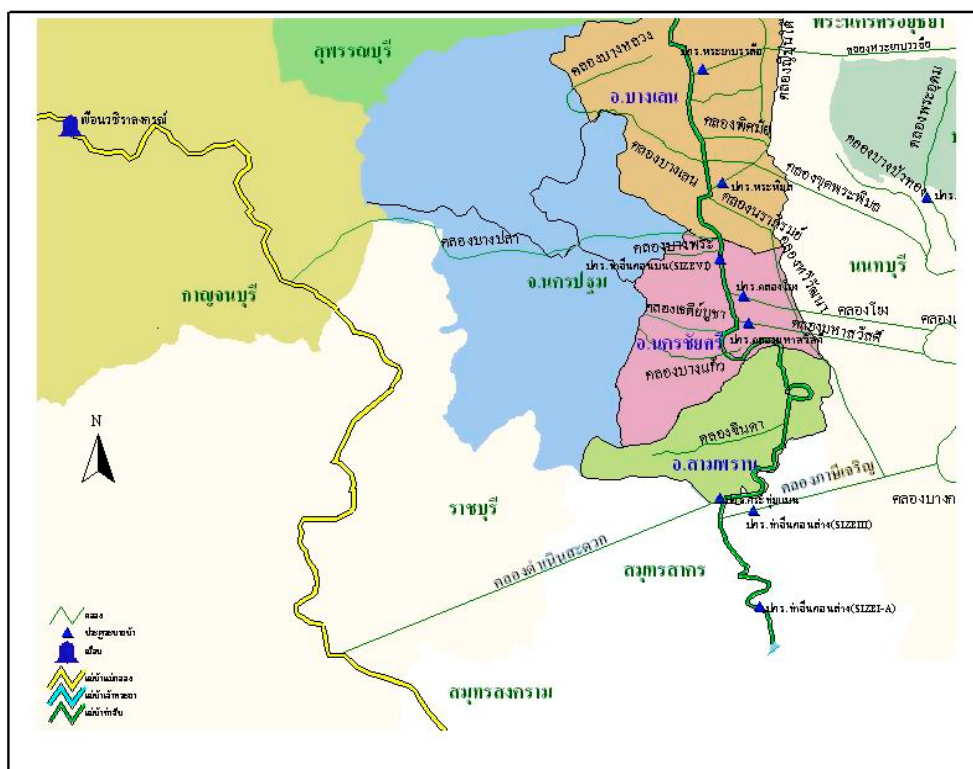
การพัฒนาชลประทานขนาดใหญ่ นอกจากการพัฒนาเส้นทางคมนาคมเข้าสู่ลุ่มน้ำ นครชัยศรีแล้ว การพัฒนาระบบชลประทานขนาดใหญ่ เช่น เขื่อน ประตูนํ้า และคลองส่งน้ำ ก็เป็นส่วนของการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้วย ความจริงแล้ววัตถุประสงค์หลักประการหนึ่งของการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ที่รัฐไม่ได้เน้นให้ประชาชนทราบมากนัก คือการนำพลังน้ำมาผลิตกระแสไฟฟ้าเพื่อพัฒนาอุตสาหกรรม แต่สิ่งที่รัฐประโยชน์ที่บอกกับประชาชนก็คือ ประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นแก่ภาคเกษตรกรรม อย่างไรก็ตามสำหรับคนลุ่มน้ำนครชัยศรีแล้ว การพัฒนาระบบชลประทานของรัฐมีความหมายยิ่ง เพราะเป็นการขยายพื้นที่กักเก็บน้ำให้มากขึ้น ซึ่งหมายถึงการเพิ่มพื้นที่ในการทำนาด้วย อันจะให้ได้ผลผลิตข้าวที่มีความสม่ำเสมอและมีปริมาณมากขึ้น

ความพยายามในการพัฒนาระบบชลประทานให้ทันสมัยในพื้นที่ราบภาคกลางได้มีมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 (ซึ่งในยุคนั้นเป็นการพัฒนาเพื่อการเกษตรกรรมอย่างเดียว) เนื่องจากในยุคนั้นประเทศไทยอยู่ในฐานะที่ต้องแข่งขันกับประเทศเพื่อนบ้านซึ่งมีการผลิตข้าวเป็นพืชหลักเช่นเดียวกัน ได้แก่พม่า เวียดนาม ลาว และเขมร ประเทศไทยจึงจำเป็นต้องรักษาระดับการผลิตให้สม่ำเสมอและเพิ่มผลผลิตให้มากขึ้น แต่การพัฒนาระบบชลประทานสมัยใหม่มีค่าใช้จ่ายสูง ประชาชนไม่สามารถดำเนินการเองได้ จึงต้องตกเป็นภาระของรัฐซึ่งมีหน้าที่ดำเนินการเพื่อการกินดีอยู่ดีของประชาชน เนื่องจากรัฐมีทุนในการดำเนินการได้มากกว่า และมีประสิทธิภาพดีกว่า ดังนั้นในสมัยรัชกาลที่ 5 จึงได้มีการว่าจ้างที่ปรึกษาชาวฮอลันดา มาศึกษาการพัฒนาระบบชลประทานในเขตที่ราบภาคกลาง (สุนทรี อาสะไวย์, 2521 :40-74) ซึ่งที่ปรึกษาได้เสนอให้จัดทำโครงการชลประทานในเขตที่ราบภาคกลางตอนล่างตั้งแต่จังหวัดชัยนาทไปจนถึงอ่าวไทย ซึ่งประกอบด้วย ที่นาในมณฑลกรุงเทพฯ กรุงเก่า นครไชยศรี ชัยนาท ฉะเชิงเทรา สมุทรสงคราม โดยใช้วิธีการท่อน้ำให้ไหลไปตามแรงดึงดูดของโลก จากที่สูงไปที่ต่ำ โดยการสร้างเขื่อนท่อน้ำเพื่อยกระดับน้ำให้สูงขึ้นและชุดคลองส่งน้ำจากลำน้ำไปตามคลองซอย ประโยชน์ของโครงการตามข้อเสนอแนะของที่ปรึกษาก็คือ (1) ชาวนาจะผลิตข้าวได้อย่างสม่ำเสมอทุกปี โดยไม่ต้องอาศัยน้ำฝนเพียงอย่างเดียว ซึ่งเปรียบเทียบแล้วจะได้ผลดีกว่าในปีที่ฝนตกชุกที่สุดเมื่อยังไม่มีระบบชลประทาน ลดปัญหาความไม่แน่นอนสำหรับส่งข้าวออกต่างประเทศ (2) มีเวลาสำหรับการทำงานมากขึ้น ซึ่งในสมัยนั้นชาวนาใช้เวลาในการทำงานปีละ 6 เดือน คือ ตั้งแต่เดือนพฤษภาคม-ตุลาคม ชาวนาต้องเร่งทำงานในต้นฤดูฝน และถ้าหากปริมาณน้ำฝนยังน้อยอยู่ชาวนาก็ต้องตีระหัดวิดน้ำเข้านาเพื่อให้มีน้ำขังในนาพอหล่อเลี้ยงต้นข้าว ซึ่งการใช้ระหัดวิดน้ำจะได้ผลเฉพาะพื้นที่นาริมคลองเท่านั้น บางทีเมื่อตกกล้าแล้วก็ต้องวิดน้ำรดต้นกล้าอีก เป็นการสิ้นเปลืองเวลาและแรงงาน ทำให้ต้องเลื่อนเวลาเก็บเกี่ยวออกไป ทั้งยังได้ปริมาณผลผลิตน้อย หรือถ้าปีใดฝนแล้ง น้ำลดเร็ว

ข้าวในนาลุ่มไม่งาม เมล็ดข้าวลีบเล็กและเก็บเกี่ยวได้ปริมาณน้อย ส่วนนาในที่ดอน ข้าวไม่ทันตก
รวง ต้นข้าวก็ตาย หรือการที่มีเวลาน้อยทำให้ข้าวนาต้องเร่งระดมแรงงานมาเก็บเกี่ยว เมื่อแรงงาน
ไม่พอข้าวจึงเสียหาย ดังนั้นเมื่อมีเวลาน้อยจึงต้องใช้พันธุ์ข้าวที่ให้ผลผลิตเร็ว ระยะเวลาการปลูก
สั้นลง แต่ได้ข้าวที่มีคุณภาพดี (3) สามารถขยายเนื้อที่เพาะปลูกเพิ่มขึ้น เวลาทำนาสามารถขยาย
ไปได้อีก 2.5 เดือน สำหรับพื้นที่ปกติ และ 1.5 เดือนสำหรับพื้นที่ลุ่ม (4) มีความอุดมสมบูรณ์ของ
ที่นา คลองส่งน้ำสามารถส่งน้ำได้ถึงที่ รวมทั้งพัฒนาเอาโคลนตมทับถมเป็นปุ๋ยธรรมชาติ ทำให้
ข้าวงาม

แผนที่แสดงสะพานข้ามแม่น้ำนครชัยศรี

แผนที่แสดงเขื่อนวชิราลงกรณ์และประตูน้ำในลุ่มน้ำนครชัยศรี

อย่างไรก็ตามเนื่องจากมีข้อจำกัดเรื่องงบประมาณ รัชกาลที่ 5 จึงทรงไม่รับข้อเสนอดังกล่าว โดยทำแค่ขุดซ่อมคลองเดิมที่มีอยู่แล้วและจัดสร้างประตูน้ำ ดังนั้นการพัฒนาระบบชลประทานแบบสมัยใหม่จึงยังไม่เกิดขึ้นในยุคนั้น โครงการพัฒนาระบบชลประทานเริ่มเป็นรูปร่างอย่างจริงจังในสมัยรัฐบาลนายปรีดี พนมยงค์ ภายใต้ชื่อ “โครงการเจ้าพระยา” นายปรีดี ได้พยายามผลักดันโครงการฯจนประสบผลสำเร็จ เมื่อโครงการเจ้าพระยาเริ่มดำเนินการ ก็มีโครงการอื่นๆ ตามมาอย่างต่อเนื่อง โครงการเจ้าพระยาเอื้อประโยชน์ในการเก็บกักน้ำ การส่งน้ำเพื่อการเพาะปลูก การระบายน้ำ และการบรรเทาอุทกภัย ซึ่งในระยะเวลาต่อมาได้ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศและวิถีชีวิตของคนลุ่มน้ำนครชัยศรีอย่างมาก โครงการดังกล่าวได้แก่ โครงการชลประทานเจ้าพระยา* (พ.ศ. 2493-2512) ที่สามารถเพิ่มพื้นที่เพาะปลูกในเขตลุ่มน้ำท่าจีนอีก 45-50%

* เป็นระบบการควบคุมน้ำสำหรับการเกษตรบนทุ่งราบแม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำสาขา โดยมีเขื่อนเจ้าพระยา ซึ่งสร้างที่ตำบลคู่งเนิน อ.สรรพยา จ. ชัยนาท เป็นเขื่อนกั้นน้ำบริเวณต้นแม่น้ำ ส่งน้ำมาตามคลองใหญ่ และคลองส่งหรือคลองซอย ทั้งสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา(ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา คือ เขตชัยนาท - ทำการระบายน้ำในบริเวณที่สำคัญ เพื่อควบคุมน้ำท่วม และใช้เป็นเส้นทางคมนาคม

(จากเดิมมีเนื้อที่เพียง 30 % เท่านั้นที่สามารถทำการเพาะปลูกได้) ในปี พ.ศ. 2512 เมื่อโครงการเจ้าพระยาเสรีงคิรินสมบูรณ์แล้ว ทำให้สามารถควบคุมปริมาณน้ำได้ ชาวนาจึงเปลี่ยนไปทำนาดำกันมากขึ้นเนื่องจากได้ผลผลิตมากกว่า ส่งผลให้พื้นที่นาหว่านลดลงจาก 78 % เหลือเพียง 62 % อีกโครงการหนึ่งคือ โครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่กลองใหญ่ ** (พ.ศ.2506-2542) เชื่อนวชิราลงกรณ์ ซึ่งกันแม่น้ำแม่กลองก็เป็นหนึ่งในโครงการนี้

** ในปี พ.ศ. 2506 กรมชลประทานได้วางแผนการพัฒนาลุ่มน้ำแม่กลองทั้งสาย ชื่อว่า “โครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่กลองใหญ่” เป็นโครงการเอกประสงค์ ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อการทดน้ำ ส่งน้ำไปช่วยการเพาะปลูกในบริเวณลุ่มน้ำแม่กลอง การจัดหาน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค การบรรเทาอุทกภัย การประมง การคมนาคม และการท่องเที่ยว โครงการนี้ตั้งอยู่บริเวณลุ่มน้ำแม่กลองตอนล่าง ครอบคลุมพื้นที่ 7 จังหวัด คือ กาญจนบุรี ราชบุรี เพชรบุรี สมุทรสาคร สมุทรสงคราม นครปฐม สุพรรณบุรี โดยแบ่งการดำเนินงานออกเป็น 4 ระยะคือ ระยะที่ 1 (พ.ศ. 2507-2518) ประกอบด้วย (1) การสร้างเขื่อนทดน้ำกันแม่น้ำแม่กลองที่ อำเภอท่าม่วง จังหวัดกาญจนบุรี ชื่อเขื่อนวชิราลงกรณ์ (2) การสร้างระบบส่งน้ำระยะแรก คือ ฝั้งซ้ายของทุ่งราบจาก สร้างเสร็จเมื่อปี 2513 สามารถรับน้ำได้ถึง 2,987,000 ไร่ เชื่อนี้จะทำหน้าที่หลัก 3 ประการคือ (1) ควบคุมระดับน้ำทางด้านเหนือ เขื่อนวชิราลงกรณ์ (2) ควบคุมการระบายน้ำด้านท้ายเขื่อนเมื่อมีความต้องการน้ำ (3) เพื่อปล่อยน้ำ 60 ลบ.ม.ต่อวินาทีให้กับลุ่มน้ำท่าจีนในฤดูแล้ง และใช้ในการควบคุมความเค็มที่บริเวณปากแม่น้ำมิให้ลุกล้ำเข้ามาในพื้นที่เพาะปลูก โดยผันน้ำจากแม่กลองผ่านคลองจรเข้สามพันและคลองท่าสาร-บางปลา ลงสู่แม่น้ำท่าจีน เชื่อนวชิราลงกรณ์มีผลทำให้หน้าป่าที่ไหลบ่าเข้ามาท่วมลุ่มน้ำนครชัยศรีจากทางราชบุรี กาญจนบุรี และจากคลองท่าสาร-บางปลาหมดไปด้วย ขณะที่เขื่อนเจ้าพระยาก็สามารถรองรับน้ำเหนือที่ไหลบ่ามาทางแม่น้ำเจ้าพระยาได้ในปริมาณมาก ดังนั้นภายหลังการสร้างเขื่อนทั้ง 2 แห่ง ปัญหาน้ำท่วมที่เคยเกิดขึ้นทุกปีในลุ่มน้ำนครชัยศรีก็หายไป อำเภอท่ามะกา จังหวัดกาญจนบุรี ไปถึงคลองดำเนินสะดวก พื้นที่ 1.14 ล้านไร่ แบ่งเป็นโครงการย่อย 4 โครงการ คือ โครงการ กำแพงแสน โครงการนครปฐม โครงการนครชุม และโครงการราชบุรีฝั้งซ้าย (3) การระบายน้ำเพื่อบรรเทาอุทกภัย จากจังหวัดนครปฐม-คลองดำเนินสะดวก โดยชุดคลองระบายน้ำจากคลองดำเนินสะดวก ผ่านคลองแม่กลอง-ท่าจีนไปลงทะเล 7 สาย พร้อมทั้งสร้างอาคารควบคุมน้ำในคลองระบายฝั้งเหนือคลองแม่กลอง-ท่าจีน และ (4) คันกันน้ำ เพื่อป้องกันน้ำในแม่น้ำป่าเข้าไปในพื้นที่ในเขตโครงการทั้งทางเหนือและท้ายน้ำของเขื่อน ระยะที่ 2 (พ.ศ. 2513-2517) ประกอบด้วย (1) การสร้างเขื่อนเก็บน้ำเจ้าเนรที่อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี (2) การสร้างระบบส่งน้ำของเขื่อนวชิราลงกรณ์ และ(3) การสร้างระบบส่งน้ำ แบ่งออกเป็น 5 โครงการย่อย คือ พนมทวน สองพี่น้อง บางเลน ท่ามะกา และราชบุรีฝั้งขวา การสร้างระบบระบายน้ำทุ่งแม่กลองและ การสร้างเขื่อนท่าทุ่งนา ตำบลช่องสะเดา อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี (พ.ศ. 2520-2525) ระยะที่ 3 (พ.ศ. 2538-2542) ประกอบด้วย การก่อสร้างในเขตพื้นที่โครงการบางเลน ที่อำเภอกำแพงแสน ดอนตูม บางเลน จังหวัดนครปฐม อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นพื้นที่เพาะปลูกประมาณ 192,800 ไร่ และก่อสร้างคลองระบายน้ำ 2 สาย ยาว 13.50 กิโลเมตร คันกันน้ำ และโรงสูบน้ำ ระยะที่ 4 เริ่ม พ.ศ. 2513 ประกอบด้วย แผนการก่อสร้างเขื่อนน้ำโจนเก็บกักน้ำ โดยกั้นลำน้ำแควใหญ่ตอนบน แต่ต้องหยุดชะงักลงก่อน เนื่องจากข้อโต้แย้งด้านผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม

การเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรม เมื่อมีถนนเพชรเกษมเกิดขึ้นทำให้การคมนาคมเข้าสู่พื้นที่ลุ่มน้ำนครชัยศรีสะดวกขึ้น ทำให้เริ่มมีนายทุนจากภายนอกเข้ามาคว้านซื้อที่ดินริมถนน ริมแม่น้ำนครชัยศรีและลำคลองสาขาสำหรับก่อสร้างโรงงานอุตสาหกรรม โรงงานส่วนใหญ่นิยมตั้งอยู่สองฝั่งแม่น้ำ และริมลำคลอง เนื่องจากต้องการใช้ประโยชน์จากน้ำในกระบวนการผลิต การระบายน้ำเสียลงสู่แม่น้ำ การขนส่งวัตถุดิบเข้าโรงงานและระบายสินค้าออกสู่ตลาด

โรงงานส่วนใหญ่นิยมตั้งอยู่
ริมแม่น้ำนครชัยศรี

“...อุตสาหกรรมมันจะเกิดก็ 1. ริมน้ำ 2. ข้างถนน ริมถนน แล้วโดยมากมันเจริญตาม 2 ข้างตลอด ถนนยาวไปไ้ มันก็ขึ้น มันไม่เป็นบล็อก แบบสี่เหลี่ยมจัตุรัสไม่มี...”

จุดเริ่มแรกที่มีการซื้อขายที่ดินกันมากๆ คือบริเวณตำบลอ้อมใหญ่* อ้อมน้อย ไชยง ดอนหวาย ท่าพูด และบางกระทีก จากนั้นก็ขยายมาสามพราน ตลาดจินดา คลองใหม่ และค่อยๆ กระจายไปที่อำเภอนครชัยศรี และบางเลนตามลำดับ โดยโรงงานอุตสาหกรรมในยุคแรกเป็นโรงงานประเภทฟอกย้อม พิมพ์ผ้า ทอผ้า โรงงานกระดาษ ฯลฯ ซึ่งเป็นโรงงานที่ต้องใช้น้ำในกระบวนการผลิตมาก ขณะเดียวกันก็เป็นโรงงานที่ผลิตน้ำเสียลงสู่แม่น้ำมากด้วยเช่นเดียวกัน ในลุ่มน้ำนครชัยศรีมีโรงงานประเภทนี้มีมากที่สุดถึง 220 โรง ในช่วงแรกๆ ยังมีโรงงานไม่มากนัก ในแผนพัฒนาฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2510-2514) มีโรงงานเพียง 14 โรงในอำเภอสสามพราน อำเภอนครชัยศรี 1 โรง

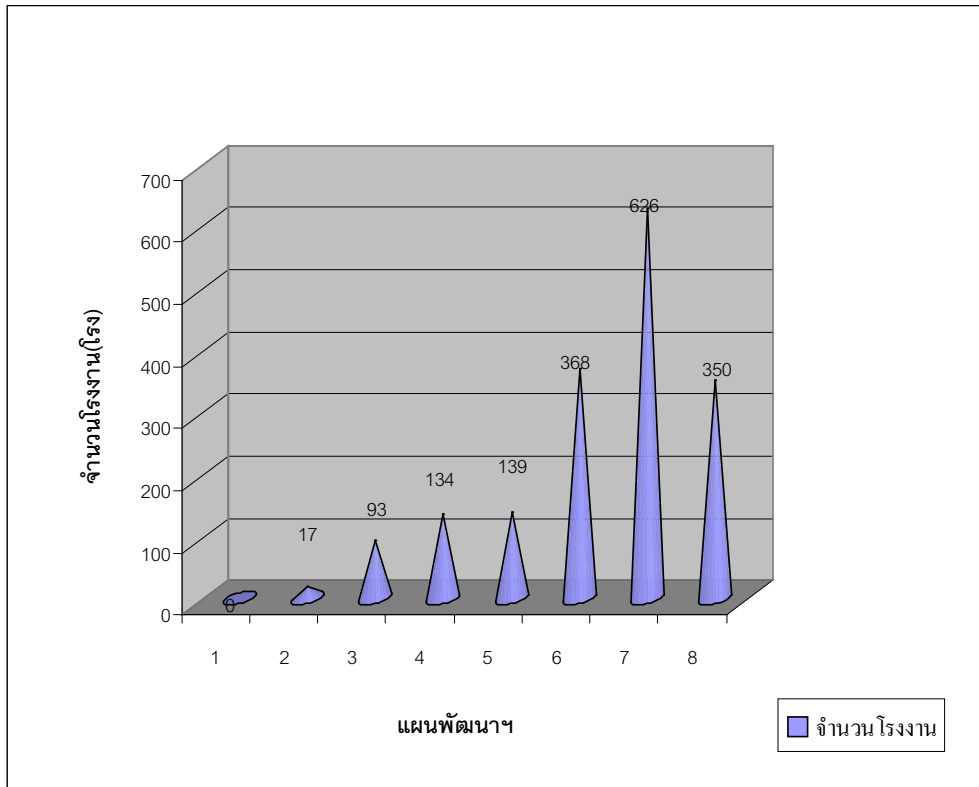
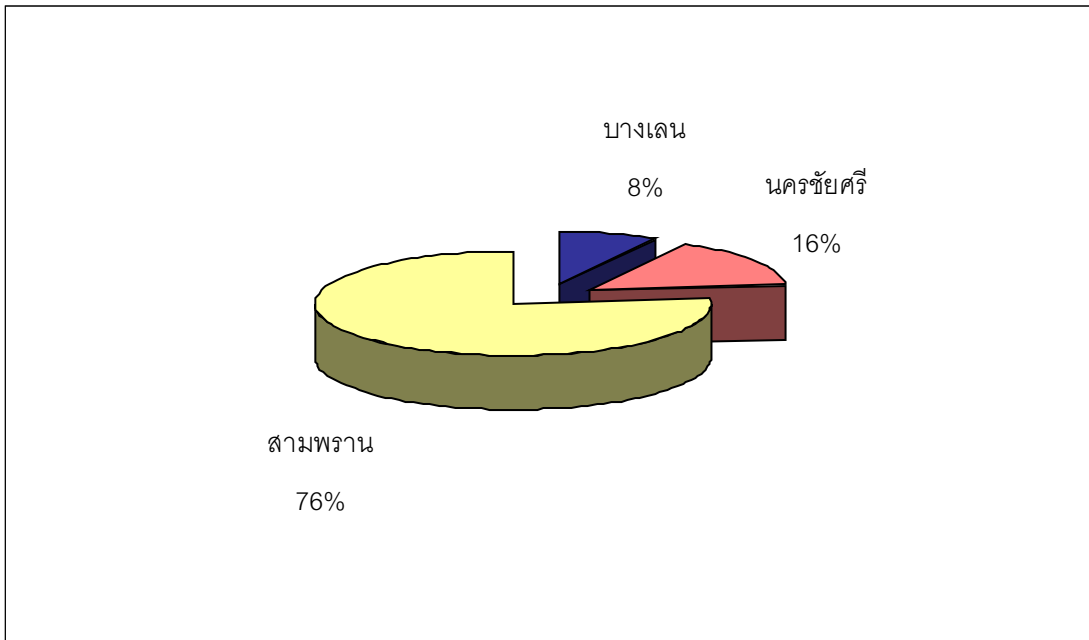
*อ้อมใหญ่ในอดีตเคยเป็นส่วนส้มโอที่มีชื่อเสียงของอำเภอสสามพราน ปัจจุบันกลายเป็นเขตอุตสาหกรรมทั้งหมด

และ อำเภอบางเลน 2 โรง (กรมโรงงาน กระทรวงอุตสาหกรรม, 2545) จากนั้นก็เพิ่มตามลำดับ การก่อสร้างโรงงานจะเพิ่มจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ และมีมากที่สุดในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 (พ.ศ.2535-2539) โดยในแผนนี้มีโรงงานอุตสาหกรรมถึง 626 โรงในพื้นที่ลุ่มน้ำฯ และในปัจจุบัน มีโรงงานอุตสาหกรรมทั้งหมด 1,727 โรง แยกเป็นอำเภอสามพราน 1,318 โรง (ร้อยละ 76) อำเภอนครชัยศรี 270 โรง (ร้อยละ 16) และอำเภอบางเลน 139 โรง (ร้อยละ 8) จากนั้นก็ลดลงใน แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 จะเห็นได้ว่าในพื้นที่อำเภอสามพราน มีโรงงานอุตสาหกรรมมากที่สุด ทั้งนี้ สืบเนื่องมาจากลักษณะทางกายภาพของอำเภอสามพรานที่อยู่ติดกับถนนเพชรเกษม และอยู่ใกล้ กรุงเทพฯ การขนส่งสินค้าทั้งวัตถุดิบและผลผลิตจากโรงงานมีความสะดวกมากกว่า เมื่อเปรียบ เทียบกับพื้นที่บางเลนหรือนครชัยศรี จะเห็นความแตกต่างที่ชัดเจน

จำนวนโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่ 3 อำเภอที่ติดแม่น้ำนครชัยศรี
ตั้งแต่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1- ฉบับที่ 8

แผนพัฒนาฯ	สามพราน	นครชัยศรี	บางเลน	รวม
ฉบับที่ 1	0	0	0	0
ฉบับที่ 2	14	1	2	17
ฉบับที่ 3	74	6	13	93
ฉบับที่ 4	92	24	18	134
ฉบับที่ 5	102	23	14	139
ฉบับที่ 6	289	61	18	368
ฉบับที่ 7	472	107	47	626
ฉบับที่ 8	275	48	27	350
รวม	1,318	270	139	1,727

จำนวนโรงงานอุตสาหกรรมในกลุ่มน้ำนครชัยศรีจำแนกตามอำเภอ

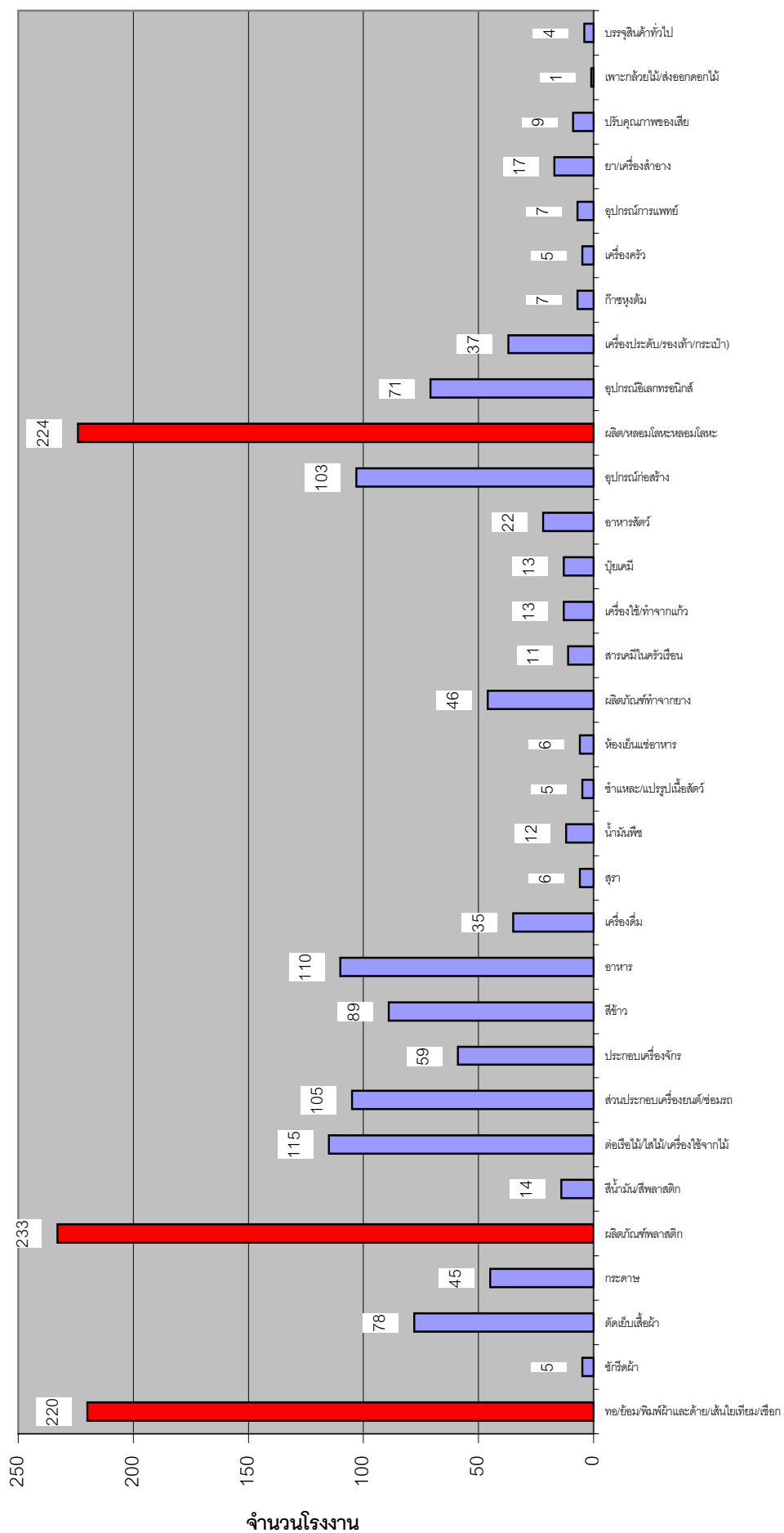

เปรียบเทียบจำนวนโรงงานอุตสาหกรรมในแต่ละแผนพัฒนาฯ (แผนพัฒนาฯฉบับ 1-8)

เมื่อมีโรงงานอุตสาหกรรมเข้ามาในพื้นที่ ชาวบ้านก็เริ่มขายที่ให้โรงงาน ชาวบ้านที่อยู่ริมแม่น้ำ ถ้าคลองจะเป็นพวกที่ได้รับความเดือดร้อนจากน้ำเสียก่อนคนอื่น เนื่องจากโรงงานที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำจะปล่อยน้ำเสียลงแม่น้ำโดยตรง เช่น โรงงานทอผ้าโตะที่นครชัยศรีซึ่งเป็นโรงงานที่เกิดขึ้นในช่วงแรกๆ ในระยะแรกน้ำเสียที่เกิดขึ้นยังไม่มากนัก ชาวบ้านยังพอทนได้ หลังจากนั้นทางฝั่งไร้งาก็มีโรงงานต่างๆ เกิดขึ้นเต็มไปหมด มีทั้งโรงงานฟอกย้อม โรงงานพลาสติก โรงงานผลิตและหลอมโลหะ โรงงานผลิตภัณฑ์ที่เกี่ยวข้องกับอาหาร ประกอบกับภายหลังเมื่อมีเขื่อนเกิดขึ้นทำให้ระบบน้ำขึ้นน้ำลงที่เคยพัดพาของเสียออกไปได้อย่างรวดเร็วเปลี่ยนแปลงไป น้ำเสียจะขังอยู่นานเพราะน้ำจากเขื่อนและน้ำทะเลที่หนุนขึ้น ทำให้กระแสน้ำในแม่น้ำไหลแบบเอื่อยๆ ไม่ขึ้นเร็วลงเร็วเหมือนเมื่อก่อนไม่มีเขื่อน

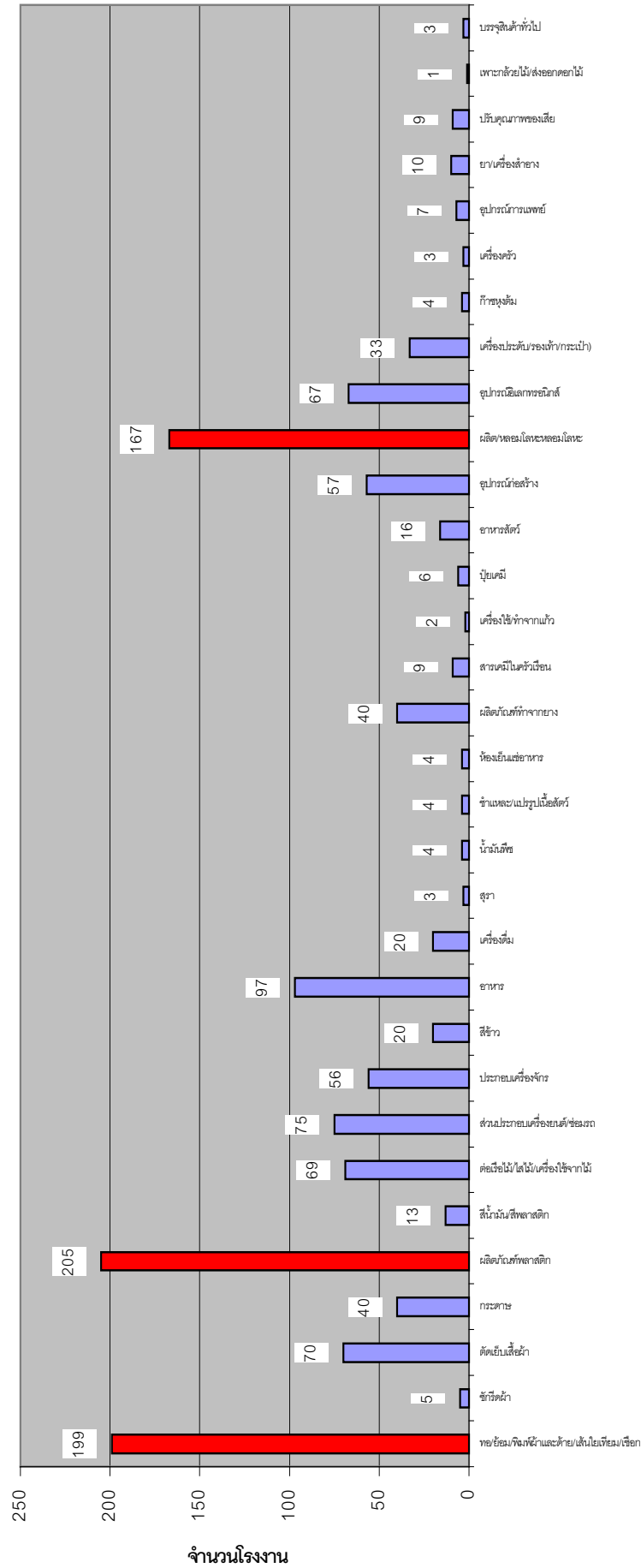
เมื่อพิจารณาประเภทของโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่ลุ่มน้ำทั้งหมด พบว่าประเภทของอุตสาหกรรมที่มีมากที่สุด 5 อันดับแรกคือ (1) โรงงานผลิตพลาสติกมีมากที่สุดถึง 233 โรง (2) โรงงานผลิตและหลอมโลหะ จำนวน 224 โรง (3) โรงงานทอผ้า ย้อมผ้า พิมพ์ผ้า เส้นใยเทียม และเชือก จำนวน 220 โรง (4) โรงงานต่อเรือไม้ ไซไม้ และเครื่องใช้จากไม้จำนวน 115 โรง และ(5) โรงงานเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์อาหารจำนวน 110 โรง เมื่อแยกพิจารณาในแต่ละพื้นที่พบว่า ประเภทอุตสาหกรรมที่มีมาก 3 อันดับแรก อยู่ในพื้นที่สามพราน อันดับที่ 4 เป็นผลิตภัณฑ์เกี่ยวกับอาหาร และอันดับที่ 5 คือ คือโรงงานที่ทำส่วนประกอบของเครื่องยนต์และรถ ส่วนในพื้นที่นครชัยศรี โรงงานที่มีมากเป็นอันดับหนึ่งคือ โรงงานผลิตและหลอมโลหะ โรงงานที่ทำเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ก่อสร้าง โรงงานต่อเรือไม้ เครื่องใช้จากไม้ โรงงานผลิตภัณฑ์พลาสติก และส่วนประกอบเครื่องยนต์ ส่วนพื้นที่บางเลนพบว่า มีโรงสีมากเป็นอันดับที่ 1 มีจำนวนถึง 49 โรง รองลงมาคือ โรงงานต่อเรือไม้ เครื่องใช้จากไม้ อุปกรณ์ก่อสร้าง และโรงงานหลอมโลหะ พื้นที่นครชัยศรีและสามพรานมีโรงสีจำนวนเท่ากันคือ 20 โรง

แสดงประเภทของโรงงานในพื้นที่กลุ่มน้ำนครชัยศรี ระหว่างปี 2512-2544

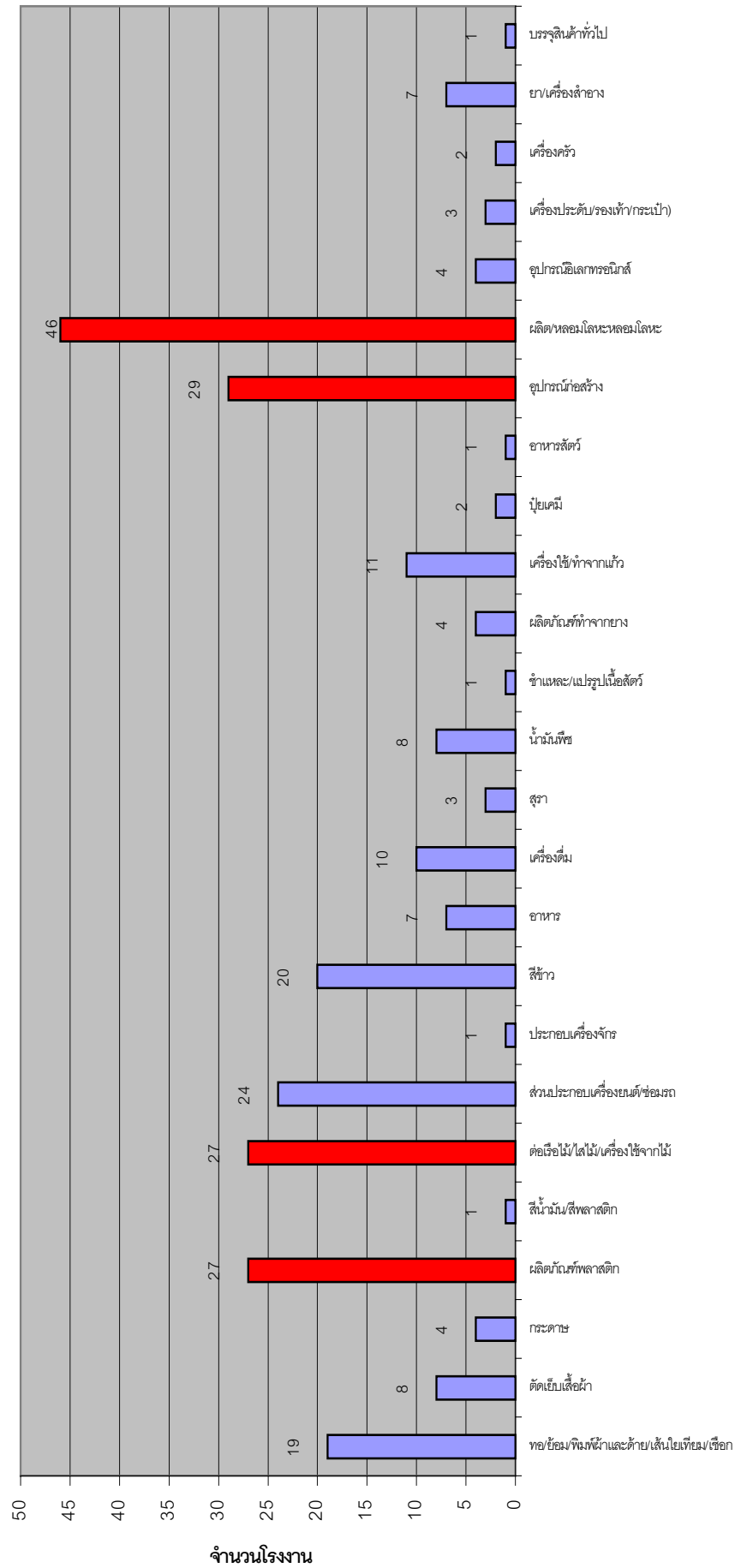
ประเภทโรงงาน

แสดงประเภทของโรงงานในอำเภอสามพราน ระหว่างปี 2512-2544

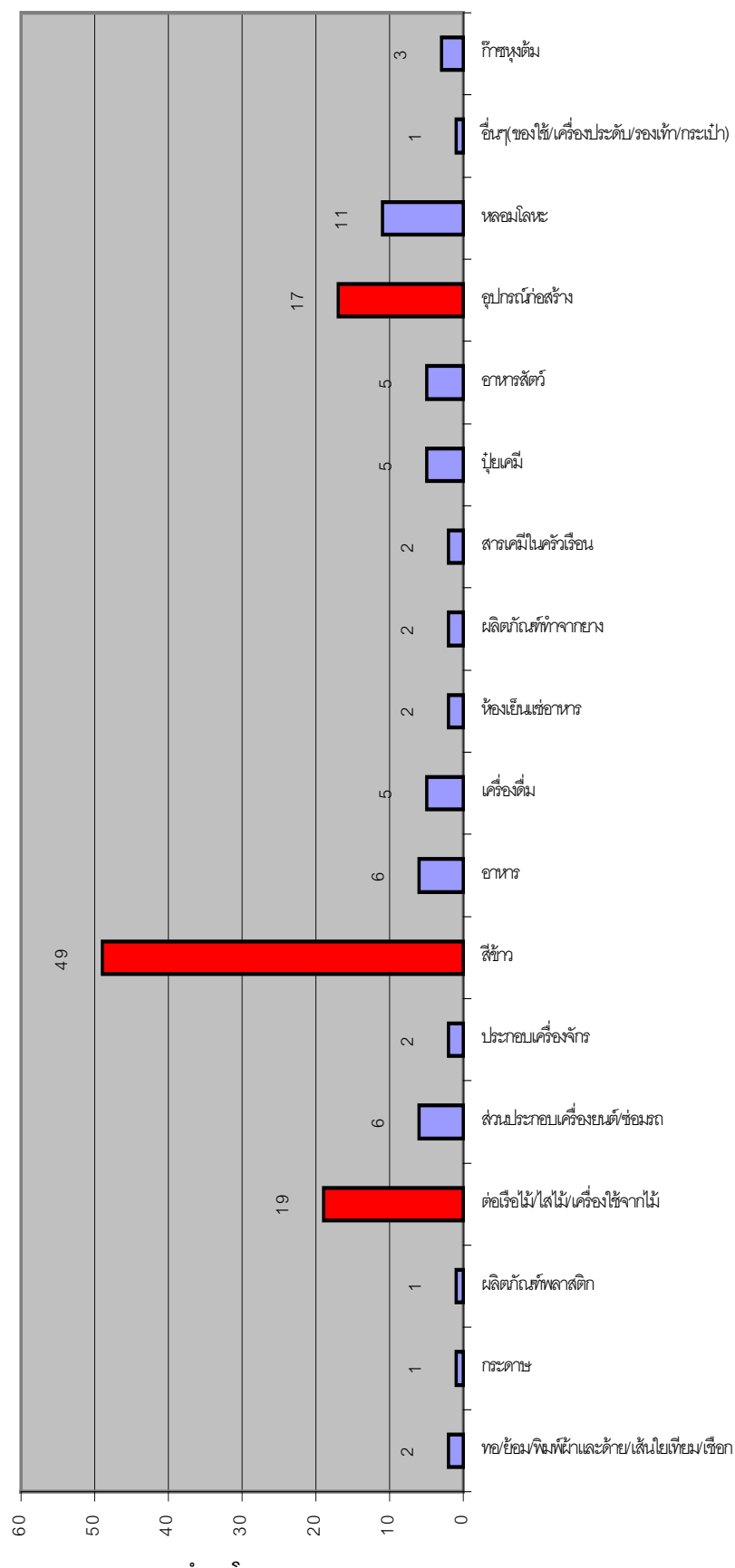
ประเภทของโรงงาน

แสดงประเภทของโรงงานในอำเภอครัยศรี ระหว่างปี 2512-2544

ประเภทของโรงงาน

แสดงประเภทของโรงงานในอำเภอบางเลน ระหว่างปี 2512-2544

ประเภทของโรงงาน

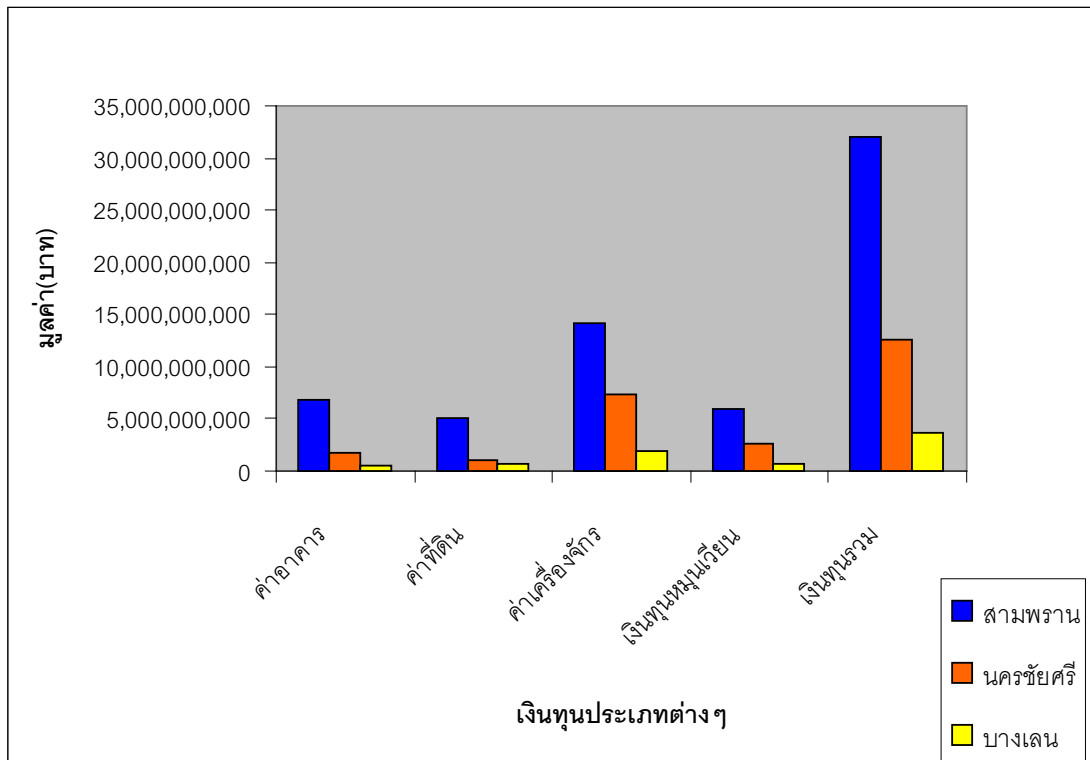
โรงงานอุตสาหกรรมที่เข้ามาในพื้นที่ลุ่มน้ำนครชัยศรี ถือเป็นการนำทุนจากภายนอกเข้ามาในพื้นที่ ที่ผ่านมามีอาชีพหลักของกลุ่มน้ำนี้คือการทำการเกษตร เป็นการทำนา ทำสวน และเลี้ยงสัตว์ โดยอำเภอสามพรานมีการปลูกไม้ผลและไม้ยืนต้นประมาณ ร้อยละ 67 ของการถือครองที่ดินเพื่อการเกษตร เป็นพื้นที่ใช้ทำนาร้อยละ 14 ที่เหลือเป็นพื้นที่ใช้ในการเลี้ยงสัตว์ กิจกรรมและการบริการอื่นๆโดยเฉพาะสุกรมีปริมาณการเลี้ยงประมาณปีละกว่าแสนตัว เป็นอำเภอที่มีการเลี้ยงสุกรมากเป็นอันดับ 2 รองจากอำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม ส่วนอำเภอนครชัยศรี พื้นที่ถือครองเพื่อทำการเกษตร เป็นพื้นที่นาร้อยละ 59 พื้นที่ทำสวนไม้ผล ไม้ดอก และพืชผักร้อยละ 40.7 ส่วนอำเภอบางเลนพื้นที่ถือครองเพื่อทำการเกษตร เป็นพื้นที่นาร้อยละ 71.3 พื้นที่ทำสวนไม้ผล ไม้ดอก และพืชผัก ร้อยละ 28.7 ส่วนการเลี้ยงสัตว์มีการเลี้ยงไก่มากที่สุดถึง 500 ฟาร์ม (470,000 ตัว) เลี้ยงเป็ด 346 ฟาร์ม (1,400,000 ตัว) เลี้ยงสุกร 50 แห่ง (35,000 ตัว) การเลี้ยงปลา 172 ราย ใช้พื้นที่ประมาณ 4,851 ไร่ การเลี้ยงกุ้งจำนวน 340 ราย ใช้พื้นที่ 3,650 ไร่ ตั้งแต่ปี พ. ศ. 2512 เป็นต้นมาจนถึงปี พ.ศ. 2544 มีเงินทุนรวมจากโรงงานอุตสาหกรรมทั้งหมดที่มาลงทุนในพื้นที่สามอำเภอในเขตลุ่มน้ำนครชัยศรีจำนวนทั้งสิ้น 58,383,994,617 บาท แยกเป็นอำเภอสามพรานมากที่สุด จำนวน 32,009,966,445 บาท รองลงมาคืออำเภอนครชัยศรี 12,614,382,947 บาทและอำเภอบางเลน จำนวน 3,759,345,225 บาท

จำนวนเงินทุนรวมในภาคอุตสาหกรรมในเขตลุ่มน้ำนครชัยศรี จำแนกตามประเภทเงินลงทุน

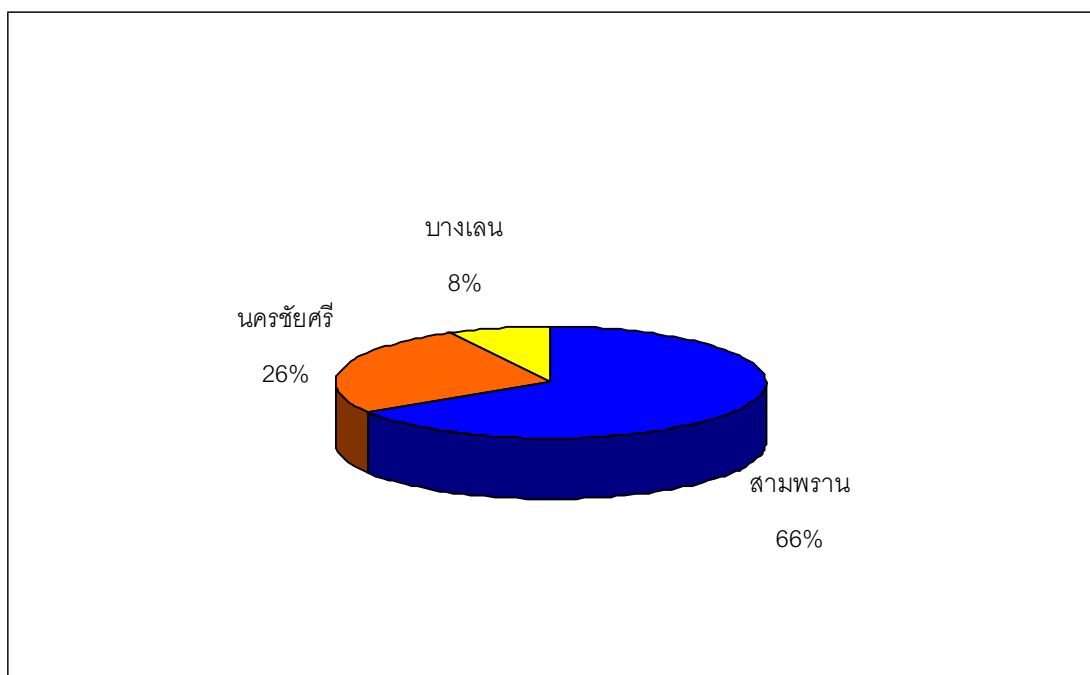
ประเภทของเงินลงทุน	อำเภอ			รวม (หน่วย: บาท)
	สามพราน	นครชัยศรี	บางเลน	
ค่าอาคาร	6,839,132,255	1,817,072,338	522,255,000	9,178,459,693
ค่าที่ดิน	5,069,398,192	983,955,635	621,189,500	6,674,543,327
ค่าเครื่องจักร	14,210,098,466	7,269,959,341	1,930,808,725	23,410,866,532
เงินทุนหมุนเวียน	5,902,637,532	2,545,695,633	685,092,000	9,133,25,165
เงินทุนรวม	32,009,966,445	12,614,682,947	3,759,345,225	58,383,994,617

ที่มา: กรมโรงงานอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม, 2545

เปรียบเทียบประเภทของเงินลงทุนในภาคอุตสาหกรรมของกลุ่มน้ำมันนครชัยศรี

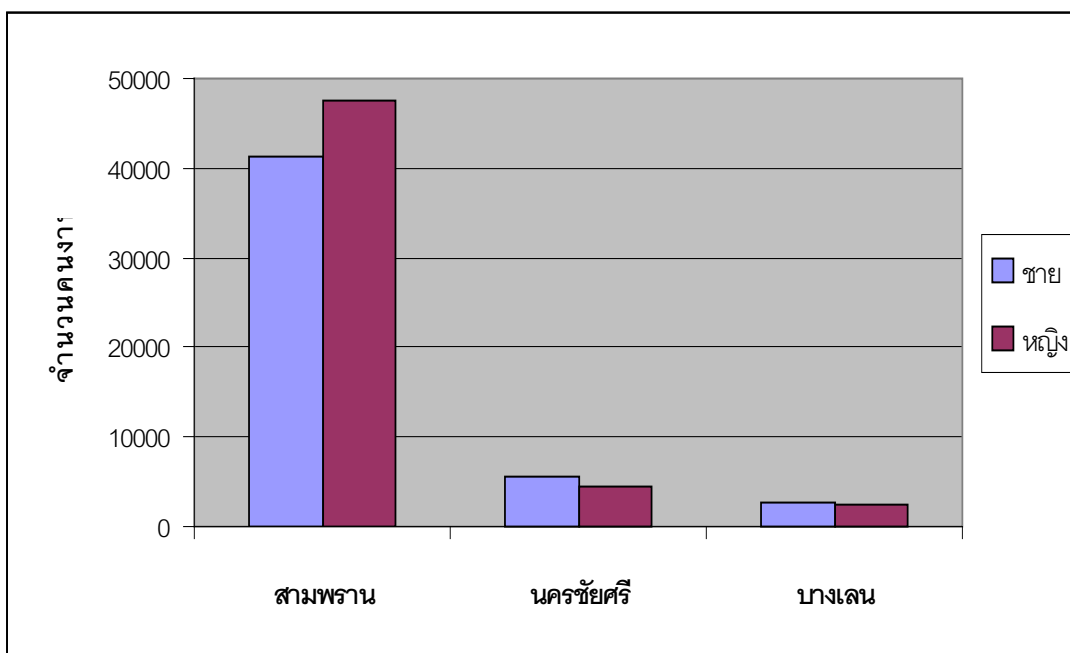

ร้อยละของเงินลงทุนในภาคอุตสาหกรรม เปรียบเทียบ 3 อำเภอ

ในส่วนองรงรงงนที่เข้าสู่ภคคุดศษกรรมนั้นพบว่ เมื่อรงงนคุดศษกรรมเข้มำในบริเวณลุ่มน้ำนครชัยศรี ทำให้เกิดปัญหกรขดคเลนรงงนในภคกรเกษตร เนื่องจกรรงงนที่เคยท้งนในภคกรเกษตรได้เข้าสู่ภคคุดศษกรรมเป็นจำนวนมก ส่งผลให้เกษตรกรต้องปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตโดยหันไปใช้เทคโนโลยีในการผลิตเพิ่มมกขึ้น (รยละเอียดยะได้กล่าวถึงต่อไป) จกสถิติของกรมรงงนคุดศษกรรมในปี พ.ศ. 2545 พบว่มีรงงนที่เข้าสู่ภคคุดศษกรรมท้งมด จำนวน 104,058 รย แยกเป็นชย 49,100 รย หญิง 54,458 รย

จำนวนรงงนชย หญิง ในภคคุดศษกรรม เปรียบเทียบ 3 อำเภอ

สภาพนิเวศที่เปลี่ยนแปลง

ภยหล้งกรก่อสร้างโครงกรเจ้พระยและโครงกรแม่กลองใหญ่ ทำให้ระบบนิเวศของลุ่มน้ำนีเปลี่ยนแปลงไป เพราะเขื่อนสมารถควบคุมปริมณน้ำในลุ่มน้ำน่ำจิ้นได้ต้งมการกล่าวคือ สมารถแก้ปัญหภัยแล้ง และปัญหาน้ำเค็มขึ้นมำถึงบงเลนจนเกิดกรขดคเลนน้ำจิดในการอุปโภคบริโภค แก้ปัญหาน้ำปจกภญจนบุรี และน้ำเหนือจกสุพรรณบุรีที่เคยไหลบมมำท่วมปีละ 1-2 ครั้ง ก็เริ่มหยไป ระดับน้ำที่เคยเอ่อล้นตลิ่งในฤดูน้ำนหลก และแห่งขดติดกันแม่น้ำในฤดูแล้งไม่ปรกฏให้เห็นอีกต่อไป กระแสน้ำที่เคยไหลแรงเชี่ยวกรกกลับไหลเอื่อยลงและคลีนลมแรงก็น้อยลง น้ำที่เคยขึ้น-ลงวันละ 6-7 ครั้ง โดยที่ระดับน้ำขึ้น-น้ำลงต้งกันมกก็ขึ้น-ลงเพียง 2

ครั้ง แต่ละครั้งระดับน้ำไม่มีความแตกต่างกันมากนัก เวล่าน้ำทะเลหนุน น้ำมีลักษณะเหมือนจะยกขึ้นมาปะทะกับที่กำลังน้ำไหลลง การที่น้ำถูกดันเช่นนี้ ทำให้เกิดอาการที่น้ำจะลงก็ลงไม่หมด จะขึ้นก็ขึ้นไม่หมด ทำให้แม่น้ำตื้นเขิน

“...เมื่อก่อนนี้น้ำขึ้นเต็มที่เท่าไรหรือน้ำหลากเท่าไรก็เต็มเอ่อไปเลย ถึงแห้งก็แห้งขาดไปเลย แล้วน้ำก็เชี่ยวๆ มาก คลื่นลมก็แรง พอมีเขื่อนแล้ว ควบคุมน้ำได้ น้ำมาเยอะเขาก็ไม่ปล่อยมาเยอะ เขาจะกักไว้ น้ำจะแห้งเขาก็ปล่อย ควบคุมให้อยู่ในภาวะที่ใช้ได้ น้ำลงก็ไม่ลงเชี่ยว เมื่อก่อนนี้เชี่ยวมากเลย... เมื่อก่อนนี้นะพายเรือไม่ขึ้น ไม่ไหว แล้วลมมันหายไปไหน เมื่อก่อนนี้ขนาดพายเรือข้ามแม่น้ำนี่นะ ดีไม่ดีเรือเล็กๆ นี่จมเลย เขาเรียกน้ำขึ้นหัวหงอก... ตั้งแต่มีเขื่อนแล้วลำน้ำนี้ก็ตื้นเพราะกระแสน้ำไม่เชี่ยว พาหนะทางน้ำไม่ได้ใช้ เพราะฉะนั้นที่จะทำให้ลำน้ำหมุนเวียนไม่ค่อยมี ธาตุอาหารที่มาจากตะกอนก็หมดไป น้ำท่วมมันดินนะ คลองจินดาตินงามเพราะน้ำมันท่วม บางครั้งสวนที่น้ำไม่ท่วมก็ปล่อยให้ท่วมหรือสูบน้ำให้ท่วม ท่วมสัก 4-5 วัน แล้วก็เปิดแห้งโดยเฉพาะกับส้มที่เป็นผลไม้ใหญ่ เตียนนี้ ตลิงก็ไม่พังแล้วเพราะเรือไม่วิ่ง และน้ำไม่เชี่ยว...”

สภาพ “สองน้ำ” ที่มีประโยชน์กับอาชีพทำสวนเป็นอย่างมากก็เปลี่ยนไป แร่ธาตุจากน้ำทะเลที่ชาวสวนเคยปล่อยเข้าไปฉาบร่องสวน ทำให้ผลไม้ของสามพรานมีรสเยือกกว่าที่อื่นก็หมดไปด้วย เกษตรกรต้องใช้วิธีโรยเกลือทดแทน* เพื่อทำให้ผลไม้มีสหวานเหมือนอย่างในอดีต น้ำเหนือที่เคยหลากมาทุกปี เพื่อพัดพาเอาดินตะกอนมาท่วมร่องสวนและพื้นที่ริมน้ำ ขณะเดียวกันได้พัดพาเอาแมลงและศัตรูพืชไปด้วย ก็ไม่มีอีกต่อไป ชาวสวนต้องหันไปใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์ และสารเคมีกำจัดศัตรูพืชเข้าช่วย เพราะไม่สามารถพึ่งพิงธรรมชาติอย่างที่เคยทำมาได้ ต้นทุนการผลิตจึงสูงขึ้นมาก ส่วนความหลากหลายของทรัพยากรพืชและสัตว์น้ำที่เคยเป็นแหล่งอาหารสำคัญของชุมชนลดน้อยลง เห็นได้จากปลาหลายชนิดในลำน้ำนครชัยศรีค่อยๆ หายไป เช่น ปลากระพงขาว ปลากระบอก ปลากระเบน ปลาทูน่า ฯลฯ โดยเฉพาะปลาเสือนั้นได้สูญพันธุ์ไปจากท้องน้ำแถบนี้อย่างถาวรแล้ว เพราะไม่มีระบบน้ำขึ้น-น้ำลงเต็มที่เหมือนแต่ก่อน ทำให้ไม่มีเลนสำหรับปลาบางชนิดอาศัย ชาวสวนสามารถเลาะถึงผลกระทบจากการสร้างเขื่อนได้ชัดเจนว่า

* ภูมิปัญญาในการปลูกมะพร้าว ชาวบ้านรุ่นเก๋านิยมเอาเกลือใส่มะพร้าวทำให้ได้น้ำมะพร้าวดีมาก โดยเฉพาะมะพร้าวน้ำหอม เพราะมะพร้าวชอบความเค็ม พวกตระกูลมะพร้าวทั้งหลายจึงได้ผลดีทางภาคตะวันออกกับภาคใต้ เกาะสมุย สุราษฎร์ธานี ประจวบคีรีขันธ์

“...ก็นิเวศวิทยามันเสีย เชื้อนนี่ตัวทำลายเลย น้ำเสียตาย อย่างลุ่มแม่น้ำท่าจีนตลอดสายเลย เมื่อก่อนถึงหน้าน้ำหลากนี้ น้ำจะมาใสเป็นตาตึกแต่นั่นแหละ มันก็จะเอาแร่ธาตุมาด้วย แล้วมันก็จะขาะล้างสิ่งเน่าเสียตามธรรมชาติไป แล้วก็เกิดแพลงตอนทางป่าชายเลน ก็อุดมสมบูรณ์เข้าไปอีก ต้นไม้ต้นไร่ก็ได้ปุ๋ย เดียวนี้แม่น้ำตื้นเขินขึ้น เริ่มตื้น เขาบอกว่าน้ำนิ่งมันก็เน่า เกิดแก๊ส เวลาเรือวิ่ง เรือโยงไปที่ทำข้ามบรรทุกมันสำปะหลัง บรรทุกปุ๋ยไปนี่ น้ำเป็นฟองปุดๆเลยแสดงว่าแก๊ส น้ำเริ่มเสีย ดินข้างใต้เสียหมด น้ำเสียตาย.....”

ในเมื่อระบบน้ำไม่ได้เป็นไปตามธรรมชาติอย่างเคย ภูมิปัญญาของชาวบ้านที่เกิดจากการสังเกตและเรียนรู้จากธรรมชาติ เพื่อนำไปใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อการทำมาหากินและการดำรงชีวิต เริ่มไม่มีประโยชน์และไม่จำเป็นอีกต่อไป ความรู้เรื่องสภาพธรรมชาติของน้ำ ที่สัมพันธ์กับทิศทางของลม การเปลี่ยนแปลงของฤดูกาล และการสังเกตการโคจรของดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ ที่จะบอกว่าเป็นช่วงขึ้น-ช่วงแรม ปัจจุบันได้ถูกเขื่อนกำหนดไว้ให้แล้ว เช่น กำหนดปริมาณน้ำจัดเพื่อควบคุมน้ำเค็มมิให้รุกล้ำเข้ามาในพื้นที่เพาะปลูก กำหนดปริมาณน้ำในการทำนา เป็นต้น ขณะที่ระบบนิเวศของกลุ่มน้ำกำลังได้รับผลกระทบจากโครงการเจ้าพระยาและโครงการแม่กลองใหญ่ การเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรมในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน ก็ยังทำให้การเสียสมดุลของระบบนิเวศลุ่มน้ำนครชัยศรีรุนแรงขึ้น โรงงานอุตสาหกรรมจำนวนมากที่เรียงรายอยู่ริมแม่น้ำ ได้อาศัยแม่น้ำเป็นช่องทางระบายน้ำเสียออกจากโรงงาน และการที่แม่น้ำไม่สามารถถ่ายเทของเสียออกสู่ทะเลได้เร็ว เพราะอัตราความเร็วของกระแสน้ำไหลลดลง ทำให้มีการตกตะกอนแขวนลอยปริมาณมาก อันเป็นต้นเหตุของปัญหาน้ำเน่าเสีย เป็นครั้งคราวตามจังหวะการปล่อยน้ำเสียของโรงงาน โดยเฉพาะโรงงานอุตสาหกรรมแถบอ้อมใหญ่ที่ปล่อยน้ำเสียลงสู่คลองอ้อมใหญ่ ทำให้น้ำบริเวณนั้นมีสีดำเป็นน้ำเสียถึงขั้นวิกฤต และเนื่องจากคลองเหล่านี้เชื่อมติดต่อกันจึงส่งผลกระทบต่อคลองอื่นๆ และแม่น้ำด้วย ส่งผลให้ความหลากหลายของสัตว์น้ำที่มีย่อยอยู่แล้วภายหลังการสร้างเขื่อน ยิ่งเหลือน้อยลงไปอีก รวมถึง“หิ่งห้อย”** ที่เคยมีมากตามต้นลำพูบริเวณสองฝั่งแม่น้ำนครชัยศรี ค่อยๆ หายไป

** หิ่งห้อยเป็นดัชนีชี้วัดทางธรรมชาติที่สามารถบ่งบอกคุณภาพน้ำได้เป็นอย่างดี เนื่องจากหิ่งห้อยจะมากินหอยชนิดหนึ่งที่อาศัยอยู่ที่โคนต้นลำพู และหอยชนิดนี้จะอยู่เฉพาะบริเวณที่น้ำสะอาดเท่านั้น เมื่อโรงงานอุตสาหกรรมปล่อยน้ำเสียมากๆ เข้าหิ่งห้อยไม่มีอาหารกินก็จะค่อยๆ หายไป

การปล่อยน้ำเสียของโรงงานอุตสาหกรรมมีทั้งที่ปล่อยน้ำเสียลงแม่น้ำโดยตรง และมีหลายโรงงานที่เจาะท่อและปล่อยน้ำเสียลงใต้ดิน ทำให้ชาวบ้านต้องขุดบ่อบาดาลให้ลึกไปกว่าเก่าจึงจะได้น้ำดื่มมาใช้ และถึงแม้ว่าขณะนี้รัฐบาลได้อนุมัติงบประมาณ 3,000 ล้านบาท เพื่อมาทำบ่อรวมบำบัดน้ำเสีย แต่ก็เป็นการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุ

ด้วยเหตุที่พื้นที่สามพรานได้รับอิทธิพลจากการหนุนของน้ำทะเลมากกว่าพื้นที่แถบนครชัยศรีและบางเลน ทำให้น้ำเสียที่อยู่ในลำคลองไม่ถูกผลักดันออกสู่ปากอ่าวทันที เหมือนกับพื้นที่อื่น เพราะตามปกติแล้วในพื้นที่อื่นๆ จะเกิดน้ำเน่าเสียอยู่ประมาณ 7 วัน แล้วจะถูกกระแสน้ำในแม่น้ำผลักดันออกสู่ทะเล แต่สำหรับสามพรานแล้วกว่ากระแสน้ำในแม่น้ำจะผลักดันน้ำเสียออกสู่ทะเล ต้องใช้เวลาประมาณครึ่งเดือน จึงทำให้น้ำเสียดังกล่าวกระจายไปสู่ลำคลองสาขาอื่นๆ ที่เชื่อมต่อกันได้ สิ่งที่ชาวสามพรานสัมผัสได้ถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากโรงงานอุตสาหกรรมก็คือ ในช่วงเวลาที่โรงงานปล่อยน้ำเสียออกมา ชาวบ้านไม่สามารถลงอาบน้ำได้เหมือนเช่นแต่ก่อน สภาพน้ำเสียสามารถดูด้วยตาได้ น้ำดำเป็นสาย มีไขมันปนมา แล้วปลาจะตาย โดยระยะแรกปลา กุ้งจะลอยหัวก่อนเพื่อน สัญญาณบอกเหตุอีกอย่างหนึ่งที่เตือนชาวบ้านก็คือ มะพร้าว น้ำหอมที่ขึ้นชื่อของอำเภอสามพรานเริ่มกินไม่ได้เนื่องจากมีกลิ่นของน้ำเสีย ต้นมะพร้าวเกิดสภาพที่ชาวบ้านเรียกว่า “คอเป้ง” คือ ต้นมะพร้าวมียอดด้วน ไม่ออกดอก ออกใบ และน้ำมะพร้าวกินไม่ได้ อาการที่ปรากฏดังกล่าวเริ่มขึ้นที่อ้อมใหญ่เป็นแห่งแรก ทำให้ชาวสวนเริ่มตระหนักถึงภัยที่กำลังเกิดขึ้น

ปัจจุบันทางเขตสามพรานได้ทำประตูกันไม่ให้น้ำเสียมาทางตลาดดอนหวาย แต่อย่างไรก็ตาม เนื่องจากชาวสวนสามพรานมีระบบบริหารจัดการน้ำที่ดีพอสมควร ทำให้ปัญหาดังกล่าวยังไม่รุนแรงมากนัก เนื่องจากชาวสวนสามารถเลือกปล่อยน้ำเข้าร่องสวนของตนในช่วงเวลาที่โรงงานยังไม่ได้ปล่อยน้ำเสียลงแม่น้ำลำคลอง แล้วเก็บกักไว้ใช้ ส่วนพืชพันธุ์อีกชนิดหนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากน้ำเสีย คือ กัลลวยไม้ เพราะในระยะหลังเกษตรกรชาวสวนสามพรานที่มีทุนมากได้เปลี่ยนแปลงพื้นที่สวนผลไม้ไปทำสวนกัลลวยไม้ เนื่องจากมีบริษัทที่อยู่บางแคเข้ามาส่งเสริมให้ชาวบ้านหลายๆ คนปลูก โดยบริษัทเข้ามาดูแลและเอารถห้องเย็นมาบรรทุก ทำให้เกิดการรวมกลุ่มเกษตรกรปลูกกัลลวยไม้เพื่อส่งออก แต่กัลลวยไม้เป็นพืชที่ต้องการน้ำสะอาด น้ำเสียที่โรงงานปล่อยมาจึงเป็นอันตรายต่อกัลลวยไม้ เมื่อน้ำเสียทวีความรุนแรงมากขึ้น ธุรกิจกัลลวยไม้จึงต้องย้ายไปอยู่ที่อำเภอนครชัยศรี และอำเภอบางเลนแทน ซึ่งผลกระทบต่างๆ ทางด้านสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากโรงงานอุตสาหกรรมไม่ได้เกิดขึ้นพร้อมกันทีเดียว แต่ค่อยๆ เกิดขึ้น จึงทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังไม่เกิดความตระหนักถึงผลเสียมากนัก และยังคงพอใจกับการมีทางเลือกในการประกอบอาชีพที่มากขึ้น

เนื่องจากโรงงานอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นแถบสามพรานสามารถดูดซับแรงงานได้ถึงกว่า 9 หมื่นคน (กรมโรงงานอุตสาหกรรม, 2545)

โรงงานผลิตสุรา
อำเภอนครชัยศรี

“...คนแถวนี้ทำโรงงานกันเยอะะ ก็ได้โรงงานนี้แหละ ถ้าไม่ได้โรงงานก็แย่แน่ สำเร็จมา เรียนมากก็มาทำโรงงาน ก็น้ำมันไม่มี ขายหมดแล้วนี่ มีทำเหล้ากันไม่กี่เจ้า นานี้ขายกันหมดแล้ว...”

“...โรงงานมันปล่อยน้ำเสีย เวลาอาบแล้วมันคัน มีอยู่ปีหนึ่งนะน้ำดำเหมือนน้ำปลากับซีอิ๊วเลย ตั้งแต่โรงงานมาเยอะนี่น้ำมันเสีย แต่มีโรงงานนี้มันดีคนละแบบ ถ้าไม่มีโรงงานแล้วเราจะไปทำมาหากินที่ไหนละ อย่างปีหนึ่งๆ ลูกหลานจบมาก็ทำงานที่นี่ มันดีกับไม่ดีกำลังกันนะ เราก็ต้องดูว่าถ้าไม่มีโรงงานสำเร็จมาปีๆ หนึ่งนี่ ปวช. ปวส. นี่ ปีหนึ่งเท่าไร เป็นพันๆ เป็นหมื่นๆ คนแถวนี้ก็ทำงานที่นี่...”

โรงงานย้อมผ้า
อำเภอสามพราน

นอกจากนั้นน้ำเสียจากโรงงานยังทำให้ชุมชนสูญเสียแหล่งน้ำในการบริโภคด้วย เนื่องจากสภาพน้ำในเวลานั้นมีลักษณะ “สามวันดี สี่วัน臭” ชุมชนต้องหาทางออกโดยการขุดน้ำบาดาลขึ้นมาใช้บริโภค ผู้ที่มีฐานะดีก็ขุดบ่อบาดาลของตนเอง ราคาบ่อละ 40,000-50,000 บาท พวกที่ไม่มีเงินขุดก็ต้องคอยอาศัยจังหวะที่น้ำดี จึงตักขึ้นมาเก็บไว้บริโภค แต่ภายหลังสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท (รพช.) ได้มาขุดบ่อบาดาลให้เกือบทุกหมู่บ้าน มีผลทำให้สามพรานเกิดปัญหาวิกฤตน้ำได้ดิน การขุดบ่อบาดาลในระยะหลังจึงต้องขุดลึกลงไปกว่าเดิมมาก จากที่เคยขุดเพียง 18 เมตรแล้วได้น้ำจืด ก็ต้องขุดลึกไปถึง 60 เมตร (สันติ เย็นสบาย, สัมภาษณ์) นั้นหมายความว่าระดับชั้นน้ำใต้ดินแถบนี้เต็มไปด้วยน้ำเค็ม(ที่ไหลเข้ามาแทนที่น้ำจืด) เนื่องจากการสูบน้ำจืดไปใช้จำนวนมาก

การต่อสู้เรื่องน้ำเสียของคนสามพราน มีขึ้นตั้งแต่โรงงานอุตสาหกรรมเข้ามาตั้งอยู่ในช่วงแรกๆ แต่ตอนเริ่มต้นนั้นเป็นการต่อสู้อย่างโดดเดี่ยวของคนเพียงไม่กี่คน โดยชาวบ้านส่วนใหญ่ยังไม่มีการรวมตัวกัน จากคำบอกเล่าของผู้ที่มีบทบาทในการต่อต้านน้ำเสียจากโรงงานอุตสาหกรรมในช่วงปี พ.ศ 2518 ว่าจุดอ่อนของการดำเนินงานในตอนนั้นที่ผิดพลาดก็คือ การไม่สร้างเครือข่ายในการดำเนินงาน

“...เรื่องน้ำนี่นะ เมื่อปี 18-23 ผมเป็นสมาชิกสภาจังหวัดนะ ผมต่อสู้เรื่องน้ำเน่า โรงงานปล่อยน้ำเสีย ผมไปหาอาจารย์คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่สยามรัฐราชดำเนินเลยนะให้ช่วยลงเรื่องน้ำ ตอนนั้นผมโดนตามล่า ก็ตอนนั้นหนุ่มนี่นะ 30 กว่าไม่รู้ ไม่กลัวตาย ไปปราศรัย ไปกินเลี้ยงที่ไหนไปเราก็ตองขึ้น แต่ตอนนั้นผมโจมตีโรงงานมาก สาเหตุมาจากโรงงานลูกเดียว เวลาเดียวกันเขาก็ต่อต้านว่ามาจากเกษตรกรใช้ปุ๋ยใช้อะไรมากมายลงมา เราก็บอกว่าเกษตรกรไม่มีเงินที่จะไปซื้ออะไรมากมายมาให้ปล่อยน้ำเสียทั้งลำน้ำได้ ...”

โรงงานอุตสาหกรรมแพรงตัว
อยู่ระหว่างวัดกับชุมชน

ผู้ทำการต่อต้านโรงงานอุตสาหกรรมในขณะนั้น มีจุดมุ่งหมายเพียงแต่ว่าขอให้ชาวบ้านทำกินได้ อย่าให้ธรรมชาติเสีย อย่าให้น้ำเสีย เพราะมีความคิดว่า“...ถ้ามีน้ำแล้วจะมีทุกอย่าง เพราะชีวิตก็คือ น้ำ น้ำกับดิน ตายไปก็เป็นดิน เป็นหิน ส่วนหนึ่งเป็นน้ำ เกิดมาก็ด้วยน้ำ ตายไปก็ไปอยู่กับดินกับน้ำ...” แต่การต่อต้านก็ไม่สำเร็จ กลับเป็นอันตรายกับตัวผู้ต่อต้านด้วย เพราะแนวร่วมในการต่อสู้ในยุคนั้นยังไม่มี “...เมื่อไปปราศรัยทุกคนก็จะยอมรับ เห็นด้วย แต่ไม่มีใครออกมาช่วยกัน...” (เพราะเหตุการณ์ยังไม่รุนแรงถึงที่สุด ไม่เหมือนเหตุการณ์วิกฤตแม่น้ำท่าจีนในปี พ.ศ. 2543 ทั้งๆ ที่ตอนนั้นชุมชนยังคงใช้น้ำจากแม่น้ำในการบริโภคอยู่) ลักษณะน้ำขณะนั้นก็มีสภาพ “สามวันดีสี่วันชั่ว” หมายความว่า บางช่วงโรงงานหยุดปล่อยน้ำเสียเพราะชาวบ้านพูดกันมากขึ้น เมื่อหยุด น้ำก็เริ่มใส มาระยะหลังแก้ไขไม่ได้เพราะเขื่อนกักเก็บน้ำ ไม่สามารถระบายสิ่งปฏิกูลออกไปได้

วิธีการแก้ปัญหาของชาวบ้านในเรื่องน้ำเสียมีหลายวิธี อาทิ (1)แก้โดยวิธีการขุดน้ำบาดาล ซึ่งมีหน่วยงานของรัฐหลายหน่วยทั้งจังหวัด กระทรวงสาธารณสุข สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท (รพช.) และโยธาธิการเป็นผู้ให้งบประมาณขุดเจาะ สำหรับชาวบ้านที่มีฐานะก็ขุดบ่อไว้ใช้ส่วนตัว ค่าขุดตกบ่อละ 40,000 -50,000 บาท ส่วนพวกที่ไม่มีเงินขุดก็ยังคงใช้น้ำคลองซึ่งมีสภาพสามวันดีสี่วันชั่วต่อไป (2) ใช้วิธีกักน้ำไว้ใช้โดยเฉพาะน้ำในการประกอบอาชีพ อย่างเช่นชาวสวนสามพราน ส่วนมากปลูกผลไม้ ประเภทไม้ยืนต้น ซึ่งรับกักเก็บน้ำในช่วงที่น้ำดีเอาไว้ใช้ หรืออาศัยน้ำฝนในช่วงหน้าฝนพอประทังไปได้ (3) ย้ายถิ่นอพยพหลีกหนีไปหาที่ทำกินที่อื่นที่มีคลองชลประทานและน้ำยังดีอยู่ เช่น แก้วราชบุรี กาญจนบุรี ประจวบคีรีขันธ์ จันทบุรี ระยะหลังมีการอพยพไปถึงเชียงใหม่ ตาก สกลนคร เป็นต้น ส่วนทางโรงงานใช้วิธีการแก้ปัญหาด้วยการให้ความช่วยเหลือชาวบ้านที่ได้รับความเดือดร้อน

“....โรงงาน... ทางบ้านผมเขาก็ฉลาด เขาลงทุนเจาะน้ำประปา เอาน้ำประปาให้ชาวบ้านใช้ฟรี ใช้วิธีต่อไฟไปให้ใช้ ชาวบ้าน บ้านนี้บวชลูกก็จะหาเครื่องขยายเสียงไปให้ บ้านนี้ตายก็ไปเป็นเจ้าภาพให้ ไปช่วย อย่างนี้ก็เท่ากับปิดปากทางอ้อม นอกจากนั้นก็รับลูกหลานของชาวบ้านเข้าทำงานในโรงงาน...”

เรื่องปัญหาน้ำสำหรับบริโภคดูเหมือนชุมชนจะหาทางออกได้ แต่ปัญหาน้ำที่ใช้เลี้ยงสัตว์ น้ำและน้ำที่ใช้ในการเกษตรยังไม่มีทางออก ปลาในกระชังที่ชาวบ้านหลายสิบรายเลี้ยงไว้เป็นรายได้เสริมเริ่มมีปัญหา มะพร้าว น้ำหอมที่มีชื่อเสียงของสามพรานเริ่มไม่หอมอีกต่อไป มะม่วงเขียวเสวยที่เคยกรอบก็เปลี่ยนรสชาติไป ส้มโอที่เคยหวานกรอบเริ่มแฉะและจืด น้ำที่เข้รดผลไม้

และกลัวไม่เริ่มมีปัญหา ชาวสวนต้องใช้วิธีกักเก็บน้ำไว้ใช้ในเวลาที่โรงงานปล่อยน้ำเสียออกมา เกษตรกรอีกส่วนหนึ่งแก้ปัญหาโดยการย้ายไปทำมาหากินที่อื่นซึ่งมีระบบชลประทานที่ดีกว่า การแก้ปัญหาหน้าบริเวณด้วยการขุดบ่อบาดาลก็ดี หรือการหลีกเลี่ยงไปแสวงหาพื้นที่ทำกินใหม่ของชาวสวน เป็นภาพสะท้อนให้เห็นถึงผลกระทบที่เกิดจากการพัฒนาของรัฐได้เป็นอย่างดี

การเดินขบวนประท้วงของชุมชนครั้งใหญ่เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2531 ชาวบ้านมีการเดินขบวนประท้วงบริษัททอผ้าแห่งหนึ่ง สาเหตุของการชุมนุมครั้งใหญ่ เนื่องจากบริเวณสองฝั่งคลองนี้เป็นสวนผลไม้ โดยเฉพาะสวนมะพร้าว น้ำหอม เมื่อโรงงานปล่อยน้ำเสียลงคลอง มะพร้าว น้ำหอมจะดูดน้ำเสียเข้าไป ทำให้น้ำมะพร้าวมีกลิ่นเหม็น ชาวบ้านแถบคลองจินดาซึ่งได้รับผลกระทบจากโรงงานในเขตตำบลดอนยายหอมปล่อยน้ำเสีย ได้ออกมาร่วมประท้วงด้วย เนื่องจากลำคลองเหล่านี้เชื่อมถึงกันทำให้เกิดปัญหาเหมือนกัน นอกจากนั้นน้ำเสียจากคลองเจดีย์บูชาและคลองทุกสายก็ไหลมาลงที่แม่น้ำนครชัยศรี น้ำเสียจากแหล่งต่างๆจะไหลมารวมกันบริเวณสามพรานซึ่งมีลักษณะเหมือนถุที่รองรับน้ำเสียจากทุกแหล่ง

แต่ผลการประท้วงโรงงานกลับนำไปสู่ความพ่ายแพ้ของชุมชน เพราะในที่สุดทางภาครัฐได้ส่งกำลังตำรวจเข้ามาปราบปราม และใช้กลยุทธ์การสลายกลุ่มประท้วงโดยการให้เงินจำนวนหนึ่งแก่แกนนำกลุ่ม ผลพวงจากการปราบปรามชาวบ้านในครั้งนั้นทำให้เกิดความรู้สึกท้อแท้ว่าชาวบ้านไม่สามารถพึ่งพาใครได้ แม้แต่ราชการก็พึ่งไม่ได้ เพราะราชการไม่เคยออกมายืนข้างประชาชน และที่ผ่านมาก็ไม่เคยปรากฏว่าราชการสามารถว่าปิดโรงงานใดๆ ได้

การเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรม ถือเป็นการเข้ามาของระบบนายทุนจากภายนอกครั้งสำคัญอีกครั้งหนึ่ง นับจากที่เคยเข้ามาเมื่อราวๆ 100 ปีที่แล้ว เมื่อครั้งที่ลุ่มน้ำนครชัยศรีมีอุตสาหกรรมน้ำตาลทราย ตามมาด้วยการค้าข้าวและโรงสีข้าว อันเป็นอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรโดยตรง ดังนั้นการใช้พื้นที่ของลุ่มน้ำนครชัยศรีที่ผ่านมา จึงยังเป็นการใช้เพื่อทำการเกษตรเป็นหลัก แต่โรงงานอุตสาหกรรมที่เข้ามาในยุคของการมีแผนพัฒนาประเทศ เป็นการเปิดมิติใหม่ในการใช้พื้นที่ลุ่มน้ำแห่งนี้ให้กลายเป็นพื้นที่ของโรงงานอุตสาหกรรมแหล่งใหญ่นอกจากนั้นยังเป็นการเปิดมิติในการใช้แรงงานรูปแบบใหม่ของพื้นที่ลุ่มน้ำ ซึ่งมีผลกระทบต่อเนื่องงานในภาคเกษตรอย่างรุนแรงอีกครั้งหนึ่ง (หลังจากที่เคยเกิดมาแล้วในช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อธุรกิจน้ำตาลทรายในลุ่มน้ำนี้ล่มสลายเพราะชาวนาหันไปผลิตข้าวเพื่อส่งออกทำให้เกิดการขาดแคลนแรงงานคน แรงงานวัว-ควาย แต่ครั้งนั้นเป็นวิกฤตที่เกิดในภาคเกษตรด้วยเช่นกัน) หม่อมสาวเริ่มหันหลังให้

อาชีพเกษตรกรรม เดินหน้าเข้าสู่โรงงานอุตสาหกรรมซึ่งมีวัฒนธรรมในการทำงานที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง และมีรายได้ที่แน่นอนกว่า

“...ช่วงที่อุตสาหกรรมบูมๆ นี่ก็ขาดแคลนแรงงานหมด คือจะมีคนที่มารับจ้าง เค้าก็ไม่มารับจ้างเรา เค้าก็ไปโรงงาน...พอภาคอุตสาหกรรมเต็มไปหมดนะ เด็กวัยรุ่นพอจบ ม. 3 ไปเรียน ปวช.ก็เข้าสู่ระบบโรงงาน มันมีฟอร์ม วัฒนธรรม ความเป็นอยู่ก็เปลี่ยนไป มันคล้ายๆ ว่า อยู่ส่วนนี้เป็นคนอีกรุ่นนะ อยู่โรงงานมันค่อนข้างจะทันสมัย...”

ในระยะแรกที่โรงงานเข้ามา ชาวบ้านรู้สึกพอใจเพราะลูกหลานจะมีทางเลือกในการทำงานมากขึ้น การเพิ่มทางเลือกของการจ้างงานในพื้นที่ การมีงานทำ โอกาสในการค้าขาย การทำธุรกิจหอพักและบ้านเช่า แต่ในเวลาต่อมาชาวบ้านจึงเริ่มรู้สึกว่า การเข้ามาของโรงงานทำให้เกิดการจัด “ระดับ” ชนชั้นทางสังคมโดยมิได้ตั้งใจ เพราะการทำงานในโรงงานหมายถึง การมีรายได้ประจำที่แน่นอน ในขณะที่งานในท้องถิ่นไม่ค่อยมีความแน่นอน ยังต้องพึ่งพาปัจจัยจากภายนอกไม่ว่าจะเป็นเรื่องปัจจัยการผลิต อย่างเช่น น้ำ ปุ๋ย ยาปราบศัตรูพืช เงินทุน พ่อค้าคนกลาง และตลาด ในขณะที่งานในโรงงานไม่หนักมาก ไม่ต้องกรำแดดกรำฝน ในแต่ละวันมีระยะเวลาการทำงานที่แน่นอน ทั้งมีเงินค่า “โอที” (เงินค่าล่วงเวลา) อีกด้วย การเข้ามาของโรงงานจึงนับเป็นจุดหักเหที่สำคัญของชุมชนเกษตรกรรม วิถีชีวิตของเกษตรกรเริ่มเปลี่ยนไป แรงงานหนุ่มสาวมุ่งหน้าเข้าไปทำงานโรงงาน ไม่สนใจกับการทำอาชีพเกษตรกรรมของบรรพบุรุษอีกต่อไป

ในเขตพื้นที่อุตสาหกรรม เช่น ตลาดจินดา มีโรงงานอุตสาหกรรมใหญ่เกิดขึ้นหลายแห่ง ทำให้เด็กๆ แถบนี้เกิดค่านิยมทางการศึกษาว่า ควรจะต้องเรียนถึงชั้นประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) หรือจบ มัธยมศึกษาปีที่ 6 เป็นอย่างต่ำเพื่อที่จะเข้าทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม ในช่วงแรกๆ โรงงานอาจรับผู้ที่จบประถมศึกษาปีที่ 4 เพราะต้องการได้ใจชาวบ้าน ไม่ให้ต่อต้านหรือประท้วงโรงงาน หนุ่มสาวที่เข้าทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม มีเงินเดือนประมาณ 5-6,000 บาท ซึ่งชาวบ้านรุ่นผู้ใหญ่บอกว่า “...พวกนี้ทำอะไรก็ไม่ยอมลงน้ำลงโคลนอีกต่อไป รุ่นเก่าทำบ่อ กุ้ง บ่อปลา แต่รุ่นใหม่ไม่ทำ...” ซึ่งค่านิยมในการเลือก “..ขายแรงงานในโรงงาน..” ของหนุ่มสาวนี้ต่างก็ได้รับการสนับสนุนจากพ่อแม่ของตน เพราะถึงแม้จะมีที่นา ที่สวน ก็ไม่ส่งเสริมให้ลูกทำนาทำสวนสืบทอดจากตน เพราะเห็นว่าอาชีพทำนา ทำสวนเป็นงานหนัก ทำแล้วไม่รวย ค่านิยมในเรื่องความรวยที่วัดกันด้วย “เงิน” จึงเริ่มเข้ามามีอิทธิพลต่อระบบคิดและการกระทำของชุมชนที่ละน้อย

ระบบเศรษฐกิจ : การปรับเปลี่ยนจากนาเป็นสวน

การทำสวน

การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและการเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่ทำเกษตรกรรมไปเป็นเขตอุตสาหกรรม นอกจากทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบนิเวศที่ชาวบ้านสามารถสัมผัสได้ด้วยตนเองแล้ว ระบบน้ำที่เปลี่ยนแปลงไปมีผลอย่างสำคัญต่อการประกอบอาชีพของชาวนาลุ่มน้ำนครชัยศรีด้วย กล่าวคือ ก่อนการสร้างเขื่อน คนลุ่มน้ำนครชัยศรีร้อยละ 95 ประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก อาชีพทำสวนจะทำได้เฉพาะบริเวณพื้นที่ที่อยู่ริมน้ำ และเป็นพื้นที่แถบสามพรานมากกว่าแถบอื่นๆ โดยการทำสวนในสมัยนั้นยังมีลักษณะเป็นส่วนผสม ได้แก่ หมาก มะพร้าว ส้มโอ กัลย ส่วนที่ดินที่อยู่ลึกเข้าไปจากริมฝั่งแม่น้ำยังเป็นนาทั้งหมด ชาวบ้านทำนากันเพียงปีละครั้ง ซึ่งก็หมายถึงการมีรายได้เพียงปีละครั้งเช่นเดียวกัน แต่สาเหตุที่ชาวบ้านทำนากันเป็นส่วนใหญ่นั้นก็เพราะประสบปัญหาจากน้ำท่วม ปลูกไม้ยืนต้นไม่ค่อยได้ แต่การทำนาชาวนาสามารถเลือกพันธุ์ข้าวที่เหมาะสมกับพื้นที่และปริมาณน้ำได้

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงระบบน้ำ ชาวนาแถบสามพรานก็เริ่มเปลี่ยนแบบแผนการผลิตจากเดิมที่เคยทำนา ทำสวนผสม และดำนานาในร่องสวน ซึ่งเป็นระบบผลิตเพื่อเลี้ยงตนเองมาโดยตลอด มาเป็นการผลิตเพื่อการค้าเพื่อตอบสนองความต้องการของตลาด เนื่องจากมีปริมาณน้ำเพียงพอในการทำสวน น้ำไม่ท่วมอีกต่อไป ประกอบกับได้รับอิทธิพลจากการทำสวนแบบยกร่องจากดำเนินสะดวก บ้านแพ้วที่มีการทำสวนยกร่องกันมาก (ภายหลังการสร้างเขื่อนพื้นที่แถบนี้ไม่มีน้ำท่วม ชาวสวนดำเนินฯ และบ้านแพ้วได้หันไปปลูกแตงโม พริกมะเขือ กระเทียม หอม กัลยหอม มะละกอ แต่ยังไม่มีการปลูกผลไม้ที่เป็นไม้ยืนต้น) ประกอบกับการพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางถนนเข้าสู่ลุ่มน้ำนครชัยศรีขึ้น ทำให้มีการนำพันธุ์ไม้แปลกใหม่จากกรุงเทพฯ เช่น พุทรา องุ่น เข้ามาในพื้นที่สามพราน โดยการบุกเบิกของชาวสวนกลุ่มหนึ่งที่เสาะแสวงหามาปลูก ทั้งที่เป็นพันธุ์ไม้ในท้องถิ่น และแสวงหามาจากถิ่นอื่น

นอกเหนือจากเส้นทางน้ำที่เป็นเส้นทางแลกเปลี่ยนพันธุ์ไม้ที่มีอยู่เดิม จากคำบอกเล่าของชาวสวนสามพรานทำให้เห็นเส้นทางแลกเปลี่ยนพันธุ์ไม้ระหว่างคนสามพรานกับคนเมื่อนนท์ (จังหวัดนนทบุรีเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีชื่อเสียงในด้านผลไม้) ว่าในยุคหนึ่งมีการตอกลงพันธุ์ผลไม้บรรทุกเรือพายไปแลกเปลี่ยนกันโดยใช้เส้นทางคลองมหาสวัสดิ์ การที่ชาวสวนนนท์พายเรือมาขายพันธุ์ผลไม้แถบนี้เนื่องจากบริเวณนี้เป็นพื้นที่ที่คนทำสวนกันมาก ชาวสวนรายหนึ่งบอกว่า

“...ยังขอบคุณคนนทพฐี่รุ่นเก่าๆ เขาไปมาหาสู่กันโดยการแจวเรือมา
แล้วก็มาพักบ้าน เราหุงข้าวเลี้ยง เราให้ที่พักเขา เขาก็ เออ เอาอันนี้ไว้ปลูกนะ
เราก็ได้พันธุ์...”

แต่ปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนอาชีพจากการทำนาเป็นทำสวนก็คือ การทำ
นาเหน้อยและได้ผลตอบแทนไม่คุ้มค่าเพราะทำได้เพียงปีละครั้งเดียว ในขณะที่ชาวสวนสามารถ
เก็บผลหมากรากไม้ขายได้ตลอดทั้งปี และยังสามารถทำนาได้อีก โดยการปลูกข้าวในท้องร่องสวน
บนหลังร่องปลูกไม้ผล เช่น ส้มโอ ปลูกข้าวในท้องร่องสวนมีวิธีการทำโดยในหน้าแล้ง ชาวสวนจะ
ปล่อยน้ำเค็มเข้าไปในร่องสวนประมาณ 2-3 คืบ แล้วปล่อยทิ้ง รอเวลาให้ฝนตกลงมาก็สามารถดำ
ข้าวได้ ซึ่งจะข้าวได้ข้าวกอใหญ่งามมาก อีกประการหนึ่ง รายได้จากการทำนาไม่มั่นคงและอาจมี
หนี้สินกับพ่อค้าข้าวและนายทุนเจ้าของที่นา ดังนั้นถ้ามีทางเลือกที่ดีกว่า ชาวบ้านก็เลือกที่จะ
เปลี่ยนแปลงอาชีพ

“...ทำนานั้นไม่รวย แค่ออกกินพอใช้ แต่ทำนาสมัยก่อนยังจะดีกว่าชาวนา
สมัยนี้...”

“...ทำนาเหน้อย แล้วได้ก็ไม่คุ้ม ทำนาได้ครั้งเดียวตอนนั้น แล้วข้าวที่ทำ
แต่ละปีนี้ก็แล้วแต่โรงสีเขาจะกำหนดราคาให้....”

“...สมมติ เรา কিনข้าวสองเกวียน ทำนาได้หกเกวียนก็นาตั้งหลายสิบไร่
ข้าวต้องฝากโรงสีเขาไว้ พอได้จังหวะที่ข้าวราคาดีเราจะไปตีราคา โรงสีบอกไม่ได้
ยังจำหน่ายไม่ได้ พอข้าวราคาไม่ดี เขาก็บอกคุณรีบมาตีราคาข้าว ที่ต้องไป
ฝากโรงสีไว้ก่อน เพราะยุ่งของชาวบ้านยังไม่มี แต่ว่าพวกคนรวยๆ ที่เขามี
ยุ่งก็มี...”

เนื่องจากที่ดินมีความอุดมสมบูรณ์มากมีแร่ธาตุที่ได้จากทะเล ในช่วงแรกๆ พุทราที่ปลูกที่
นี้จึงได้ผลดี มีรสชาติอร่อยและขายได้ราคาดี ทำให้มีการขยายพื้นที่สวนอย่างรวดเร็วทั้งๆ ที่ชาวนา
ในยุคนี้ยังไม่มี ความชำนาญในการไถดินเพื่อยกร่องสวนเลย แต่ก็ตัดสินใจที่จะเปลี่ยนจากนาไป
เป็นสวน ด้วยเหตุที่ว่าแต่ก่อนทำนาเพียงปีละครั้ง ผลตอบแทนที่ได้ไม่เพียงพอต้องใช้วิธี “ตกเขียว
ตกเหลือง” เอาเงินหรือสิ่งของมาใช้ก่อนอยู่ร่ำไป ดังนั้นเมื่อมีทางเลือกที่ดีกว่าชาวนาจึงพร้อมที่จะ
เปลี่ยนแปลง นอกจากนั้นการเข้ามาของ “พันธุ์อู่น” (เข้าในระยะเวลาไล่เลี่ยกัน) ก็เป็นอีกปัจจัย
หนึ่งที่ทำให้ชาวนาส่วนใหญ่เลิกการทำนาหันมาทำสวนแทน แต่ยังคงมีชาวนาแถวสามพราน
เพียงเล็กน้อยที่ยังทำนาเนื่องจากเป็นที่เช่า และเจ้าของที่ไม่ต้องการให้เปลี่ยนเป็นที่สวน และผู้เช่า

เองก็ไม่ต้องการลงทุนในพื้นที่ที่ไม่ใช่ของตนเอง คำพูดของชาวนาสามพรานที่ได้เล่าถึงเหตุผลของการเปลี่ยนจากนาไปเป็นสวนและเหตุการณ์ในยุคนั้นว่า

“...พอยุคนั้นอุ้งนตาม(พุทรา)มา อุ้งนเป็นตัวเร่งเลยให้เขาเลิกจากทำนา มาทำอุ้งนกันหมด ตัวอย่างบ้านลุงชม สมัยพ่อทำนาอย่างเดียว รุ่นลูกนี้ทำพุทรา ทำนารวยสู้ทำสวนไม่ได้ อุ้งนราคาดี พุทราก็ราคาดี แล้วมันได้เร็ว แล้วดินมันดี น้ำดี...”

ชาวสวนส่วนใหญ่ก็มีฐานะดีกว่าชาวนา เพราะว่ามีผลผลิตออกมาทั้งปี แต่ปัจจุบันชาวนาก็ทำนาปีละ 3 หนซึ่งหมายความว่าชาวนาก็มีรายได้ทั้งปีเช่นกัน แต่ทำไมชาวนาจึงมีฐานะยากจนกว่า ผู้นำชุมชนคนหนึ่งในพื้นที่ลุ่มน้ำซึ่งใกล้ชิดทั้งกับชาวนาและชาวสวนได้วิเคราะห์ไว้น่าสนใจว่า เพราะที่ผ่านมามาชาวนาไม่เคยจดค่าใช้จ่ายในการทำนา ชาวนาต้องซื้อกินทุกอย่าง ส่วนชาวสวนเนื่องจากมีผลหมากรากไม้และไม่ต้องซื้อทุกอย่าง ชาวสวนใช้แรงงานไม่มากนัก ถ้ารู้จักทำให้พอ กินพอใช้ แต่ชาวนาเดี๋ยวนี้ต้องจ้างทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นรถเกี่ยว รถนวดข้าว ส่วนชาวสวนส่วนหนึ่งเพราะมีต้นทุนถูกกว่า มีรายได้ต่อเนื่อง อย่างมะพร้าวปลูกไว้ 20 ปี ไม่ได้ลงทุนอะไรเลย สามารถเก็บขายได้ถึง 20 กว่าปี ชมพูอยู่ได้เป็น 10 ปี เพียงแค่คอยใส่ปุ๋ย ในขณะที่ชาวนาต้องลงทุนทุกปีและทุกครั้งที่ปลูก สำหรับพื้นที่คลองจินดาเป็นที่นาทั้งหมด จะมีสวนก็อยู่แถบบางเตย และก็แถบหน้าอำเภอสามพราน อ้อมใหญ่ (เรียกว่าฝั่งเกาะ) ที่อยู่ริมแม่น้ำแม่น้ำท่าจีนนี้เท่านั้น พอลึกเข้าไปประมาณ 500 เมตร เป็นนาหมด และฝั่งตรงข้ามก็เป็นนาทั้งหมดเช่นกัน พวกทำนาจะทำสวนไม่เป็น โกยท้องร่องก็ไม่มี เป็นทำนาอย่างเดียว สำหรับความสัมพันธ์ระหว่าง 2 กลุ่มนี้ก็คือ ชาวบางเตยจะนำมะพร้าวมาแลกกับข้าว สำหรับชาวสามพรานแล้วเป็นที่รู้กันทั่วไปว่าคนฝั่งเกาะซึ่งเป็นสวน เป็นคนรวย ส่วนฝั่งไร่จึงจนทั้งนี้เพราะยังทำนาอยู่ “บ้านคนรวยทำสวน คนจนทำนา”

เมื่อเกษตรกรเริ่มทยอยเปลี่ยนจากการทำนามาเป็นการทำสวนยกเว้น ความรู้ในการทำสวนยกเว้นก็มาจากชาวจีนที่อพยพเข้ามาอยู่ในแถบนี้ได้นำความรู้จากการทำสวนในเมืองจีนมาเผยแพร่ ในช่วงแรกๆ ได้ปลูกพืชล้มลุกก่อน อย่างเช่น แถบคลองจินดาก็เลิกทำนาเปลี่ยนมาปลูกพริก ปลูกมะเขือ แถบบางกระทิกที่เคยทำนาเกือบทั้งตำบลก็เริ่มมาทำสวนพืชล้มลุก เช่น แตงโม กระเทียม มาประมาณปี พ.ศ. 2512-13 ก็เปลี่ยนโฉมหน้ามาเป็นสวนผลไม้ เช่น อุ้งน พุทรา เหยี่ยวทอง พุทราบอมเบย์ ส่วนพื้นที่ตำบลบางเตย ตำบลสามพรานยังทำสวนกันอยู่มาก สำหรับตำบลสามพรานนั้นเลิกทำนาหันมาทำสวน 40-50 ปีแล้ว การปรับเปลี่ยนจากการทำนามาเป็น

สวน ไม่ใช่เรื่องง่ายสำหรับชาวสวนส่วนใหญ่เพราะต้องปรับตัวเป็นอย่างมากยิ่งเป็นวัฒนธรรมการทำสวนแบบยกร่องแล้ว ชาวนามักไม่ค่อยถนัดเนื่องจากไม่เคยทำมาก่อน

“...ตำบลสามพรานกลายเป็นสวนไปหมดในตอนท้าย มันค่อยๆ เปลี่ยน เพราะว่าเขาอยากขายก็เห็นปลูกแล้วได้เงินดีก็เลยก็ต้องตามกัน ทำานาเหนื่อยมากแล้วผลผลิตที่ได้ก็พอไว้รับประทานเหลือก็ขายโรงสี...”

“...คนทำานาจะทำสวนไม่เป็น โกยดิน โกยท้องร่องไม่เป็น จับพลั่วไม่เป็น ทำานาเป็นอย่างเดียว...”

ลักษณะของงานสวน งานสวนจะแตกต่างกว่าการทำานาตรงที่สามารถทยอยทำได้ ดูเหมือนไม่หนักเหมือนทำานา แต่ความรับผิดชอบต้องต่อเนื่อง ทอดทิ้งไม่ได้เพราะจะไม่มีคนดูแลและรดน้ำ โดยความรู้ในการทำสวนก็ได้จากบิดา มารดาที่ทำเกษตรมาก่อนไม่ว่าการปลูกส้ม ส้มโอ ปลูกอ้อย ปลูกพริกพืชผักทั้งหลายมาโดยใช้ความรู้เดิมๆ ที่ผ่านมา มีประสบการณ์ทางด้านสวนเก่าๆ สวนหมาก สวนมะพร้าว ส้มโอ ส้มเขียวหวาน และส้มตราอะไรต่างๆ

เมื่อมีการเปลี่ยนระบบการผลิตจากการทำสวนผสมที่มีการปลูกไม้ผลหลายชนิดไปเป็นการทำสวนเชิงเดี่ยวที่มีการปลูกพันธุ์ไม้เพียงชนิดเดียว เป็นแรงผลักดันทำให้เกษตรกรสามพรานต้องขวนขวายหาพันธุ์พืชใหม่มาทดลองปลูกกันมากขึ้น โดยการไปแสวงหาถึงแหล่งพันธุ์พืชโดยตรง ถ้ามีข่าวหรือข้อมูลว่ามีพันธุ์ผลไม้ใหม่ๆ เกิดขึ้นที่ใด เกษตรกรสามพรานก็ต้องไปแสวงหาเพื่อนำมาปลูกในพื้นที่เป็นคนแรกๆเสมอ ยิ่งในปัจจุบันการคมนาคมสะดวก ระบบข้อมูลข่าวสารดี ชาวสวนสามพรานยังเข้าถึงแหล่งพันธุ์พืช และแสวงหาความรู้เกี่ยวกับพืชที่จะนำมาปลูกเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคได้เร็วขึ้น เช่น ทราบว่ามีการแสดงนิทรรศการ หรือประชุมสัมมนาทางการเกษตรที่ไหน ชาวสวนสามพรานต้องชักชวนกันเข้าเหมารถไปทันที นี่คือเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ชาวสวนสามพรานเป็นผู้นำด้านการเกษตรในการผลิตไม้ผลมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน กรณีการนำเข้าพันธุ์หรือการปรับปรุงพันธุ์ผลไม้ต่อไปนี้เป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่า เกษตรกรสามพรานมีความตื่นตัว มีความพยายามที่จะพัฒนาพันธุ์ผลไม้ใหม่ๆ อยู่อย่างต่อเนื่อง และแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการเข้ามาของพันธุ์ผลไม้ใหม่ๆ ในพื้นที่ลุ่มน้ำ และการปรับตัวของชาวสวนกับพันธุ์พืชดังกล่าว เมื่อพูดถึงสามพรานคนทั่วไปจึงนึกถึงผลไม้ ฝรั่ง ส้มโอ องุ่น มะพร้าวน้ำหอม แต่การทำสวนของชาวสามพรานอาจจะเรียกว่าเกษตรก้าวหน้ายังไม่ได้นัก เพราะยังใช้วิธีการแบบเดิมแต่มีการผสมผสานมากับเทคโนโลยีการเกษตรสมัยใหม่บ้าง ซึ่งอาจจะเรียกว่าเป็นเกษตรกรหัวก้าวหน้า

พุทรา “บอมเบย์” เป็นพันธุ์พุทราจากต่างประเทศที่เข้ามาในพื้นที่สามพรานรุ่นแรกๆ เมื่อชาวสวนทดลองปลูกช่วงแรกๆ ได้ผลดีเพราะพื้นดินยังมีความอุดมสมบูรณ์ จึงได้พุทราที่มีรสชาติอร่อย ในระยะแรกๆ ไม่ค่อยมีใครกล้าปลูก จนกระทั่งแน่ใจว่ามีตลาด สามารถปลูกได้ จึงเกิดการเลียนแบบปลูกตามกันมากขึ้นเรื่อยๆ เมื่อปลูกไปได้ประมาณ 2 ปี ชาวสวนจากดำเนินสะดวกก็มาซื้อพันธุ์จากที่นี่ไปปลูก ในขณะนั้นราคาพุทราเริ่มตกต่ำ ชาวสวนสามพรานจึงพยายามหาพันธุ์พืชตัวใหม่เข้ามาทดแทน ก็คือ องุ่น

องุ่น ในปี พ.ศ. 2503 เกษตรอำเภอต้องการให้ชาวบ้านมีรายได้มากขึ้น จึงนำพันธุ์องุ่นเข้ามาในพื้นที่เพื่อเป็นตัวอย่างให้กับชาวนาที่ประสบปัญหาในการทำนาได้มีทางเลือกใหม่ คือการปลูกองุ่นแทนการทำนา องุ่นเป็นตัวเร่งที่ทำให้การเปลี่ยนแปลงจากนาเป็นสวนทั้งหมดเร็วขึ้น องุ่นราคาดี เกษตรอำเภอพยายามส่งเสริมโดยนำองุ่น “พันธุ์มิสแซตออฟฟอเล็กซานเดรีย” และ “พันธุ์คาสินัล” มาให้ทดลองปลูกจำนวน 3 กิ่ง การปลูกองุ่นครั้งแรกเกษตรอำเภอได้มอบหมายให้เกษตรกรผู้หนึ่งที่จบปริญญาตรีทางการเกษตร จากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มาเป็นผู้ทดลอง แต่ถึงแม้จะมีดีกรีจากมหาวิทยาลัย แต่ก็ไม่มีความรู้ในการปลูกองุ่นเนื่องจากไม่ใช่พันธุ์ผลไม้ของไทย ทราบแต่ว่าต้องปลูกในสวนแบบยกร่องที่สามารถระบายน้ำได้ดีเท่านั้น เพราะองุ่นถูกน้ำท่วมขังไม่ได้ วิธีการปลูกและการดูแลก็อาศัยการลองผิดลองถูก ดังนั้นจึงต้องใช้เวลาในการปลูกถึง 3 ปี จึงได้ต้นองุ่นที่งามดีแต่ไม่มีผล ต่อมาจึงพยายามตัดแต่งกิ่ง ใช้ยาฆ่าแมลงซึ่งทำจากพืชสมุนไพร จนกระทั่งองุ่นออกผล จึงตัดไปอวดที่ว่าการอำเภอ เนื่องจากองุ่นเป็นผลไม้ที่มาจากต่างประเทศ การที่เกษตรกรสามารถปลูกจนสามารถออกผลได้นับเป็นความภาคภูมิใจอย่างยิ่งของเกษตรกร คำบอกเล่าของเกษตรกรที่ปลูกองุ่นเป็นผลสำเร็จให้ภาพของเหตุการณ์ในวันนั้นได้ชัดเจน

“...พอตัดปั๊บ ผมแบกใส่เข่ง ผมเดินมาเลย ไปที่ว่าการอำเภอ นายอำเภอก็แปลกก็แตกตื่นมาดูกันใหญ่ ก็บอกขอซื้อเหอะ ขอซื้อเอาไว้ถวายพระทำบุญปีใหม่ ก็ไม่กล้าถวาย ก็เอาไว้โชว์บนอำเภอ แต่ว่าอวดนี่นะ ปลูกองุ่นได้แล้วนะ”

“ชาวบ้านพากันตื่นตื่น องุ่นช่อแรกนี้ขายได้ราคาดีมากถึงกิโลกรัมละ 600 บาท เพียงเข่งเล็กๆ ก็ขายได้ถึงพันกว่าบาท มันดีกว่าทำนาตั้งเยาะแยะ และยังตอนกิ่งขายได้กิ่งละ 1-2 บาท”

สวนองุ่นที่อำเภอสามพราน

ผู้นำในการบุกเบิกสวนองุ่นแถวสามพรานมีอยู่ 6-7 คน มีทั้งที่เป็นข้าราชการ นักวิชาการ ท้องถิ่น และเกษตรกรเต็มตัว คนกลุ่มนี้เป็นคนทำสวนทั้งหมดที่มีความขยัน เป็นคนอยากรู้อยากเห็น ตื่นตัวแล้วก็อยากรวบด้วย ดังนั้นเมื่อมีงานประกวดผลไม้กันที่ไหน คนกลุ่มนี้จะไปร่วมงานด้วยเสมอ พวกนี้เป็นชอบทดลองพันธุ์ใหม่ เมื่อปลูกแล้วขายได้ราคาดี ก็ขายกิ่งพันธุ์ เมื่อพันธุ์ขยายไปมากราคาจะตก ก็หันไปนำพืชตัวใหม่เข้ามา

ราคาองุ่นในช่วงที่ออกผลมาใหม่มีราคาถึงกิโลกรัมละ 600 บาทเป็นสิ่งที่น่าตื่นเต้นมากสำหรับชาวบ้านเพราะเมื่อเปรียบเทียบกับราคาข้าวที่ซึ่งเป็นผลผลิตหลักยังมีราคาเพียงเกวียนละ 400 ขณะที่ทองคำราคาบาทละ 400 บาทเช่นกัน การที่องุ่นมีราคาแพงเพราะในความเข้าใจของ

คนทั่วไป องุ่นเป็นผลไม้ของต่างประเทศ มีขึ้นอยู่ในประเทศที่มีอากาศหนาวเช่น ฝรั่งเศส เหล้าองุ่นที่ได้ยินชื่อมานานก็ต้องฝรั่งเศส เมืองไทยเป็นเมืองร้อนคิดว่าปลูกไม่ได้ เมื่อปลูกองุ่นได้ผลครั้งแรกเพื่อนบ้านยังล้งเลอยู่ แต่เมื่อได้รับคำยืนยันว่าดีจริง ก็ตัดสินใจกู้เงินมายกสวนปลูกองุ่น ในเวลานั้นรถชุดและตักดินยังไม่มี ต้องจ้างแรงงานคนแหงดินยกร่องเป็นสวน จากนั้นที่นาก็ค่อยๆ หายไปกลายเป็นสวน เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งที่สำคัญในแถบสามพราน กิ่งพันธุ์องุ่นได้แพร่ขยายไปทั้งอำเภอ จากตำบลเล็กๆ ที่สามพรานลามเข้าไปคลองจินดา และไปเกือบทั่วอำเภอสามพราน จากนั้นก็มีคนรวบเพราะองุ่น และเจ๊งเพราะองุ่นอีกเป็นจำนวนมาก

ช่วงเวลาที่องุ่นแพร่หลายมากๆ ในลุ่มน้ำนี้ประมาณปี พ.ศ. 2511-2515 ซึ่งนับเวลาตั้งแต่เริ่มนำองุ่นมาปลูก จนกระทั่งแพร่หลายมาก กินเวลา 5 ถึง 7 ปี ที่เป็นเช่นนี้เพราะเกษตรกรเองก็ยังไม่มีความมั่นใจที่จะเปลี่ยนวิธีการผลิตทันที ยิ่งคนรุ่นผู้ใหญ่ยิ่งเปลี่ยนยาก เนื่องจากการทำสวนองุ่นจำเป็นต้องไถไถไม่ผลยืนต้นที่มีอยู่ในสวนเดิมออกให้หมด องุ่นเป็นพืชที่ต้องการแดดจึงเหมาะกับการปลูกในที่โล่งแจ้ง หากเป็นพื้นที่นาก็จะยกเป็นร่องสวนปลูกองุ่นได้เร็วกว่าพื้นที่สวนซึ่งเป็นไม้ยืนต้น เช่น หมากหรือส้ม และพื้นที่สวนแบบเก่าที่เป็นสวนมะพร้าวบางชนิดมีอายุถึงร้อยปี ก็ไม่สามารถไถมะพร้าวเพื่อปลูกองุ่นได้ทันที ถ้าหากตัดแล้วก็ต้องพลิกพื้นผิวดิน ไถทำนาสัก 2-3 ปีก่อน เพราะรากพืชที่แผ่กระจายเป็นร่างแหคลุมดิน ทำให้องุ่นไม่สามารถเจริญเติบโตได้

นับจากเวลาที่ปลูกองุ่นครั้งแรกในปี 2503-04 โดยเริ่มจากองุ่น 3 ต้น จนถึงในปี พ.ศ. 2510-15 องุ่นก็แพร่กระจายไปทั่วอำเภอสามพราน โดยเฉพาะคลองจินดาซึ่งเป็นแหล่งเกษตรกรรมสำคัญของประเทศ ก่อนที่จะแพร่ไปพื้นที่ใกล้เคียงไม่ว่าจะเป็นดำเนินสะดวกและบ้านแพ้ว

“...จากสามต้นนั้นแหละก็กลายเป็นว่าแพร่ไปทั้งอำเภอ คลองจินดานี้ก็ เลิกนา พลิกมาปลูกพริก ปลูกมะเขือ ปลูกอะไร เทปลูกองุ่นหมด องุ่นกันเยอะ มากๆ นี่ก็ใช้เวลา 5-7 ปี เรื่องนี้มันเร็วก็เหมือนกับเลี้ยงกุ้ง คือเขามองดูแล้วว่า จากการทำนาแต่ละคนทำนามาแล้วชั่วชีวิตแล้วผลมันอย่างนี้กับช่วงหันมาปลูก องุ่นนี้แค่ปีสองปีนี่เขา.. นี่อะพลิกผืนจากนากลายเป็นสวนนะครับ...”

ในขณะที่ชาวบ้านหันไปปลูกองุ่นกันมากนั้น ก็เริ่มมีการนำปุ๋ยเคมีเข้ามาแนะนำให้ชาวบ้านใช้ ผู้นำเข้ามาเผยแพร่ก็คือเกษตรอำเภอ บริษัทที่นำเข้ามาในช่วงแรกคือ บริษัทยิบอินซอย พาราวันเซอร์ อีสต์เอเชียติก บริษัทเหล่านี้ส่งเจ้าหน้าที่ฝรั่งไปอยู่กับชาวนาที่บ้าน ไปกินไปนอน เข้าไปสัมผัสกับสัมผัสทุกต้น มาทดลองปุ๋ยชนิดต่างๆ จากนั้นเป็นบริษัทเชลล์ เอสโซ่ ตามเข้ามา และ

รับเป็นสปอร์นเซอร์ดนตรีในงานวัด ช่วงนั้นเริ่มมีทางเครื่องเกิดขึ้น(วงดนตรีเพลิน พรหมแดน นักร้อง ลูกทุ่งชื่อดังในเวลานั้น) เริ่มมีการดึงชาวสวนให้เอาผลผลิตมาประกวด แล้วก็มอบรางวัล การมอบรางวัลก็คือ ใครชนะที่หนึ่งมอบยาฆ่าแมลงให้สิบโหล แถมด้วยทองคำเป็นสิ่งสูงใจ เมื่อชาวสวนเอา ยาไปใช้ เห็นว่าได้ผลเร็วไม่ต้องเหนื่อยมาก ปุ๋ยวิทยาศาสตร์ ปุ๋ยเม็ดปุ๋ยเสริมเข้ามา แต่เดิมชาวบ้านใช้มูลวัวมูลควาย มูลไก่ ซึ่งหนักมากเมื่อมีปุ๋ยวิทยาศาสตร์มาให้เปรียบเทียบ กว่าจะขนได้แต่ละกอง แถมมีกลิ่นเหม็นด้วย ปุ๋ยคอกนี้ชาวสวนได้มาฟรีๆ จากชาวบ้านที่เลี้ยงหมู ในระยะหลังชาวบ้านทางสุพรรณบุรีก็เอาขี้วัวมาแลกกับมะพร้าว และขี้วัวถูกกับอุ้งนุ่นด้วย ทำให้ดินร่วนอุ้งนุ่นงาม แต่เมื่อเริ่มใช้สารเคมี ทั้งยาปราบศัตรูพืช ทั้งปุ๋ย ทำให้พวกศัตรูพืชเริ่มพัฒนาตัวเอง ทำให้ชาวบ้านต้องพึ่งพายาปราบศัตรูพืชมาโดยตลอด และผลสุดท้ายทำให้สิ่งแวดล้อมเสียหาย เพราะยาฆ่าแมลงได้ทำลายล้างสรรพสัตว์ทั้งหลาย นกเอี้ยง นกเอี้ยงโคกที่เคยมีมาเป็นฝูงเป็นพันๆ ตัว หายหมดเพราะมากินอุ้งนุ่นที่ฉีดยาแล้วตาย เดียวนี้ไม่มีนกเหล่านี้ให้เห็นอีกเลย

การปลูกผลไม้ที่ไม่ใช่พันธุ์ที่ชาวบ้านถนัดแต่เป็นพันธุ์ที่ได้รับความนิยมอย่างรวดเร็วมาก ทำให้ชาวสามพรานต้องนำเทคนิคต่างๆ เข้ามาใช้เพื่อขยายกิ่งพันธุ์ให้ได้มากที่สุด ไม่ว่าจะเป็นการ ทาบกิ่ง การตอน การติดตา มีการใช้ฮอร์โมนยี้ดลูกอุ้งนุ่นให้ยาว การดูแลเอาใจใส่สวนไม่ให้หญ้ารก เช่น พวกดำเนินสะควดดูแลสวนอุ้งนุ่นอย่างดีมองดูเหมือนกับต้นไม้เข้าแถว เอาช่ออุ้งนุ่นห้อยลงมา ด้านล่างเพื่อให้ดูแลรักษาง่าย เครื่องอุ้งนุ่นต้องมีการพรมเพื่อให้มีช่องว่าง เพื่อไม่ให้ลูกเล็ก ที่พรม ออกมากก็จะส่งขายไปโรงคองผลไม้ การชุบฮอร์โมนยี้ดลูกตอนเป็นดอกเพื่อทำให้ลูกอุ้งนุ่นที่กลม ยี้ด เป็นลูกยาว การพยายามหาซื้ออุ้งนุ่นต่อพันธุ์ป่าจากประเทศออสเตรเลียซึ่งมีคุณสมบัติในการหา อาหารเก่ง ด้านทานโรค มีราคาถึงต้นละ 150 บาท มาเป็นกิ่งพันธุ์ ขณะที่ทองคำราคา 400 บาท แสดงให้เห็นว่าเกษตรกรมีความกล้าในการลงทุนอย่างมาก

การทุ่มเทความสามารถให้กับการทำสวนอุ้งนุ่นอย่างจริงจัง ทำให้เกษตรกรสามพรานเป็นผู้มีความเชี่ยวชาญด้านอุ้งนุ่น ส่วนหนึ่งเพราะเป็นกลุ่มที่ชอบนำผลไม้เข้าร่วมประกวดในงานเกษตร แฟร์* ทำให้ชาวสวนได้ความรู้ว่าต้องเตรียมผลไม้อย่างไรในการเข้าประกวด เช่น อุ้งนุ่นพวงที่สวยงาม ต้องดูที่โหล คือเป็นทรงกรวย ข้างบนต้องมีโหลใหญ่ ตรงปลายจะแหลมลงมา ลูกในพวงต้อง

* งานเกษตรแฟร์เป็นงานประชุมวิชาการประจำปีของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ที่จัดขึ้นทุกๆ ปี ภายในงานมีการจัดแสดงนิทรรศการที่แสดงให้เห็นถึงความก้าวหน้าทางด้านการเกษตร มีการประกวดผลไม้ และต้นไม้ ดังนั้นที่นี้จึงเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญของเกษตรกรชาวสามพราน

สม่ำเสมอ ต้องมีสีสุกเสมอกัน รสชาติต้องหวานทุกลูก พร้อมทั้งจะปลิดลูกไหนมากินก็ได้ ไม่มีคราบยา แต่มีนวลมัน เวลาตัดซ่อ มือต้องไม่แตะต้องสัมผัสเนื้อองุ่นซ่อพิเศษที่จะนำไปประกวด ต้องทำถุงสวมทุกพวงเพราะกลัวว่านกจะมากิน ในช่วงเวลานั้นราคาผลองุ่นผลหนึ่งตกประมาณ 50-60 สตางค์ ขณะที่หมูเนื้อแดงตกกิโลกรัมละ 10 กว่าบาท การไปร่วมประกวดและได้รางวัลที่หนึ่งกลับมามีผลทำให้ชาวสวนมีกำลังใจเป็นแรงกระตุ้นที่จะพัฒนาการปลูกผลไม้ให้ได้ผลดียิ่งๆ ขึ้น นอกจากนั้นเกษตรกรยังได้มีโอกาสพบปะพูดคุยกับนักวิชาการ เกษตรกรอื่นๆ ที่มีความสนใจเหมือนกัน ได้พบเห็นพันธุ์ผลไม้นิยมนำมาซื้อเพื่อไปทดลองปลูก ปรับปรุงพันธุ์ให้ดีขึ้นเรื่อยๆ และขยายพันธุ์ให้กับกลุ่มเกษตรกรอื่นๆ โดยการขายกิ่งพันธุ์ เมื่อก่อนที่ยังไม่มีงานเกษตรแฟร์ และระบบข้อมูลข่าวสารยังไม่ทั่วถึง ชาวสวนต้องพึ่งพาพวกพันธุ์ไม้และความรู้ใหม่ๆ จากทางราชการ แต่หลังจากมีงานเกษตรแฟร์ เกษตรกรสามารถพึ่งพาตนเองได้โดยไปหาความรู้จากแหล่งความรู้โดยตรง ในยุคนี้สำหรับเกษตรกรชาวสามพรานแล้วสามารถกล่าวได้ว่าองค์ความรู้เรื่องผลไม้เกิดจากการเสาะแสวงหาของพวกเขาทั้งสิ้น ไม่ค่อยได้พึ่งพาทางราชการมากนัก มีแต่เจ้าหน้าที่การเกษตรที่ต้องมาเรียนรู้จากเกษตรกรกลุ่มนี้ การที่มีการจัดงานทุกปี ทำให้เกษตรกรสามพรานมีความตื่นตัวอยู่ตลอดเวลา ว่าในแต่ละปีจะเตรียมผลไม้ชนิดใดไปแข่งขัน ซึ่งก็ต้องใช้เวลาในการเตรียมตัวเป็นปี จึงสามารถเอาชนะคู่แข่งได้

“...(พันธุ์พุทรา).อันนี้ไม่ใช่ทางราชการหรอก เราไปดิ้นรนไปเอามาเอง คือว่าพวกเราชาวสวนจะหยุดนิ่งไม่ได้...คือเค้ามีอย่างนี้ๆ เรายกไปซื้อมา 5 ต้น 10 ต้น คือเป็นนักซอบปีงต้นไม้ เวลาไปไหนเห็นเค้าขายพันธุ์ไม้ ที่จะไปดูสินค้าอย่างอื่นไม่มี ขอดันไม้กลับบ้าน...”

“...คือถ้ามหา'ลัยเกษตรจัด ชุมนที่เป็นต้นไม้ เราจะไปรวมกันอยู่ที่นั่นแล้วจะพบกันที่นั่น ที่อื่นๆ สิ่งฟุ่มเฟือยทั้งหลายไม่มี...”

การทำสวนองุ่นถือว่าเป็น “สุดยอดของการทำสวนผลไม้ ชาวสวนสามพรานที่ผ่านการทำสวนองุ่นแล้ว จะปลูกผลไม้อะไรก็ได้ไม่ยากแล้ว” การทำสวนองุ่นเป็นการสร้างสมความรู้ความชำนาญด้านเกษตรกรรมแบบใหม่ทั้งหมดของคนสามพราน เพราะองุ่นเป็นพันธุ์พืชต่างประเทศที่คนไทยในเวลานั้นยังผลิตเองไม่ได้ ต้องนำเข้าพันธุ์องุ่นจากต่างประเทศ องุ่นจึงเป็นผลไม้ที่หายากและมีราคาแพง การปลูกต้องใช้ความรู้เฉพาะทางมาก ซึ่งคนสามพรานก็มีความสามารถเรียนรู้ได้ไม่แพ้เกษตรกรชาวต่างประเทศที่เป็นต้นกำเนิดพันธุ์พืชดังกล่าว อีกทั้งยังสามารถพัฒนาเทคโนโลยีการปลูกที่ล้ำหน้า จนชาวต่างประเทศเองยังพึ่งพิงความสามารถของคนสามพราน

เนื่องจากองุ่นดั้งเดิมเป็นพืชยืนต้น มีลำต้นใหญ่ราวๆ ท่อนแขน อายุต้นยืนยาวประมาณ 50-60 ปี มีแหล่งกำเนิดอยู่ทางยุโรป

“...แต่ของเราปลูกได้ 8 เดือนก็แต่งแล้ว บังคับออกลูกได้ พวกฝรั่งมาดูงานตรงนี้ ก็นิ่งงัน ของเขาต้นเท่าแขนเบ้อเริ่มเลย ปีนี้ออกหนเดียว ของเราต้นใหญ่กว่านี้วิ่งหน้อยก็ออกผล มองไปข้างใต้ (ค้ำองุ่น/ ผู้วิจัย) เป็นพวงเต็มไปหมด ฝรั่งงงเลยทำได้ยังไง แล้วปีนี้เราก็ตัดได้สองเที่ยวสามเที่ยว...”

เทคนิคในการบังคับให้อองุ่นออกผลเร็วและออกผลได้หลายครั้งในรอบหนึ่งปีก็คือ ชาวสวนองุ่นใช้วิธีการเริ่มต้นจากการปลูก พอต้นองุ่นมีอายุได้ 8 เดือน เกาองุ่นก็เดินค้ำเต็มแล้ว เมื่อใบงามเต็มที่ก็ตัดแต่ง โดยตัดกิ่งตัดใบหมดเหลือไว้ 3 ตา ช่วงที่กำลังตัดแต่งกิ่งก็ใส่ปุ๋ยเร่ง พอแตกใบพร้อมออกลูกแล้วก็หยุดใส่ปุ๋ย ให้แต่น้ำอย่างเดียว ถ้าหากใส่ปุ๋ยต่อไปองุ่นจะออกเร็วไป ทำให้ไม่มีซอมีแต่ใบ ต้องมีการตัดแต่ง พอแต่งได้ 4 เดือนต่อมาก็เก็บผลได้ เรียก วิวแรก จากนั้นก็ทยอยตัดอีกประมาณสองมิด ก่อนการตัดองุ่นชาวสวนส่วนใหญ่ก็ต้องไปหาฤกษ์ยามจากพระที่เคารพศรัทธาเพื่อเป็นกำลังใจ

ราคาองุ่นช่วงแรกที่ปลูกใหม่ๆ กิโลกรัมละประมาณ 110 บาทแล้วก็ลดลงมาเรื่อยๆ เหลือ 80,70 บาท เมื่อมีผู้ปลูกกันมากขึ้นราคาลดลงเหลือ 50 บาท ซึ่งราคานี้คงที่อยู่ประมาณ 1-2 ปี จนกระทั่งราวปี พ.ศ. 2520 ราคาองุ่นลดลงเหลือเพียงกิโลกรัมละ 2 บาท ชาวสวนสามพรานจึงเลิกปลูกองุ่นหันไปปลูกพืชชนิดอื่นแทน ช่วงที่องุ่นได้รับความนิยมมากที่สุดที่สามพรานกว่าร้อยละ 80 หันไปปลูกองุ่นกันหมด ที่เหลือเป็นพืชพันธุ์ชนิดอื่น เช่น ชมพู ส้ม ฝรั่งและ กล้วยไม้ เป็นต้น

ในระยะแรกองค์ความรู้ และเทคนิคต่างๆ ในการปลูก ดูแล บำรุงรักษาองุ่นเป็นเรื่องใหม่สำหรับชาวสวนสามพราน แต่ด้วยความมานะพยายามชวนหาความรู้จากผู้ทุกระดับ ไม่ว่าจะเป็นนักวิชาการ จากชาวสวนด้วยกันที่ได้นำไปทดลองปลูก และปรับปรุงวิธีการต่างๆ ให้เหมาะสมกับพื้นที่ตลอดเวลา ประสบการณ์ในการทำสวนไม่มีหน่วยงานของภาครัฐมาให้คำแนะนำ แต่อย่างไรก็ตาม ได้แลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์กับชาวสวนดำเนินสะดวก ได้นำกิ่งพันธุ์องุ่นไปปลูกที่ดำเนินสะดวก และมาศึกษาวิธีการปลูกจากชาวสามพราน จากนั้นก็นำจุดดีของสามพรานไปใช้ สิ่งที่ไม่ดีก็นำไปปรับปรุงและพัฒนาให้ดียิ่งขึ้น เมื่อชาวสวนสามพรานไปเยี่ยมสวนดำเนินฯ ได้เห็นวิธีการใหม่ๆ ก็ได้นำกลับมาพัฒนาปรับปรุงสวนของตัวเอง เป็นการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ซึ่งกันและกันอยู่ตลอดเวลา

“...(คน)ดำเนินนี่ฉลาด เมื่อเอาพันธุ์จากเราไป สมมุติตอบว่านี่ ข้าวตอก
เดียวเขาเอามาให้ผมหมื่นหนึ่ง ตอป่าจากออสเตรเลียไม่มีใครมี.....ขอต่อตาไป
เราก็เห็นว่าเป็นเกษตรกรด้วยกัน อย่ากระนั้นเลย คุณเอาตอผมไป แล้วผมขอ
เป็นตอคืนมานะ เขาสามารถไปแตกตา ไปพัฒนากลายเป็นของเขา ตอพันธุ์ป่า
มันจะหาอาหารเก่ง ด้านทานโรค ผลที่ออกมาดีกว่า.....แล้วเขาไวมาก เขามา
ขอดูจากเราชั่วสองสามวันนะฮะ แล้วเขากลับไปนี่ เราตามไปดูอีกทีนี่ เขาเอาข้อ
บกพร่องของเราไปแก้ไข...”

“...พวกดำเนินเขาละเอียด ใบองุ่น ปล่อยเถา มันกะกะ พวกดำเนินเขา
จะจัดการให้เลี่ยม มองไปเหมือนกับเข้าแถว แล้วเค้าก็เอาข้อให้มันห้อยลงมา...”

“ทีนี้ น่าเสียใจอยู่นิดว่า องุ่นนี้เกิดจากสามพราน แต่ไปโตที่อื่น ไป
พัฒนาที่อื่น ไปโตที่ดำเนิน แล้วเราก็ต้องไปย้อนเอาของเค้ามาอีกที...”

ความรู้ในการปลูกองุ่นสำหรับชาวบ้านแล้วเป็นความรู้สาธารณะที่สามารถแบ่งปันกันได้
ชาวสวนคนไหนต้องการนำกิ่งพันธุ์ไปปลูก สามารถมาซื้อหาแบ่งปันกันได้ ไม่ทราบวิธีการปลูก
การดูแล ก็สามารถเรียนรู้จากชาวสวนที่มีประสบการณ์มากกว่าได้ โดยไม่มีการปิดบัง ด้วยเหตุนี้
ในระยะเวลาเพียงไม่กี่ปี องุ่นก็แพร่หลายไปทั่วสามพราน ดำเนินสะดวก และบ้านแพ้ว นอกจากนี้
นั้นยังมีการเผยแพร่ความรู้เรื่องการทำการเกษตรให้กับจังหวัดอื่นๆ เช่น พิจิตร ด้วย อย่างไรก็ตาม
ในระยะสุดท้าย ก่อนที่องุ่นจะหมดไปจากพื้นที่สามพราน ด้วยอุปทานที่มีมากเกินไปจนอุปสงค์
และด้วยความต้องการประสพการณ์เรื่องการตลาดของชาวสวนทำให้องุ่นจากราคาภิโลกกรัมละ
600 บาทในระยะเริ่มแรก เหลือเพียงกิโลกรัมละ 2 บาท

ส้มโอ ในขณะที่ชาวสวนหันไปปลูกพืชพันธุ์ใหม่ เช่น องุ่น พันธุ์พืชดั้งเดิม เช่น ส้มโอ ก็ไม่
ได้ละทิ้ง แต่ได้มีปรับปรุงและพัฒนาพันธุ์อยู่ตลอดเวลา ด้วยการใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิม ผสมกับ
เทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ทำให้ส้มโอกลายเป็นผลไม้ลือชื่อและเป็นสัญลักษณ์ของสามพรานในเวลา
ต่อมา

ส้มโอเป็นผลไม้ที่ชาวสวนสามพรานปลูกมาแต่เดิม “ในสวนเรามีมากแต่เดิม มีมะพร้าว
แต่เดิม มีส้มมาแต่เดิม” ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ส้มโอสามพรานเรียกว่า ส้มอ้อม เพราะถ้าหาก
พายเรือไปตามริมแม่น้ำทางฝั่งแหลมหลายสิบรายเป็นสวนส้มทั้งนั้น ส้มที่ชื่อเสียงสมัยนั้นก็คือ
ชาวแป้นเป็นพันธุ์พื้นเมือง ชาวแป้นสวยดีแต่ก็มีข้อด้อย คือรสไม่สม่ำเสมอ เปลี่ยนรสไว และ

เปลือกก็ยุบมาก ชาวสวนเรียกส้มโอผลสั้นว่า “ส้ม” และส้มโอในความหมายของคนสามพรานนั้นก็ คือ ส้มขาวพวง หรือส้มตรา ลักษณะผลมีหัวจุก สมัยก่อนพ่อค้ามาซื้อแล้วไปตีตราด้วยหมึกดำ ส่งไปขายเมืองจีนนิยมใช้หัวเจ้า ชาวสวนสามพรานนิยมปลูกส้มโอพันธุ์ขาวพวง ชาวแป้น กับชาวทองดี ปัจจุบันนี้ชาวพวงใกล้สูญพันธุ์แล้ว เพราะไม่เป็นที่ต้องการของตลาด ผิดกับสมัยก่อนที่เป็นที่นิยมของและสามารถส่งออกต่างประเทศได้

“...สมัยก่อนแถวอ้อมน้อยปลูกเป็นสวนๆ เลย ชาวพวงทั้งนั้น เพราะส่งนอก ส้มแป้นปลูกไว้กินและขายในบ้านเรา...”

ในอดีตเข้าใจว่าคนสามพรานนำพันธุ์ขาวพวงมาจากนนทบุรี ส่วนชาวทองดีมีรสชาติดีมาก หวานจัด สีสวย พอชาวทองดีเข้ามาเปรียบเทียบกับรสชาติ ชาวพวงก็กลายเป็นส้มเปรี้ยวไป สมัยหลังๆ ก็มีพันธุ์ขาวน้ำผึ้ง ที่มีชื่อเสียงไม่แพ้พันธุ์ชาวทองดี และมีราคาแพงออกจากสวนไม่ต่ำกว่าว่า ผลละ 50 บาท แม้ค้าเอาไปขาย 70 บาท ชาวทองดีราคาจากสวนผลละประมาณ 30 บาท

การที่ส้มโอสามพรานมีชื่อเสียงนอกเหนือจากคุณภาพในตัวมันเองแล้ว ความพยายามของชาวสวนก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้คุณภาพของส้มโอเป็นที่ยอมรับกันทั่วไป เช่น การส่งผลไม้เข้าประกวดในงานเกษตรแฟร์ หรืองานประกวดอื่นๆ อยู่เนืองๆ เป็นจุดสำคัญที่ทำให้ผู้นำเกษตรกรไม่สามารถหยุดนิ่งอยู่กับที่ เพราะการนำผลไม้เข้าประกวดจะต้องมีการเตรียมการไว้ล่วงหน้าเป็นปี ต้องมีการวางแผนว่าจะส่งผลไม้นิดใดเข้าประกวด และต้องพุ่มพักผลไม้นิดนั้น ผลนั้น ต้องหมั่นสังเกตธรรมชาติของผลไม้นิดนั้นว่าชอบหรือต้องการการดูแลอย่างไร กรณีของภูมิปัญญา* เรื่อง

*จากการสังเกตธรรมชาติพบว่าส้มโอดันไหนมีมดดำมากจะมีรสหวานให้เก็บส้มต้นนั้นไปประกวดจะชนะทุกครั้ง เพราะจะหวานกว่าผลอื่นๆ เพราะมดจะดูดน้ำเลี้ยงจากเพลี้ยแป้งซึ่งเป็นเพลี้ยที่ดูดความเปรี้ยวออกจากส้ม วิธีการปราบมดแดงโดยใช้มดดำ) เพราะชาวสวนรู้ว่ามดแดงกับมดดำเป็นศัตรูกัน วิธีผลิตมดดำก็คือเอาใบตองกล้วยหรือใบหมากแห้งๆ มามัดเป็นพ่อนแล้วเอาไปแปะไว้ตามต้นไม้ที่มีมดดำชอบอยู่ ให้มันออกลูกออกหลาน จากนั้นผลไม้ต้นไหนที่มีมดแดงเยอะ ก็เอาพ่อนนี้ยกไปติดไว้เป็นการไล่มดแดงออกไปจากต้นไม้เพื่อให้สามารถขึ้นเก็บผลไม้ได้สะดวก นอกจากนั้นชาวสวนยังสังเกตเห็นว่ามดดำทำให้ส้มหวาน เนื่องจากอาหารของมดดำคือน้ำเลี้ยงจากเพลี้ยแป้ง (เพลี้ยชนิดหนึ่งที่ชอบอยู่ที่ผิวส้ม) ในขณะที่เพลี้ยดูดน้ำเลี้ยงจากเปลือก ก็จะดูดเอาความเปรี้ยวออกไปด้วย เกษตรกรได้สังเกตพบว่า ถ้าต้นส้มต้นไหนมีมดดำมาก แต่เนื่องจากตลาดต้องการผิวส้มที่สวย ชาวสวนก็มีวิธีการทำให้ส้มสวยและหวานโดยการเอาใบตองมาห่อส้ม ทำให้มดดำมาที่ใบตอง มดดำจะดูดน้ำเลี้ยงและความเปรี้ยวจากเปลือกส้ม โดยไม่รอให้เพลี้ยมาเกาะ ผิวส้มจึงสวยและขณะเดียวกันก็มีรสหวานด้วย การส่งผลไม้เข้าประกวดนั้นชาวสวนต้องพยายามทำให้ผลไม้ของตนมีคุณสมบัติที่เด่นกว่าคนอื่น เช่น รสหวานกว่า ผิวสวยกว่า มีขนาดของผลใหญ่กว่า และถึงขนาดเป็นส้มโอที่ไม่มีเมล็ด ชาวสวนเล่าว่า “....ถ้าต้องการส้มที่ไม่มีเมล็ดให้เก็บลูกที่ติดดินที่สุด

การทำผลไม้ให้หวาน เป็นกรณีหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความพยายามที่จะผสมผสานความรู้และเทคโนโลยีในการทำเกษตรกรรมแผนใหม่กับภูมิปัญญาการทำเกษตรกรรมแบบดั้งเดิมเข้าด้วยกัน ความเป็นคนช่างสังเกตวิถีธรรมชาติ ความละเอียดละออ และความเอาใจจริงเอาใจของเกษตรกรสามพราน การที่เกษตรกรสามพรานสามารถชนะการประกวดผลไม้ในงานต่างๆ อย่างสม่ำเสมอ เรียกว่าเป็น "ราชาแห่งผลไม้" เป็นเครื่องยืนยันข้อความข้างต้นได้เป็นอย่างดี

ปัจจุบันส้มโอสามพรานเริ่มเหลือน้อยลง ชาวสวนให้เหตุผลว่า นานเข้าก็ต้องเสื่อมถอย ต้องหมดอายุไปเพราะสมัยก่อนส้มมีผลให้ปีละครั้งเดียว พอมาระยะหลังในราว 5-6 ปีมานี้ ชาวสวนใช้เทคโนโลยีทางการเกษตรมากขึ้น ทั้งยาเร่ง ทำให้ส้มออกผลมากกว่า 2 ครั้งต่อปี และมีส้มทวาย บางครั้งช่วงที่เป็นทวายจะดกกว่าส้มปีเสียอีก ลำต้นไม่ใหญ่ แต่ลูกดกเป็นร้อย ทำให้ต้นทรุดเร็ว พอดันตาย หากไปปลูกซ้ำอีกจะทำให้ลำต้นไม่โต ผลผลิตไม่ดี ส้มโอสามพรานในเวลานี้จึงเหลือน้อยกว่าเมื่อ 10 ปีที่แล้ว ซึ่งการที่จะทำให้ต้นส้มมีอายุยืนยาว แข็งแรง ให้ผลผลิตที่ดีต้องอยู่กับการบำรุงรักษาอย่างถูกวิธี แต่อย่างไรก็ตาม ชาวสวนส้มก็ยังยืนยันว่า การปลูกส้มโอสามพรานยึดเป็นอาชีพได้ เนื่องจากราคาค่อนข้างคงที่กว่าผลไม้อื่นๆ

การทำสวนไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะแต่ในพื้นที่อำเภอสามพรานเท่านั้น แต่ได้มีการขยายไปในพื้นที่อำเภออื่นๆ ด้วย เช่น ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2518-2519 หลังจากที่มีการสร้างถนนเข้าสู่พื้นที่บางเลน และเมื่อน้ำไม่ท่วม ก็มีการทำสวนในพื้นที่บางเลนมากขึ้น แต่การทำสวนก็ต้องมีการลงทุนสูงมากในช่วงแรกๆ

“...การทำสวนนั้นต้องมีร่องสวนและคันสวน เดิมทีเดียวเราจะทำคันก็ต้องทำคันใหญ่ ก็จ้างเขา ไม่มีใครอยากลงทุนตอนนั้น ก็เมื่อลงทุนทำสวนไปแล้วถามว่าผลผลิตไปขายที่ไหน ได้ราคาอย่างไร ก็มีการชะลอ หลายคนอยากทำแต่ก็ไม่ได้ทำ แต่เมื่อ 2518 เรื่อยมาถึง 19-20 การคมนาคมดี เครื่องจักรกลหนักเข้ามาได้ก็มีคนจ้างเครื่องจักรกลเข้ามาทำคัน ส่วนหนึ่งนำแทรกเตอร์เข้ามาทำคัน เอาแบ็คโฮเข้ามาทำคัน ส่วนหนึ่งก็ใช้แรงงานคน เมื่อทำแล้วได้ผลลัพธ์ออกมาสามารถนำผลผลิตออกสู่ตลาดได้เร็วได้ทันการณ์ก่อนที่ของจะเสียฉะนั้นก็เป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยให้การทำ

* ผ่าไปไม่มีเมล็ด ถ้าเก็บลูกยอตอนะ เมล็ดจมนะ ส้มต้นเดียวกันนะ ความหวานก็จะต่างกันด้วย ดังนั้นเวลาเอาไปประกวดก็พยายามเอาลูกที่นิ่งดิน....ถึงข้างล่างนี้ยะนะอาหารถึงก่อนข้างบน ขนุนก็เช่นเดียวกัน” ด้วยเหตุนี้จึงทำให้สามารถเอาชนะคู่แข่งได้

สวนดีขึ้นและมีรถเข้ามารับที่ห้วยพลู.สามารถบรรทุกพวกพืชผักพืชไร่ที่ห้วยพลูได้อีก
เข้ากรุงเทพฯได้...”

วิถีการผลิตของชาวสวนยังคงมีการพัฒนาไปเรื่อยๆ จากการคิดค้นพันธุ์พืชตัวใหม่ๆ แล้ว
พัฒนา แพร่ขยายกิ่งพันธุ์ กระจายการปลูกไปจนเต็มพื้นที่ จากราคาผลผลิตเมื่อตอนออกใหม่ๆ
ราคาเป็นร้อยละบาทต่อกิโลกรัม เหลือเพียงไม่กี่บาทในเวลาต่อมา จากนั้นก็ต้องคิดค้นพันธุ์ใหม่ต่อ
ไปเรื่อยๆ การที่ต้องปลูกและเร่งให้ผลผลิตออกสู่ตลาดได้เร็วเท่าไร นั่นหมายถึงราคาที่จะได้ก็จะ
สูงตามไปด้วย เป็นผลทำให้ชาวสวนต้องเร่งผลผลิตโดยใช้สารเคมีมากขึ้น ต้นทุนการผลิตสูง
ขึ้นไปเป็นเงาตามตัว ขณะที่ชาวสวนเองไม่สามารถกำหนดราคาผลผลิตได้ ถึงแม้ชาวสวนจะมี
รายได้ทั้งปี ซึ่งแตกต่างจากชาวนา แต่ทั้งสองกลุ่มก็ยิ่งเหมือนกัน คืออยู่ภายใต้กลไกการตลาดที่มี
พ่อค้าคนกลางเป็นผู้ควบคุม ในยุคนี้ก็มีพันธุ์ผลไม้อื่นๆ เกิดขึ้นอยู่เรื่อยๆ พันธุ์ที่สร้างชื่อเสียงให้
กับสามพรานในยุคนี้จนถึงปัจจุบัน ได้แก่ ฝรั่งเวียดนาม และชมพู เป็นต้น

มะม่วง สมัยก่อน สามพรานมีมะม่วงพันธุ์พื้นเมืองอยู่ไม่น้อย เช่น ตับเปิด อกร่อง
น้ำตาลจีน ทุเรียน (ชื่อพันธุ์) มะม่วงแปบ แก้มแดง มะม่วงพราหมณ์ ที่ขึ้นชื่อของสามพรานคือ
มะม่วงเขียวเสวย เป็นมะม่วงมันที่กินได้ทั้งดิบและสุก รสชาติหวานมัน คุณภาพดีกว่าที่อื่น เพราะ
ดินสามพรานเหมาะกับการปลูกมะม่วงมาก ชาวสวนสามารถบอกลักษณะเด่นของมะม่วง
เขียวเสวยสามพราน ซึ่งต่างกับมะม่วงเขียวเสวยจากที่อื่นได้ และมะม่วงที่เข้ามาที่หลังคือ มะม่วง
น้ำดอกไม้

ฝรั่งเวียดนาม ผลไม้ชนิดนี้ถูกนำเข้ามาปลูกที่สามพรานเมื่อประมาณ ปี พ.ศ. 2521-2523
โดยมีผู้นำพันธุ์ฝรั่งกลมสาเลีมาจากประเทศเวียดนาม ซึ่งมีรูปร่างผลแบนสวย ขนาดใหญ่กว่าฝรั่ง
ไทย 2-3 เท่า ราคากิ่งพันธุ์ในขณะนั้นราคากิ่งละ 500 บาท ฝรั่งเวียดนามทำให้เกษตรกรสาม
พรานหลายรายรวย ช่วงนั้นยังไม่มีปัญหาเรื่องการขาย โรคก็ยังไม่มี และไม่ต้องห่อ น้ำหนัก
ประมาณ 3 ลูกต่อหนึ่งกิโลกรัม ในช่วงแรกรสชาติก็ยังไม่ดีนัก ต่อมาได้มีผู้พัฒนาพันธุ์ฝรั่งแป้นสี
ทองขึ้นมา โดยผสมระหว่างพันธุ์บางกอกแอ๊ปเปิ้ลกับฝรั่งพันธุ์สาเลี ประกวดชนะเลิศรางวัลที่ 1 ใน
งานเกษตรแฟร์ ปี พ.ศ. 2535-2537 3 ปีซ้อน และได้มีการจดลิขสิทธิ์เอาไว้ ปัจจุบันเกษตรกรผู้นั้น
สามารถขายผลฝรั่งในราคาต่อกิโลกรัมละ 30 บาทตลอดทั้งปี การที่สามารถขายได้ในราคาดีตลอด
ทั้งปีเนื่องจากการได้มีการค้นคว้าทดลองทำให้ฝรั่งมีรสชาติหวานอร่อย และที่สำคัญคือ ปลอดภัยจาก
สารพิษด้วย อย่างไรก็ตามเกษตรกรคนอื่นๆ ที่ปลูกฝรั่งก็ยังมีการใช้สารเคมีในการบำรุงฝรั่งและผล
ไม้อื่นๆ กันอย่างเข้มข้น ไม่ว่าจะเป็นชมพู องุ่น ส้มโอ เป็นต้น

สวนฝรั่งที่สามพราน

มะพร้าวน้ำหอม มะพร้าวน้ำหอมก็เป็นไม้ผลที่มีชื่อเสียงของสามพรานอีกชนิดหนึ่ง สมัยก่อนน้ำมะพร้าวมีรสหวานและมีกลิ่นหอมจริงๆ คนนิยมซื้อไปกิน และซื้อพันธุ์ไปปลูกกันแพร่หลาย เช่น ที่อำเภอบางเลนก็เอาพันธุ์มะพร้าวจากสามพรานไปปลูก จนกลายเป็นยี่ห้อมะพร้าวน้ำหอม ไม่ว่าปลูกมาจากที่ไหน ก็อ้างว่าเป็นมะพร้าวน้ำหอมจากสามพราน มาภายหลังกลิ่นหอมจางไปมาก ชาวสวนสันนิษฐานว่าอาจเป็นเพราะกลายพันธุ์ เนื่องจากไม่ได้คัดพันธุ์ปลูกให้ดีๆ และการที่มะพร้าวขยายพันธุ์ด้วยเมล็ดจึงมีโอกาสกลายพันธุ์ได้มาก มะพร้าวนั้นจะให้ผลผลิตตลอดทั้งปี ไม่ใช่ตามฤดูกาล แต่หน้าแล้งก็ให้ผลผลิตน้อยลงไปบ้าง ในปัจจุบันการปลูกมะพร้าวนั้นใช้เงินลงทุนไม่มาก แต่ค่าจ้างคนเก็บมะพร้าวแพงถึงตันละ 10-12 บาท และแรงงานหายากขึ้นเรื่อยๆ ศัตรูสำคัญของมะพร้าวน้ำหอมคือ ดั้วมะพร้าว ซึ่งสามารถกัดกินยอดมะพร้าวทำให้มะพร้าวตายได้ เกษตรกรสามพรานได้ใช้ภูมิปัญญาในการปราบตัวด้วง* โดยการไ้ทรายขึ้นไปโรยรอบคอมะพร้าว เมื่อตัวด้วงมากินยอดมะพร้าวทรายจะตกไปที่คอตัวด้วงทำให้ตัวด้วงตาย

* ตัวด้วงแรด คือศัตรูของมะพร้าวซึ่งชอบกัดกินยอดใบหักใบแห้ว กินมากๆ ทำให้ต้นมะพร้าวตาย ชาวสวนทั่วไปนิยมใช้พูลาดานซึ่งเป็นสารเคมีใส่ โดยจ้างคนงานปีนขึ้นไปใส่บนต้นต้นละ 5 บาท มะพร้าว 5,000 ต้น 5,000 บาท แล้วก็นำคนขึ้นยากด้วย เมื่อฝนตกมานะสารเคมีจากยอดมะพร้าว จะไหลลงไปในท้องร่อง ทำให้ปลาที่เลี้ยงไว้ตายหมด แต่ภูมิปัญญาของชาวบ้านคือให้เอาไ้ทรายใส่ไปที่ยอดมะพร้าวต้นละครึ่งกระป๋องนม เมื่อเจ้าตัวด้วงแรดนี้มันไปกัดยอดมะพร้าว เม็ดทรายจะลงตรงคอ แคทรายเม็ดเดียวก็ทำให้ตัวด้วงตายได้ ใส่เมื่อมะพร้าวมีอายุ 6 เดือน ใส่ปีละครั้ง

นอกจากนี้ก็มีผลไม้อื่นๆ ที่ชาวสวนนำเข้ามาปลูกตามที่ตลาดต้องการ ซึ่งอาจนำมาปรับปรุงพันธุ์ใหม่เป็นพันธุ์ของสามพรานโดยเฉพาะเช่น ขนุนเหลืองบางเตย ซึ่งเกษตรกรของตำบลบาง

เคยปรับปรุงพันธุ์ขึ้นใหม่ จนมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันทั่วไป หรือชมพูเพชรที่เป็นต้นพันธุ์จากเพชรบุรี เมื่อนำมาปลูกที่สามพราน ก็ตั้งชื่อว่า เพชรสามพราน และเพชรจินดา การตั้งชื่อพันธุ์ผลไม้ ชาวบ้านแถบนี้จะให้เกียรติกับท้องถิ่นเดิม โดยใช้ตระกูลเดิม เช่น นำพันธุ์ชมพูมาจากเมืองเพชร ก็ให้ชื่อว่า เพชรจินดา จะมีคำว่า “เพชร” นำหน้า เพชรสามพราน เพชรสายรุ้ง เป็นต้น นอกจากเป็นการให้เกียรติเจ้าของพื้นที่แล้ว ยังได้อาศัยความมีชื่อเสียงของชมพูเมืองเพชรมาเป็นการประสมพันธุ์ ชมพูพันธุ์ใหม่ของตนเอง เป็นเทคนิคการค้าอย่างหนึ่งด้วย เมื่อนำพันธุ์จากที่อื่นมาก็มาพัฒนาจนมีลักษณะที่ดีเช่น ต้นเตี้ย บำรุงง่าย เก็บง่าย จนเจ้าของพันธุ์ดั้งเดิมก็ต้องกลับมาซื้อจากชาวสามพรานไปปลูก ชาวสวนสามพรานไม่ได้จำหน่ายเฉพาะผลไม้เท่านั้น แต่ได้เพาะชำกิ่งพันธุ์ขายด้วย ซึ่งขณะนั้นนับได้ว่าอำเภอสามพรานเป็นแหล่งพันธุ์ไม้ที่ใหญ่ระดับประเทศแห่งหนึ่ง

ถึงแม้พันธุ์ไม้ที่กล่าวมาข้างต้นจะไม่ใช่นพันธุ์ไม้ดั้งเดิมของสามพราน แต่ก็พันธุ์ไม้ที่ชาวสามพรานได้พัฒนาขึ้นมาจนเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปและได้มีการนำพันธุ์ไม้ไปเผยแพร่ในที่อื่นอย่างกว้างขวาง การเป็นผู้นำในการปลูกพันธุ์ไม้ชนิดใหม่ๆเป็นครั้งแรกเป็นข้อได้เปรียบของเกษตรกรชาวสามพราน เพราะสามารถขายได้ราคารวมทั้งขายกิ่งพันธุ์ได้อีกด้วย และเมื่อผลไม้ชนิดนั้นแพร่หลายมากจนราคาตก ชาวสวนสามพรานก็เปลี่ยนไปปลูกพันธุ์ผลไม้ชนิดอื่นและก็เป็นผู้นำต่อไป ลักษณะเช่นนี้ทำให้ชาวสวนสามพรานไม่ขาดทุน ขณะเดียวกันก็ไม่สามารถหยุดนิ่งอยู่กับที่ได้ ต้องค้นคว้า แสวงหา และปรับปรุงพันธุ์ใหม่ๆ อยู่ตลอดเวลา พันธุ์ผลไม้ที่ปรากฏอยู่ในอำเภอสามพรานและพื้นที่ใกล้เคียง เช่น นครชัยศรี ในปัจจุบันจะเป็นพันธุ์ผลไม้ที่กล่าวมาทั้งหมด หมุนเวียนสลับกันไปมา ตามความต้องการของตลาด แต่มีการพัฒนาพันธุ์ผลไม้ใหม่ๆ ให้มีคุณภาพดีมากขึ้น ให้ผลผลิตสูงในระยะเวลานานขึ้น ปัจจุบันมุ่งกำลังกลับเข้ามาเป็นที่นิยมของชาวสวนอีกครั้งหนึ่ง

มีปัจจัยหลายประการที่ทำให้ชาวสวนสามพราน กลายเป็นราชาแห่งผลไม้ ไม่สามารถหยุดการพัฒนาพันธุ์ไม้ผลไม้ใหม่ๆ ปัจจัยที่แรก คือ การมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินรายละไม่มากนัก อันเป็นผลมาจากการกว้านซื้อที่ดินเพื่อสร้างโรงงานอุตสาหกรรมจากนายทุนจากข้างนอก เมื่อมีนายทุนมาให้ราคาดี ชาวบ้านจึงตัดสินใจแบ่งที่ดินบางส่วนขาย ประกอบกับต้องแบ่งสรรที่ดินให้กับลูก พื้นที่ดินจึงถูกแบ่งซอยออกไป จึงเหลือทำกินกันรายละไม่ถึง 10 ไร่ (บุญช่วย จรดล, สัมภาษณ์) ดังนั้นในพื้นที่จำนวนน้อยนี้จึงจำเป็นต้องสร้างมูลค่าเพิ่มมากขึ้น การปลูกผลไม้ขายอย่างเดียวย่อมไม่เพียงพอ การเร่งหาพันธุ์ใหม่ๆ ที่มีคุณภาพ ให้ผลผลิตสูง มีรสชาติอร่อย แปลกใหม่จากคนอื่น จึงเป็นเรื่องที่ชาวสวนกลุ่มหนึ่งของสามพรานจะต้องชวนช่วยแสวงหาอยู่ตลอด การขายกิ่งพันธุ์ หรือการเป็นผู้นำพันธุ์ใหม่ๆ เข้ามาปลูกเป็นรายแรกๆ หมายถึงผลไม้ตัวนั้นยังเป็นของแปลกใหม่

อุปทานในตลาดยังมีไม่มากนัก โอกาสที่จะทำกำไรตรงนี้อาจมากกว่า หรือแม้กระทั่งชาวสวนสามพรานโดยทั่วไป ก็มักเป็นผู้นำในการปลูกพันธุ์ผลไม้ใหม่เป็นรายแรก ๆ หลังจากนั้นพันธุ์นั้นก็มักจะเผยแพร่ไปยังพื้นที่อื่นๆ เมื่อผ่านไปสักระยะอุปทานของผลไม้ชนิดนั้นจะล้นตลาด ทำให้มีราคาถูกจนกระทั่งเกษตรกรรับไม่ไหว ต้องหันไปปลูกผลไม้ชนิดอื่นแทน ขณะที่ชาวสวนสามพรานจะไม่รอให้เกิดสถานการณ์เช่นว่า แต่จะเปลี่ยนไปปลูกพันธุ์ใหม่ๆ แทน

การที่รัฐมองว่าพื้นที่ราบภาคกลาง ซึ่งหมายรวมถึงพื้นที่ลุ่มน้ำน่านนครชัยศรีเป็นเขตเกษตรกรรมที่สำคัญมาอย่างต่อเนื่องและได้พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางด้านการเกษตร การพัฒนาเทคโนโลยี รวมทั้งพันธุ์พืชมาโดยตลอด ขณะเดียวรัฐก็สนับสนุนให้มีการสร้างโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่ทำการเกษตร (พื้นที่ลุ่มน้ำ) ด้วย ทำให้เกิดปัญหาการจัดสรรน้ำและความขัดแย้งเนื่องจากวัตถุประสงค์ในการใช้น้ำที่แตกต่างกัน ในขณะที่เกษตรกรใช้น้ำในการทำการเกษตร อุปโภคและบริโภคซึ่งต้องการทั้งปริมาณและคุณภาพน้ำ ในขณะที่โรงงานอุตสาหกรรมต้องการใช้น้ำในการผลิต และใช้พื้นที่ลุ่มน้ำเป็นพื้นที่ระบายน้ำเสีย โรงงานอุตสาหกรรมที่เข้ามาในระยะแรกๆ ยังไม่มีมาตรการในการบำบัดน้ำเสีย ปล่อยน้ำเสียลงสู่แม่น้ำ และคูคลองต่างๆ ทำให้มีผลกระทบต่อการใช้น้ำเพื่อกิจกรรมทางการเกษตรหลายอย่าง ไม่ว่าจะเป็น สวนผลไม้ ข้าว การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ การอุปโภคและบริโภค ทำให้เกิดความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรน้ำซึ่งค่อยๆทวีความรุนแรงมากขึ้นตามลำดับเมื่อโรงงานอุตสาหกรรมได้เพิ่มจำนวนมากขึ้น การเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรมนอกจากจะส่งผลให้เกิดการขาดแคลนแรงงานในภาคเกษตรแล้วยังทำให้แม่น้ำน่านนครชัยศรีเริ่มมีปัญหาเรื่องคุณภาพ ซึ่งนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างโรงงานกับชุมชนในเวลาต่อมา

การที่เกษตรกรหันไปปลูกพืชเชิงเดียวกันมากขึ้นทำให้ความหลากหลายของพันธุ์พืชน้อยลง มีผลให้การต้านทานต่อศัตรูพืชลดน้อยลงด้วย ประกอบกับความอุดมสมบูรณ์ที่เคยเกิดขึ้นก่อนมีเขื่อนได้หมดไป ทำให้เกษตรกรต้องแสวงหาปุ๋ยมาเพิ่มความเจริญเติบโตของต้นไม้ ในปี พ.ศ. 2512 บริษัทขายปุ๋ยวิทยาศาสตร์และสารเคมีกำจัดศัตรูพืชเริ่มเข้ามาในพื้นที่ลุ่มน้ำน่านนครชัยศรี ด้วยเทคนิคและวิธีการตลาดที่หลากหลายรูปแบบ มีทั้งการส่งชาวต่างประเทศและนักวิชาการเข้ามาเรียนรู้วิถีชีวิต วิธีการทำนา ทำสวนและวัฒนธรรมของเกษตรกรไทย โดยการเข้ามาอยู่กินกับเกษตรกร(สันติ เย็นสบาย, สัมภาษณ์) ทำให้ใช้เวลาไม่นานนักก็สามารถเปิดตลาดปุ๋ยวิทยาศาสตร์ในกลุ่มเกษตรกรได้อย่างรวดเร็ว ประกอบกับทางภาครัฐเองก็ส่งเสริมทุกวิถีทางที่จะให้เกษตรกรทำการเกษตรแผนใหม่ เพื่อที่จะสามารถเพิ่มปริมาณผลผลิตให้มากที่สุด ดังนั้นหลังจากที่ปุ๋ยวิทยาศาสตร์เข้ามาในพื้นที่ลุ่มน้ำน่านนครชัยศรีในปี 2512 ในปี 2517 ปุ๋ยวิทยาศาสตร์ก็แพร่หลายไป

ในหมู่ชาวนา ชาวสวนแถบลุ่มน้ำนี้ทั้งหมด ปริมาณการใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์ในลุ่มน้ำนี้มีปริมาณเป็น พันตัน

นอกจากนั้นบริษัทยังมีเทคนิคในการเข้ามาทำการตลาดหลายรูปแบบ เช่น การเป็น สปอนเซอร์ดนตรีลูกทุ่งตามงานวัด ในช่วงนั้นแถวบ้านนอกถ้างานไหนไม่มีวงดนตรีลูกทุ่งจะหาเงิน เข้าวัดไม่ได้ (ทองต่อ ชาวสำโรง, สัมภาษณ์) โดยบริษัทปุ๋ยเป็นผู้จ่ายค่าวงดนตรี ค่าจัดสร้างเวที เงินค่าผ่านประตูเก็บได้เท่าไรเอาถวายเป็นวัดทั้งหมด ระหว่างเล่นดนตรีก็มีการโฆษณาขายปุ๋ย มีการ แจกปุ๋ยไปให้ชาวบ้านทดลองใช้ นอกจากนั้นบริษัทยังมีการชักชวนให้ชาวนาเอาผลผลิตมา ประกวด ใครชนะที่หนึ่งจะได้ยาฆ่าแมลง แถมด้วยสร้อยคอทองคำ ส่วนผู้ประกวดคนอื่นๆ ก็ได้รับ รางวัลเป็นปุ๋ยและยาฆ่าแมลงด้วยเช่นกัน มีการจัดงานเลี้ยงโต๊ะจีนออกบัตรเชิญให้เกษตรกรมา ร่วมงานพร้อมทั้งแจกตัวอย่างปุ๋ยและยาฆ่าแมลงไปให้ทดลองใช้ การเข้าร่วมสนับสนุนงานของ ชุมชนโดยให้สินค้าเป็นรางวัล เป็นต้น เมื่อชาวนานำไปทดลองแล้วพบว่าได้ผลเร็ว และไม่ตอง เหนื่อยมากก็เริ่มติดใจ คราวนี้บริษัทไม่ต้องมาคอยไล่แจก แต่ชาวบ้านกลับเป็นฝ่ายที่วิ่งไปหาตัว แทนบริษัท และซื้อมาใช้มากขึ้นไปเรื่อยๆ

เมื่อมีของใหม่มาเป็นตัวเลือกที่ดีกว่า วิธีการเดิมเริ่มยุ่งยาก เป็นปัญหา แต่เดิมนั้นไม่เคย ต้องซื้อหาปุ๋ยมูลวัว-ควาย-ไก่เพราะได้มาจากการเอามะพร้าวไปแลกกับมูลวัว-ควายของชาวนา จังหวัดสุพรรณบุรี แต่กว่าจะขนได้แต่ละกองก็เหนื่อยเพราะมีน้ำหนักมากและมีกลิ่นเหม็นด้วย สมุนไพรพื้นบ้านที่เคยช่วยแก้ปัญหาแมลงมารบกวน ถูกชาวนามองว่ายุ่งยาก ต้องหมักต้อง เติรียม สู้อาฆ่าแมลงสมัยใหม่ไม่ได้ ที่มาจากตลาดก็สามารถซื้อได้เลยทันที ประกอบกับแรงงานก็ หายากขึ้น เนื่องจากแรงงานส่วนหนึ่งเข้าไปทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม ณ จุดนี้ปุ๋ยเม็ดหรือปุ๋ย วิทยาศาสตร์ก็เข้ามาได้จังหวะพอดี พอเริ่มใช้สารเคมีพวกศัตรูพืชทั้งหลายก็เริ่มพัฒนาตนเอง ทางบริษัทก็จะขายยาได้ตลอด การใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์และยากำจัดศัตรูพืช ทำให้เกษตรกรมีต้นทุน การปลูกผลไม้ที่สูงมากขึ้น และเมื่อยังใช้สารเคมีมากขึ้นเท่าไร แมลงก็มีความต้านทานมากขึ้น เท่านั้น ปริมาณการใช้สารเคมีก็ต้องเพิ่มขึ้น และในที่สุดก็ถึงจุดที่ถ้าไม่ใช้จะไม่ได้ผลผลิตเท่าที่ควร การใช้สารเคมีมากขึ้นเรื่อยๆ ชาวนาเองก็ทราบว่าทำให้ธรรมชาติเสียสมดุล แต่ก็ยังไม่มีทางออก ที่ชัดเจน

“...มาถึงวันนี้ เรารู้ว่าสิ่งที่เราได้มานี้ไม่คุ้มเลย คือเงินได้มาแค่นั้นเอง แต่โดยธรรมชาติเสียหมด ทั้งพืชทั้งสัตว์ มันสูญพันธุ์ไปตั้งสี่ชนิด ผีเสื้อไม่มี ตั๊กแตนไม่มี แมงกลบสารพัดที่มีในธรรมชาติ กระทั่งไล่เดือนซึ่งทำให้ดินโป่ง

ขึ้นมา ก็หมดเลย คางคกหมด แล้วในที่สุดเหลืออะไรตอนนี้ ถึงจะใช้เคมีต่อไปก็
ไม่ไหว ก็เลยต้องกลับมาฉบับหนึ่งใหม่...”

ลักษณะการใช้สารเคมีของชาวสวนเป็นไปอย่างขาดความระมัดระวัง ไม่มีการปกปิด ฉีด
ยากันจนตัวเปียก ในระยะเวลาต่อมา ชาวบ้านเริ่มประจักษ์ผลเสียที่เกิดจากสารเคมีกำจัดแมลง
เกษตรกรหลายรายเสียชีวิตโดยไม่ทราบสาเหตุเพราะยาแลนเนต ซึ่งเป็นยาที่อันตราย แพง และ
แรงมาก ยาฆ่าแมลงเหล่านี้ได้ส่งผลถึงผู้บริโภคด้วย เนื่องจากฉีดยังไม่ได้ครบกำหนด ก็ตัดส่ง
ตลาดแล้ว บางทีฉีดเข้าเก็บเย็น หรือฉีดเข้าตัด پای ทุกสวนจะต้องใช้ยาฆ่าแมลงทั้งหมด ถ้าไม่ใช้
แมลงจะมารุมกินสวนที่ไม่ได้ใช้ ถ้าไม่ใช้แต่สมุนไพรอยู่ไม่ทัน เพราะฉะนั้นชาวสวนจึงตกอยู่ใน
สถานะที่ตกกระไดพลอยโจน ทุกคนต้องใช้ยาฆ่าแมลงกันหมด

ผลจากการใช้สารเคมีกันมากในหมู่ชาวสวนทำให้ชาวสวนเริ่มเป็นญาติกับโรงพยาบาล
และโรคมะเร็ง (ประสบ ชันอินทร์งาม, สัมภาษณ์) ในตำบลคลองจินดาซึ่งเป็นแหล่งเกษตรกรรมที่
สำคัญแห่งหนึ่งของลุ่มน้ำนครชัยศรี มีสถิติการป่วยด้วยโรคมะเร็งสูงมาก ในขณะที่ป่วยเป็นโรค
เอดส์น้อย มีชาวบ้านรายหนึ่งปลูกมะม่วง มีรายได้จากการทำมะม่วงเป็นหลายแสน (มะม่วงเป็น
ไม้ผลที่ชาวสวนใช้สารเคมีสูง) แต่มาหมดตัวเมื่อเป็นมะเร็ง ค่ารักษาตัวปีเดียวเงินที่เก็บไว้เกือบล้าน
ก็หมด

“เดี๋ยวนี้ชาวบ้านแถบนี้เขาเป็นเพื่อนกับโรงพยาบาล เพราะมีชาวบ้านป่วย
ด้วยโรคมะเร็ง ความดัน หัวใจ เบาหวานกันมากขึ้นเดี๋ยวก็เจ็บเดี๋ยวก็ป่วย เข้าโรง
พยาบาลกันอยู่เรื่อย เงินทองที่อุตส่าห์หามาได้ก็ต้องหมดไปกับค่ารักษาพยาบาล”

ชาวบ้านรายหนึ่งได้ตั้งคำถามกับการพัฒนาที่ผ่านมาว่า ข้าวของจังหวัดนครปฐมเคยชนะ
เลิศการประกวด “ข้าวปิ่นแก้ว” แต่พอนักวิชาการไทยไปเรียนต่างประเทศกลับมา ได้มานะนำให้
ปลูกข้าวพันธุ์ใหม่โดยอ้างว่าพันธุ์ดั้งเดิมไม่เหมาะสมเพราะเมล็ดเล็ก ไม่เหมาะกับการส่งออก จึง
ได้ทำการผสมพันธุ์ข้าวใหม่ ผลจากการใช้พันธุ์ใหม่ทำให้ต้นข้าวอ่อนแอ ต้องใช้ปุ๋ยเคมี และต้องใช้
ยาฆ่าแมลงอีกด้วย ซึ่งทุกอย่างต้องนำเข้ามาจากต่างประเทศทั้งสิ้น ครั้นเมื่อพัฒนาไปเรื่อยๆ ก็
ยิ่งทำให้คนไทยต้องพึ่งพิงปุ๋ยและยาฆ่าแมลง อันเป็นสารเคมีที่มีอันตรายต่อผู้ใช้และผู้บริโภคมา
โดยตลอด ทั้งยังมีราคาแพงขึ้นเรื่อยๆ จากเมื่อก่อนที่ไม่เคยใช้ปุ๋ย ไม่เคยใช้ยาฆ่าแมลง แต่ใช้แมลง
ที่ชื่อ “ตัวห้ำ” เป็นตัวกำจัดศัตรูข้าวเองตามธรรมชาติ และในตอนเช้าก็มีแมลงหวี่ แมลงปอจำนวน
มาก ซึ่งจะกินพวกเชื้อโรค พวกแมลงศัตรูข้าวทั้งหลาย มาในระยะหลังเมื่อมีการใช้ยาฆ่าแมลง ทำ

ให้แมลงหวี่และแมลงปอสูญพันธุ์ไปหมด ยิ่งร้ายไปกว่านั้นเมื่อคนเราไปจับผู้ชาย ยิ่งทำให้หนูแพร่ระบาด ปรากฏการณ์เหล่านี้ทำให้ชาวบ้านส่วนหนึ่งเริ่มตระหนักว่า

“...ที่ผ่านมามีพวกเราเดินทางผิดที่ดูถูกภูมิปัญญาของตัวเอง เมื่อก่อนทำนาแบบคันนาใช้ปักดำ ก็มาบอกว่าล้าหลัง ให้ทำนาแบบใหม่ดีกว่า จะได้ผลดีกว่า เมื่อก่อนใช้ไถนา ข้าวเกี่ยวนละ 2,500-3,000 ยังมีเงินเหลือ เพราะทองคำบาทละ 400 – 500 บาท เดียวนี้ขายข้าวเกี่ยวนละ 4,000 ทองคำบาทละ 4,000 บาท และที่ยิ่งหลงทางกว่านั้นอีก พอมีมือถือทะลักเข้ามาเครื่องละ 20,000-30,000 ชาวบ้านก็ซื้อมือถือมาใช้ ขายข้าวหลายเกี่ยวนกว่าจะซื้อมือถือหนึ่งเครื่อง แล้วสังคมจะไม่ล่มสลายได้อย่างไร...”

การทำสวน: ปัจจัยการผลิต ในยุคนี้ปัจจัยในการผลิตของชาวสวนสามพรานได้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม โดยเฉพาะในเรื่องที่ดิน ทุน แรงงาน เทคโนโลยีการผลิต และตลาด ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ที่ดิน สามพรานมีผืนดินที่อุดมสมบูรณ์เหมาะกับการปลูกพืชผลทุกชนิด ลักษณะที่ตั้งของสวนมักอยู่บริเวณหลังบ้านออกไป บางครอบครัวที่ตั้งบ้านเรือนรวมกันอยู่กับพี่น้องก็อาจมีสวนที่อยู่ไกลออกไป หรืออาจขายไป เพราะไม่สามารถดูแลได้อย่างทั่วถึง เมื่อถนนเพชรเกษมสร้างเสร็จ และรัฐบาลมีแผนพัฒนาเขตปริมณฑลให้รองรับการขยายตัวของภาคมหานคร ได้ส่งผลให้สามพรานเป็นเมืองเปิด (จากเดิมเส้นทางคมนาคมเข้าสู่พื้นที่จะมาได้ทางน้ำ และทางรถไฟ ซึ่งต้องไปขึ้นที่ตลาดจี่วราย อำเภอนครชัยศรี) โรงงานอุตสาหกรรมเริ่มขยายเข้ามาในพื้นที่สามพราน ชาวบ้านได้ขายที่ดินให้กับโรงงาน ส่วนที่ดินซึ่งเป็นของชาวสวนไม่ค่อยเปลี่ยนมือ แต่มีขนาดเล็กลงไปเรื่อยๆ เมื่อชาวสวนแบ่งให้เป็นมรดกแก่ลูกหลาน ทำให้การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อทำสวนมีจำนวนลดลงทุกที จึงมีชาวสวนจำนวนหนึ่งทิ้งถิ่นไปแสวงหาที่ดินทำกินในท้องที่อื่น แต่โดยส่วนใหญ่แล้วคนสามพรานเป็นคนอยู่ติดพื้นที่เดิม มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง แต่พื้นที่การถือครองที่ดินแต่ละรายมีไม่มากนัก โดยเฉลี่ยรายละไม่เกิน 10 ไร่ เนื่องจากถูกแบ่งซอยเป็นมรดกให้กับลูกหลาน ซึ่งแตกต่างกับที่อื่นที่มีรายละ 10-20 ไร่ ปลูก 2-3 ครั้ง เก็บผลก็ได้คุ้มทุนแล้ว ถึงแม้จะรู้ว่ามีพันธุ์ดี ได้ราคา แต่ก็มิที่ดินน้อย ชาวสวนที่นี้จึงไม่ค่อยรวย และทำให้ชาวสวนที่นี้หยุดนิ่งไม่ได้ต้องคิดค้นพันธุ์พืชใหม่ๆ อยู่ตลอดเวลา เพื่อเป็นผู้จำหน่ายกิ่งพันธุ์รายแรกๆ ซึ่งทำให้มีรายได้ดีกว่าการขายผลซึ่งราคาการขึ้นลงขึ้นอยู่กับอุปทานของตลาด

“รุ่นผม (ผู้เล่าอายุ 68 ปี) ที่พ่อแม่ถูกแบ่งมากที่สุดเพราะรุ่นนั้นจะมีลูก
ราวๆ โหล ตกน้ำตกอะไรบ้างก็เหลือราวๆ 8-9 คน บางบ้านมีลูก 6 คนถือว่าน้อย
มาก มาถึงรุ่นผม รุ่นเรามีลูก 2 คน เมื่อถึงคราวลูกของเรา มีลูก 1 คน” มีที่ 100
ไร่ มีลูก 10 คนๆ ละ 10 มีลูกอีก 5 ก็คนละ 2 ไร่ “

ทุน เงินทุนในการผลิตส่วนใหญ่เป็นของชาวสวนเอง ชาวสวนไม่นิยมกู้เงิน หากมีความ
จำเป็นก็หยิบยืมจากญาติมิตรเพื่อนฝูง หรืออาจกู้ยืมบ้างจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์
(ธกส.) แต่มีไม่มากมาย การไปกู้เงินธนาคารถือเป็นเรื่องน่าละอาย การไปกู้เงินคนอื่นมาใช้เป็นเรื่อง
น่าละอายและเสียเครดิต ด้วยเหตุนี้สามพรานจึงไม่มีโรงรับจำนำ ทั้งๆ ที่มีชาวสวนบางคนไปหยิบยืมกู้
เงินมาใช้ แต่เพราะความละอายไม่กล้าเข้าโรงรับจำนำ จึงไม่มีโรงรับจำนำเกิดขึ้น แต่ถ้าหากไปกู้กับ
ชาวบ้านด้วยกันไม่เป็นไร ถือว่าไม่มีใครรู้ เมื่อธนาคารมาตั้งใหม่ๆ คนสามพรานก็ไม่นิยมฝากเงิน
เพราะเอาเงินไปฝากจำนวนมาก แต่ธนาคารกลับให้กระดากมาแผ่นเดียวเกิดความไม่ไว้วางใจ ต้องเอาผู้
นำทองถิ่นที่มีคนนับถือมากๆ นั่งหัวเรือไปด้วย ชาวสวนส่วนใหญ่มีฐานะพอเลี้ยงตัวเองและครอบครัว
ครัว แม้ไม่ถึงกับร่ำรวยมากแต่ก็ไม่อดคัดขัดสน และยังมีเงินออมใช้เป็นทุนทำสวนได้ อย่าง
ตำบลสามพรานเคยมียอดเงินออมในธนาคารติดอันดับ 1 ใน 10 ของประเทศ และการที่จะดูว่า
ชาวสวนคนไหนร่ำรวย อาจดูได้จากลักษณะบ้านเรือนที่ปลูกสร้างใหญ่โต และจัดเป็นระเบียบ
เรียบร้อยสวยงาม

สำหรับชาวสวนที่ต้องกู้เงินจากแหล่งอื่นนอกเหนือจากที่กล่าวแล้ว ส่วนใหญ่จะใช้วิธีการ
ไปเอาปุ๋ย ยาปราบศัตรูพืชมาก่อนจากร้านค้า เมื่อขายผลไม่ได้จึงนำไปชำระคืน เช่นบ้านนี้ปลูก
องุ่น ทางร้านจะให้เชื่อ 3 เดือน พอตัดองุ่นก็จ่ายคืน นายทุนจริงๆ ขณะนี้ คือ ร้านขายปุ๋ย ขายยา
จะนั้นร้านขายปุ๋ย ขายยา ขายน้ำมันจึงเป็นมาเฟียหรือผู้มีอิทธิพลของท้องถิ่น เป็นหัวคะแนน
สำคัญในการเลือกตั้งแต่ละครั้ง โดยจกฉวยประโยชน์จากการที่ชาวบ้านเชื่อถือเรื่องบุญคุณ ความ
กตัญญู และมีความเกรงใจกัน ยกตัวอย่างเช่น แทนที่ผู้สมัครจะไปหาทำนุ ผู้ใหญ่บ้าน ให้เป็นหัว
คะแนน ก็ไปหาเจ้าของร้านขายปุ๋ย ขายยาปราบศัตรูพืช ให้บอกลูกค้าของเจ้าของร้านรายนั้นลง
คะแนนให้ตน ถ้าหากมีลูกค้าทั้งหมดอยู่ร้อยละ 100 เสีย เป็นต้น ซึ่งลูกค้าก็เกรงใจเจ้าของ
ร้านเพราะเคยช่วยเหลือเกื้อกูลกันมา ถ้าไม่ลงคะแนนผู้สมัครตามที่เจ้าของร้านแนะนำ ในคราวต่อ
ไปก็จะไม่มีการให้ยืมเงิน หรือไม่ให้เชื่อปุ๋ย เป็นต้น แต่เนื่องจากชาวสวนเกือบทั้งหมดต้องใช้ปุ๋ย
และยาปราบศัตรูพืช ที่สามพรานจึงมีร้านขายปุ๋ยอยู่หลายร้าน ซึ่งเป็นผลดีที่ทำให้ชาวสวนไม่ถูกเอา
เปรียบมากนัก เพราะแต่ละร้านต้องแข่งขันกันค้าขายเอาใจลูกค้า ดังนั้นร้านจะควบคุมราคากัน

เองเพื่อให้ได้เปรียบเสียเปรียบกัน ร้านไหนขายแพงเกินกว่าร้านอื่น ชาวสวนก็สามรถที่จะเลือกร้านที่ราคาย่อมเยากว่า แต่ในเรื่องของราคาขายผลผลิต ชาวสวนยังถูกเอาเปรียบอยู่

แรงงาน เนื่องจากชาวสวนมีที่ดินกันรายละไม่มากนัก แรงงานในการทำสวนส่วนใหญ่จึงยังคงใช้แรงงานในครอบครัวเป็นหลัก เช่นแรงงานใส่ปุ๋ย ดูแลรดน้ำ ก็ขึ้นอยู่กับจำนวนคนในบ้าน ถ้าไม่พอก็ต้องจ้าง เป็นแรงงานจ้าง เป็นการจ้างชั่วคราว โดยจ้างแรงงานที่อยู่ใกล้ๆ ค่าแรงช่วงแรกๆ วันละ 50 บาท แต่ตอนหลังพอคนเข้าโรงงานหมดเพราะโรงงานให้เงินมากกว่า ต้องจ้างถึงวันละ 120-130 บาท หรือในช่วงที่งุ่นงาไปเพราะโรงงานเข้ามา ทำให้ขาดแคลนแรงงาน ส่งผลให้แรงงานมีราคาสูง ปุ๋ยยากีราคแพง แล้วผลผลิตที่ได้ราคาถูก ทำให้ต้องหันไปผลิตพืชตัวอื่น ประกอบกับช่วงนั้นฝรั่งเวียดนามเข้ามา ชาวสวนก็เลยเปลี่ยนไปปลูกฝรั่งแทน

แรงงานในครอบครัวส่วนใหญ่มักเป็นแรงงานของสามีกับภรรยา และคนที่ทำสวนส่วนใหญ่ก็เป็นคนอายุราว 40 ปีขึ้นไป สวนขนาด 5-10 ไร่มีต้นไม้ประมาณ 300-400 ต้น เป็นขนาดที่สามารถทำได้ระหว่างสองคนสามี-ภรรยา อาจมีช่วงตัดผลขาย ที่ต้องให้สวนใกล้เคียงมาช่วย เรียกว่าลงแขกหรือลงแรง ปัจจุบันชาวสวนมีค่านิยมว่า “ไม่ให้ลูกของตนทำสวน” “มารับมรดกความยากลำบาก” ซึ่งผิดไปจากอดีตที่ถือว่า การทำสวนเป็นอาชีพที่เรียนรู้สืบทอดกันมาในครอบครัว จากพ่อแม่ ปู่ย่าตายาย โดยลูกๆ ทุกคนก็ต้องมีหน้าที่ช่วยแรงงานพ่อแม่ ดังจะเห็นว่าชาวสวนสมัยก่อนนิยมมีลูกมากเพื่อช่วยแบ่งเบาแรงงานในการทำสวน แต่ปัจจุบันนี้ชาวสวนแถบสามพรานจำนวนไม่น้อยที่ไม่ยอมให้ลูกของตนมายุ่งเกี่ยวกับงานในสวน มองว่าชีวิตชาวสวนเหนื่อยยากลำบาก สัมผัสและซึมซับเอาสารเคมีอันตรายที่ใช้ในการทำสวน ทั้งปุ๋ยเคมี ยาฆ่าหญ้า ยาฆ่าแมลงสารพัดชนิด ถึงขนาดว่า “ไม่ให้ลูกมาเห็นพ่นยา ไม่ให้ออกมาสัมผัส” “ไม่ยอมให้ลูกจับปากกาด้ามยาว” (จอบ-ผู้วิจัย) ถึงแม้บางคนจะบอกว่าภูมิใจที่เกิดมาในตระกูลเกษตรกร และตนเองประสบความสำเร็จในอาชีพการทำสวน แต่ก็ต้องเหนื่อยยาก และเสี่ยงอันตราย ดังนั้นพ่อแม่จะไม่ส่งเสริมให้ลูกๆ ทำอาชีพเกษตรกรรมเป็นอันขาด และพยายามส่งลูกให้เรียนหนังสือสูงๆ เพื่อให้ได้ทำงานกินเงินเดือน

“...ชาวสามพรานสนับสนุนให้ลูกเรียนสูง เหนื่อยไม่ว่าจนไม่ว่า ให้ลูกเรียนบางคนลงทุนเลยนะ ขายที่ส่งลูก ถ้าเรียนหมอสสมัยก่อน นี่โฉนดหลักทรัพย์ ไม่อยากให้ลูกหลานข้างหลัง มารับมรดกในการยากลำบากของเรา...”

การมีเงินเดือน เป็นสิ่งที่มีคุณค่า มีเกียรติเป็นคนมีระดับชั้น คนรุ่นใหม่จึงไม่นิยมที่จะทำสวน ชอบที่ทำงานในโรงงานหรือรับราชการมากกว่า เพราะมีเครื่องแบบ และมีเวลาทำงานแน่นอน “...ไม่ต้องลำบากหน้าดำ มือไม้ก็ไม่หยาบกร้าน ลักษณะการทำงานก็ดูดีกว่าทำนา ทำสวน ...” ทำให้ผู้ปกครองเริ่มเห็นคุณค่าของการศึกษามากขึ้น เพราะแต่ก่อนนั้น พ่อแม่บางคนถึงแม้ว่าจะมีฐานะดีก็ยังไม่อยากให้ลูกบางคนเรียนจบแค่ประถมศึกษาปีที่ 4 แล้วออกจากโรงเรียนไปช่วยทำสวน หรืออย่างมากก็ให้เรียนแค่มัธยมศึกษาปีที่ 3 ก็ออกไปทำสวน แต่ชาวสวนรุ่นปัจจุบันที่มีเงินจะส่งลูกเรียนให้สูงมากที่สุดเท่าที่ทำได้ เพราะอยากเห็นลูกสบาย ดังนั้นในเวลานี้ลูกหลานชาวสวนสามพรานจึงค่อนข้างจะมีการศึกษาดี และมักทำงานอยู่ในตัวเมือง หรือกรุงเทพฯ ไปทำธุรกิจค้าขาย หรือรับราชการอยู่ที่อื่น แม้แต่คนฐานะไม่ดีที่ส่งลูกเรียนสูงๆ ไม่ได้ ก็ไม่ให้ลูกมาทำสวน กลับส่งเสริมให้ลูกไปรับจ้างในโรงงาน ดังนั้นการทำสวนจึงขาดแคลนแรงงาน มีผลให้ชาวสวนต้องจ้างแรงงานมากขึ้นในปัจจุบัน ซึ่งมีทั้งที่เป็นแรงงานในท้องถิ่นและแรงงานต่างด้าว

ในพื้นที่สามพรานมีกลุ่มแรงงานรับจ้าง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นแรงงานเฉพาะกิจ งานสวนทั่วไปเจ้าของสวนเป็นคนทำกันเอง เช่น การรดน้ำ การฉีดยา จะจ้างแรงงานเฉพาะกิจการบางอย่าง เช่น การห่อชมพู ฝรั่ง เป็นการจ้างรายวัน เพราะต้องห่อทุกลูก ด้วยค่าจ้างแรงงานที่ค่อนข้างแพง (วันละ 130 บาท) ทำให้ชาวสวนส่วนหนึ่งหันไปปลูกผลไม้ชนิดอื่น เช่น ลำไย ขนุน เพื่อไม่ต้องจ้างแรงงานในการห่อ บางสวนจ้างเป็นชิ้นงาน เช่น การจ้างเชื่อนมะพร้าวเพื่อเพาะพันธุ์ จะจ้างเป็นลูกๆ ละ 30 สตางค์ หมั่นลูก 3,000 บาท ส่วนการจ้างขุดลอกท้องร่องคิดราคากันเป็นวา โดยว่ากันเป็นร่องๆ ไป ส่วนการถมดินปรับแต่งคันล้อย่อม อาจจ้างเป็นรายวันๆ ละ 300 บาทหรือแล้วแต่ตกลง อาจจ้างเหมาก็ได้ ถ้าหากเป็นสวนอู่ก็อาจมีช่วงตัดผลขาย ที่ชาวสวนใกล้เคียงมาลงแขกหรือลงแรงช่วยกัน แต่ต้องเป็นพวกที่ปลูกอู่เหมือนกันจึงจะมีความรู้ว่าจะไหนควรตัดมิดก่อน มีดหลัง แต่ส่วนใหญ่ชาวสวนมักตัดกันเอง ไม่ให้ใครช่วยเพราะถือว่าไม่ใช่งานหนัก

เทคโนโลยี เทคโนโลยีการทำสวนของชาวสวนแถบลุ่มน้ำนครชัยศรี โดยเฉพาะสามพรานนับว่าก้าวหน้ามาก ชาวสวนรู้จักใช้เทคโนโลยีการเกษตรแผนใหม่ผสมผสานกับเทคโนโลยีการเกษตรที่ได้รับถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ และที่ชาวสวนส่วนใหญ่ ให้ความสนใจมากเป็นพิเศษก็คือ เรื่องคุณภาพของพันธุ์พืช และการดูแลเอาใจใส่สวนของตนอย่างใกล้ชิด

“.....ถ้าทำสวนนี้ต้องเข้าสวนแต่เช้าเลยนะ ถามว่าทำไมต้องเข้าละตอนเช้าต้นไม้ทุกชนิดยอดมันต้องออกต้อนรับแสงแดด มันชูไสว ถ้ายอดไหนมันเหี่ยวมีอาการนะแสดงว่ามันป่วยแล้ว แล้วก็ไม่ต้องไปฉีดยาทั้งสวน ฉีดต้นนั้นต้น

เดียว ทำไมเป็นชู้กากนิตเดียวต้องทนายชู้กากทั้งตัว ชาวสวนที่รวบ เฉพาะที่รวบ
นะ ที่จันทน์ก็มีเยอะนะที่นี้แหละ พวกนี้จะออกสวนก่อนแล้วกลับมากินข้าวที่หลัง ไปดู
เจอนั้นเจอนี้ ถ้าถามว่าพวกรับจ้างนี้มันต้องกินข้าวก่อนถึงออกไปทำสวน เฒ่าแก่
กับคนรับจ้าง แยกกันชัดเจนเลย บอกไม่ได้เดียวกลับมาเสียเวลาต้องกินข้าวก่อน
ชาวสวนออก 6 โมงเช้า ไปแล้วเดินรอบสวนเลย กลับมา 8 โมงกินข้าว คนงาน
เข้าไป ก็บอกมึงฉีดยาตรงนั้นตายหญ้าตรงนี้ นี่ชาวสวน ชาวสวนที่เขารวยนะ...”

วิธีการที่ปฏิบัติในการปลูกไม้ผลโดยทั่วไปของชาวสามพราน คือการเตรียมดินและปรับ
สภาพดินให้ร่วนซุย ตามปกติชาวสวนมักบำรุงสวนด้วยการใส่ปุ๋ยเป็นหลัก ตั้งแต่เริ่มปลูก จน
กระทั่งผลิดอก ปุ๋ยที่ใช้อาจมีทั้งปุ๋ยคอก หรือปุ๋ยหมัก และปุ๋ยวิทยาศาสตร์ ตามแต่วัตถุประสงค์ที่
ต้องการ เช่น ใช้ปุ๋ยคอกรองกันหลุมปลูกต้นไม้ การซื้อปุ๋ยคอกก็ต้องดู เพราะว่ามีผู้ที่เลี้ยงฟาร์ม
สุกร ฟาร์มโคนมทั้งหลายชอบใช้สารโซดาไฟ ถ้าเอามาใส่ต้นไม้จะทำให้ต้นไม้ตาย ดังนั้นเวลาไป
ซื้อจึงต้องกำชับเพื่อให้แน่ใจ ราคาปุ๋ยคอก ชีว 10-15 บาท /กระสอบปุ๋ย ชีวไก่เล็ก ราคา 10-11
บาท แต่ส่วนใหญ่ชาวสวนชอบใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์มากกว่าเพราะสะดวกและได้ผลเร็วกว่า อันที่
จริงชาวสวนรู้ถึงข้อดีและข้อด้อยของการใช้ปุ๋ยอินทรีย์และปุ๋ยวิทยาศาสตร์ ทราบว่าลักษณะดิน
ของตนเป็นดินดีได้เปรียบกว่าดินในพื้นที่อื่น ถึงแม้ว่าชาวสวนจะใช้ปลูกพืชมานาน แต่สามารถ
บำรุงดินด้วยการใส่ปุ๋ยอินทรีย์ซึ่งรักษาดินได้ดีกว่าปุ๋ยวิทยาศาสตร์ที่ทำให้ดินแข็ง ด้วยเหตุนี้ชาว
สวนจึงยังมีการบำรุงดินตามวิธีธรรมชาติด้วยการไถดินจากท้องร่องสาตขึ้นบนหลังร่องเป็น
ประจำทุกปี แต่อย่างไรก็ตามชาวสวนก็ยังถนัดที่จะใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์อยู่ โดยให้เหตุผลว่า

“...ระยะนี้ก็พยายามใช้ปุ๋ยอินทรีย์บ้าง แต่ว่าพอไปวิทยาศาสตร์แล้วจะ
ถอยมาปุ๋ยธรรมชาติ มันยังกลัวๆ กล้าๆ อยู่ ต้องใช้เวลาในการปรับตัว การใส่
ปุ๋ยธรรมชาติ มันเห็นผลช้ากว่ากันอย่างหนึ่ง ต้องใส่จำนวนเยอะใน 1 ไร่ แต่ถ้า
ปุ๋ยวิทยาศาสตร์เราทำคนเดียว เดียวเดียวก็เสร็จ มันจะแรงงานเร็วกว่ากัน ปุ๋ย
อินทรีย์ต้องรอจางหะ ถ้าไปใส่ตอนที่ต้นฝนเกินไป หรือปลายฝนเกินไป เราแทบ
ไม่รู้เลยว่ามันงาม...”

นอกจากนี้ชาวสวนสามพรานยังมีความเชี่ยวชาญในการใช้เทคโนโลยีขยายพันธุ์พืช การ
ปรับปรุงพันธุ์และการคัดพันธุ์ ทำให้ได้พันธุ์พืชที่ดีและให้ผลผลิตที่ได้คุณภาพ ก่อนการเปลี่ยนไป
ปลูกพันธุ์ผลไม้นชนิดใหม่ จึงมีขั้นตอนที่พิถีพิถัน ไม่ได้เปลี่ยนแปลงในทันทีทันใด เช่น ลำไย ชาว
สวนทดลองเพียงต้นเดียวก่อน แล้วปลูกไว้ที่จุดเด่นๆ ใกล้เคียงๆ พอมั่นใจว่าได้ผลแน่นอนแล้ว จึง

ปลูกจำนวนมากขึ้น แต่ในขณะเดียวกันก็มีการใช้ยาป้องกัน ยากำจัดโรคและแมลงศัตรูพืชกัน อย่างเข้มข้น การใช้เครื่องพ่นยา ใช้สปริงเกอร์ และเรือใส่เครื่องรดน้ำเพื่อช่วยผ่อนแรงและทำงาน ได้รวดเร็วขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้ได้ผลผลิตสูงและได้คุณภาพ สิ่งเหล่านี้ถือว่าเป็นสัญญาณของระบบ การเกษตรแผนใหม่ที่ต้องใช้เทคโนโลยีหรือปัจจัยการผลิตจากภายนอกมาก ซึ่งเป็นการเพิ่มต้นทุน การผลิตให้สูงขึ้นด้วย แต่เดิมนั้นผลผลิตจะเป็นไปตามฤดูกาล ต่อมาชาวสวนสามพรานสามารถ ปรับปรุงพันธุ์ รวมทั้งใช้เทคนิคอันเป็นภูมิปัญญาของชาวสวนเอง ผสมกับเทคโนโลยีแผนใหม่ บังคับให้ผลผลิตออกตรงกับช่วงเวลาที่ตลาดต้องการ เช่น ส้มโอก็ชะลอหรือเร่งเก็บเกี่ยวได้ เพื่อบรรจุ ให้ราคาดี มะม่วงให้ออกนอกฤดูเพื่อจะได้ราคา ชมพูให้แก่ทันในช่วงเทศกาลสำคัญเช่น ตรุษจีน ปีใหม่ เป็นต้น ภูมิปัญญาและความเชี่ยวชาญในการทำสวนผลไม้ของคนสามพรานเป็นที่รับรู้กัน ดีในหมู่เกษตรกรทำสวนด้วยกัน

“คนสามพรานปลูกผลไม้อะไรก็ดีหมด”

“คนสามพราน ใครก็ไม่อยากให้เจียดเข้าไปในสวนเขา แค่นักยกอด หัก กิ่ง ใส่กระบะเขาก็เอามาปลูกทำพันธุ์ได้แล้ว”

ตลาด สถานภาพของชาวสวนเมื่อเปรียบเทียบกับชาวนาจะดีกว่ามาก แต่กลไกการ กำหนดราคาผลผลิตก็ยังอยู่ในมือของพ่อค้าคนกลางเช่นเดียวกัน โดยพ่อค้าคนกลางเป็นผู้มารับ ผลผลิตผลจากสวน แล้วนำไปขายโดยไม่มีการตกลงราคาและยังไม่จ่ายเงิน เมื่อมารับสินค้าใน วงวดใหม่ จึงชำระค่าผลไม้ที่มารับไปขายในงวดก่อน ชาวสวนไม่มีอำนาจต่อรอง แล้วแต่พ่อค้าคน กลาง โดยชาวสวนก็มีวิธีการที่สืบราคาการเคลื่อนไหวของตลาดผลไม้ แนนอนแหล่งข้อมูลของ ชาวสวนไม่ใช่ศูนย์เทคโนโลยีการเกษตรของภาครัฐ ซึ่งในทัศนะของชาวบ้านเป็นข้อมูลที่ล้าหลัง ขึ้นป้ายแล้วก็แล้วกัน ไม่เคยเปลี่ยนแปลง ชาวสวนใช้ข้อมูลจากทีวี ราคาหั่งแข็ง (ราคากลาง) ไป สืบราคาในตลาดปทุมมณฑลที่ตัวเมืองนครปฐมซึ่งเป็นตลาดกลางผลไม้ ผลไม้กว่าร้อยละ 20 ของ กลุ่มน้ำแถมนี้มาขายที่นี่ ส่วนตลาดไทซึ่งเป็นตลาดใหญ่ของผลไม้จากแถบนี้อยู่ไกลเกินไป ชาวสวน จึงอาศัยราคาจากทีวีและตลาดปทุมมณฑลเป็นตัวเปรียบเทียบ

การขายผลไม้เป็นไปตาม “ออร์เดอร์” ของแม่ค้า โดยแม่ค้าจะมาดูผลไม้ก่อนครั้งหนึ่ง ว่า สมควรตัดได้หรือไม่ ถ้าตัดได้ก็จะสั่งให้งดสารเคมี แต่ก่อนแม่ค้าและชาวสวนยังคำนึงถึงผู้บริโภค แต่ปัจจุบันไม่ใช่เช่นนั้น ชาวสวนเก็บผลไม้ตามคำสั่งซื้อของแม่ค้า โดยแม่ค้าหรือตัวแทนเข้ามา ควบคุมการตัดด้วย ส่วนการกำหนดราคา แม่ค้าเป็นผู้กำหนด โดยยังไม่บอกราคาตอนตัด แต่ เอาของไปขายก่อนเหมือนกับราคากล้วยไม้ เอาไปขายเรียบร้อยแล้วจึงมาคิดราคาให้ชาวสวน

โดยที่ชาวสวนไม่มีอำนาจต่อรองใดๆ ถ้าตัดไปร้อยกิโลยังคาดเดาไม่ได้ว่าจะได้สตางค์เท่าไร วิธีสืบราคาของชาวสวนก็คือ ฟังราคาหังแซ้ง โดยสอบถามจากสวนเพื่อนบ้านซึ่งคิดว่าคงไม่แตกต่างกันมากนัก เมื่อแม่ค้ามาตัดเที่ยวต่อไป (ประมาณหนึ่งอาทิตย์) จึงแจ้งราคาเที่ยวที่แล้ว จากนั้นอีกหนึ่งอาทิตย์จึงได้สตางค์ มาช่วงหลังๆ ชาวสวนปลูกผลไม้กันมากขึ้น กว่าจะได้เงิน ใช้เวลาเป็นเดือน แม่ค้าจะเอาเงินไปหมุนก่อนเพราะต้องไปซื้อจากหลายๆ สวน และเมื่อความต้องการของท้องตลาดมีมากขึ้น แม่ค้าต้องมาคุมเวลาตัดเพราะกลัวเพื่อนแม่ค้าด้วยกันจะได้ผลไม่ไปไม่พอ ซึ่งเป็นการเอาเปรียบชาวสวนเป็นอย่างมาก แต่ชาวสวนก็ไม่สามารถรวมกลุ่มกันได้ ไม่มีอำนาจต่อรอง ทำให้แม่ค้าสามารถกดราคาได้ตลอดไป สำหรับราคาผลไม้ที่ไม่มีความแน่นอน และมีราคาถูกลงเรื่อยๆ หากชาวสวนไม่สามารถทนภาวะขาดทุนได้ก็จะหยุดปลูกผลไม้ชนิดนั้น แล้วเปลี่ยนไปปลูกชนิดอื่นแทน

วิธีการซื้อขายผลไม้โดยไม่มีกำหนดราคาเช่นนี้เป็นการเอาเปรียบชาวสวนเป็นอย่างมาก ถึงแม้ชาวสวนได้พยายามหาทางแก้ปัญหา แต่ดูเหมือนว่าความพยายามดังกล่าวยังไม่ประสบผลสำเร็จ ซึ่งสะท้อนได้จากคำพูดของชาวสวนรายหนึ่งที่ว่า

“มันเสียอยู่น้อยหนึ่งว่า คนไทยมันรวมกลุ่มกันไม่ได้อำนาจต่อรองไม่มี
รวมกลุ่มกันที่ไรแตกกระเจิง ขาดความสามัคคี ก็เป็นช่องว่างให้แม่ค้ากดราคา”

พ่อค้าคนกลางผลไม้แถบสามพรานมีอยู่ประมาณ 20-30 เจ้า ตอนเย็นๆ ประมาณสี่ถึงห้าโมงเย็น จะมีรถบรรทุกผลไม้ออกจากสวนมากกว่า 20 คัน เพื่อออกไปส่งตลาดสี่มุมเมือง ปากคลองตลาดและตลาดปทุมมงคล เรื่องปัญหาการตลาดสามารถใช้คำว่า “เป็นเบี้ยล่างคนกลาง” ชาวสวนรายหนึ่งวิเคราะห์ลักษณะของชาวสวนสามพรานไว้ว่า คนแถบนี้รวมกลุ่มกันยาก เพราะมีสตางค์ จึงอยู่กันอย่างหลวมๆ อยู่กันอย่างสบาย ๆ แต่ถ้ามีงานกินเลี้ยงจะไปร่วมงานด้วย แต่ถ้างานอื่น เช่น เชิญคนที่มีประสบการณ์ เช่น ประธานสหกรณ์เครดิตยูเนี่ยนนักบุญเปโตรมาพูดเรื่องกองทุนหมู่บ้าน ไม่แน่ว่าจะมาหรือไม่ซึ่งแตกต่างกับคนภาคเหนือหรือภาคอีสาน ในภาคกลาง สภาพหรือชมรมจึงเกิดขึ้นได้ยากมาก ชมรมเรารักแม่น้ำท่าจีนที่เกิดขึ้นก็ได้รับการสนับสนุนว่าจะไม่สำเร็จ

การคมนาคมที่สะดวกขึ้นมีผลต่อการค้าขาย ทำให้สินค้าออกสู่ตลาดได้เร็วขึ้น เมื่อก่อนใช้การขนส่งทางน้ำ ไม่ค่อยสะดวก ต้องใช้เรือบรรทุกทุกอย่างเดียว ปัจจุบันมีรถมาถึงบ้านก็สะดวกขึ้น ทำให้สินค้าไปถึงตลาดได้เร็วขึ้น ในแถบสามพรานนี้เศรษฐกิจดีขึ้นเพราะว่า ของทุกอย่างขาย

ได้หมด ไม่ว่าจะเป็นขนุน ชมพู่ หรืออื่นๆ หรืออย่างดอกจำปี ถ้าขยันเก็บก็ขายได้สแตงค์ การคมนาคมทางคลองในปัจจุบันจึงแทบไม่ได้ใช้เลย เพราะถ้าใช้การขนส่งทางคลอง ต้องขนกันหลายจังหวัด เพราะต้องไปขึ้นที่ว่าการอำเภอสามพราน แล้วต่อรถอีกต่อหนึ่ง ทำให้ค่าโสหุ้ยสูง แต่ถ้าเป็นรถยนต์จากบ้านหรือสวนก็สามารถไปตลาดไทหรือตลาดสี่มุมเมืองได้เลย

ผลไม้จากที่นี่มีการส่งออกต่างประเทศด้วย ผลไม้ที่สำคัญที่ส่งออก คือ ส้มโอและฝรั่ง หากแต่ลำพังชาวสวนเองไม่ทราบกลไกของการส่งออก มีพ่อค้าคนกลางเป็นผู้จัดการในส่วนนี้ วิธีการที่ชาวสวนและพ่อค้าคนกลางติดต่อตกลงกันมี 2 รูปแบบ คือ (1) พ่อค้าคนกลางที่อาจเป็นคนในพื้นที่ หรือคนนอกพื้นที่เข้ามารับซื้อผลไม้ที่สวน โดยมักมีการตกลงกันล่วงหน้าว่าต้องการทำอะไร และจะมารับวันไหน เมื่อถึงกำหนดจึงมารับ บางรายมีการควบคุมการเก็บ การตัด และการบรรจุลงกล่อง จากนั้นจึงขนส่งผลิตผลนั้นไปยังตลาด (2) พ่อค้าคนกลางอาจใช้วิธีการเช่าสวนเป็นช่วงเวลา เช่น 2-3 ปี โดยกำหนดชนิดผลไม้ และวิธีการปลูกที่ชาวสวนต้องทำตาม เช่น การใช้ปุ๋ย วิทยาศาสตร์มากๆ การใช้สารเร่ง เป็นต้น ซึ่งเป็นการปลูกที่มุ่งจำนวนผลผลิตโดยไม่คำนึงถึงผลกระทบที่เกิดขึ้น เมื่อสิ้นสุดการเช่าจึงทำให้ต้นไม้อยู่ในสภาพทรุดโทรม ดินเสีย จนชาวสวนไม่สามารถใช้การได้ต่อไป ชาวสวนต้องทำลายต้นทิ้งและเริ่มต้นปลูกใหม่ ซึ่งรายรับที่ได้ไม่คุ้มกับความเสียหายที่เกิดขึ้น การเช่าในลักษณะนี้จึงไม่เป็นที่ยอมรับของชาวสวนในระยะต่อมา

ถึงแม้จะมีความเชี่ยวชาญในเรื่องพันธุ์ไม้ แต่ในเรื่องการตลาดชาวสวนสามพรานไม่มีความถนัดเลย มีความพยายามไปเปิดแผงขายผลไม้เองที่ปากคลองตลาด แต่ก็ไม่ประสบผลสำเร็จเพราะขาดความชำนาญและขาดเครือข่าย ถูกแม่ค้าที่ขายอยู่เดิมสกัดกั้นทุกวิถีทาง มีการนำผลไม้ไปขายเองบ้างเช่น ที่ตลาดดอนหวาย แต่มีเป็นส่วนน้อย มีความพยายามตั้งเป็นสหกรณ์ แต่ก็ไปไม่รอดเพราะชาวสวนยังไม่ร่วมมือ เมื่อไม่สามารถควบคุมกลไกการตลาดได้ ชาวสวนจึงต้องเลือกปลูกเฉพาะผลไม้ที่ให้ผลตอบแทนสูงสุดโดยมีหลักในการเลือกว่า ต้องปลูกในสิ่งที่ตลาดต้องการ ใช้ระยะเวลาปลูกสั้น ได้ผลเร็ว ไม่มีความเสี่ยง ปีหนึ่งออกผลหลายครั้ง และเป็นผลไม้ที่มีราคาดี ความไม่ถนัดในเรื่องของการตลาดสะท้อนจากคำพูดของชาวสวนที่ว่า

“ชาวสวนที่สามพรานเป็นนักทดลอง นักเสาะแสวงหาพันธุ์ต้นไม้นัก
ประกวด แต่ไม่ใช่การขาย”

“ผู้เค้าไม่ได้หรอกครับ ไปผู้ที่เค้าขายอยู่แล้วไม่ได้ เค้าจะสกัดกั้นทุกวิถี
ทางที่เราจะหลุดรอดเข้าไป เค้าก็รู้จักกัน เคยซื้อเคยขายกัน เราไปหน้าใหม่ๆ

ปล่อยให้เค้าเชื่อกัน เดียวเค้าหนีไปเราก็คงแย่ ถ้าเค้าขายอยู่ประจำ ก็รู้กัน คนนี้ไว้ใจได้”

ในช่วงเวลาของยุคนี้ รัฐบาลเข้ามาให้การสนับสนุนอาชีพเกษตรกรด้วยการจัดตั้งตลาดกลางผลไม้สี่มุมเมือง จัดตั้งศูนย์เทคโนโลยีการเกษตรเพื่อให้เป็นแหล่งข้อมูลเกี่ยวกับการเกษตร มีการส่งเสริมพันธุ์ผลไม้ แนะนำวิธีการพัฒนาการปลูกด้วยการใช้ยาปราบศัตรูพืช และมีการตรวจวัดคุณภาพน้ำ นอกจากนี้จังหวัดนครปฐมยังส่งเสริมการจำหน่ายผลไม้ด้วยการจัดให้มีตลาดกลางผลไม้ขึ้นที่ตัวจังหวัด คือตลาดปฐมมงคล พร้อมทั้งมีการจัดเทศกาลผลไม้เป็นงานประจำปีของจังหวัด รวมถึงงานเกษตรแฟร์ที่จัดขึ้นโดยมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์เป็นประจำทุกปี การดำเนินการของภาครัฐ และสถาบันการศึกษาแห่งนี้มีอิทธิพลต่อการอาชีพของชาวสวนที่อำเภอสสามพรานทั้งสิ้น

การทำนา

ถึงแม้ว่าชาวบ้านส่วนหนึ่งโดยเฉพาะในเขตพื้นที่สามพรานได้เปลี่ยนจากการทำนาไปเป็นทำสวน แต่ก็มิได้หมายความว่าชุมชนลุ่มน้ำนครชัยศรีทั้งหมดได้เปลี่ยนวิถีการผลิตไปเป็นสวนทั้งหมด ชาวบ้านแถบบางเลนยังคงทำนาเป็นหลัก (ปัจจุบันเป็นอำเภอที่ยังคงมีการทำนามากที่สุดของจังหวัดนครปฐม) รองลงมาคือนครชัยศรี ซึ่งเป็นพื้นที่ผสม กล่าวคือมีทั้งการทำนา ทำสวนผลไม้ สวนดอกไม้ กล้วยไม้หลากหลายชนิด

ปัจจัยการผลิต รูปแบบการทำนาภายหลังการพัฒนาระบบชลประทาน การพัฒนาโครงข่ายถนน มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก ทำให้ชาวนาสามารถผลิตข้าวป้อนตลาดได้ปีละจำนวนมาก การทำนาในช่วงนี้มีการเปลี่ยนแปลงปัจจัยในการผลิตที่แตกต่างจากการทำนายุคที่ผ่านมาค่อนข้างมากดังนี้

เทคโนโลยี การสร้างเขื่อนทำให้ลุ่มน้ำนี้มีน้ำอุดมสมบูรณ์ตลอดทั้งปี ทำให้ชาวนาลุ่มน้ำนครชัยศรีหันไปทำนาดำกันมากขึ้น โดยยังคงทำเป็นนาปีเพียงปีละครั้งและใช้พันธุ์ข้าวพื้นเมืองของแต่ละพื้นที่ กระบวนการผลิตยังคงเป็นแบบเดิมทุกประการคือใช้แรงงานคนทั้งคนในครอบครัวและการลงแขก และแรงงานวัว-ควายในการไถ การนวด แต่ความอุดมสมบูรณ์ของน้ำก็ทำให้ได้ผลผลิตมากขึ้น มีการนำเทคโนโลยีเข้ามาช่วยในการทำนา ได้แก่

รถไถ ในปี พ.ศ.2504 ได้มีการนำรถไถเข้ามาใช้ทำนาในลุ่มน้ำนี้เป็นครั้งแรก โดยชาวนาที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีเป็นผู้ที่นำเข้ามาใช้ก่อน แล้วแบ่งกันทดลองใช้ในกลุ่มญาติพี่น้อง เมื่อเห็นว่าใช้ได้ผลดีจึงเริ่มใช้กันแพร่หลายมากขึ้น การมีรถไถทำให้ชาวนาสามารถไถนาและปลูกข้าวได้เสร็จเร็วขึ้น การเข้ามาของรถไถทำให้คุณค่าของควายเริ่มน้อยลง วัว-ควาย ซึ่งเคยเป็นสัตว์ที่มีความสำคัญสำหรับชาวนา เพราะนอกจากใช้ในการไถนาแล้ว ยังใช้ในการนวดข้าว ใช้ขนข้าวจากนาคู่บ้าน และใช้เทียมเกวียนสำหรับบรรทุกสินค้า ชาวนาจึงปฏิบัติต่อวัว-ควายเฉกเช่นเดียวกับปฏิบัติต่อมนุษย์คนหนึ่ง เช่น เมื่อรู้ว่าวัว-ควายเหนื่อย ไถต่อไปไม่ไหว ก็ให้หยุดพัก และรู้สึกสงสารถ้าต้องตีหรือบังคับให้พวกเขาทำงานต่อ หรือกรณีที่ต้องเดินทางไกล รู้ว่าสัตว์เหนื่อยก็ลงจากเกวียนลงมาเดินคู่กับวัว-ควาย แต่เมื่อรถไถเข้ามากลับมองว่าการเลี้ยงควายเป็นภาระ ทำให้ลูกไม่มีโอกาสได้เข้าโรงเรียน การมีรถไถหมายถึงว่าลูกทุกคนจะได้มีโอกาสเรียนหนังสือ ดังนั้นจึงเริ่มมีการขายควายเพื่อซื้อรถไถ ในราคาคันละ 5,000 บาท (ราคาในสมัยนั้น) รถไถ 1 คันจะต้องขายควาย 2 ตัวและต้องเพิ่มเงินอีก 1,000 บาท ความรู้สึกของชาวนาที่ต้องขายวัว-ควายเพื่อซื้อรถไถนั้นมิได้มีความอาลัยอาวรณ์มากนัก แต่กลับรู้สึกพึงพอใจเนื่องจากความต้องการผลิตที่เพิ่มมากขึ้นเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุด โดยมีความเห็นว่ารถไถสามารถช่วยไถนาได้ปริมาณที่มากขึ้นในเวลาที่สั้นกว่า ในขณะที่การใช้วัว-ควาย ไม่สามารถไถได้ตามที่ต้องการ นอกจากนั้นยังรู้สึกเป็นภาระที่ต้องเลี้ยงควาย

รถไถนาซึ่งเข้ามาแทนที่ควายในปัจจุบัน

รถไถในความคิดของชาวนาคือเครื่องจักรที่สามารถทำงานได้ทุกอย่าง แตกต่างจากวัว-ควาย ถึงแม้ว่าวัว-ควายจะมีคุณค่าต่อชาวนามาก ที่มีข้อจำกัดมาก การไถนาก็ทำได้เฉพาะเวลาช่วงเช้าเท่านั้น ต้องมีภาระในการพาไปกินหญ้า ต้องคอยเฝ้าดูในเวลากลางคืนไม่ให้ขโมยมาลักพาไป (กรณีที่วัว-ควายหาย เจ้าของและพรรคพวกจะพากันติดตามไป และเมื่อพบก็จำรูปพรรณสัณฐานวัว-ควายของตนได้ทันที ด้วยเหตุนี้เมื่อใจปรล้นวัว-ควายไปได้ก็มักจะฆ่าและชำแหละขายเพื่อเอา

เงินมาแบ่งกัน เป็นการทำลายหลักฐาน สำหรับวัว-ควายที่นิสัยดี ขยัน และไม่ดื้อ เมื่อแกล้งทำงานไม่ไหว ชาวนามักจะไม่ขายแต่ยังเลี้ยงไว้จนเสียชีวิต และเก็บเขาเอาไว้บูชาเป็นที่ระลึกอีกด้วย) แต่สำหรับรถไถ สามารถไถนาตามที่ชาวนาต้องการได้มากกว่าแรงงานสัตว์ ไม่ต้องมีการหยุดพักถ้าเจ้าของไม่ต้องการหยุด เครื่องรถไถสามารถใช้เป็นเครื่องสูบน้ำเข้านาได้ ไม่ต้องเสียแรงงานในการเลี้ยงวัว-ควาย และประการหนึ่งที่สำคัญคือ ถ้าใครสามารถปลูกข้าวได้เร็วจะได้ราคาที่ดีกว่าผลผลิตที่ออกมาช้า เทคโนโลยีเริ่มเข้ามามีบทบาทสำคัญในการตัดสินใจที่จะเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตจากเดิม

วัว-ควายเริ่มหมดไปจากท้องนา เมื่อรถนวดเข้ามาทำหน้าที่สุดท้ายของวัว-ควาย บทบาทของวัว-ควายที่ค่อยๆ เหลือน้อยลงไปตามลำดับก็หมดไปทันที จากเดิมที่ทำหน้าที่ไถนา ก็มีรถไถเข้ามาแทนที่ หน้าที่ในการขนข้าวจากนาคาบ้าน หรือใช้ในการขนส่ง ก็มีรถไถซึ่งทำหน้าที่ได้อเนกประสงค์ (ทั้งใช้เป็นเครื่องสูบน้ำ เป็นรถอีแต่นบรรทุกข้าว) ก็เข้ามาแทนที่ และหน้าที่สุดท้ายในการนวดข้าวก็ถูกรถนวดเข้ามาแย่งงานไป ถือได้ว่าเป็นการหมดยุคของการใช้แรงงานสัตว์ในการทำนา การทำนาจากการใช้แรงงานคนและสัตว์เปลี่ยนไปเป็นการใช้แรงงานคนกับเครื่องจักร

แปลงนากว้างไกลในปัจจุบัน
ที่อำเภอบางเลน

พันธุ์ข้าว กข. ความพยายามในการพัฒนาพันธุ์เป็นอีกวิธีการหนึ่งในความพยายามที่จะเพิ่มผลผลิตข้าวของรัฐเพื่อการส่งออก หลังจากที่มีรัฐได้พยายามพัฒนาพันธุ์ข้าวที่ดีให้แก่ชาวนา โดยเริ่มดำเนินการมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 ในที่สุดพันธุ์ข้าว กข. (ซึ่งเป็นพันธุ์ที่รัฐได้คิดค้นโดยการนำเอาสายพันธุ์ข้าวต่างๆ จากต่างประเทศ เช่น ฟิลิปปีนส์ มาเลเซีย ซึ่งเป็นข้าวต้นเตี้ยมาผสมกับพันธุ์ข้าวไทยให้สูงขึ้นมาอีกเล็กน้อย มีความต้านทานโรค แมลง และให้ผลผลิตดี) ก็เกิดขึ้นใน

ปี พ.ศ. 2518 และรัฐได้นำเข้ามาเผยแพร่ แจกจ่ายให้กับชาวนาในพื้นที่ลุ่มน้ำนั้นในปี พ.ศ. 2519 ชาวนาเรียกข้าวแบบใหม่นี้ว่า “ข้าวลูกผสม” ข้าวพันธุ์ กข. ที่พัฒนาใหม่นี้เป็นข้าวที่มีอายุสั้นกว่า พันธุ์ข้าวพื้นเมือง ให้ผลผลิตที่สูงกว่า เมื่อชาวนาได้ทดลองใช้และเห็นผล จึงหันมาใช้ข้าวพันธุ์ กข. แทน เมื่อชาวนาสามารถควบคุมระดับและปริมาณน้ำได้ ความจำเป็นต้องใช้พันธุ์ข้าวพื้นเมืองที่มีทั้งข้าวเบา ข้าวกลาง และข้าวหนักก็หมดไป ข้าวพันธุ์พื้นเมืองจึงค่อยๆ หมดไป พันธุ์ข้าว กข. ที่ชาวนาบางหลวงนิยมปลูกกันมาได้แก่ สุพรรณ 1, 2, 23 สุพรรณ 60 พันธุ์สุพรรณ 60 นี้ชาวบ้านเล่าว่าอ่อนนุ่ม กินอร่อย แต่มีความต้านทานน้อย เพลี้ยกระโดดสีน้ำตาลชอบกิน จึงถูกชาวบ้านเรียกว่า “พันธุ์จู่” นอกจากนั้นยังมีพันธุ์ กข 1, กข 7, กข 25, กข 33 และกข 23 ซึ่งสามารถต้านเพลี้ยกระโดดได้ดี แต่ก็ดีเพียงระยะเวลาสั้นๆ หลังจากนั้นก็ไม่สามารถต้านทานเพลี้ยได้

การเข้ามาของพันธุ์ข้าว กข. หรือพันธุ์ลูกผสมที่รัฐนำเข้ามาส่งเสริมให้ชาวนาปลูกส่งผลกระทบต่อความหลากหลายของพันธุ์ข้าวพื้นเมืองที่เคยมีในพื้นที่ เนื่องจากพันธุ์ข้าวใหม่นี้ให้ผลผลิตที่สูงกว่าพันธุ์ข้าวพื้นเมืองมาก คือได้ถึง 100 ถังต่อไร่ ทำให้ในที่สุดพันธุ์พื้นเมืองก็ค่อยๆ หมดความนิยมไป

การทำนาหว่านน้ำตม โรงงานอุตสาหกรรมส่วนใหญ่ที่เข้ามาในพื้นที่ลุ่มน้ำนครชัยศรีมักตั้งอยู่แถบอ้อมใหญ่ อ้อมน้อย สามพราน ต่อมาภายหลังก็ได้มีการขยายเข้าไปในเขตอำเภอนครชัยศรี และสามพราน แต่ก็มีจำนวนน้อยกว่ามาก ได้ดูดซับแรงงานจากแถบนี้เข้าไปทำงานด้วย ทำให้ชาวบ้านมีทางเลือกในการประกอบอาชีพที่หลากหลายมากขึ้น ส่งผลให้เกิดการขาดแคลนแรงงานในภาคการเกษตร โดยเฉพาะการทำนาดำซึ่งต้องใช้แรงงานมากในเกือบทุกขั้นตอนจึงเกิดระบบการจ้างงานในไร่เพิ่มขึ้นเป็นครั้งแรกเพราะการขาดแคลนแรงงานในช่วงเวลาที่เหมาะสมหมายถึงการสูญเสียและคุณภาพของผลผลิต จึงทำให้เกิดการดิ้นรนที่หาทางแก้ปัญหาดังกล่าว ชาวนารายหนึ่งให้ข้อมูลของการขาดแคลนแรงงานในการทำนาในช่วงนี้ว่า

“การทำนาดำมีปัญหาการแย่งคนงานดำนา เวลาตกกล้าก็ต้องมีกำหนดเวลาดำที่แน่นอน ถ้าดำพร้อมกันจะแย่งคนดำนา ข้าวกล้าพอเริ่มแก่คุณภาพก็เสียแล้ว ประมาณ 1 เดือนต้องดำให้หมด”

“ช่วงปี 2516 ,17, 18 ไล่ๆมา คือเรามีปัญหาในเรื่องของการหาคนดำไม่ได้ ค่าแรงสูงไม่คุ้ม และอีกอย่างเราทำชาวนาปรังซึ่งเป็นข้าวอายุสั้น ข้าวสามเดือน จำเป็นที่จะต้องปักดำเร็ว คือเราตกกล้าแล้วประมาณ 25 วัน เราก็จะถอน

กล้า เมื่อถอนกล้าแล้วเราก็ต้องดำให้เสร็จภายในหนึ่งอาทิตย์เมื่อเกษตรกรไม่สามารถหาคนดำนาได้ ผลผลิตออกมาก็ไม่สม่ำเสมอ คือบางรวงออกมาแล้ว แต่บางรวงยังไม่ออกเลย ที่ออกมาก่อนก็ล้มไป เน่าไปร่วงไป แต่ว่าที่ออกมาใหม่ ก็พึ่งจะออกมา ตรงนี้มันเป็นผลเสียทำให้ผลผลิตเรามันได้ไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วย”

ถึงฤดูทำนาปรัง ชาวนาจะทำพร้อมๆกัน เพราะการทำนาปรัง ถ้าทำต้นฤดูดีกว่าข้าวจะได้ไม่ถูกฝน ถ้าทำช่วงฤดูฝนตก เมื่อข้าวออกดอก ออกเกสร และโดนลม โดนฝน จะปลิวกระจายไปหมด ทำให้ข้าวเมล็ดลีบยาว ฉะนั้นช่วงที่เหมาะสมที่สุดคือช่วงฤดูแล้ง ถ้าฝนไม่ตก ผลผลิตจะได้ดี เป็นส่วนหนึ่งทำให้ชาวนาต้องพัฒนาการทำนาดำมาเป็นการทำนาหว่านน้ำตม เนื่องจากแรงงานในการปักดำไม่มี ดังนั้นเมื่อมีเครื่องจักรกล เช่น รถไถนาเข้ามา จากเดิมที่เคยใช้ควายไถนา วันหนึ่งได้แค่ 2 งาน แต่ถ้าใช้รถไถวันหนึ่งได้ถึง 2 ไร่ เมื่อต้องทำพร้อมๆกันและต่างคนต่างแย่งทำในฤดูที่เหมาะสมจึงเกิดปัญหาการแย่งคนดำนา คนดำก็เรียกร้องเรื่องราคา คนมีจำนวนจำกัด โรงงานก็เกิดขึ้น แรงงานพวกหนึ่งก็ไปเร่ร่อนหากินบ้าง พวกหนึ่งก็ไปเรียน เพราะเรื่องการศึกษาเริ่มเข้ามา จึงเหลือแต่คนแก่เฒ่าบ้าน

นาหว่านน้ำตม

วิถีมชนลุ่มน่านครชัยศรี 195

คลองส่งน้ำ

ทางออกของปัญหานี้คือการจ้างแรงงานจากอีสาน และทางเหนือ โดยจ้างเป็นช่วง เฉพาะไถ หรือเกี่ยว โดยมีทั้งที่เป็นลูกจ้างประจำและลูกจ้างชั่วคราว ลูกจ้างชั่วคราวก็จ้างเฉพาะหน้าไถหรือหน้าเกี่ยว หมดหน้าไถ หน้าเกี่ยวก็เลิกจ้าง บางรายอาจมีการจ้างประจำ จนกระทั่งเป็นคนในครอบครัวไปเลย แต่บางบ้านก็ยังมีเขาแรงกันอยู่ในเฉพาะพอกฎาติๆ

“บางคนที่จ้างเป็นประจำเลยอย่างภาคอีสาน ที่พิสูจน์ว่านี่ พ่อยกนาให้ยก ลูกสาว ยกควายด้วยไม่พอ มาอยู่ตั้งแต่กี่ปีไม่รู้ อายุตั้งแต่ 17, 18, 15 ปี ยังงี้ อายุ 30 ก็ยังไม่ไปนะ ค่าแรงงานไม่เคยจ่ายเลย คิดค่าเสียหายยังงี้ ให้ลูกสาว คนก็ยังไม่พอ นาก็ยังไม่พออีก ควายก็ยังไม่พอ ยกให้หมดเลยสมบัติ อันนั้นไม่ใช่ นิทานเป็นความจริง เขามาอยู่ไม่เคยให้เขาเลย”

“บางบ้านเขาก็เอาแรงกัน บางบ้านเขาก็จ้าง ทำนาเสร็จก็ไปช่วยบ้านนี้ก็ได้ บ้านญาติกันปู่ย่า ตายาย หรือ ซอปปๆ กัน ก็ช่วยกัน สามวัน ห้าวัน มันเป็น กติกามันเป็นประเพณีที่นี่”

เมื่อเกิดการขาดแคลนแรงงานในการทำนา ในช่วงเวลาดังกล่าวเกษตรกรอำเภอได้เข้ามาแนะนำวิธีการทำนาแบบใหม่คือ การทำนาหว่านน้ำตม และพาชาวบ้านที่มีความสนใจไปศึกษาดูงานที่อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี จนในที่สุดได้นำกลับมาทดลองใช้ในหมู่บ้านของตนเองในปี พ.ศ. 2517 ชาวบ้านเล่าว่าเกษตรกรอำเภอแนะนำมาว่า การทำนาหว่านน้ำตมสามารถลดแรงงาน ต้นทุนการผลิต ขั้นตอน และระยะเวลา ทำให้สะดวกและรวดเร็วกว่าการทำนาดำมาก โดยที่นา 10 ไร่ สามารถหว่านเสร็จภายในครึ่งวัน โดยไม่ต้องใช้แรงงานคนมาก การเก็บเกี่ยวง่ายกว่าการทำนาดำ แต่ได้ผลผลิตใกล้เคียงกันหรือมากกว่า ถึงแม้ปริมาณพันธุ์ข้าวที่ใช้ปลูกจะมากกว่านาดำ แต่ก็สามารถลดขั้นตอนการทำลงไปมาก เช่น นาดำใช้ข้าวประมาณ 1 ถัง/ไร่ นาหว่านใช้พันธุ์ข้าวมากกว่าถึง 3 ถัง/ไร่ เพราะการทำนาดำจะดำห่างๆ เว้นช่องว่างระหว่างต้นข้าว แต่ต้องหาคนมาดำ เมื่อหาคนในหมู่บ้านไม่ได้ ต้องไปหาจ้างแรงงานต่างถิ่น เช่น จากสุพรรณบุรี แต่นาหว่านน้ำตมใช้วิธีการหว่านแทน การทำน่าน้ำตมให้ผลผลิตดีกว่าการทำนาหว่านแบบสมัยก่อนถึง

สามเท่าและมากกว่านาดำสองเท่า ด้วยเหตุนี้ทำให้นาหวานน้ำนมได้รับความนิยมและแพร่หลายอย่างรวดเร็วในพื้นที่ลุ่มน้ำนครชัยศรี

รณวดข้าว เทคโนโลยีในการผลิตข้าวอีกตัวหนึ่งที่เข้ามาและทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการทำนา คือ รณวดข้าว ซึ่งทำให้ระยะเวลาการทำนาในแต่ละครั้งสั้นลงอย่างเห็นได้ชัด ทำให้เกิดการทำนา 2 ครั้งขึ้นเป็นครั้งแรกในพื้นที่แถบนี้ ชาวนาแถบตำบลบางหลวงอ้างว่าที่นี่เป็นผู้นำในการเปลี่ยนแปลงเป็นรายแรก โดยได้ไปดูแบบอย่างจากอำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี (เนื่องจาก อำเภอสองพี่น้องอยู่ติดกับตำบลบางหลวง จึงมีการหยิบยืมและถ่ายทอดความรู้และเทคโนโลยีซึ่งกันและกันอยู่ตลอดเวลา ในขณะเดียวกันชาวสามพรานที่เริ่มทำนา 2 ครั้งก็ได้เรียนรู้วิธีการทำจากนครชัยศรีซึ่งอ้างว่าตนเป็นผู้นำการปลูกข้าว 2 ครั้งเข้ามาในพื้นที่เป็นเจ้าแรกเช่นกัน จากข้อถกเถียงดังกล่าว และอีกหลายๆกรณีมีข้อสังเกตว่าการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้กันระหว่างชุมชนมักเกิดขึ้นในชุมชนที่มีอาณาเขตติดต่อกัน มีลักษณะทางกายภาพใกล้เคียงกัน ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากระบบการคมนาคมที่ยังไม่สะดวกมากนัก และความผูกพันที่มีกันมาแต่เดิม) ในความพยายามริเริ่มการทำนา 2 ครั้งนั้น ชาวนาต้องมีความอดทนต่อศัตรูพืชสูงมาก เนื่องจากการทดลองในครั้งแรกนั้นพื้นที่รอบๆ ไม่ได้ทำการเพาะปลูกข้าวจึงทำให้ศัตรูข้าวโดยเฉพาะหนู มารุมกินต้นข้าวจากนาทดลอง (ในการทดลองครั้งแรก ชาวนาจะทำเพียงแปลงเล็กๆ เท่านั้น) จึงต้องคิดค้นวิธีการป้องกันหนู ซึ่งกว่าจะสำเร็จก็ถูกหนูกัดกินพันธุ์ข้าวเสียหายไปจำนวนมาก แต่ชาวนา ก็ไม่ได้ละความพยายามหาวิธีการแก้ปัญหาด้วยการตระเวนไปดูตัวอย่างการทำนา 2 ครั้งจากพื้นที่ต่างๆ ไปเรียนรู้ประสบการณ์และวิธีการเอาชนะศัตรูพืช จนในที่สุดการทำนา 2 ครั้งก็ประสบผลสำเร็จ จากนั้นเพื่อนชาวนาข้างเคียงก็เริ่มทำตาม และในที่สุดก็เปลี่ยนเป็นการทำนา 2 ครั้งทั้งหมดสำหรับชาวนาที่ต้องเช่าที่นาถึงแม้จะทำนา 2 ครั้งแต่ก็จ่ายค่าเช่าที่นาเพียงครั้งเดียว

ช่วงที่รณวดเข้ามาใหม่ๆ คุณภาพยังไม่ค่อยดีนัก เพราะมีข้าวเปลือกติดไปกับฟางมาก ทำให้ชาวนายังไม่นิยมใช้ อย่างไรก็ตามในระยะต่อมาได้มีการพัฒนาคุณภาพรณวดให้ดีขึ้นเรื่อยๆ ทำให้รณวดข้าวได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย สามารถรณวดข้าวได้เร็วกว่าการใช้ควายนวดมาก ราคาต้นทุนเฉลี่ยนละ 50-60 บาทซึ่งถือว่าแพงมากเพราะข้าวขณะนั้นราคาเฉลี่ยนละ 200 บาท แต่ก็คุ้มค่าเมื่อเปรียบเทียบกับระยะเวลาในการนวดด้วยควาย รณวดคันหนึ่งมีราคาประมาณ 40,000 บาท สามารถนวดได้ชั่วโมงละ 30 ลูก โดยชาวนาใช้วิธีขนข้าวที่เกี่ยวและตากจนแห้งมากองรวมกันไว้เพื่อรอรถให้มานวดที่กลางลานในทุ่งนา การขนข้าวมานวดก็ต้องจ้างแรงงานด้วยเช่นกัน เนื่องจากรณวดสามารถนวดได้เร็ว การค่อยๆทยอยขนจะไม่ทันกับการทำงาน

ของรถ ในระยะหลังจึงเปลี่ยนไปใช้รถลากข้าวสลับกับการใช้แรงงานคน ดังนั้นถึงแม้จะมีรถนวดแล้วก็ตาม แต่ยังจำเป็นต้องอาศัยแรงงานคนขนข้าวมากองรวมกันและโกยข้าวใส่เครื่อง เมื่อรถนวดได้รับความนิยมมากขึ้นทำให้ควายค่อยๆหมดไปจากท้องนา ฟางที่เคยเก็บไว้ให้ควายกินก็เผาทิ้งเสียกลางทุ่งนา ความเป็นนิยมของชาวนาต่อรถนวดเห็นได้ จากทัศนคติของชาวนาต่อไปนี้

“...รถนวดทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการทำนา ไม่ต้องใช้ควายนวด เพราะข้าวมก ควายสามารถนวดได้เวลาเช้ากับเย็นหรือกลางคืน แล้วก็นวดในลุ่มที่ได้ถุนบ้าน ไม่นวดกลางแจ้ง ควายจะนวดได้ไม่มากแล้วแต่ลานกว้างหรือแคบ...”

“...มีรถนวดข้าวมารถทำได้ 2 หน เมื่อก่อนใช้แรงงานคนอย่างเดียวทำ 2 หนไม่ทัน กว่าจะขนฟ่อนข้าวมาบ้านหมดก็ใช้เวลา ใช้ควายยากกว่าจะเสร็จ ใช้ควายนวดกันจนตี 1 ตี 4 ตี 5 ก็ตื่นมานวดอีก บางวันก็ต้องหยุดไปแขกเกี่ยวข้าว เพราะเป็นการเอาแรงกันก็ต้องรอ นา 30 ไร่ ใช้เวลานวด 1 เดือน แต่ใช้รถนวด ครึ่งวันก็เสร็จ...”

รถเกี่ยวข้าว ในปี พ.ศ. 2530 ปัจจัยภายนอกที่เข้ามาในช่วงนี้และทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ลุ่มน้ำแถบนี้เป็นอย่างมากคือ รถเกี่ยวข้าว ซึ่งเป็นทั้งรถเกี่ยวและนวดไปในคราวเดียวกัน ทำให้การทำน่ายิ่งสะดวกและรวดเร็วมากยิ่งขึ้น ราคาค่าจ้างรถเกี่ยวจะผันแปรไปตามราคาข้าว แล้วแต่จะตกลงกัน ช่วงที่ราคาข้าวแพงจะตกประมาณ 350 บาท/ไร่ ถ้าข้าวราคาถูกลงจะอยู่ในอัตราประมาณ 200-250 บาท/ไร่ (ไม่รวมค่ากระสอบและน้ำมันซึ่งชาวนาต้องเป็นผู้จ่าย) ซึ่งเป็นราคาที่ถูกลงกว่าการใช้แรงงานคนเกี่ยวมาก ค่าจ้างคนเกี่ยวประมาณ 400-500 บาท/ไร่ ถ้าข้าวล้มเกี่ยวยากกว่าราคาจะเพิ่มขึ้นเป็น 700 บาท/ไร่ การจ้างรถเกี่ยวข้าวทำให้ระยะเวลาการทำน่ายิ่งสั้นและสะดวกกว่าเดิมมาก เมื่อเกี่ยวเสร็จสามารถส่งข้าวไปโรงสีได้เลยทันที กรณีที่มีข้าวปริมาณมากโรงสีจะส่งรถลื้อมาบรรทุกถึงที่ด้วย

“...เมื่อก่อนนา 20 ไร่กว่าจะเกี่ยวจะนวดด้วยควายเสร็จก็ใช้เวลา 2 เดือน เดียวนี้ 100 ไร่เกี่ยวข้าววันเดียวเสร็จ เขารถบรรทุกได้เลย...”

ขั้นตอนของการตากข้าวภายหลังการเก็บเกี่ยวหมดไป เนื่องจากปัจจุบันโรงสีข้าวมีเครื่องอบข้าว ข้าวมีความชื้นแค่ไหนก็สามารถอบได้หมด (เมื่อก่อนต้องตากข้าวประมาณ 2-3 แดด) โดยโรงสีตัดค่าความชื้นตามสภาพของข้าวในอัตราที่กำหนด ซึ่งชาวนาก็กอมรับสภาพนี้เพราะคิดแล้ว

คัมค้ำว่าการต้องจ้างแรงงานเพื่อตากข้าว รถเกี่ยวข้าวทำให้ผลผลิตในการปลูกข้าวเพิ่มมากขึ้น ชาวนาสามารถทำนาได้ 2 ปี 5 ครั้ง ชาวนาในที่ลุ่มสามารถทำได้ปีละ 2 ครั้ง แต่ชาวนาในที่ดอนทำได้ถึง 3 ครั้งต่อปี

ในทัศนะของชาวนา รถเกี่ยวข้าวได้เข้ามาทำความเจริญให้กับหมู่บ้านเป็นอย่างมาก ช่วยให้เขาได้ผลผลิตที่เพิ่มขึ้น

หลังจากรถเกี่ยวข้าวเสร็จแล้วบรรจกระสอบ สามารถนำส่งโรงสีได้ทันที

“...ปัญหาเรื่องแรงงาน ถ้าชาวสุกพร้อมกันแล้วเขาแรงงานคนจะเกยวเมทัน เกิดความเสียหายแล้วเป็นนาปีที่ทำปีละครั้ง รถเกี่ยวเข้ามาทำความเจริญให้กับหมู่บ้านมาก แต่เสียอย่างเดียวราคาข้าวไม่ค่อยดี ข้าว 100 ไร่สามารถเกี่ยววันเดียวเสร็จ อีก 2 วันไถหว่านได้เลย เกี่ยวข้าวเสร็จเข้าโรงสี ถ้าคนเกี่ยวต้องตากอีก 3 แดด เอาไปกองก็มีร่วงเสียหาย แล้วเอารถมารูด ตอนไม่มีรถก็ใช้ควายขนมัดเป็นก้อน เอาแขกหาบเข้าได้ถุนบ้าน ขนจากนาจนหมด จึงจะลงมือนวด

มาสมัยนี้เป็นรถเกี่ยวมันเสร็จเลย พอออกจากตุ๊ดก็ขึ้นรถไปโรงสีเลย พอเสร็จงานก็มีเวลามาก ก็ไปทำอาชีพเสริมกัน พวกไม่ใช่ช่างก็ปลูกผักบุ้ง ปลูกผักบุ้งบ้านละ 2-3 ไร่ไว้เป็นรายจ่ายของครอบครัว...”

“...รถเกี่ยวข้าวทำให้ชีวิตชาวนาดีขึ้น จากทำนา 1 ครั้ง เป็น 3 ครั้ง จากข้าว 1 เกวียนเป็น 3 เกวียน แล้วยังมีเวลาวางไปทำอาชีพเสริมอื่นๆได้ ข้าวตั้งเกี่ยวได้วันละ 50-60 ไร่ ข้าวล้มวันละ 20-30 ไร่...”

การทำนาในยุคนี้เป็นการจ้างแรงงานในเกือบทุกขั้นตอน เริ่มตั้งแต่การไถ การหว่าน การใส่ปุ๋ย การฉีดยา การเก็บเกี่ยว และการนวด เป็นการพึ่งพาปัจจัยภายนอกทั้งหมดเพื่อให้ได้ผลผลิตในปริมาณมาก ในเวลาอันรวดเร็ว เนื่องจากการแข่งขันผลิตให้ได้ปริมาณมากเพื่อขาย จึงต้องใส่ปุ๋ย ทดณะของชาวนาที่มีต่อการใช้ปุ๋ย

“...ต้องใช้ปุ๋ย มันแข่งขันกันด้วยนะ ปุ๋ยมันเข้ามาเอง ถ้าไม่ใส่ปุ๋ยก็มองแล้วนะ สีมันผิดกัน มันเป็นใบแดงๆ บ้างขาวบ้าง อย่างคนเค้าใส่ปุ๋ยมันเขียว โพล่งขึ้นอย่าง คนอื่นก็ต้องหาปุ๋ยมั่งแล้ว...”

“...ปุ๋ยคอกไม่ตรงเหมือนกับปุ๋ยเคมี อย่างเมล็ดข้าวมันจะฟูพะ ใบจะเยอะมั่ง จะให้สวยจริงๆ เหมือนกับปุ๋ยเคมีเค้าไม่ได้หรอก...”

ค่าใช้จ่ายในการทำนาสูงขึ้นเรื่อยๆ ชาวนาสามารถกำหนดทุกขั้นตอนของการทำนาได้แม้กระทั่งปริมาณผลผลิตที่จะเกิดขึ้น สภาพการทำนามีความสะดวกสบาย มีความพร้อมทุกอย่างถ้ามีทุนในการผลิตอย่างเพียงพอ จนกระทั่งชาวนาเรียกการทำนาในยุคนี้ว่า “ยุครีโมทคอนโทรล” คือมีเงินอย่างเดียวก็สามารถทำนาได้

“... การทำนาสมัยนี้ไม่ต้องใช้แรงงานเลย จ้างเขาทั้งหมด แต่ลงทุนสูงมาก ดังนั้นคนทำนาสมัยนี้จึงหว่านข้าวไม่เป็น หว่านปุ๋ยไม่เป็น เกี่ยวข้าวก็ไม่เป็น เจ้าของนาเหมือนคนดรีมวิท ทำหน้าที่เพียงเอาน้ำมาให้กระตักหนึ่ง ถ้ามีน้ำใจกิลิโพแถวหนึ่ง...”

“...การเปลี่ยนแปลงการทำงาน เดี่ยวนี้คนทำนา 2 คนก็ทำได้ 70-80 ไร่ จะใช้ปุ๋ยหมักคงไม่ไหว ปุ๋ยเคมีใส่รถอีแต่นไปหวานๆ เสร็จแล้วก็กลับบ้าน ไปทำงานอย่างอื่นได้อีก เอาความสะอาดความรวดเร็ว...”

“...สมัยก่อนทำนาต้อง 5-7 คน เดี่ยวนี้เหลือ 2 คนก็ทำได้ จ้างลูกเดียว ลูกๆ ไปทำงานโรงงานกันหมด พวกรับจ้างก็พวกเดียวกัน ที่ว่างก็รับจ้าง หารายได้พิเศษ หรือรวมกัน 2-3 คนไปรับจ้าง ทำนาเดี่ยวนี้นับบายหนักเลย...”

“...ปัจจุบันการทำงานใช้เทคโนโลยีเกือบทั้งหมด ทำนาเดี่ยวนี้นี้ไม่มีละออง ดินตัว 20 ไร่ครึ่งวันก็เสร็จ...”

การเข้ามาของรถเกี่ยวมิได้ทำให้การทำนาระยะเวลาเร็วขึ้นเท่านั้น แต่ส่งผลกระทบต่อระบบความสัมพันธ์ของคนในลุ่มน้ำนี้เป็นอย่างมาก เนื่องจากในยุคนี้เป็นยุคที่เศรษฐกิจของประเทศกำลังเติบโตอย่างเต็มที่ มีการซื้อขายที่ดินกันอย่างกว้างขวาง ลุ่มน้ำนครชัยศรีก็ตกอยู่ในสภาพเดียวกันเนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีความเจริญ อยู่ใกล้ศูนย์กลาง จึงมีนายทุนเข้ามากว้านซื้อที่ดินเพื่อเก็งกำไรกันจำนวนมาก ราคาที่ดินขยับตัวสูงขึ้นอย่างก้าวกระโดด จากราคาพื้นเปลี่ยนเป็นราคาหมื่น และแสนในช่วงเวลาข้ามคืน ทำให้เกษตรกรจำนวนไม่น้อยตัดสินใจขายที่ดินโดยมีรถเกี่ยวข้าวเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้สามารถตัดสินใจได้เร็วขึ้น ชาวนาจำนวนมากขายที่ดินเพื่อไปทำอาชีพอื่นที่ดีกว่า แต่ก็มียารายเช่นกันที่ไม่ประสบผลสำเร็จ เงินที่ขายได้หมดไปอย่างรวดเร็ว จนในที่สุดต้องกลับไปเป็นแรงงานรับจ้าง คำพูดของชาวนาหลายคนสะท้อนถึงเหตุการณ์ในยุคนั้นได้อย่างชัดเจน

“..วันหนึ่งมันขึ้นตั้ง 3 ครั้ง เข้าขึ้น กลางวันขึ้น บ่ายขึ้นอีก โอ้โฮ!มันขึ้นจริงๆ ขึ้นจนสูงสุดยอดเลย คนที่ขายเงินก็หมดแฉับเหมือนกันนะ ไม่มีเหลือเพราะไปเที่ยวเตร่ ไปอะไรต่ออะไรเสียหมด...”

อาชีพใหม่อย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นในช่วงเศรษฐกิจขยายตัวมาก ก็คือ อาชีพรถเกี่ยวข้าวรับจ้าง เงินจำนวนหนึ่งที่ขายที่ได้ ได้ถูกนำไปซื้อรถเกี่ยวข้าวมารับจ้างเกี่ยวข้าว ส่วนที่เหลือได้ไปใช้หนี้ที่สะสมมาจากการทำนา ถึงแม้รถเกี่ยวข้าวในขณะนั้นมีราคาแพงถึงคันละกว่าล้านบาทก็ตาม ในยามปกติเงินล้านสำหรับชาวนาเป็นความฝันที่ไม่มีโอกาสเป็นความจริงได้ แต่ในยามที่ ที่ดินมีราคา

แพงจึงเป็นช่วงโอกาสดีที่สามารถบันดาลให้ชาวนามีทุกอย่างที่ต้องการได้ เมื่อลงทุนซื้อรถเกี่ยวข้าวแล้วอุปกรณ์ที่ต้องมีติดตามาคือ รถเทลเลอร์สำหรับบรรทุกเกี่ยวไปรับจ้างเกี่ยวตามที่ต่างๆทั่วราชอาณาจักร (รถไถมีล้อเป็นดินตะขាប់ไม่สามารถวิ่งบนถนนปกติได้) ถ้าไม่มีรถเทลเลอร์ของตนเองต้องจ้างรถบรรทุกเกี่ยวละประมาณ 1,000 – 1,500 บาท นอกจากนั้นก็ต้องมีรถปิคอัพสำหรับวิ่งหางานตามที่ต้องการ ต้องมีโทรศัพท์มือถือเพื่อติดต่อกับครอบครัวที่บ้าน พ่อบ้านต้องออกจากบ้านไปตระเวนหางานตามต่างจังหวัด ทั้งภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคอีสาน ต้องจากบ้านไปนานๆ ผลที่ตามมาก็คือ การไปติดผู้หญิงอื่น รายได้ที่ทำมาไม่ได้มาถึงมือครอบครัว เกิดปัญหาครอบครัวแตกแยก ลูกมีปัญหาหนีไปพึ่งยาเสพติด เมื่อราคาข้าวในตลาดโลกราคาตกต่ำ ส่งผลกระทบต่อชาวนา และรถเกี่ยวข้าว ราคาข้าวเกี่ยวเริ่มลดลง รถเกี่ยวเสียบ่อยต้องซ่อมอยู่เนืองๆ รายได้ไม่พอกับค่าใช้จ่ายส่งผลกระทบติดตามมาเป็นลูกโซ่

เมื่อเทคโนโลยีทำให้มีความสะดวกรวดเร็วขึ้น ยิ่งส่งผลให้ชาวนาผลิตข้าวมากขึ้น ชาวนาบางรายทำนาปีละ 3 ครั้ง (ทำนาต่อด้วย) บางรายทำ 2 ปี 5 ครั้ง และในแต่ละรอบปีหากใครผลิตข้าวออกมาเป็นรายแรกๆ ก็ได้ราคาดี เช่น ราคาช่วงแรกได้ 4,000 บาท/ เกวียน ต่อมาค่อยๆ ลดลง

* การทำนาต่อเป็นการทำนาหลังจากการทำนาครั้งที่ 1,2 แล้ว จะไม่มีการไถ ไม่เผาฟางแต่จะเอาฟางมาชุลๆ ตีแห้ง ปล่อยให้แห้ง แล้วเอาน้ำมาใส่ หว่านปุ๋ยยูเรียไปสัก 4 ลูก ได้ข้าวประมาณ 80 ถึงต่อนา 13 ไร่ หรือประมาณ 6 ถึง/ไร่ ฟางที่ปักติจะวางอยู่บนยอดข้าว ก็จะเปียกให้กระจาย เมื่อต่อข้าวแตกออกมาต้นจะแข็ง หลังจากเปียกต้องย่ำก่อน คือเอาชุลตี เพื่อให้ต่อข้าวราบลงเพื่อให้ข้าวแตกตรงโคนตอ (ถ้าเป็นข้าวหนักตอจะดี ส่วนข้าวเบาตอไม่ดี) จากนั้นก็ปล่อยน้ำเข้า แชไว้ประมาณ 1-2 คืนก็ปล่อยน้ำทิ้ง พอข้าวแตกขึ้นมาประมาณ 1 ศอกก็เอายูเรียพรอมๆ ก็พอ การทำนาหนที่ 3 ห้ามไถ ถ้าไถแล้วจะเสียดิน เพราะดินไม่ได้พักฟื้น ทำมา 2 หนแล้วข้าวจะได้ไม่ดีเท่าไร ทำนาครั้งที่ 1 จะได้ข้าวมาก ครั้งที่ 2 จะได้มากกว่าครั้งที่ 1 ถ้าทำนาที่ 3 แล้วจุดไฟเผาฟางหญ้าจะขึ้นมาก เป็นหญ้าพุ่มพวง หญ้ายี่เก ระยะเวลาของข้าวตอกก็พอๆ กับข้าวปกติ แต่ถ้าไม่ทำข้าวตอจะเผาฟางเพราะที่นี้เกี่ยวแบบยาว เพราะฉะนั้นเวลาไถจะติดไถลำบากมาก

เป็น 3,500, 3,200 และเหลือ 2,700 บาทในที่สุด ทำให้มีการแข่งขันในการทำนา การทำนาเลิกพึ่งพาธรรมชาติอีกต่อไป ไม่สามารถระบุได้ว่าต้องไถเดือนไหน หว่านเมื่อไร เก็บเกี่ยวในช่วงเวลาใดอีกต่อไป เมื่อเก็บเกี่ยวเสร็จ พักดินสัก 2-3 วันก็เริ่มลงมือไถ หว่านต่อ จากนั้นก็ว่าง คอยฉีดยา ใส่ปุ๋ยเมื่อถึงกำหนด ชาวนาส่วนใหญ่จึงมีเวลาว่างมาก ถึงแม้การทำนาได้พึ่งพาธรรมชาติมากเท่า

เมื่อก่อน แต่เพื่อขวัญและกำลังใจให้กับชาวนา ชาวนาบางส่วนจึงยังคงประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนา อยู่บ้าง เช่น ที่ตำบลไร่ชิงยังคงมีพิธีทำขวัญข้าวของหมู่บ้านในวันศุกร์ที่ 2 ของเดือนนี้ของทุกปี โดยชาวบ้านที่ยังคงทำนาได้นำเอาข้าวปลูก (ข้าวพันธุ์สำหรับปลูกครั้งต่อไป) ใส่กระบุงมาร่วมทำพิธีทำขวัญข้าวที่กลางลานหมู่บ้าน มีการทำบุญตักบาตร และเลี้ยงพระในตอนเช้า กลางคืนเป็นพิธีการทำขวัญข้าว

การทำนาต่อที่อำเภอบางเลน

ชาวนาในยุคปัจจุบันมีเวลามากกว่าเดิม จึงใช้เวลาดังกล่าวออกไปรับจ้างทำงานประเภทต่างๆ เพราะการทำนาอย่างเดียวไม่พอกับค่าใช้จ่าย ต้องทำอาชีพเสริมด้วย อาชีพเสริมที่ชาวนาทำกันได้แก่ การไปรับจ้างทำนาที่อื่น เช่น สุพรรณบุรี ได้เดือนละ ประมาณ 3,000-4,000 บาท หรือไปรับจ้างทำสวน แบ่งพื้นที่นาส่วนหนึ่งไว้ปลูกผักนึ่งเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายภายในครอบครัว เช่น มีพื้นที่นา 20 ไร่แบ่งไว้ปลูกผักนึ่ง 2-3 ไร่ ทุก 7-8 วันก็สามารถตัดยอดผักนึ่งขายได้ ปลูกผักกระเฉด สานส้มไก่ จับปลาขาย เลี้ยงหมู เลี้ยงไก่ชนขาย แบ่งพื้นที่นาทำนาทิ้ง และไปรับจ้างเป็นช่างไม้ ได้ค่าแรงวันละ 260-280 บาท บางหมู่บ้านมีการสืบทอดอาชีพช่างไม้ให้กับเด็กหนุ่มในหมู่บ้าน โดยการพาออกไปฝึกทำงานด้วย ซึ่งเมื่อโตขึ้นก็มีทักษะและความชำนาญ ในที่สุดก็สามารถขยับตัวขึ้นมาเป็นหัวหน้าช่างไม้ได้ หมู่บ้านนี้แรงงานผู้ชายแทบไม่มีใครว่างงานเลย

ที่ดิน ลักษณะการถือครองที่ดินของชาวนากลุ่มน่านครชัยศรีมีหลายประเภท เช่น ชาวนาบางระกำส่วนใหญ่เป็นเจ้าของที่ดิน ประเภทเช่ามีบ้างแต่น้อย ส่วนใหญ่เป็นเจ้าของที่ แต่แปลงไม่ใหญ่นักประมาณ 30 ไร่ 40 ไร่ ที่บางเลนเองก็เช่าที่ทำกินพอๆ กับเป็นเจ้าของที่เอง เพราะนายทุนจากที่อื่นไม่ค่อยเข้ามา แต่ที่ตำบลคลองจินดา มีนายทุนที่เป็นเศรษฐีเก่าเหลืออยู่ไม่กี่คน คนพวก

นี่เคยเป็นเศรษฐกิจที่ดินมาก่อน เพราะในสมัยก่อนนั้นใครอยากไปกู้เงินก็เอาที่ไปจำนำไว้ หักไปบ้าง ขายไปบ้างก็มีอยู่มาก พอในระยะหลังแบ่งให้ลูกทำกินคนละ 40-50 ไร่ ลูกบางคนก็ขายไปในสังคมแถบนี้เมื่อสืบลงไปจะพบว่า ถ้าหากเริ่มมาจากพ่อแม่ยากจน ลูกมักจะขยันทำมาหากินช่วยพ่อแม่ แต่ถ้าพ่อแม่รวยขึ้นมาเป็นข้าราชการแล้วลูกมักทำอะไรไม่ค่อยเป็น เพราะพ่อแม่เคยลำบากมาก่อน ไม่อยากให้ลูกลำบากอีก ครั้นพอพ่อแม่ตายลูกก็ทำอะไรไม่เป็น ลูกก็ขายกินจนหมดเป็นวัฏจักร พอขายหมดก็เริ่มจนใหม่ มีหลายครอบครัวที่เป็นเช่นนี้ การซื้อขายที่ดินส่วนใหญ่ในสามพรานเป็นการซื้อขายกับคนในชุมชน คนนอกแทบไม่มี ต่างกับตำบลอื่นเช่นตำบลดอนหวาย จะเป็นคนนอกพวกนายทุนเข้ามาเยอะ โดยเฉพาะในช่วงเศรษฐกิจกำลังขยายตัวมาก แถวบางระกำก็มีคนนอกเข้ามาเหมือนกัน เป็นพวกที่ถือกระเป๋าเจมส์บอนด์มาซื้อที่ริมแม่น้ำ แล้วก็ไม่ได้อยู่ ไม่ได้มาซื้อไว้ทำมาหากิน แต่จะซื้อประมาณ 1-2 ไร่ แล้วก็ยังไม่มาปลูก กลายเป็นที่พักของใจ แถวตำบลคลองใหม่ก็มีคนนอกมาเยอะเพราะเป็นเขตติดต่อกับเมืองอุตสาหกรรมคลองใหม่นี้ชาวบ้านพยากรณ์ว่า จะมีโอกาสจะเน่าเหมือนกับอ้อมใหญ่เพราะติดต่อกับคลองจินดา คลองบางช้าง ส่วนที่คลองจินดา คนนอกไม่ค่อยสนใจมาสร้างโรงงานเพราะว่าอยู่ห่างถนนเป็นเกาะเข้ามาข้างใน

ทุน เมื่อเทคโนโลยีเข้ามามีบทบาทในการทำนาแทบทุกขั้นตอน ค่าใช้จ่ายจึงสูงขึ้นเป็นเงาตามตัว ยิ่งชาวนาที่ต้องเช่าที่ดินทำนาด้วยแล้วค่าใช้จ่ายก็ยิ่งเพิ่มขึ้น ในยุคนี้ถึงแม้ชาวนาจะสามารถกำหนดผลผลิตได้ตามที่ต้องการ ปริมาณน้ำมีพอเพียงอยู่ตลอดเวลา แต่ก็ไม่สามารถกำหนดราคาข้าวได้เอง ดังนั้นเมื่อถึงฤดูกาลที่ข้าวราคาตก ชาวนาจึงประสบปัญหาขายข้าวไม่ได้จากผลผลิตที่ขายไปจึงไม่พอชำระหนี้ ธกส. (ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์) ที่เอามาลงทุนในการทำนาครั้งที่ผ่านๆ มา จำเป็นต้องพึ่งพาเงินกู้ยืมในระบบที่ดอกเบี้ยสูงมาก ทั้งนี้ต้องการลดยอดหนี้ของ ธกส. เพื่อจะได้มีสิทธิ์ในการกู้ยืมออกมาใหม่ และเอาไปคืนเงินกู้ยืมในระบบ หมุนเวียนเป็นวัฏจักรอยู่เช่นนี้มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ช่วงที่ราคาข้าวสูงสุดเป็นช่วงรัฐบาลของนายบรรหาร ศิลปอาชา คือข้าวมีราคา 6,000 บาท/เกวียน และราคาต่ำสุด ประมาณ 2,000 บาท/เกวียน ส่วนราคาที่ชาวนาคิดว่าขายแล้วคุ้มทุนอยู่ในราคาประมาณ 5,000 บาท/เกวียน ดังนั้นปัจจัยการผลิตจึงไม่ใช่ปัญหาใหญ่อีกต่อไป แต่เป็นปัญหาเรื่องราคาที่ยังไม่สามารถกำหนดได้

ก่อนที่ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์จะเข้ามา ที่พึ่งของเกษตรกรมีอยู่อย่างเดียวก็คือต้องพึ่งพ่อค้าคนกลางหรือนายทุนท้องถิ่น การลงทุนใดๆ ในเรื่องการปลูกข้าว ไม่ว่าค่าใช้จ่ายในการดำ การเกี่ยว การกินการอยู่ ต้องพึ่งพ่อค้าทั้งหมด เมื่อมี ธกส. ชาวนาจึงหันไปพึ่ง ธกส. ด้วยเป็น 2 ทาง ชาวนายังคงยากจนอยู่ต่อไป ในขณะที่คนที่เกี่ยวข้องกับชาวนากลับร่ำรวยทั้งหมด

ชาวนายังคงตกเป็นเบี้ยล่างของโรงสี พ่อค้าคนกลาง และพ่อค้าปุ๋ย การทำนาแต่ละปีไม่เหลือผลกำไรมากนัก มีหน้าซ้ำบางปีอาจขาดทุน ทำให้ชาวนาไม่มีผลผลิตส่วนเกินที่เหลือไว้ใช้เป็นทุนในการผลิตรอบต่อไป เมื่อไม่มีทุนจึงต้องใช้วิธีกู้เงินจากนายทุนโดยเสียดอกเบี้ยราคาแพง ต้องซื้อปุ๋ยเงินเชื่อในราคาที่แพงกว่าซื้อเงินสดถึงร้อยละ 30 เมื่อได้ผลผลิตมาจึงต้องนำไปขายให้กับนายทุนเพื่อใช้หนี้ ไม่มีโอกาสเลือกขายให้กับพ่อค้าที่ให้ราคาดีกว่า ประกอบกับการที่ชาวนาไม่ได้รับข้อมูลข่าวสารต่างๆ ทำให้ไม่ทราบราคาขึ้นลงของตลาดโลก พ่อค้าตีราคาให้เท่าไรก็ยอม ระบบโครงสร้างของการซื้อขายข้าวเช่นนี้ดำเนินมาเป็นระยะเวลาเนิ่นนาน ภาวะเช่นนี้ทำให้ชาวนามีลักษณะนิสัยที่ยอมจำนน แม้กระทั่งเมื่อมี ธกส.เข้ามาเป็นแหล่งเงินกู้ก็ไม่สามารถปลดปล่อยหนี้สินได้ พ่อค้าคนกลางยังเอาเปรียบโดยใช้เทคนิคในการตวงข้าว การถูกโกงตาชั่งเป็นเรื่องปกติของโรงสีที่ชาวนายอมรับได้ถึงขนาดเผื่อปริมาณที่จะถูกโกงเอาไว้ล่วงหน้า

“ .พ่อค้าจะมีเทคนิคในการตวงข้าว ตั้งแต่การใช้ตวงแบบดั้งเดิม มาจนถึงการใช้เครื่องชั่งตวงสมัยใหม่ โดยชาวนาก็ตอมรับสภาพนี้และถือว่าเป็นเรื่องปกติ...”

“...ตาชั่งโรงสีโก่งอยู่แล้ว ชาวนายอมรับสภาพ เราไว้อย่างไร ไม่รู้จะไว้อย่างไร ก็ข้าวเราขนไปแล้ว ไม่มีการไว มันคงเอาเราเยาะ เช่น 10 โรงสีจะเอาจุดห้า ชาวนาก็รับได้พอใจ ถ้าเขาเอาต่ำกว่านี้ก็ยังพอใจมากขึ้น ถ้าเขาเอามากกว่านั้นคราวหน้าอาจเปลี่ยนโรงสี แต่หมูนไปหมูนมามันก็ได้อันเดิม เชื้อเหอะผมว่ามันเหมือนกัน โก่งมากกว่า เสียค่ารถอีก ถ้าเราตกลงกับเจ้าประจำ เขาอาจเกรงใจเรา...”

แรงงาน การทำนาแบบใหม่ใช้เครื่องจักรเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นเพียงมีแรงงานเพียง 2 คนก็สามารถทำนาเป็นสิบๆ ไร่ได้ ขั้นตอนการทำนาเกือบทั้งหมดสามารถจ้างได้ เริ่มตั้งแต่ขั้นตอนของการไถ ถ้าสามารถไถเองได้ก็ไม่ต้องจ้าง แต่ถ้าไม่ได้ก็สามารถจ้างได้เช่นกัน การหว่านสามารถหว่านเองได้เพราะใช้เวลาไม่มากนัก จากนั้นก็เป็นขั้นตอนใส่ปุ๋ย ซึ่งสามารถจ้างได้เช่นกัน การเก็บเกี่ยวปัจจุบันก็ใช้รถเกี่ยว การเกี่ยวด้วยแรงงานคนไม่มีให้เห็นอีกต่อไปในลุ่มน้ำนี้ ปัญหาเรื่องแรงงานปัจจุบันไม่เป็นปัญหาที่สำคัญอีกต่อไป

ตลาด สมัยก่อนการตีราคาข้าว พ่อค้าคนกลางจะตีราคาตามราคาห้างซึ่งซึ่งเป็นราคากลางของแต่ละโรง โดยใช้วิธีการพายเรือไปถึงกระทุ้มแบน ท่าไม้ ต้องไปฟังดูว่า โรงไหนให้ราคาดี

พ่อค้าคนกลางที่ไปซื้อข้าวใช้วิธีฟังจากหังเซ้ง ถ้าให้โรงสีกำหนดเองบางทีก็อแง ต้องให้ชาวนาเอาตัวอย่างข้าวมาให้ จากนั้นโรงสีเอาไปบดให้แตก แล้วจึงตกลงราคาซื้อขายกัน ถ้าเกิดข้าวราคาสูง แต่ได้ตกลงกันไว้แล้ว โรงสีก็จะแกล้งบดๆ แล้วบอกว่าข้าวที่เอามาไม่ได้เหมือนกับตัวอย่างเพื่อหาทางซื้อในราคาที่ถูกลง หรือกรณีสมมติว่าปีนี้น้ำท่วม ชาวนาทุกคนไม่ได้ข้าวเหมือนกัน เมื่อน้ำลดในวันเดียว ชาวนาสามารถทำนาได้เป็นพันไร่ หว่านข้าวลงนา หว่านพร้อมกัน เกี่ยวสุกพร้อมกัน และขายพร้อมๆ กัน ในกรณีเช่นนี้ โรงสีก็กดราคาซื้อเนื่องจากผลผลิตออกมาพร้อมๆ กัน โดยซื้อตามราคาที่โรงสีต้องการ ชาวนาเองก็ไม่มีปัญญาเก็บข้าว เนื่องจากไม่มีลานตากข้าว ข้าวที่เกี่ยวได้ถ้าไม่ตากเก็บไว้แค่ 3 วันก็ร้อนเป็นไฟแล้ว ชาวนาจึงต้องยอมขายในราคาที่โรงสีกำหนด

การตีราคาข้าวในยุคที่มีรถเกี่ยวข้าวแล้วมีหลายวิธี เช่น พ่อค้ามาตีราคาถึงที่บ้าน (พ่อค้าตนเองชาวนาไม่ต้องเสียค่าขนส่ง) ตีราคาหน้าโรงสี (ชาวนาต้องขนไปเอง) หรือเอาข้าวไปให้เจ้าของโรงสีตีราคา ถ้าเป็นที่พอใจชาวนาจึงค่อยขนข้าวไปที่โรงสี (วิธีนี้ไม่ค่อยมีคนทำ) ไม่ว่าจะเป็นวิธีใด ชาวนาก็ต้องถูกกด ถูกโกงราคาอยู่ดี เพราะเมื่อไปถึงโรงสีต้องมีการชั่งและตรวจวัดความชื้น ชาวนาไม่เคยขายข้าวได้ตามน้ำหนักจริง มักขายได้น้อยกว่าความเป็นจริงเสมอ ซึ่งชาวนาสวนใหญ่ก็ไม่ได้เรียกร้องหรือโวยวายแต่อย่างใด ยอมรับชะตากรรมนี้มาโดยตลอด นอกจากนั้นโรงสียังหักความชื้นด้วย โดยมีการกำหนดอัตราความชื้นไว้อย่างชัดเจน ว่าความชื้นที่เปอร์เซ็นต์จะถูกหักเท่าใด ความชื้นมากก็就会被ตัดราคามาก (ความชื้นมาตรฐานอยู่ที่ 15%) โรงสีวัดความชื้นด้วยเครื่อง โดยที่ชาวนาไม่มีโอกาสเข้าไปดูว่าตรงกับข้อเท็จจริงหรือไม่ แต่ชาวนาที่มาขายข้าวสามารถคาดประมาณได้ด้วยประสบการณ์ โดยดูว่าข้าวที่เมล็ดสีเขียวร้อยละความชื้นก็จะน้อย หลังจากชาวนาขายข้าวให้โรงสีแล้ว โรงสีบางโรงไม่จ่ายเงินให้ทันที ชาวนาต้องรอประมาณหนึ่งอาทิตย์ จึงมารับเงินได้ โรงสีบางโรงก็ให้เงินสดกลับไปทันที แต่ราคาที่ตีให้ก็ต่ำกว่าโรงสีที่จ่ายเงินเชื่อ

“...ดวงข้าวแล้วอีกอาทิตย์หนึ่งจึงจะได้สตางค์ ถ้านัดวันจันทร์ต้องไปวันอังคาร ไม่เช่นนั้นจะไม่ได้ โรงสีจะตัดเท่าไรก็ต้องยอม จะบอกเลยว่าความชื้นเท่าไร ตัดราคาเท่าไร เวลาตรวจชาวนาไม่ได้เข้าไปดูด้วย...”

“...เวลาไปเอาเงินก็ต้องไปง้อเขา ไปเกี่ยงไม่ได้...”

การผลิตข้าวปีละหลายครั้งกลับไม่ได้ทำให้ชาวนาสามารถสร้างฐานะให้ดีขึ้น หรือปลดหนี้ปลดสินได้ แต่ยิ่งทำให้ชาวนาตกอยู่สภาพที่ย่ำแย่มากขึ้นไปกว่าเดิมเพราะชาวนาจะต้องฟังฟังปัจจัยการผลิตจากภายนอกมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นพันธุ์ข้าว กข, ปุ๋ยวิทยาศาสตร์ รวมถึงสารเคมี

กำจัดศัตรูพืช การทำนา 2 ครั้ง ทำให้ชาวนาต้องพึ่งพาพันธุ์ข้าว กข เฉพาะที่ภาครัฐส่งเสริม เช่น กข. 1, กข 7 เป็นต้น ในที่นาแต่ละแปลงจึงมีพันธุ์ข้าวเพียงพันธุ์ใดพันธุ์หนึ่งเท่านั้น ทั้งนี้ชาวนาไม่สามารถปรับปรุงพันธุ์ข้าวขึ้นเองได้ ทำให้ข้าวพันธุ์พื้นเมืองซึ่งมีอยู่หลากหลายพันธุ์ มีทั้งข้าวเบา ข้าวกลาง และข้าวหนัก ที่เคยมีอยู่ในพื้นที่ค่อยๆสูญพันธุ์ไป เนื่องจากชาวนาเลิกใช้เพราะไม่สามารถนำมาทำนาปรังได้ การต้องพึ่งพาพันธุ์ข้าวจากทางราชการ ทำให้ชาวนาต้องเริ่มเรียนรู้ธรรมชาติของพันธุ์ข้าวเหล่านี้กันใหม่ เพราะชุดความรู้เดิมเรื่องพันธุ์ข้าวพื้นเมืองที่ชาวนาเคยมีความรู้ความเชี่ยวชาญว่า พันธุ์ใดควรปลูกในที่ดินลักษณะอย่างไร ใช้เวลาดังท้องนานเท่าไร ลักษณะของเมล็ดเป็นอย่างไร จุดเด่นจุดด้อยของพันธุ์ข้าวแต่ละชนิดเป็นอย่างไร รวมทั้งรสชาติว่าพันธุ์ไหนกินอร่อยกว่าพันธุ์ไหน ฯลฯ เริ่มใช้ไม่ได้อีกต่อไป และในเวลาต่อมาเมื่อมีการนำรถเกี่ยวข้าวเข้ามาใช้ ยิ่งทำให้ข้าวกลายพันธุ์อย่างรวดเร็วจนชาวนาต้องเปลี่ยนพันธุ์ข้าวทุก 3 ปี การที่ชาวนาต้องพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอกเกือบทั้งหมดจึงต้องแสวงหาและเรียนรู้ความรู้ชุดใหม่อย่างต่อเนื่องตลอดเวลา ความรู้สึกว่าตนเองเป็นผู้เชี่ยวชาญเริ่มถูกสั่นคลอน

“...เริ่มใช้ปุ๋ยเพราะปลูกกันมาก ข้าวไม่ค่อยงาม แข่งขันกันใช้ปุ๋ยเพื่อให้ได้ผลผลิตมากๆ ดินในช่วงนั้นยังไม่เสียมากนัก คนที่ไม่ได้ใช้เกิดการเปรียบเทียบกับคนที่ใช้เพราะได้ข้าวงามมากกว่าอย่างเห็นได้ชัด ทำให้คนไม่ใช้ต้องแสวงหาปุ๋ย ปุ๋ยคอกเหมาะกับผลไม้ ไม่เหมาะกับข้าวเพราะทำให้งามใบ ปุ๋ยเคมีซึมเร็ว ละลายน้ำดี ปุ๋ยคอกช้าเสียเวลา หนัก ต้องใช้แรงคนหว่านไป ปุ๋ยเคมีใช้จำนวนน้อยลูกกว่า เช่น 50 กิโล ปุ๋ยคอกใช้เป็นตัน ปุ๋ยเคมีใช้ 20 ลูกต่อข้าว 1 ไร่...”

ในสมัยก่อนชาวนาปลูกข้าวหลากหลายพันธุ์ในนาผืนเดียวกัน และมีเพียงตักแตนกับหนูเท่านั้นที่เป็นศัตรูข้าว ไม่ต้องมีการบำรุงรักษามากนัก ไม่เคยต้องฉีดยา แต่การปลูกข้าวพันธุ์เดียวมีความเสี่ยงมากกว่า เพราะถ้าหากเป็นพันธุ์ข้าวที่ไม่สามารถต้านทานศัตรูข้าวบางชนิดได้ก็ทำให้ผลผลิตเสียหายเกือบทั้งหมด เช่น เมื่อเกิดการระบาดของเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาล เพลี้ยจักจั่น ขึ้นเมื่อไรก็เกิดความเสียหายในวงกว้างทั่วไป และยังทำให้ชาวนาในยุคนี้ต้องอาศัยสารเคมีเพื่อกำจัดศัตรูพืชมากขึ้น ขณะเดียวกันการทำนา 2 ครั้งทำให้พื้นดินไม่ได้พักตัวเป็นเหตุให้เชื้อโรคต่างๆ สะสมอยู่ในดินมาก ชาวนาต้องเผชิญกับศัตรูข้าวอย่างรุนแรงและในที่สุดปุ๋ยวิทยาศาสตร์และสารเคมีก็กลายเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้สำหรับการทำนา เมื่อมีการใช้สารเคมีเหล่านี้ในปริมาณมาก นอกจากทำให้ดินเสื่อมคุณภาพแล้ว เมื่อฝนตกชะสารเคมีเหล่านี้ลงไปในน้ำนอกจากทำให้น้ำเสียแล้วยังส่งผลกระทบต่อการใช้สัตว์น้ำ ไม่ว่าจะเป็นปลา เป็ด ฝู่น้ำ รวมถึงกิจกรรมอื่นๆ ที่ต้องอาศัย

น้ำ ในยุคนี้ไม่มีปัญหาของปริมาณน้ำ แต่สิ่งที่เริ่มจะมีปัญหาและจะทวีความรุนแรงมากขึ้น คือ คุณภาพน้ำ

การทำนาปีละ 2-3 ครั้งส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศเป็นมาก เพราะยังทำหลายครั้งก็ต้องใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์และยากำจัดศัตรูพืชมากขึ้นทำให้ดินแข็ง ดินเหนียว ไถยาก การต้องเผาฟางภายหลังการเก็บเกี่ยว ทำให้ดินสูญเสียธาตุอาหาร และทำลายพืชสัตว์เล็กๆ เช่น ฝี่เลื้อย ตั๊กแตน แมลง แกลบ ไล่เดือน คางคก เป็นต้น เมื่อใช้ยาฆ่าแมลงเป็นเวลานาน ศัตรูพืชทั้งหลายก็เริ่มพัฒนาตัวเอง สามารถต้านทานต่อยาได้ดี ชาวนาจำเป็นต้องใช้ยาที่มีประสิทธิภาพรุนแรงหรือเพิ่มปริมาณมากขึ้น บริษัทที่ผลิตยาปราบศัตรูพืชจึงขายยาได้มากขึ้น ในขณะที่การทำนาแต่ก่อนไม่เปลืองปุ๋ย เพราะดินได้พักตัว หน้าแล้งได้ตากดิน พอวิดน้ำเข้านา ก็สามารถไถได้ทันทีเพราะดินร่วนแล้ว สมัยก่อนดินร่วน แต่สมัยนี้ “ดินไม่เคยเห็นแดด” เมื่อก่อนเคยใช้ฟางหมัก แต่ปัจจุบันเมื่อนวดข้าวเสร็จจะเผาทันที

“... เมื่อเกิดปัญหาแมลงก็ต้องการเอาชนะก็ต้องทุ่มเพราะคุ้ม ไม่ต้อง
ซังน้ำหนักมาก เมื่อเทียบกับผลผลิตที่ได้...”

“...ปุ๋ยเคมีสามารถเร่งดอก เร่งใบ และผลได้ ประหยัด ชีมนเร็ว ละลายน้ำ
ได้ดี...”

“...สะดวกสบาย ง่ายทุนแรง ใช้แล้วเห็นผลทันที ชาวบ้านจึงหันมาใช้กัน
มาก เหมือน “แกงถุง” แต่ก่อนใช้สมุนไพรพื้นบ้านต้องเตรียมการซ้ำ ต้องหมัก
แต่มาถึงตลาดปั๊บเอาอย่างนี้ แล้วก็ฉีดยา สำเร็จรูปเหมือนมาม่าเลย...”

“...การแพร่กระจาย เมื่อสวนหนึ่งใช้สวนอื่นจะโดนแมลงรุมกิน ถ้ามีผู้ใช้
สมุนไพรอยู่จะไม่ทัน มันจะแห่มาที่เรา ตกกระไดพลอยโจน ทุกคนต่างคนต่างคิด
หมด คราวนี้ไปที่บริษัทเลย...”

การให้ความสำคัญกับการผลิตข้าวเพื่อส่งออก ประกอบกับการพัฒนาเทคโนโลยีในการผลิตหลายๆ อย่างที่เอื้ออำนวย ทำให้ชาวนาเร่งผลิตข้าวขนานใหญ่ โดยชาวนาสามารถทำนาได้ 5 ครั้งภายใน 2 ปี ส่วนนาในที่ดอนสามารถทำได้ถึงปีละ 3 ครั้ง ประกอบกับการที่ไม่ได้ผลิตข้าวเพื่อบริโภคในครัวเรือน ทำให้ชาวนาแทบจะไม่คำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดกับผู้บริโภค และสิ่งแวดล้อม มีการเร่งใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์ สารเคมีกำจัดศัตรูพืช การใช้ยา “คุม” เพื่อป้องกันศัตรูพืชที่อาจมาทำลายข้าวล่วงหน้า ทั้งนี้โดยมีเป้าหมายเพื่อผลิตให้มากที่สุด ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับลุ่มน้ำก็คือ เมื่อฝนตกน้ำฝนได้ชะล้างสารเคมีเหล่านี้ลงในแม่น้ำ ทำให้สัตว์น้ำลดลงไปมาก ชาวบ้านเริ่มลด

ปริมาณการใช้น้ำเพื่ออุปโภคและบริโภคลงไปเรื่อยๆเพราะรู้สึกว่าการใช้น้ำไม่สะอาดและปลอดภัยพอที่จะใช้ได้ การเลี้ยงเปิดแบบไล่ทุ่งที่เคยทำกันมาตั้งแต่ในอดีต โดยปล่อยเปิดลงว่ายนน้ำในแม่น้ำในช่วงลูกเปิดยังเล็ก ก็ต้องปรับเปลี่ยนวิธีการเป็นขุดบ่อเลี้ยงเปิดแทน ปลากระชังที่เคยเลี้ยงตามริมแม่น้ำก็ได้ผลกระทบเป็นระยะๆ ในช่วงหน้าฝน คดีชาวบ้านที่เคยถือว่าแม่น้ำเป็นสมบัติสาธารณะที่ต้องช่วยกันดูแลรักษาโดยมีประเพณีพิธีกรรมที่ตอกย้ำให้เห็นความสำคัญของแม่น้ำ เริ่มเปลี่ยนไปเน้นประโยชน์ของตนเองมากขึ้น คำพูดเหล่านี้ตอกย้ำปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นได้อย่างชัดเจน

“...โทษของการใช้สารเคมีและยาปราบศัตรูพืช คนใช้กันตั้งแต่หนุ่มถึงแก่ ยังไม่ทันไรก็ป่วยหมดแล้ว อายุ 30,40 กว่า ๆ ปวดขา ปวดมือ เท้าชา ค่าจ้างฉีดวันละ 400 บาทเดี๋ยวนี้ยังไม่มีใครอยากรับเลย คนที่ไม่จ้างเขา ทำเองทั้งหมดก็ปรากฏอาการอย่างที่เราเห็น...”

“....พวกเรากินสารเคมีตลอดเลย ที่เราเกิดโรคอะไรนี้คงมีส่วนนะ...”

ความหลากหลายของอาชีพ ถึงแม้การทำนาและทำสวนผลไม้เป็นอาชีพหลักของคนลุ่มน้ำนครชัยศรี แต่ภายหลังเมื่อมีการพัฒนาระบบชลประทาน การสร้างเครือข่ายถนน การเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรม ทำให้อาชีพของชาวลุ่มน้ำมีความหลากหลายมากขึ้น ได้แก่

อาชีพรับจ้าง จำนวนโรงงานอุตสาหกรรม กว่า 1,700 แห่งในลุ่มน้ำนครชัยศรีสามารถรองรับแรงงานได้ถึงกว่า 1 แสนคน การทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมกลายเป็นอาชีพที่คนหนุ่มสาวให้ความสนใจเนื่องจากไม่ต้องโดนแดดโดนลม งานไม่หนักเหมือนการทำนาหรือทำสวน มีรายได้ที่แน่นอน ซึ่งทำให้สามารถวางแผนการใช้เงินได้ค่อนข้างชัดเจน เห็นได้จากการที่มีลูกเข้าทำงานโรงงานไม่นาน ทางครอบครัวก็สามารถซื้อเครื่องใช้ไฟฟ้าต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นตู้เย็น โทรทัศน์ พัดลม ไมโครเวฟ ได้ทันที นอกจากรายได้ที่ดีในทัศนะของคนเหล่านี้แล้ว การได้ทำงานในโรงงานทำให้มีสังคมที่หลากหลาย ได้พบปะผู้คนมากหน้าหลายตา มีการแต่งงานกันระหว่างคนในลุ่มน้ำกับคนงานที่มาจากที่อื่น ไม่ว่าจะเป็นภาคอีสาน หรือภาคเหนือ กล่าวได้ว่าในจำนวน 100 ครอบครัวมีสมาชิกทำงานในโรงงานถึง 70 ครอบครัว (นุกุล ชมภูนิช, 2537) เด็กที่จบมัธยมศึกษาปีที่ 6 แล้วไม่สามารถเข้าเรียนมหาวิทยาลัยได้ ก็มักเข้าทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม อย่างไรก็ตามแรงงานรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรมเหล่านี้ไม่ได้มีเฉพาะคนหนุ่มสาวจากลุ่มน้ำเท่านั้น แต่มีแรงงานจากภาคอื่นๆ เข้ามาด้วย นอกจากนั้นยังมีแรงงานต่างด้าวเข้ามาอยู่ในอุตสาหกรรมบางประเภทด้วย ทำให้สังคมลุ่มน้ำมีความหลากหลายมากกว่าเดิม เมื่อมีแรงงานจากต่างถิ่นเข้ามา ก็มีการสร้างหอพักให้แรงงานเหล่านี้เช่า ธุรกิจหอพักจึงเกิดขึ้นเป็นดอกเห็ด

การเลี้ยงหมู เมื่อประมาณ 40 ปีที่แล้ว ชาวบ้านแถบสามพรานเลี้ยงหมูกันเกือบทุกบ้าน แต่เลี้ยงกันบ้านละไม่กี่ตัว เป็นการเลี้ยงแบบธรรมชาติ โดยเอาเศษอาหารที่เหลือๆ มาเป็นอาหารหมู หรือถ้าทำสวนก็อาจจะมีผักหญ้า เพราะสมัยก่อนเลี้ยงด้วยรำกับหยวกกล้วย รำกับสวะ ผักตบชวา รำกับสาหร่ายในร่องสวน มาระยะหลังจึงหันไปใช้อาหารสำเร็จรูป นอกจากเลี้ยงหมูแล้ว บางบ้านยังเลี้ยงไก่ เลี้ยงเป็ดด้วย เพื่อให้เป็ดไก่เหล่านี้กินอาหารเหลือจากหมู บ้านที่มีพื้นที่มากจะขุดบ่อน้ำเพื่อเอาน้ำไว้ฉีดคอกหมู อาบน้ำหมู แล้วบ่อนั้นก็ใช้เลี้ยงปลาด้วย มีทั้งปลาหมอ ปลานิล ปลาดุก โดยเอาเศษอาหารต่างๆ ที่เหลือไปขยลงไป การเลี้ยงหมูเวลานั้นใช้เวลาประมาณปีกว่าๆ ขณะที่ปัจจุบันนี้ใช้เวลาเพียง 4-5 เดือน โดยใช้การเลี้ยงแบบเร่งให้กินปลายข้าว ปลา และ ถั่วปน พวกที่เลี้ยงหมูรายเล็กๆ เมื่อประสบปัญหาขาดทุนก็เลิกเลี้ยงเปลี่ยนไปทำบ้านเช่า ค่าเช่าห้องละ 800-1,000 บาท ต่อเดือน ถ้ามี 10 ห้องก็มีรายได้ตกเดือนละเป็นหมื่น ซึ่งเป็นรายได้ที่ดีกว่าเลี้ยงหมูมาก ปัจจุบันการเลี้ยงหมูเป็นรายเล็กๆ แบบสมัยก่อนไม่มีแล้ว ส่วนมากเป็นการเลี้ยงในลักษณะฟาร์ม ในพื้นที่ลุ่มน้ำนครชัยศรี อำเภอสามพรานมีการเลี้ยงหมูมากที่สุด ประมาณแสนกว่าตัว (เป็นอันดับ 2 รองจากอำเภอเมือง) อำเภอบางเลนมีประมาณ 35,000 ตัว

การเลี้ยงกุ้งกุลาดำ ในปี พ.ศ. 2538 เมื่อธุรกิจนากุ้งทางภาคใต้ล่มสลายเนื่องด้วยไฟฟ้าจากอินโดนีเซีย และพื้นที่เลี้ยงกุ้งแถบนั้นเสื่อมโทรมจากการเลี้ยงกุ้งกุลาดำมาเป็นระยะเวลานาน ทำให้คนเลี้ยงกุ้งจากภาคใต้เลิกกิจการ และได้หันมาเลี้ยงกุ้งกุลาดำในพื้นที่น้ำจืดแถบอำเภอบางเลน โดยเฉพาะที่ตำบลไผ่หลวงมีการเลี้ยงกุ้งกุลาดำมากที่สุด น้ำที่ใช้ในการเลี้ยงกุ้งกุลาดำเมื่อปล่อยลงสู่แหล่งน้ำก็ส่งผลกระทบต่อคุณภาพน้ำ หรือเมื่อไหลลงสู่แม่น้ำก็ทำให้ต้นข้าวแคะแกร็น ไม่ออกรวง การใช้น้ำในวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันจึงเป็นเหตุให้เกิดความขัดแย้งกันในการจัดสรรทรัพยากรน้ำระหว่างชาวนากับคนเลี้ยงกุ้งในเวลาต่อมา

จากภาวะราคาข้าวตกต่ำ ประกอบกับการทำนามีต้นทุนการผลิตสูง การทำนาจึงกลายเป็นทางเลือกใหม่หรือเป็นอาชีพเสริมสำหรับชาวนาในยุคนี้ด้วย ดังนั้นเมื่อนายทุนจากนอกพื้นที่ เช่น ชัยนาท สิงห์บุรี สมุทรสาคร และทางภาคใต้เข้ามาเช่าพื้นที่นาทำนากุ้ง โดยส่วนใหญ่มักทำสัญญาเช่า 3 ปี และให้ราคาค่าเช่าที่สูงกว่าการทำนามาก ชาวนาที่มีหนี้สินยินดีให้เช่าที่ของตน หรือพวกที่ไปอยู่กรุงเทพฯ ไม่ได้ใช้พื้นที่ทำนาจินดีให้เช่า เมื่อทำแล้วได้ผลดีมากกว่การทำนาข้าว ทำให้ชาวนาสวนหนึ่งให้ความสนใจและหันมาปรับเปลี่ยนพื้นที่ทำนาส่วนหนึ่งไปทำนากุ้งตาม

“กุ้งเข้ามาในจังหวัดที่ข้าวราคาถูกลง ก็เลยหันไปลองทางอื่นบ้าง แต่ถ้าข้าว
แพงเขาคงไม่เอากันเท่าไรหรอก”
“เดี๋ยวนี้ไม่มี(นา)ก็จะเป็นกุ้งแล้ว เพราะราคาข้าวมันไม่ไหว”

การเลี้ยงกุ้งนับเป็นการเปิดมิติใหม่ของการใช้พื้นที่นา การเลี้ยงกุ้งกุลาดำในพื้นที่น้ำจืดนับ
เป็นการนำเอาองค์ความรู้ใหม่ที่ซับซ้อนเข้ามาในพื้นที่ เพราะเป็นการเอาสิ่งที่มีผิดฝาผิดตัวเข้ามาอยู่
ด้วยกัน คือเอาน้ำทะเลเข้ามาไว้ในพื้นที่การเกษตรที่เป็นน้ำจืด เป็นการพยายามที่จะฝ่าฝืนธรรมชาติ
ซึ่งวิธีการผลิตแบบใหม่นี้ได้ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศในวงกว้างเป็นอย่างมาก อย่างไรก็ตาม
ตามผลกระทบเหล่านี้ชาวนากุ้งไม่ได้คำนึงถึง แต่ให้ความสำคัญกับรายได้จากการเลี้ยงกุ้ง
กุลาดำมากที่สุด

นากุ้งซึ่งอยู่
ริมแม่น้ำนครชัยศรี

“การทำนาได้ผลตอบแทนน้อย ชาวนาจึงหันไปทำนากุ้ง นาข้าว 10 ปี
ได้ 30,000 บาท ทำกุ้งได้เป็นล้าน ค่าเช่าทำนาได้ไร่ละ 1,500 บาท ค่าเช่านากุ้ง
ได้ไร่ละ 5,000 บาท”
“ทำนาได้ไร่ละ 3,000 บ่อกุ้ง 10 ไร่ ได้เป็นล้าน”

การเลี้ยงกุ้งกุลาดำเริ่มเข้ามาในบางเลน ปี 2538 โดยกำนันผู้หนึ่งเป็นผู้นำมาเผยแพร่ น้ำ
เค็มที่ใช้เลี้ยงกุ้งชาวบ้านซื้อมาจากจังหวัดสมุทรสงคราม และสมุทรสาคร (ราคาคันละ 2,000 กว่า
บาท ถ้าเป็นน้ำเกรตเอ ราคาคันละ 3,000 กว่าบาท) ในอดีตเมื่อปี พ.ศ. 2517-2528 พื้นที่บาง
เลนเคยมีการเลี้ยงกุ้งก้ามกรามเป็นร้อยเป็นพันไร่มาแล้ว โดยแรกเริ่มมีการเลี้ยงที่สุพรรณบุรีแล้ว
จึงขยายมาที่บางเลน ต่อมาราคาตกต่ำ ชาวนาทำแล้วขาดทุน จึงเลิกไป กุ้งก้ามกรามเป็นกุ้ง

น้ำจืด ดังนั้นผลเสียต่อระบบนิเวศของพื้นที่จึงไม่เกิดขึ้น ซึ่งผิดกับกึ่งกุลาดำที่ใช้น้ำเค็มและส่งผลกระทบต่อพื้นที่นา-สวน และแหล่งน้ำใกล้เคียง แต่ผลกระทบดังกล่าวยังไม่ถูกกล่าวถึงในวงกว้างมากนัก สิ่งที่ชาวบ้านให้ความสนใจกลับเป็นเรื่องของผลตอบแทนต่อบ่อ หรือผลตอบแทนต่อการเลี้ยงกุ้ง 1 ไร่ มีผู้เลี้ยงหลายรายที่เลี้ยงแล้วได้กำไร ดังนั้นเมื่อไปทางไหนจึงได้ยินชาวบ้านพูดถึงแต่เรื่องกุ้ง

“คนกำลังฮิต ไปดูวงไหนมีแต่คุยกันเรื่องกุ้ง เพราะเคยมีคนได้เป็นล้าน เป็นแสน”

“เลี้ยงกุ้ง 2 ไร่ กับทำนา 80 ไร่ เลี้ยงกุ้งดีกว่าเยอะ”

“นา 50 ไร่ ได้กำไรปีละแสนกว่าบาทก็เก่งแล้ว”

การเลี้ยงกุ้งกุลาดำต้องอาศัยเทคโนโลยีที่ซับซ้อน เป็นชุดความรู้ใหม่อีกชุดหนึ่งที่ชาวบ้านไม่เคยมีความรู้มาก่อน เป็นชุดความรู้ที่มีแต่คำศัพท์ภาษาอังกฤษ เช่น ห้องแล็บ (laboratory) ไรต์ (flight) ดรอป (drop) แต่ก็ไม่เหลือปากว่าแรงที่ชาวบ้านจะเรียนรู้ได้ เพราะการทำนาจะมีความคุ้นเคยกับบริษัทขายพันธุ์กุ้ง อาหารและฮอร์โมนเร่งโตไว และยาป้องกันกุ้งเป็นโรค มาคอยให้คำแนะนำถึงบ่อเลี้ยงกุ้ง มีคลินิกกุ้ง ห้องแล็บตรวจน้ำ ทั้งหมดเป็นสิ่งที่ชาวบ้านต้องเรียนรู้จากบริษัท ซึ่งพนักงานบริษัทล้วนเป็นคนหนุ่ม-สาวที่จบการศึกษามาจากมหาวิทยาลัย คำพูดต่อไปนี้ยืนยันได้เป็นอย่างดีว่าการเลี้ยงกุ้งกุลาดำเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่ชาวบ้านไม่มีความรู้เลย ดังนั้นจึงไม่ใช่เรื่องแปลกที่เลี้ยงกันได้ไม่นาน ก็มีคนขาดทุนหมดเนื้อหมดตัวกันไปหลายราย โดยเฉพาะคนที่ไม่มีสายป่านสั้น มีเงินทุนจำกัด สามารถเลี้ยงเพียงไรต์สองไรต์ เมื่อหมดทุนก็ต้องเลิก แต่บทเรียนของคนกลุ่มนี้ชาวบ้านไม่ได้รับรู้มากนัก ดังนั้นจึงมีนักเสี่ยงโชครุ่นใหม่กระโจนสู่ธุรกิจการเลี้ยงกุ้งอย่างไม่ขาดสาย

“...การตรวจน้ำถ้าระดับน้ำขนาดไหนต้องใส่ตัวยาวแบบไหน ทางบริษัทจะเป็นผู้บอกทั้งหมด คนเลี้ยงไม่รู้ก็ต้องเชื่อบริษัท เหมือนคนไม่สบายนะ พอหมอตรวจว่าไม่สบาย ต้องกินยาอย่างนี้นะ ก็ต้องเชื่อเขา...”

“...พันธุ์ที่ซื้อมาก็ต้องไปเข้าแล็บ ไปแหลบไปเหลิบอะไรนะ เอาไปคลินิกแล็บนี้จะขายทั้งยา ปุ๋ย และอาหารกุ้งอย่างครบวงจร...”

“...ในขณะที่ชาวบ้านมีความรู้เพียงแค่ว่า กุ้งกินอาหารเต็มทีหรือไม่ ดูว่ากุ้งกินอิ่มหรือไม่อิ่ม ดูระดับความเค็มของน้ำว่าครบเท่าไรในช่วงเช้า กลางวัน และเย็น โดยซื้อเครื่องมือวัดน้ำจากบริษัท...”

ถึงแม้การเลี้ยงกุ้งเป็นของใหม่ที่ต้องใช้เทคโนโลยีและเงินลงทุนที่สูง แต่สำหรับชาวบ้านแล้วอาจไม่ใช่เรื่องที่สำคัญมากนัก แต่สิ่งที่ชาวบ้านสนใจและให้ความสำคัญมากกว่า คือ รายได้หรือผลตอบแทนที่สูงมากกว่าการทำนา ทำสวนหลายเท่า ดังนั้นชาวบ้านบางส่วนขายที่ได้ก็นำเงินไปลงทุนเลี้ยงกุ้งโดยไม่มีการวางแผน หรือศึกษาข้อดีข้อเสียอย่างรอบคอบ ทำให้ขาดทุนจำนวนมาก

“...เมื่อขายที่ได้ก็เอาเงินไปใช้หนี้ เอาไปบุกเบิกทำนาทุ่งแล้วก็ขาดทุน ตอนมีเงินมากเห็นเขาลงทุนอะไรก็ทำตามกันไปโดยขาดการศึกษา ฟังแต่ตัวเลขดีๆ ว่าจะได้เท่านั้นเท่านี้...”

“...คนเลี้ยงกุ้งรุ่นแรกๆ ไม่ได้คิดอะไรมาก ก็ถามว่าเลี้ยงอย่างไร ทำยังไงให้อาหารกินเวลาไหน จะขายได้เท่าไร แล้วก็เรียนตามกันมา ก็มีสิ่งสะดุด น้ำเปลี่ยนแปลงไปอย่างนั้น ยิงนานเข้า มีชีขาว ก็เริ่มเรียนรู้เรื่อยๆ มา ศึกษาจากปากต่อปาก โดยมากชาวบ้านก็บอกกันหมด ไม่มีใครหวงหรอก...”

คำพูดดังกล่าวแสดงถึงวิธีคิดของชาวบ้านที่ตรงกันข้ามกับระบบทุนนิยมสมัยใหม่อย่างชัดเจน ชุดความรู้ในการทำมาหากินไม่ว่าจะเป็นเรื่องการทำนา ทำสวน ล้วนเป็นชุดความรู้สาธารณะที่ได้มาจากประสบการณ์ที่เรียนรู้ ลองผิดลองถูก และปรับปรุงแก้ไขไปเรื่อยๆ ไม่ใช่ของคนใดคนหนึ่ง ประสบการณ์ดังกล่าวไม่ได้ถูกตีค่าเป็นเงินตรา หรือลิขสิทธิ์เฉพาะบุคคล (สมบัติปัจเจก) ดังนั้นจึงไม่หวงแต่กลับเป็นความภาคภูมิใจที่จะแบ่งปันประสบการณ์ให้กับผู้อื่น แต่สำหรับระบบทุนนิยมแล้วการคิดชุดองค์ความรู้ใหม่เป็นทรัพย์สินส่วนบุคคลที่ต้องใช้เงินลงทุนมหาศาลกว่าจะได้มาทุกอย่างจึงมีมูลค่าที่ต้องแลกด้วยเงิน จะมาแบ่งปันกันแบบชาวบ้านไม่ได้ ดังนั้นเทคนิคและขั้นตอนต่างๆ ในการเลี้ยงกุ้งกุลาดำ ชาวบ้านจึงต้องพึ่งพาบริษัทเกือบทั้งหมด การเลี้ยงกุ้งกุลาดำสำหรับชาวบ้าน นอกจากจะเป็นชุดองค์ความรู้ใหม่แล้วยังเป็นความรู้ชั้นสูงอีกด้วย เพราะขนาดจบปริญญาตรีทางด้านประมงยังไม่สามารถเลี้ยงให้ประสบผลสำเร็จได้ ดังนั้นจึงไม่แปลกที่ทางบริษัทบอกอะไรชาวบ้านก็จะปฏิบัติตามเกือบทั้งหมดโดยดุษฎี

ถึงแม้จะมีรายได้ดีแต่ค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงกุ้งก็สูงมากเช่นเดียวกัน ค่าชุดบ่อและตระเตรียมอุปกรณ์ในการเลี้ยงกุ้งตกบ่อละร่วมแสนบาท นอกจากนั้นยังต้องมีค่าพันธุ์ ค่าอาหาร ค่าตรวจห้องแล็บและอื่นๆ อีกมาก โดยเฉพาะค่าอาหารที่ใช้เลี้ยงกุ้งในแต่ละวัน พื้นที่บ่อเลี้ยงกุ้ง

ขนาด 3 ไร่ กุ้งจำนวน 250,000 ตัว ต้องเสียค่าอาหารตกวันละ 6,000 บาท ใช้เวลาเลี้ยง 3 เดือน จึงจับขายได้ ในช่วงอากาศโปร่ง ร้อน กุ้งจะกินอาหารได้ดี แต่ถ้าอากาศทึบกุ้งไม่ค่อยกินอาหาร คนเลี้ยงต้องเร่งตีน้ำเพื่อให้ออกซิเจน ถ้ากุ้งไม่ค่อยกินอาหารจะโตช้า ทำให้เปลืองค่าใช้จ่าย เป็นการเพิ่มต้นทุน หรือบางบ่ออาจเจอปัญหากุ้งเป็นโรคทำให้ขาดทุนได้ ชาวบ้านพูดกันตลกๆ ในหมู่พวกเขาว่า

“กุ้งกุลาดำกินโหนดเป็นอาหาร กินหมดเป็นแปลงๆ”

เมื่อมีการทำนากุ้งกุลาดำร่วมกับการทำนาข้าวไปได้ระยะหนึ่งก็เกิดปัญหาน้ำเค็มจากการเลี้ยงกุ้งได้ส่งผลกระทบต่อนาข้าว ทำให้ต้นข้าวแดง แคร่แกระไม่สามารรถเจริญเติบโตได้ต่อไป นอกจากกระทบกับชาวนาแล้วน้ำเค็มจากนากุ้งยังกระทบกับชาวไร่ด้วย ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในพื้นที่เป็นความขัดแย้งในเรื่องการใช้ทรัพยากรน้ำในพื้นที่ระหว่างเกษตรกรกับเกษตรกรเป็นครั้งแรก ในอดีตที่ผ่านมาเป็นความขัดแย้งระหว่างชุมชนเกษตรกรรมกับโรงงานอุตสาหกรรม แต่เมื่อทรัพยากรดินมีความเสื่อมโทรมมาก จึงเกิดความขัดแย้งระหว่างชาวนากับคนเลี้ยงกุ้ง ซึ่งในอนาคตจะทวีความรุนแรงมากขึ้นตามลำดับ เสี่ยงสะท้อนเกี่ยวกับผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชาวนา และชาวสวนเริ่มดังขึ้น

“...กุ้งกุลาดำมีผลกระทบทั้งชาวไร่ ชาวนา ตอนนี้ชาวสวนมะนาวสูบน้ำเข้า
ไปไม่ได้เลย ต้องใส่น้ำเข้าไปในท้องร่องแล้วให้มะนาวกับมะม่วงเอารากออกมาหา
น้ำกินเอง ถ้ารดน้ำไปใบหลุดทันที...”

การเร่งใช้สารเคมีและปุ๋ยวิทยาศาสตร์อย่างรุนแรงเพื่อเพิ่มผลผลิตทำให้ผืนดินไม่สามารถ
ทนรับสารเคมีในปริมาณมากได้อีกต่อไป ดินเริ่มแข็ง ไถยาก และเมื่อมาเจอกับสารเคมีที่ใช้ในการ
เลี้ยงกุ้ง และน้ำเค็มที่แปลกปลอมเข้ามาถึงส่งผลกระทบต่อพื้นดิน และพื้นน้ำมากยิ่งขึ้น ชาวนา
เริ่มเห็นผลกระทบต่อระบบนิเวศ และผลกระทบทางสุขภาพได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

“...เมื่อก่อนน้ำในนา ก็กินได้ เดี่ยวนี้ไม่ได้ ล้างน้ำก็ไม่ได้ สมัยก่อนยังมี
กลิ่นสาบควาย เดี่ยวนี้ยิ่งมาเลี้ยงกุ้งยิ่งมีพิษมากขึ้น ปุ๋ย สารเคมี ยาฆ่าแมลง มี
หมดทุกอย่าง ผักบุ้งก็ไม่กล้าเลี้ยง ยาคุมขี้ม ยาจะอยู่ที่โคนต้นเลย ผักแฉ่นก็ว่า
กลัว...”

อย่างไรก็ตามถึงแม้การทำนาทุ้งจะให้ผลตอบแทนเชิงเศรษฐกิจสูง แต่ชาวบ้านบางเลนส่วนใหญ่ก็ยังคงยึดอาชีพทำนา มีเพียง 10 % เท่านั้นที่หันไปทำนาทุ้ง เนื่องจากมีแนวคิดที่ว่า “ทำนาไม่เสี่ยงเหมือนทำทุ้ง” คนส่วนใหญ่ยังริ่รอดูผลได้ผลเสีย ประเมินแล้วได้ไม่คุ้มเสียก็ไม่เอาด้วย คนส่วนใหญ่จึงยึดอาชีพทำนาต่อไป และเมื่อเห็นแล้วการทำนาทุ้งไม่ประสบผลสำเร็จ ก็หันกลับไปทำนาตามเดิม

“...ถ้าราคาทุ้งยังคงอยู่ที่โลกรัมละ 250-300 บาท รับรองว่านาข้าวหมดไปจากบางเลนแน่...”

“...ไปทำบ่อทุ้ง ผมไม่เห็นรวบเลย ราคาคุยมมากกว่า โดยมากจะหมดแล้วต้องขายที่ คนหมู่ 16 เป็นคนใจแข็งไม่ชอบให้ใครมาเลาะว่าเลี้ยงทุ้งได้เท่านั้นเท่านี้ ผมว่ามันราคาคุยนะ คนที่รวบที่สุดคือ คนขายยา ขายอาหาร บางคนคุยเลี้ยงทุ้ง 10 บ่อ เจ้งไป ถม 9 บ่อ ได้บ่อเดียว พุดแต่บ่อที่ได้นั้นแหละ บ่อเดียวไปถม 9 บ่อที่เสียก็ไม่มีทางเต็ม บางคนเลี้ยงทุ้งแล้วเลิกไม่ได้ เพราะสร้างมาแล้วไหนจะอุปกรณ์ เครื่องตีน้ำ เครื่องปั่น ดันบ่อไว้แล้ว ก็ต้องทำต่อไป...”

หลังจากการเลี้ยงทุ้งกลามาได้ไม่กี่ปี ประมาณปลายปี พ.ศ. 2544 ได้เกิดเหตุการณ์ตึกเวิร์ลเทรดของสหรัฐอเมริกาถล่มถล่มเปิด เมื่อวันที่ 11 กันยายน 2544 สหรัฐอเมริการลดการนำเข้าทุ้งจากประเทศไทย ทำให้ราคาทุ้งตกต่ำเรื่อยมาตามลำดับ จากราคาโลกรัมละ 350- 400 บาทเหลือราคาละ 200 กว่าบาท ซึ่งต่ำกว่าต้นทุนทำให้ชาวบ้านจำนวนมากไม่สามารถแบกรับภาระการขาดทุนได้ จึงเลิกเลี้ยงกันไป เห็นได้ว่าระบบการค้าเสรีได้ส่งผลกระทบต่อระบบการผลิตของชุมชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

สนามกอล์ฟ ในยุคที่เศรษฐกิจเฟื่องฟู สนามกอล์ฟเป็นกิจกรรมหนึ่งที่ผุดขึ้นมาเพื่อตอบสนองความต้องการของชนชั้นสูงและคนชั้นกลางในเมือง พื้นที่นารอบๆ กรุงเทพฯ บริเวณที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว สถานที่ตากอากาศทั่วประเทศถูกนายทุนเข้าไปกว้านซื้อเพื่อทำสนามกอล์ฟ พื้นที่ลุ่มน้ำนครชัยศรีก็เป็นพื้นที่หนึ่งที่ไม่ได้รับการยกเว้น ถึงแม้จะมีการออกกฎหมายให้เป็นพื้นที่สีเขียว เป็นเขตเกษตรกรรม เป็นแหล่งผลิตอาหารให้กับกรุงเทพฯและประเทศไทย แต่ในพื้นที่ลุ่มน้ำนครชัยศรีก็มีสนามกอล์ฟขนาดใหญ่ถึง 3 แห่ง การกว้านซื้อพื้นที่นาเพื่อทำสนามกอล์ฟนอกจากจะเป็นการเปิดมิติของการใช้พื้นที่นาอีกรูปแบบหนึ่งแล้ว ยังเป็นการเปิดมิติใหม่ของการใช้ทรัพยากรน้ำด้วย การพัฒนาระบบชลประทานในยุคแรกมีจุดประสงค์หลักเพื่อการจัดสรรน้ำในการเพาะปลูก แต่ภายหลังเมื่อเศรษฐกิจของประเทศเปลี่ยนแปลงไป เกิดกิจกรรมที่ต้องการใช้น้ำ

ที่หลากหลายมากขึ้น และหลายกิจกรรมมีความต้องการใช้พื้นที่น้ำ และทรัพยากรน้ำที่แตกต่าง กัน ทำให้เกิดความขัดแย้ง กรณีของสนามกอล์ฟถึงแม้จะไม่ได้ส่งผลกระทบต่อคุณภาพน้ำโดยตรง แต่การเข้ามาของสนามกอล์ฟทำให้เกิดความขัดแย้งในเรื่องการใช้น้ำระหว่างชุมชนกับนายทุน นอกพื้นที่ซึ่งมีอำนาจมากกว่าอีกครั้งหนึ่ง (หลังจากเกิดความขัดแย้งระหว่างชุมชน เกษตรกรกับ โรงงานอุตสาหกรรม)

“...สนามกอล์ฟเห็นแก่ตัว น้ำท่วมสนามกอล์ฟเอาตัวเองให้แห้ง แต่ดูคน น้ำปล่อยลงนา ความเสียหายเกิดที่ข้างเคียง เขาไม่สนใจ ร้องเรียนแล้วก็ไม่เป็นผล ชาวบ้านคิดว่าเจ้าหน้าที่มีส่วน นักการเมืองมีหุ้นในสนามกอล์ฟ เรื่อง ร้องเรียนเลยไปติดอยู่ที่อำเภอ ถ้าดำเนินการ (เจ้าหน้าที่) กลัวว่าตัวเองจะโดน ย้ายไปไหนไม่รู้...”

นอกจากการเป็นคนนอกพื้นที่ที่ไม่เข้าใจวัฒนธรรมชุมชน คิดว่าตนเองมีอำนาจทางการเงินมากกว่า สามารถกว้านซื้อที่ดินจากชาวบ้านได้ จึงน่าที่จะมีสิทธิในที่ดินของตนเอง สามารถสร้างระบบสาธารณูปโภคขึ้นมาในพื้นที่สนามกอล์ฟ และสามารถอยู่ตามลำพังได้ โดยชาวบ้านเข้ามามีบทบาทในพื้นที่ของตนในฐานะแรงงานรับจ้างเท่านั้น จึงทำให้ขาดความเอื้ออาทรและมุ่งเน้นแต่ผลประโยชน์ของตนเป็นหลัก “...เอาพื้นที่ไปทำสนามกอล์ฟปิดทางเดินชาวบ้าน...”

กรณีของสนามกอล์ฟ การทำนาเกลือ และการเดินขบวนต่อต้านการปล่อยน้ำเสียของโรงงานอุตสาหกรรม ได้สะท้อนการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบความสัมพันธ์ภายในชุมชนได้อย่างชัดเจน ความขัดแย้งภายในชุมชนที่เกิดจากคนในชุมชนด้วยกันสามารถตกลงกันได้ไม่ยากนัก โดยอาศัยความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ความเป็นคนในหมู่บ้านเดียวกัน เปลี่ยนเป็นความสัมพันธ์แนวตั้งที่ไม่จำเป็นต้องเจรจาเพื่อลดความขัดแย้งกับคนในชุมชน แต่เป็นการขจัดความขัดแย้งด้วยวิธีสั่งการมาจากข้างนอก จากข้าราชการ หรือนักการเมืองนอกพื้นที่ การเข้ามาใช้ทรัพยากรในพื้นที่ก็ไม่จำเป็นต้องผ่านผู้นำของชุมชน ไม่ต้องการการยอมรับจากชุมชนก็สามารถทำได้ ไม่จำเป็นต้องให้ความสำคัญกับคติชาวบ้านที่ปฏิบัติกันอยู่ ไม่ว่าจะเป็นคติของการใช้น้ำ การใช้ที่ดินสาธารณะร่วมกัน แต่กลับเป็นการคำนึงแต่ผลประโยชน์เฉพาะตน โดยไม่คำนึงถึงผลกระทบที่เกิดกับชุมชน เนื่องจากนายทุนเหล่านี้เป็นคนนอกที่เข้ามาด้วยการใช้อำนาจเงินกว้านซื้อทุกอย่าง แม้แต่อำนาจและกลไกของรัฐโดยผ่านนักการเมืองทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ

กรณีของนากุ้งเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของการใช้ประโยชน์จากน้ำโดยไม่คำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดกับพื้นที่ เนื่องจากคนเหล่านี้ได้เคยไปทำให้พื้นที่ที่อื่นเสียหายมาแล้ว เมื่อเกิดปัญหาหรือทำแล้วไม่ได้ผลก็ไม่ต้องรับผิดชอบใดๆ ต่อคนในพื้นที่นั้น สามารถย้ายไปเลี้ยงในพื้นที่ใหม่ที่สภาพดินยังดี มีโรคระบาดน้อย สามารถเลี้ยงแล้วได้ผลตอบแทนที่สูงกว่า เมื่อเกิดปัญหารัฐก็ไม่ได้ให้ความสนใจหรือให้ความสำคัญกับชุมชน รัฐจะฟังเสียงจากคนนอกมากกว่า โดยมีพื้นฐานความคิดที่ให้ความสำคัญกับเรื่องเศรษฐกิจ หรือการส่งออกมากกว่าที่จะเห็นความสำคัญของระบบนิเวศ

“...เอาน้ำเค็มมาอนุบาลกุ้ง พอจับกุ้งก็ปล่อยน้ำลงสู่แม่น้ำธรรมชาติ ชาวนาไม่รู้ก็
สูบน้ำเข้านา เห็นเขียวๆ นึกว่าปุ๋ย สูบน้ำเข้ามาก็ตายหมดเรียบร้อย โดยเฉพาะ
ข้าว 5-6 วัน พอสูบน้ำเข้าไป 3 วันมันจะเหลือง...”

เห็นได้ว่าวิกฤตน้ำที่เกิดขึ้นและทวีความรุนแรงมากขึ้นในยุคนี้เป็นผลจากการเข้ามาใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำจากกลุ่มคนที่หลากหลาย โดยต่างฝ่ายต่างก็มุ่งมองแต่ผลประโยชน์ของตนเอง มิได้คำนึงถึงในอนาคตว่าเมื่อคุณภาพน้ำเสียแล้วชุมชนแถบนี้จะอยู่กันอย่างไร ทั้งนี้เนื่องจากผู้ที่เข้ามาจากภายนอก ถือว่าพวกตนมาใช้ประโยชน์ชั่วคราวช่วยยาม เมื่อหมดประโยชน์ก็ออกไปโดยมิต้องรับผิดชอบต่อกลุ่มน้ำ แต่สำหรับชาวลุ่มน้ำนครชัยศรีเองแล้วการคิดเอาผลประโยชน์เฉพาะหน้าแต่เพียงอย่างเดียวไม่สามารถรักษาลุ่มน้ำนครชัยศรีให้เป็นแหล่งน้ำที่มีคุณภาพน้ำดี มีระบบนิเวศที่เหมาะสมและมีความหลากหลายของทรัพยากรสัตว์น้ำได้

สภาพสังคมวัฒนธรรม

การพัฒนาโครงข่ายการคมนาคมทางบก การพัฒนาระบบชลประทานขนาดใหญ่จำนวนมาก รวมทั้งการเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรม ทำให้วิถีทางเศรษฐกิจของคนลุ่มน้ำนครชัยศรีเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตโดยภาพรวมด้วย ระบบชลประทานทำให้ชาวนาแถบสามพรานเปลี่ยนไปเป็นชาวสวนกว่าร้อยละ 90 ส่วนชาวนาในอำเภอนครชัยศรีและบางเลนถึงแม้ส่วนใหญ่ยังคงประกอบอาชีพทำนา แต่ก็เป็นการทำนาในรูปแบบใหม่ที่ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามา

ช่วยเป็นอย่างมาก ส่วนโรงงานที่เข้ามานั้นก็ได้ทำให้คนหนุ่มคนสาวละทิ้งไร่สวนเรือกนาหันเข้าโรงงานกันเป็นจำนวนมาก สภาพวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากปัจจัยภายนอกดังกล่าวข้างต้นมีดังนี้

ระบบความสัมพันธ์ภายในชุมชน อาชีพชาวสวนเป็นอาชีพที่ต้องทุ่มเทเวลาส่วนใหญ่ในการดูแลสวน ไม่ว่าจะเป็นการดายหญ้า การรดน้ำ การใส่ปุ๋ย การห่อผลไม้ และตกแต่งลำต้น การเก็บผลผลิต สิ่งเหล่านี้ต้องทำอย่างต่อเนื่อง การไม่ดูแลอย่างดี หมายถึงผลผลิตที่อาจไม่ได้ตามที่ต้องการ ความเสียหายที่เกิดจากโรคระบาด ซึ่งทำให้เวลาร่วงของชาวสวนหายไป เวลาที่มาทำงานเพื่อชุมชนหรือเพื่อส่วนรวมจึงหาไม่ค่อยได้ สิ่งเหล่านี้สังเกตได้จากงานประเพณีต่างๆ ของชุมชนที่ถึงแม้ชาวสวนมาร่วมงานด้วย แต่ก็มักมาในเวลาใกล้พิธีการ เช่น ในงานศพก็มาในเวลาใกล้ๆ เเผ เมื่อเสร็จงานก็แยกย้ายกันกลับทันที ไม่มีการโอ้อวยพูดคุยกันเหมือนสมัยก่อน หรืองานเลี้ยงแต่งงานก็มาเพื่อให้เจ้าภาพเห็นหน้าแล้วก็รีบกลับ บางครั้งโต๊ะจีนยังเสร็จไม่เสร็จก็ต้องรีบกลับแล้ว เนื่องจากมีภาระงานสวนที่ต้องกลับไปทำให้เสร็จในวันต่อวัน เวลาให้กับส่วนรวมก็น้อยลง การรวมตัวของชาวสวนรวมกันได้ด้วยงานบุญ สร้างศาลาวัด สร้างประตุน้ำ เพราะพวกเขาได้รับผลกระทบโดยตรง ถ้าเชิญมาประชุม พอรู้เรื่องแล้วก็กลับ ไม่รอให้การประชุมจบ เวลาเป็นของมีค่ามาก เวลางานเลี้ยงถ้าของว่างออกแล้ว (กินเสร็จแล้ว) “ไม่ว่าเทวดาหน้าไหนมาพูดก็เอาไม่อยู่หรอกไปหมด” บางที่อาหารยังไม่หมดก็ไปแล้ว ที่เขาอยู่เพราะเกรงใจเจ้าภาพ หรือเมื่อมีโอกาสสามารถรวมตัวกันในงานบุญต่างๆ ก็มักจับกลุ่มคุยกันในหมู่ที่มีอาชีพเดียวกัน โดยหัวข้อที่คุยกันมักเป็นเรื่องเกี่ยวกับทำมาหากินเป็นส่วนใหญ่ ความบันเทิงต่างๆ ก็พึ่งทีวีบ้านใครบ้านมัน อย่างไรก็ตามโอกาสที่จะทำให้ชาวสวนมารวมตัวกันได้ก็คือ งานบุญ เพื่อสร้างศาสนสถาน หรือรวมตัวกันเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของกลุ่ม เช่น การรวมตัวเพื่อต่อต้านการสร้างประตุน้ำของชาวสวนคลองจินดา หรือการต่อต้านการสร้างประตุน้ำที่บางขโมย เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตามการมาร่วมงานของชุมชนก็ยังมาเหมือนเดิม แต่เวลาที่ให้อาจลดน้อยลง ส่วนการร่วมทำบุญยังมีอยู่ในอัตราที่สูง

การทำสวนส่วนใหญ่เป็นการใช้แรงงานภายในครอบครัว เนื่องจากเป็นการทำสวนในพื้นที่ที่ไม่ใหญ่มาก แรงงานภายในครอบครัวสามารถบริหารจัดการได้ ยกเว้นกรณีที่ต้องใช้แรงงานจำนวนมากก็ใช้แรงงานรับจ้าง ซึ่งมีทั้งที่เป็นคนอยู่ในชุมชนและแรงงานต่างด้าว แต่การเอื้อเฟื้อในเรื่องของความรู้ในการปลูกพันธุ์พืชชนิดใหม่ๆ ชาวสวนมักไม่ค่อยหวงกัน มักมีการแบ่งปันประสบการณ์กันอยู่เสมอทั้งภายในชุมชน และภายนอกชุมชน

การทำสวนแบบสมัยใหม่ต้องพึ่งพาปุ๋ยวิทยาศาสตร์และสารเคมีกำจัดศัตรูพืชเป็นอย่างมาก ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างชาวสวนและเจ้าของร้านขายปุ๋ยเป็นไปในทางที่พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เจ้าของร้านปุ๋ยมีปัญหากับชาวสวนเพราะให้ชาวสวนเชื่อปุ๋ยและยาฆ่าแมลงมาใช้ก่อนเมื่อตัดผลไม้แล้วจึงเอาเงินไปจ่าย ดังนั้นนายทุนท้องถิ่นที่มีอิทธิพลต่อการลงคะแนนเสียงของชาวสวนจึงเป็นเจ้าของร้านเหล่านี้ ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับชาวสวน กล่าวได้ว่าแตกต่างกับเมื่อก่อนมาก ช่วงก่อนที่ลุงจะเข้ามาในพื้นที่ ชาวสวนมีความเชื่อถือเจ้าหน้าที่รัฐมาก แต่เมื่อชาวสวนสามารถพัฒนาองค์ความรู้ในการปลูกพืชพันธุ์ใหม่ได้ด้วยตนเอง ความต้องการพึ่งพาเจ้าหน้าที่ของรัฐก็หมดไป แต่กลับมองว่าเจ้าหน้าที่รัฐไปในทางลบ เช่น การนำพันธุ์ผลไม้ด้อยคุณภาพมาแจกชาวสวน การคอร์รัปชันของเจ้าหน้าที่ หรือเจ้าหน้าที่ขาดความรู้ไม่สามารถให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์กับชาวสวนได้

สำหรับชาวนาการทำนาปีละ 2 ครั้ง ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวนาเป็นอย่างมาก ความสัมพันธ์แบบเอื้อเพื่อต่อกันลดลง การเอาแรงลงแขกเพื่อช่วยกันเกี่ยว ช่วยกันนวดหมดไป ชาวนาต่างคนต่างทำ การทำนาในปัจจุบันเป็นการจ้างทำนาเกือบทุกขั้นตอน ดังนั้นค่าใช้จ่ายในการทำนาจึงสูงมาก เมื่อเก็บเกี่ยวเสร็จ พักดินสัก 2 อาทิตย์ก็สามารถปลูกรอบใหม่ได้ เนื่องจากน้ำท่ามีอุดมสมบูรณ์ ไม่ต้องรอพึ่งพาธรรมชาติ รถไถมีพร้อมให้จ้างวานได้ทุกเมื่อ เมื่อไถเสร็จ ก็หว่าน จากนั้นก็รอจนกว่าข้าวแก่เก็บเกี่ยวได้ ระหว่างนี้ชาวนามีเวลาว่างไปแสวงหาอาชีพอื่นๆ ทั้งในและนอกชุมชนทำ

“...ค่าใช้จ่ายที่แพงคือ ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง น้ำมัน ไถ วิตน้ำเข้า-ออก เกียวก็ น้ำมัน ทุกอย่างจ้างหมด สมัยก่อนนา 20-30 ไร่เกี่ยวเป็นเดือน เดียวนี้ 40 ไร่ เกียววันเดียว ขายเสร็จในวันเดียว เวลาที่เหลือก็เตรียมรุ่นใหม่ ไถหมักไว้ ส่วนหนึ่งก็ไปรับจ้าง ไม่มีเวลาหยุดเลย หาอาชีพเสริม ปลูกผัก เลี้ยงเป็ด ไก่ ระยะเวลา 1-2 เดือน พักนานไม่ได้ ไม่ทันกิน พอเกี่ยวข้าวก็รีบไถ จะเล่น สงกรานต์สัก 10 วันยังไม่ค่อยมีเวลา สมัยก่อนว่างแะสงกรานต์ตั้งหลายเดือน ฟังดูน่ารวยแต่ไม่รวย...”

การเปลี่ยนวิธีการทำนาแบบใหม่ และการทำนา 2-3 ครั้งต่อปีทำให้เวลาดัดตัวมากการพบปะสังสรรค์กับเพื่อนบ้านในงานบุญและการละเล่นในวันสำคัญต่างๆ เช่น ประเพณีสงกรานต์ที่แต่เดิมจัดเพื่อให้คนในชุมชนมาเล่นกัน เดียวนี้ก็ค่อยๆ หายไป เนื่องจากเดี๋ยวนี้เมื่อเสร็จจากการทำนา ชาวนาก็ไปรับจ้างทำงานอย่างอื่นที่มีมากมาย เช่น ดายหญ้า ห่อฝรั่ง เก็บดอกไม้ ปลูกและ

เก็บผักนึ่ง ผักกะเฉด รับจ้างเฝ้าบ่อกุ้ง การเลี้ยงเปิด ไข่ ปลา เป็นรายได้เสริม บางหมู่บ้านมีการฝึกอาชีพช่างไม้ให้กับแรงงานหนุ่มๆ ในหมู่บ้าน เมื่อว่างจากการทำนาก็จะออกไปทำงานก่อสร้างในกรุงเทพ ไปเป็นช่างไม้ ช่างฝีมือในกรุงเทพฯ ได้ค่าตอบแทนค่อนข้างดี ชาวนายุคใหม่มิได้อยู่เฉยเมื่อยามว่าง แต่แสวงหางานต่างๆ ทำอยู่ตลอดเวลา การเอาแรงในการทำนาก็หมดไปเช่นเดียวกับการทำสวน เนื่องจากการใช้แรงงานจำนวนมากๆ ในการทำนา ไม่ว่าจะเป็นขั้นตอนของการทำนาเกี่ยวข้าว นวดข้าวได้หมดไปแล้ว ทุกขั้นตอนสามารถจ้างหรือใช้เครื่องจักรเข้ามาทดแทนได้ เป็นการทำนา “แบบกตริโมท” ไม่ต้องการแรงงานจำนวนมาก สองคนสามี-ภรรยาสามารถทำนาจำนวนหลายสิบไร่ได้ เมื่อเสร็จแต่ละขั้นตอนการทำนาก็ไปรับจ้างทำงานอื่น ความสัมพันธ์ภายในชุมชนเปลี่ยนแปลง ทุกคนหาเวลาว่างไม่ค่อยได้ ดูเหมือนเวลาเป็นเงินเป็นทอง เนื่องจากไม่ได้ทำนาแต่เพียงอย่างเดียว แต่การมาร่วมงานบุญ ประเพณียังมาร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ โดยเฉพาะงานบุญใหญ่

“...การพักผ่อนในอดีต ว่างๆ ก็ไปนั่งคุยกัน เดี่ยวนี้ก็มีวิทยุ โทรทัศน์ อยู่บ้านใครบ้านมัน เมื่อก่อนทำมาหากินเป็นช่วงๆ ไม่ได้ตัวเป็นเกลียวเหมือนเดิวนี้อาชีพรับจ้างนี้ทำกินทุกวันไม่มีวันหยุด สมัยก่อนช่วงเทศกาลชาวนาก็ว่างไปทำบุญที่วัด พอมีดีคำก็เล่นรำวงรวมกลุ่มกันหนุ่มๆสาวๆ...”

“...ความสัมพันธ์สมัยก่อน หลังเทศกาลสงกรานต์แล้วจะไปเที่ยวบ้านสาว จับกลุ่มกันเล่นมอญซ่อนผ้า เล่นลูกช่วง อีหึ่ง หลังจากบ้ายันคำก็จะเล่นรำวงกัน เรียกว่า “รำไท่น” คนมีเวลาว่างมาก...”

“...การเปลี่ยนรูปแบบการทำนาทำให้ความสัมพันธ์ของคน ประเพณีต่างๆ หายไปมาก สมัยก่อนพอหวานเสร็จก็ว่าง มีกิจกรรมต่างๆ ระดับชาวบ้าน ประเพณีชาวบ้าน เล่นหมากรูกครั้งวัน ตะตะกร้อครั้งวัน...”

การทำนาในยุคนี้เหลือแต่เพียงชาวนาวัยกลางคนเท่านั้น คนหนุ่มสาวหันหลังให้กับท้องนาหมดแล้ว หันหน้าสู่การเป็นแรงงานรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม ดังนั้นในครอบครัวหนึ่งๆ ที่พ่อแม่อายุเกิน 50 ปีขึ้นไป มีพ่อแม่เท่านั้นที่เป็นเกษตรกร ส่วนลูกทำงานโรงงานอุตสาหกรรม รับราชการหรือทำงานเอกชน การทำงานในโรงงานดูเหมือนเป็นอาชีพที่ทำให้ความสัมพันธ์ภายในชุมชนเปลี่ยนแปลงไปมากที่สุด ลักษณะการทำงานที่มีกำหนดเวลาแน่นอน การทำงานเป็นกะ การทำงานนอกเวลา ทำให้เวลาที่ให้กับชุมชนแทบไม่มี การเข้าร่วมงานประเพณีของชุมชน ถ้าไม่ตรง

กับช่วงหยุดก็จะไม่พบเห็นคนเหล่านี้ อาทิตย์หนึ่งอาจได้หยุดเพียงหนึ่งวัน ก็ต้องการพักผ่อน ชักเสื้อผ้า หรือออกไปชอปปิง พบปะเพื่อนฝูง เวลาที่ให้ครอบครัวหรือชุมชนแทบไม่มี บางครอบครัวทั้งสามีและภรรยาทำงานโรงงานทั้งคู่ มีลูกเล็กไปฝากเลี้ยงไว้ที่เนอร์สเซอร์ี่ บางครั้งยังต้องฝากลูกให้นอนกับครูเนื่องจากต้องทำล่วงเวลาไม่สามารถออกไปปรับได้ หรือบางครอบครัวต้องเอาลูกไปให้ยาย-ย่าเลี้ยง เนื่องจากตนเองไม่มีเวลา เมื่อลูกเข้าทำงานในโรงงาน ที่บ้านก็เริ่มมีการเปลี่ยนแปลง เริ่มมีตู้เย็น มีโทรทัศน์ และเครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ วิถีชีวิตเปลี่ยนไป เริ่มทิ้งไร่นา นานๆ เข้าที่ดินไหนขายได้ก็ขาย การเข้ามาของโรงงานทำให้คนต่างถิ่นอพยพเข้ามาเป็นแรงงานรับจ้างในพื้นที่มากขึ้น ทำให้มีการแต่งงานระหว่างคนในพื้นที่กับคนนอกมากขึ้น

ภายหลังเมื่อการคมนาคมระหว่างกรุงเทพฯกับลุ่มน้ำสะดวกขึ้น ทำให้หนุ่มสาวที่จบการศึกษาแล้วทิ้งถิ่นเข้าไปทำงานในกรุงเทพฯมากขึ้น เหลือแต่พ่อแม่และผู้สูงอายุอยู่ที่บ้าน วันเสาร์-อาทิตย์จึงกลับมาเยี่ยมบ้าน ความสัมพันธ์กับน้ำเริ่มห่างเหินกันออกไปมากขึ้นเรื่อยๆ เด็กเดี๋ยวนี้พายเรือ แวเรือไม่เป็น เรือแท็กซี่ เรือสองตอน เรือหางยาวก็เริ่มหาดูได้ยาก การทำนาไม่จำเป็นต้องใช้แรงงานในครอบครัวอีกต่อไป สามารถจ้างแรงงานรับจ้างทำแทนได้ เจ้าของที่นาจำนวนไม่น้อยเลิกทำนา และเอาที่นาให้คนเช่า บางหมู่บ้านชาวบ้านจำนวนมากทิ้งบ้านให้ร้างไว้แล้วไปอยู่กรุงเทพฯกันหมด ดังตัวอย่างการทิ้งถิ่นของชาวบางหลวงต่อไปนี้

“..คนบางหลวงทิ้งถิ่นเยอะ โดยเฉพาะเกือบครึ่งไปขายถ่าน ขายของ ไปรับจ้าง ไปเรียนหนังสือแล้วไม่กลับมา รับราชการอยู่ที่กรุงเทพฯเลย จุดที่ผูกพันให้กลับมา คือญาติพี่น้อง พ่อแม่ บ้านเกิดจะกลับมาช่วงสงกรานต์ เข้า-ออกพรรษา ปีใหม่ มาไหว้บรรพบุรุษ ปู่ย่า ตา ยายที่สร้างเจดีย์ไว้ เหตุผลการไปทำมาหากินที่อื่นเพราะภาวะเศรษฐกิจ ที่นาก็ให้คนอื่นเช่า เมื่อคนหนึ่งไปแล้วได้ดีก็จะมาชักชวนกันไปด้วย ที่นาน้อยทำไปก็ไม่พอเลี้ยงลูก ครอบครัว หมู่ 6 ไม่มีคนอยู่ปล่อยให้บ้านผุหลายหลัง...”

ชาวนานครชัยศรีต้องซื้อข้าวกิน เป็นเรื่องที่น่าแปลกใจที่ชาวนาในแหล่งผลิตข้าวที่ใหญ่แห่งหนึ่งของประเทศต้องซื้อข้าวบริโภค ชาวนาแถบนี้ให้เหตุผลว่าข้าวพันธุ์ กข. ที่กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ส่งเสริมให้ปลูกนั้นมีรสชาติไม่อร่อย หุงแล้วไม่หอม เนื้อแข็งไม่นุ่ม ต้องซื้อข้าวสารจากทางภาคเหนือและอีสานบริโภคเพราะเป็นข้าวนาปี รสชาติอร่อยกว่า ส่วนข้าวของตัวเองส่งขายทั้งหมด การผลิตข้าวในพื้นที่ลุ่มน้ำในยุคนี้นี้จึงเป็นการผลิตเพื่อขายมิได้ผลิตเพื่อเก็บไว้บริโภคเพื่อความมั่นคงทางอาหารอย่างเช่นในอดีต (ซึ่งเป็นไปตามนโยบายของรัฐที่ส่งเสริมให้ประเทศมี

การผลิตเพื่อส่งออกมากขึ้น ในปี 2532 ไทยได้ส่งออกข้าวสูงถึง 6 ล้านตัน คิดเป็นร้อยละ 40 ของ ปริมาณการค้าข้าวของโลก (เยวานุช เวศร์มาดา และวันชัย ตันติวิทยาพิทักษ์, 2541) และในปี 2537-2544 รัฐก็ได้กำหนดเขตการผลิตส่งเสริมการผลิต โดยแบ่งเขตการผลิตข้าวออกเป็นเขตการผลิต เพื่อการส่งออก 17 จังหวัด และเขตการผลิตเพื่อการบริโภคและการค้าภายใน ซึ่งจังหวัดนครปฐม เป็นหนึ่งในจังหวัดที่อยู่ในเขตการผลิตเพื่อส่งออก) ทำให้ยุ่งฉางในการเก็บข้าวค่อยๆ หดไป ความเชื่อดั้งเดิมของชาวบ้านที่ว่า "ถ้าไม่มีข้าวอยู่ในยุ้งแล้วไม่มั่นคง" ค่อยๆ หายไป กลายเป็น ความเชื่อว่าถ้ามีเงินก็สามารถซื้อข้าวบริโภคได้ ชาวนาจึงเร่งผลิตข้าวให้มากเพื่อให้มีเงินเหลือเก็บ มากๆ

เมื่อชาวนาไม่กินข้าวที่ตนเองปลูก โรงสีขนาดเล็กที่รับจ้างสีข้าวที่เรียงรายอยู่ตามริมน้ำจึง ค่อยๆ หดไป โรงสีเหล่านี้รับจ้างสีข้าวเท่านั้นไม่ได้รับซื้อข้าวจากชาวนาเหมือนโรงสีขนาดใหญ่ เมื่อชาวนานำข้าวเปลือกของตนมาสีที่โรงสี เจ้าของโรงสีได้ค่าจ้างสีเป็นปลายข้าวและรำข้าว โรง สีบางแห่งอาจเก็บค่าสีเพิ่มเติมอีกเล็กน้อย ชาวนาในสมัยก่อนที่ทำนาเพียงปีละครั้งและได้ผลผลิต ต่อไร่ไม่เยอะ นิยมเอาข้าวไปสีที่โรงสีเล็กซึ่งส่วนมากมักตั้งอยู่ใกล้ที่นาสะดวกในการขนส่ง แต่ประ สติภาพและคุณภาพในการสีข้าวของโรงสีขนาดเล็กมีต่ำมาก เพราะเป็นระบบการจ้างสี ดังนั้น โรงสีจึงพยายามสีให้ได้รำและปลายข้าวมากที่สุด เมื่อชาวนาเปลี่ยนมาทำนา 2 ครั้ง และไม่ได้ บริโภคข้าวที่ตนผลิต ประกอบกับมีการพัฒนาโครงข่ายถนนทำให้การขนส่งลำเลียงข้าวไปยังโรงสี ที่อยู่ไกลจากที่นาสามารถทำได้โดยสะดวกมากขึ้น ความนิยมในการใช้โรงสีขนาดเล็กจึงค่อยๆ หดลง ตัวโรงสีขนาดเล็กเองก็ไม่สามารถแข่งขันกับโรงสีขนาดใหญ่ได้ เนื่องจากการผลิตต่ำ กว่าโรงสีขนาดใหญ่ หลังจากปี พ.ศ. 2510 โรงสีขนาดเล็กก็ค่อยๆ หดไป

โรงสีที่เคยมีมากสองฝั่งแม่น้ำปัจจุบันเหลืออยู่เพียงไม่กี่แห่ง สำหรับพื้นที่สามพรานการทำ นาลดน้อยลงมาก แต่มีภาคอุตสาหกรรมเข้ามาแทน บางคนปล่อยที่นาให้รกร้างไม่ได้ทำ ลูก หลานเรียนหนังสือแล้วไม่กลับมาทำการเกษตร แต่ไปทำงานบริษัท รับราชการ หรือทำงานโรงงาน อุตสาหกรรม โรงสีสมัยก่อนเป็นแหล่งสร้างรายได้เนื่องจากการคมนาคมที่ไม่สะดวก ทำให้ เกษตรกรไม่มีทางเลือกในการขายข้าว ต้องขายข้าวให้พ่อค้าซึ่งพ่อค้าก็จะนำไปขายให้โรงสีในท้อง ถิ่น เมื่อผลผลิตมีมากโรงสีมักกดราคาหรือเอากำไรมาก โรงสีจึงมีรายได้ค่อนข้างดี แต่เมื่อการ คมนาคมทางถนนสะดวกมากขึ้น ข้าวจากทางเหนือที่เคยมาทางเรือก็เปลี่ยนมาเป็นทางรถ พ่อค้า ข้าวจากถิ่นอื่นไม่ว่าจากสุพรรณบุรี นครปฐมก็เอารถเข้ามาซื้อ ที่แรกก็ซื้อจากโรงสี โรงสีไหนให้ ราคาดีก็ขายให้โรงสีนั้น ต่อมาก็ซื้อจากพ่อค้า และขยับมาซื้อจากชาวนาโดยตรงมากขึ้น โรงสีไม่

สามารถแสวงหากำไรได้มากเหมือนเมื่อก่อน โรงสีต้องลงทุนในการแข่งขันเรื่องการตลาดมากขึ้น เช่น โรงสีที่เคยได้ 20 เกวียนโดยใช้ระยะเวลาสี่หลายเดือนก็จะทำเช่นนั้นอีกไม่ได้ เนื่องจากจะถูกโรงสีอื่นดึงข้าวไปหมด ดังนั้นจึงต้องขยายกำลังการผลิตเพิ่มขึ้น ประกอบกับเวลานั้น (พ.ศ. 2523-26) เกิดภาวะวิกฤตเศรษฐกิจถดถอย ทำให้โรงสีหลายโรงในแถบนี้ต้องเลิกกิจการ ปัจจุบันโรงสีขนาดใหญ่แถบลุ่มน้ำนี้ไม่ได้รับสีเฉพาะข้าวในพื้นที่แถบนี้เท่านั้น แต่รับสีข้าวจากจากภาคเหนือ และภาคอีสานด้วย

สาเหตุที่โรงสีเลิกกิจการมีหลายสาเหตุ (1) ระยะหลังกำไรไม่ค่อยดี คนทำโรงสีจะพูดว่า ถ้าจะทำโรงสีเอาเงินให้เขากู้ดีกว่า เพราะตอนนั้นเงินกู้ได้ดอกเบี้ยสูง ทำแล้วเหนื่อย ลูกจ้างเยอะ มีปัญหา ลู้เอาเงินๆไปฝากแบงค์ได้ผลตอบแทนสูงกว่า (2) พ่อค้าคนกลางเล็กก่อน เพราะข้าวหมดแต่โรงสียังไม่เลิก โดยหันไปซื้อข้าวจากต่างจังหวัด เช่น สุพรรณบุรี จังหวัดแถบภาคอีสาน มีทั้งมาทางเรือและทางรถ แต่ปริมาณข้าวได้ลดลงไปเรื่อยๆ ทำให้โรงสีใหญ่มีข้าวไม่พอสี เมื่อภาคอุตสาหกรรมเข้ามา ลูกจ้างที่ทำงานในโรงสีก็หันไปทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งงานเบากว่า ส่วนโรงสีที่อยู่ริมแม่น้ำจะต้องใช้การสัญจรทางเรือ ไม่มีตัดถนนเข้าหลังโรงสีทำให้ไม่สามารถไปซื้อข้าวต่างจังหวัดได้ (โรงสีบางแห่งพื้นที่ด้านหลังเป็นของคนอื่น ไม่สามารถตัดถนนเข้าไปถึงโรงสีได้ เมื่อถนนเข้าไม่ได้ก็ต้องเลิกกิจการไป) ต้องรอเฉพาะเรือท้องถิ่น ส่วนโรงสีที่มีถนนผ่านทางหลังโรงสียังทำอยู่ทุกวันนี้ เช่น โรงสีสมบุญทรัพย์ เป็นต้น

ความสัมพันธ์กับรัฐ ในภาพใหญ่ของความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับชุมชนพื้นที่ลุ่มน้ำนครชัยศรี รัฐเป็นผู้นำนโยบายในการพัฒนาเข้ามาในพื้นที่ สำหรับชาวสวนในยุคเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลง เจ้าหน้าที่ของรัฐเข้ามามีบทบาทในฐานะผู้นำเอาความคิดใหม่ๆ มากระตุ้นให้ชาวบ้านทดลองปฏิบัติ เช่น การนำพันธุ์อู่นเข้ามาแนะนำ การให้ความช่วยเหลือทางด้านวิชาการ ทั้งนี้ก็เป็นนโยบายของรัฐที่ต้องการพัฒนาพันธุ์พืชใหม่ๆ ที่ให้ผลผลิตและผลตอบแทนที่สูงกว่าการปลูกข้าว ความพยายามในการพัฒนาพันธุ์ข้าว กข. ที่ให้ผลผลิตสูงกว่าพันธุ์พื้นเมืองดั้งเดิม การแนะนำให้ใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์ และสารเคมีกำจัดศัตรูพืช ล้วนเป็นการดำเนินการของเจ้าหน้าที่รัฐทั้งสิ้น ในยุคนั้นดูเหมือนชาวบ้านจะเชื่อฟังเจ้าหน้าที่รัฐค่อนข้างมาก แต่หลังจากที่ชาวสวนทดลองปลูกอู่น แล้วพบว่าสามารถใช้ความรู้ต่างๆ รวมทั้งการทดลองผิด-ถูกด้วยตนเอง ทำให้ชาวบ้านเกิดความมั่นใจในตัวเอง หลังจากนั้นการพัฒนาความรู้ไปเรื่อยๆ จนล้ำหน้ากว่าเจ้าหน้าที่การเกษตรของรัฐ ในระยะหลังชาวบ้านมีทักษะต่อเจ้าหน้าที่เกษตรไปในทางไม่ดี โดยมองว่าพันธุ์ผลไม้ที่เกษตรอำเภอ เกษตรตำบล นำมาให้ชาวบ้านเป็นพันธุ์ที่ไม่มีคุณภาพ เพราะไม่ได้ผ่านการคัด

เลือกพันธุ์ที่ดี แต่ใช้วิธีซื้อแบบถูกๆ จากชาวสวน เป็นการเสียเวลาในการปลูก ต้นไม้แต่ละชนิดกว่าจะได้ผลก็ใช้เวลา 2-3 ปี เมื่อปลูกแล้วพบว่าพันธุ์ที่ไม่มีคุณภาพ ทำให้ชาวสวนเสียโอกาสเมื่อเคยประสบด้วยตนเอง จึงเกิดความไม่วางใจในภาครัฐ ประกอบกับองค์ความรู้ในการทำเกษตรของชาวสวนไปไกลกว่าเจ้าหน้าที่เกษตรที่มีแต่วิชาการ แต่ขาดความรู้ในเชิงปฏิบัติ ในขณะที่ชาวสวนกว่าจะคัดเลือกพันธุ์ชนิดใดมาปลูกต้องผ่านการตัดสินใจอย่างดี ต้องเลือกพันธุ์ที่เป็นที่ต้องการของตลาด ขายได้ราคา ใช้ระยะเวลาปลูกไม่นาน (ไม่เกิน 1 ปี) ปีหนึ่งออกผลหลายครั้ง เมื่อมีการปลูกผลไม้นั้นมากขึ้นเรื่อยๆ ทำให้ราคาคง ชาวสวนจึงเลิกปลูกหันไปหาพันธุ์ใหม่ หรือปรับปรุงพันธุ์ให้ดีกว่าเดิม ขายกิ่งพันธุ์ เป็นวัฏจักรเช่นนี้ไปเรื่อยๆ

เห็นได้ว่าในยุคนี้มีปัจจัยภายนอกหลายปัจจัยที่เข้ามาส่งผลกระทบต่อชุมชนลุ่มน้ำนี้ ทั้งในด้านบวกและด้านลบ มีหลายปัจจัยที่เอื้อให้ชาวนาสามารถผลิตข้าวได้เป็นจำนวนมากและสม่ำเสมอ มีรายได้เพิ่มมากขึ้น ได้แก่ การพัฒนาระบบชลประทาน การเข้ามาของรถไถ การเปลี่ยนแปลงวิธีการทำนา จากนาหว่านไปเป็นนาดำ และจากนาดำไปสู่การทำนาหว่านน้ำตาม ที่สามารถแก้ปัญหาการขาดแคลนแรงงาน การเข้ามาของปฏิกิริยาศาสตร์ที่สามารถเนรมิตให้ข้าวงามได้ทันตา หรือการหันไปปลูกพันธุ์ไม้นอกเหนือจากข้าวอย่างเดียว พันธุ์ข้าว กข. ที่มีระยะเวลาการปลูกที่สั้นขึ้นแต่ได้ผลผลิตสูง และการมุ่งเข้าสู่โรงงานอุตสาหกรรมของแรงงานหนุ่มสาว นอกจากนี้วิกฤตน้ำที่เกิดขึ้นและทวีความรุนแรงมากขึ้นในยุคนี้ยังเป็นผลจากการเข้ามาใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำจากกลุ่มคนที่หลากหลาย โดยต่างฝ่ายต่างก็มุ่งแต่ผลประโยชน์ของตนเอง มิได้คำนึงถึงอนาคตว่าเมื่อคุณภาพน้ำเสียแล้ว ชุมชนแถบนี้จะดำเนินชีวิตกันอย่างไร ทั้งนี้เนื่องจากคนจากภายนอกชุมชนถือว่าตนมาใช้ประโยชน์ชั่วคราวช่วยยาม เมื่อหมดประโยชน์ก็เดินจากไปโดยมิต้องรับผิดชอบใดๆ ต่อลุ่มน้ำ

เมื่อพิจารณาสิ่งเหล่านี้อย่างผิวเผินจะเห็นว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาที่นำไปสู่การมีสภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น แต่สิ่งเหล่านี้ในระยะเวลาต่อมากลับกลายเป็นเครื่องพันธนาการที่ทำให้ชีวิตของชาวนาตกต่ำลง จากที่เคย “ทำนาซื้อนา” กลายเป็น “ทำนาขายนา” ส่งผลกระทบต่อระบบความสัมพันธ์ในชุมชนที่เคยเอื้อเพื่อเผื่อแผ่กัน เคยแลกเปลี่ยนกันกลายเป็นสังคมของการซื้อขาย การเอารัดเอาเปรียบ และที่สำคัญได้ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ สิ่งแวดล้อม และสุขภาพ ซึ่งไม่ได้มีผลกระทบแต่เฉพาะชุมชนลุ่มน้ำนี้เท่านั้น แต่กระทบไปถึงสังคมโดยรวมด้วย

บทที่ 5

การปรับตัวของชุมชนลุ่มน้ำนครชัยศรี

การเปลี่ยนแปลงของชุมชนลุ่มน้ำนครชัยศรีตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันล้วนมีสาเหตุจากปัจจัยภายนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งนโยบายของรัฐบาล เริ่มต้นจากการที่เมืองในลุ่มน้ำนครชัยศรีถูกกำหนดให้เป็นหัวเมืองชายทะเลศูนย์กลางค้าขายและเมืองหน้าด่านของรัฐสมัยอยุธยา เป็นแหล่งผลิตทางการเกษตรเลี้ยงเมืองหลวงสมัยธนบุรี เป็นแหล่งผลิตสินค้าทางการเกษตรเพื่อส่งออกขายต่างประเทศและส่งให้กับโรงงานอุตสาหกรรมในภาคกลาง ไม่ว่าจะเป็นนโยบายทางเศรษฐกิจในสมัยรัชกาลที่ 2 ที่มีการค้ากับต่างประเทศ สนธิสัญญาเบอร์นีในปลายสมัยรัชกาลที่ 3 จนถึงสนธิสัญญาเบาว์ริง ที่สินค้าของไทยไม่ว่าจะเป็นข้าว น้ำตาลทราย และของป่าเป็นที่ต้องการของตลาดต่างประเทศ ดังนั้นพื้นที่ลุ่มน้ำนี้ส่วนหนึ่งจึงมีการปลูกอ้อยกันเป็นจำนวนมากเพื่อผลิตเป็นน้ำตาล แต่ก็ยังขัดแย้งเฉพาะกับคนจีน ไม่กว้างขวางเท่ากับข้าวซึ่งยังคงเป็นผลผลิตหลักของพื้นที่ ภายหลังสนธิสัญญาเบาว์ริงระบบการผลิตของลุ่มน้ำนี้จึงมีทั้งการผลิตเพื่อการค้าและการผลิตแบบยังชีพ ความต้องการข้าวในต่างประเทศที่เพิ่มขึ้นทำให้เกิดการขยายพื้นที่ในการเพาะปลูกออกไปอย่างกว้างขวาง แต่เทคโนโลยีในการผลิตยังเป็นแบบดั้งเดิม ชาวนาที่อยู่ห่างไกลจากแม่น้ำได้พยายามทุกวิถีทางที่จะผลิตข้าวให้มากที่สุด ด้วยการสร้างระบบท่อน้ำเข้าไปในพื้นที่ของตน มีการซื้อขายน้ำกันระหว่างชาวนาที่อยู่ใกล้กับที่ดอนแต่ก็จำกัดเพียงพื้นที่ที่อยู่ไม่ไกลจากแม่น้ำเท่านั้น การเปลี่ยนระบบการตลาดที่พ่อค้าทั่วไปสามารถซื้อขายข้าวส่งออกไปต่างประเทศได้นโยบายในการขยายคูคลองออกไปอย่างกว้างขวางล้วนเอื้อต่อระบบการผลิตเพื่อการค้าในพื้นที่ลุ่มน้ำเป็นอย่างมาก อย่างไรก็ตามระบบการผลิตส่วนใหญ่ยังคงต้องพึ่งพาธรรมชาติ ยังคงเป็นการทำนาเพียงปีละครั้ง ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจึงยังมิได้กระทบต่อโครงสร้างทางสังคมของชุมชนลุ่มน้ำนครชัยศรีมากนัก

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นและมีผลต่อการปรับตัวของชุมชนลุ่มน้ำนี้อย่างชัดเจนเกิดขึ้นในช่วงปี พ.ศ. 2503-2513 เมื่อสหประชาชาติได้นำนโยบายการพัฒนา (Development Decade) เข้ามาเพื่อแก้ปัญหาสำคัญ 3 ประการในประเทศด้อยพัฒนา อันได้แก่ ปัญหาความยากจนข้นแค้น ความไม่รู้หนังสือ และปัญหาโรคภัยไข้เจ็บ ดังนั้นในปี พ.ศ. 2493 ประเทศไทยจึงได้จัดตั้ง

สภาเศรษฐกิจแห่งชาติ เพื่อวางแผนการพัฒนาเศรษฐกิจ ต่อมาในปี พ.ศ. 2496 มีการตั้งคณะกรรมการดำเนินการวางแผนเศรษฐกิจของประเทศ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อจัดทำโครงการต่างๆ เพื่อขอรับความช่วยเหลือจากสหรัฐอเมริกาและธนาคารโลก และในปี พ.ศ. 2502 มีการจัดตั้งสภาพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติขึ้น เพื่อจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 ซึ่งประกาศใช้ในวันที่ 1 มกราคม 2504 คำว่า “และสังคม” ตามชื่อของแผนพัฒนาฯ ในปัจจุบันเพิ่งมาเกิดในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 2 โดยแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับต่างๆ ได้กำหนดแผนงานในการพัฒนาประเทศเพื่อลดปัญหาความยากจน ความไม่รู้หนังสือ และปัญหาโรคภัยไข้เจ็บ ตามนโยบายขององค์การสหประชาชาติดังกล่าว และในสมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นี้ ยังมีการตั้งกระทรวงพัฒนาการแห่งชาติขึ้นมา อันเป็นกระทรวงที่มาพร้อมกับคำว่า “พัฒนา” ประเทศไทย ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 นอกจากการพัฒนาเศรษฐกิจเมืองให้ขยายตัวอย่างรวดเร็วแล้ว เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจโดยเน้นเศรษฐกิจอุตสาหกรรมให้ได้ผล รัฐบาลจึงดำเนินยุทธศาสตร์ด้วยการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ที่สำคัญได้แก่ การปรับปรุงระบบการคมนาคมสร้างถนนหนทางเพื่อเข้าไปถึงแหล่งทรัพยากรและแหล่งชุมชนแรงงานในทุกพื้นที่ และมีการพัฒนาระบบพลังงานในรูปแบบของการสร้างเขื่อนพลังงานไฟฟ้าในท้องถิ่นต่างๆ ของประเทศไทย

ลุ่มน้ำนครชัยศรีก็ตกเป็นเป้าหมายการพัฒนาของรัฐเช่นกัน เพราะด้วยลักษณะที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ที่อยู่ใกล้เมืองหลวง ทำให้ลุ่มน้ำนี้ได้รับการขีดวงให้เป็นเขตพัฒนาอุตสาหกรรมเช่นเดียวกับเขตปริมณฑลอื่นๆ ของภาคมหานคร โดยรัฐคำนึงถึงเฉพาะปัจจัยพื้นฐานที่เหมาะสมกับภาคอุตสาหกรรม แต่ไม่ได้คำนึงศักยภาพที่แท้จริงและภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่ที่เป็นแหล่งเกษตรกรรมผลิตอาหารของประเทศมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้เพราะในความเข้าใจของภาครัฐในยุคนั้นก็คือ ความเจริญก้าวหน้าของอุตสาหกรรมเป็นตัวชี้วัดการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ในขณะที่มองว่าเกษตรกรรม โดยเฉพาะเกษตรกรรมที่ใช้แรงงานคน สัตว์ และการพึ่งพาอาศัยทรัพยากรการผลิตจากธรรมชาติเป็นหลัก เป็นสัญลักษณ์ของความด้อยพัฒนา ผลพวงของการพัฒนาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ลุ่มน้ำนครชัยศรี จึงก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศ แบบแผนการผลิต ระบบคิด ระบบความสัมพันธ์ สถานะทางสุขภาพ และการปรับตัวของชุมชน รวมทั้งความพยายามในการสร้างกลไกของชุมชนเพื่อต่อสู้กระแสการพัฒนาของรัฐ ที่ก่อปัญหาให้กับชุมชน รวมทั้งวิธีการต่างๆ ที่จะทำให้อะบบการต่อสู้ของชุมชนมีผลสืบเนื่องไป

การพัฒนา ; ผลกระทบต่อชุมชนลุ่มน้ำน่านนครชัยศรี

ในปี พ.ศ. 2504 ได้มีการพัฒนาสาธารณูปโภคและโครงสร้างพื้นฐานส่งผลกระทบต่อพื้นที่ลุ่มน้ำน่านนครชัยศรีคือ การพัฒนาโครงข่ายถนน โดยเริ่มต้นจากการสร้างถนนเพชรเกษม และถนนมาลัยแมน เชื่อมพื้นที่ลุ่มน้ำกับจังหวัดใกล้เคียง มีการสร้างสะพานเชื่อมพื้นที่สองฝั่งแม่น้ำกว่า 10 แห่ง จากการสร้างโครงข่ายถนนเข้าถึงทุกหมู่บ้านตั้งแต่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 จนถึงสิ้นสุดแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 ทำให้การเดินทางบกด้วยรถยนต์สามารถเข้าไปได้ถึงหมู่บ้านต่างๆ ได้อย่างสะดวกรวดเร็ว ส่งผลให้การคมนาคมทางน้ำค่อยๆ ลดความสำคัญลงและหมดบทบาทไปในที่สุด การพัฒนาระบบชลประทานขนาดใหญ่ ไม่ว่าจะเป็นโครงการเจ้าพระยา โครงการแม่กลองใหญ่ การขุดคูคลองต่างๆ เชื่อมระหว่างแม่น้ำสายสำคัญ การสร้างประตูน้ำต่างๆ ได้แก่ ประตูน้ำพระยาบรรลพา ประตูน้ำโพธิ์พระยา ประตูน้ำราชาภิรมย์ ประตูน้ำมหาสวัสดิ์ ประตูน้ำฉิมพลี และการสร้างเขื่อนวชิราลงกรณ์กั้นแม่น้ำแม่กลองในปี พ.ศ. 2512 ล้วนแล้วแต่มีบทบาทในการควบคุมระดับน้ำของแม่น้ำน่านนครชัยศรีทั้งสิ้น เห็นได้ชัดจากน้ำที่เคยหลากมาท่วมเป็นประจำทุกปีๆ ละหลายเดือน ค่อยๆ หดไป เขื่อนทำให้สามารถควบคุมระบบน้ำในแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำท่าจีน และแม่น้ำแม่กลอง ซึ่งเป็นแม่น้ำสายหลักของพื้นที่ราบลุ่มภาคกลางได้อย่างเบ็ดเสร็จ เขื่อนได้ส่งผลกระทบให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อวิถีการผลิตในพื้นที่ลุ่มน้ำน่านนครชัยศรีเป็นอย่างมาก ตัวอย่างเช่น พื้นที่อำเภอสามพราน จากแต่เดิมที่ชาวสามพรานทำนามากกว่าร้อยละ 90 และยังไม่นิยมทำสวนเนื่องจากในช่วงหน้าน้ำมีน้ำท่วมทำให้พืชผลเสียหาย แต่เมื่อมีการสร้างเขื่อนแล้ว ชาวบ้านได้เปลี่ยนไปทำสวนผลไม้แบบยกร่องกันเป็นจำนวนมาก ส่วนพื้นที่อำเภอนครชัยศรี จากที่เคยทำนาเป็นหลัก ก็เปลี่ยนเป็นอาชีพที่หลากหลาย มีทั้งการทำนา ทำสวนผลไม้ สวนกล้วยไม้ สวนไม้ดอก สวนผัก การทำปศุสัตว์ และการเป็นแรงงานรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม ในขณะที่ชาวนาในพื้นที่บางเลนส่วนใหญ่ยังคงทำนา แต่ก็เป็นการทำนารูปแบบใหม่ที่มีการนำเทคโนโลยีในการผลิตแบบใหม่เข้ามาช่วยอย่างเต็มรูปแบบ และเริ่มมีการปลูกไม้ยืนต้นมากขึ้น รวมทั้งปรับเปลี่ยนไปทำธุรกิจอื่นๆ ที่มีรายได้ดีกว่าการทำนา เช่น การเลี้ยงกิ้งกูดดำ การเลี้ยงปลา การทำสวนกล้วยไม้

เมื่อสถานการณ์ที่มีน้ำท่วมหมดไป ประกอบกับได้มีการพัฒนาระบบการคมนาคมขนส่งระบบสาธารณูปโภค และสาธารณูปการต่างๆ อีกทั้งยังถูกจัดให้เป็นเขตพัฒนาอุตสาหกรรม ดังนั้นนับตั้งแต่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 2 เป็นต้นมา จึงเริ่มมีโรงงานอุตสาหกรรมเข้ามาตั้งอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำน่านนครชัยศรี จำนวนโรงงานได้ทวีเพิ่มมากขึ้นตั้งแต่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 2 เป็นต้นมา และเพิ่มมาก

ที่สุดในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 เมื่อนับถึงปี พ.ศ. 2544 มีโรงงานในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำ (3 อำเภอที่แม่น้ำนครชัยศรีไหลผ่าน) ถึง 1,727 แห่ง โรงงานเหล่านี้เมื่อเริ่มเข้ามาในพื้นที่ได้สร้างความแปลกแยกให้กับคนในพื้นที่ โดยการเข้ามากว้านซื้อที่ดินโดยเฉพาะพื้นที่ที่ติดแม่น้ำหรือลำคลองเพื่อใช้ประโยชน์จากน้ำในการผลิตและการระบายน้ำเสีย การก่อสร้างโรงงานในย่านที่อยู่อาศัยของชุมชน และระบบการทำงานของโรงงานทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติจืดจางลง เป็นต้นว่าเส้นทางที่เคยไปมาหาสู่กันกลับถูกปิดกั้นด้วยรั้วของโรงงาน การเดินทางไปมาหาสู่กันไม่สะดวกเหมือนก่อนเพราะต้องเดินอ้อมเป็นระยะทางไกลมากขึ้น ชาวบ้านที่เคยประกอบอาชีพการเกษตรส่วนหนึ่งโดยเฉพาะคนหนุ่มสาวหันไปทำอาชีพรับจ้างในโรงงาน วิถีชีวิตของหนุ่มสาวมีการเปลี่ยนแปลง กล่าวคือ เริ่มหันหลังให้กับอาชีพของบรรพบุรุษ พ่อแม่นิยมส่งลูกหลานให้เรียนหนังสือสูงขึ้นเพื่อที่จะได้รับราชการ เป็นเจ้าคนนายคนตามค่านิยมดั้งเดิมของคนไทย และเพื่อหวังฝากผีฝากไข้ในอนาคต หรือเป็นลูกจ้างในโรงงานอุตสาหกรรมที่ในระยะหลังมีความต้องการแรงงานที่มีความรู้สูงมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่ารัฐต้องการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำนี้ให้เป็นเขตอุตสาหกรรม แต่อาชีพหลักดั้งเดิมของคนในพื้นที่คือการทำนาและทำสวน ซึ่งรัฐไม่สามารถสร้างระบบโรงงานอุตสาหกรรมเข้าแทนที่ได้ทั้งหมด ดังนั้นรัฐจึงสนับสนุนส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกพันธุ์ไม้ชนิดอื่นนอกเหนือจากการทำนา โดยมีเจ้าหน้าที่ด้านการเกษตรนำพันธุ์องุ่น และพันธุ์พุทราต่างประเทศเข้ามาแนะนำให้เกษตรกรที่เรียนจบสาขาการเกษตรจากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ทดลองปลูกในพื้นที่อำเภอสามพรานเป็นครั้งแรก และสามารถพัฒนาให้อุ่นอกผลได้สำเร็จ การเข้าถึงแหล่งความรู้ทางวิชาการสมัยใหม่ประกอบกับความสามารถในการทำเกษตรที่มีอยู่ในสายเลือดของคนลุ่มน้ำนี้ทำให้ภายในระยะเวลาไม่ถึง 10 ปี ได้เปลี่ยนพื้นที่แถบอำเภอสามพรานให้เป็นสวนผลไม้ต่างๆ เกือบทั้งหมด ซึ่งผลของการเปลี่ยนจากทำนามาเป็นทำสวนทำให้เกษตรกรมีรายได้ดีกว่า เพราะสามารถเก็บผลผลิตขายได้ปีละหลายครั้ง และเกษตรกรมีการปลูกผลไม้หลายอย่างเพื่อให้มีรายได้ตลอดทั้งปี มีการคัดเลือกพันธุ์ผลไม้ที่ตลาดต้องการ ใช้เวลาในการปลูกสั้น และได้ผลผลิตเร็ว เกษตรกรชาวสวนมีฐานะความเป็นอยู่ของดีขึ้นอย่างชัดเจน แต่ความพยายามในการตอบสนองความต้องการของตลาด ทำให้ชาวสวนทำทุกวิถีทางที่เร่งผลผลิตให้ทันกับความต้องการ โดยการนำเทคโนโลยีแบบใหม่เข้ามาช่วยในการผลิต เช่น มีการนำปุ๋ยวิทยาศาสตร์ และสารเคมีกำจัดศัตรูพืชเข้ามาใช้ตามการโฆษณาด้วยวิธีที่แบบยลของบริษัทต่างชาติ เพียงช่วงเวลาไม่นานก็สามารถเปลี่ยนแบบแผนการทำการเกษตรแบบดั้งเดิมไปอย่างสิ้นเชิง ปุ๋ยวิทยาศาสตร์และสารเคมีกำจัดศัตรูพืช ได้ทำให้การใช้ปุ๋ยอินทรีย์ และการใช้สมุนไพรพื้นบ้านกำจัดศัตรูพืช อันเป็นภูมิปัญญาที่

เกิดจากการเรียนรู้ธรรมชาติของชาวบ้าน กลายเป็นสิ่งที่ไม่มีความสำคัญแล้ว ล้าหลัง ไม่สามารถตอบสนองความต้องการของตลาดได้อย่างทันท่วงที

การผลิตโดยใช้สารเคมี และปฏิกิริยาศาสตร์ที่ต้องซื้อเข้ามาด้วยราคาแพงขึ้นเรื่อยๆ ถือเป็นการผลิตที่พึ่งพาปัจจัยภายนอก ซึ่งทำให้ต้นทุนในการผลิตสูงขึ้นอย่างไม่หยุดยั้ง ในขณะที่เกษตรกรไม่สามารถควบคุมกลไกการตลาดได้ ราคาผลผลิตยังขึ้นอยู่กับข้อกำหนดของพ่อค้าคนกลาง การต้องขายผลผลิตไปล่วงหน้าโดยไม่ทราบราคา ทำให้เกษตรกรเสียเปรียบ และถึงแม้ว่าชาวสวนอาจจะตระหนักถึงข้อเสียเปรียบดังกล่าวแต่ก็ไม่สามารถรวมตัวกันเพื่อต่อรองพ่อค้าคนกลางได้เลย เคยมีความพยายามหลายครั้งที่ชาวสวนจะรวมกลุ่มกันเปิดตลาดรับซื้อผลไม้จากชาวสวนด้วยตนเอง แต่ก็ล้มเหลวด้วยขาดประสบการณ์และขาดเครือข่ายด้านการตลาด ชาวสวนลุ่มน้ำนครชัยศรียังคงตั้งหน้าตั้งตาพัฒนาพันธุ์ผลไม้ให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาด และเป็นผู้ผลิตพันธุ์ใหม่ๆ ป้อนตลาดอยู่ตลอดเวลา ชาวสวนมีความภาคภูมิใจในฐานะที่เป็นผู้ผลิตพันธุ์ใหม่ๆ เป็นรายแรก และอาศัยช่วงชิงโอกาสในการเป็นผู้ผลิตรายแรก สร้างกำไรในขณะที่อุปสงค์ของตลาดยังมีอยู่มาก แต่เมื่อใดที่อุปทานของตลาดมีมากเกินไปเกินความต้องการ ชาวสวนสามารถพลิกได้เปลี่ยนไปผลิตไม้ผลตัวใหม่ ซึ่งการไม่ยอมทำอยู่กับที่ และดูกระแสของตลาด นับเป็นจุดแข็งของเกษตรกรชาวสวนลุ่มน้ำนครชัยศรี และถือได้ว่าเป็นความสามารถในการปรับตัวให้อยู่รอดได้ในกระแสของการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วและเต็มไปด้วยการแข่งขันกันอย่างมาก

การใช้สารเคมีในการผลิตอย่างต่อเนื่องมาเป็นระยะเวลานานได้ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ โดยรวมและสุขภาพของเกษตรกร ซึ่งในเรื่องของปัญหาสุขภาพ แม้ว่าจะยังไม่มีผลการศึกษาของหน่วยงานใดของรัฐยืนยันอย่างเป็นทางการ แต่ชาวสวนรับรู้ได้จากประสบการณ์ของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นชาวสวนคนรู้จักที่เจ็บป่วยและเสียชีวิตก่อนวัยอันสมควรด้วยโรคมะเร็ง หรือกรณีของเพื่อนบ้านหลายคนที่มีรายได้จากการขายผลผลิตเป็นเรือนแสน แต่ต้องหมดไปกับการรักษาโรคซึ่งเกิดจากการใช้สารเคมี ปรากฏการณ์เหล่านี้ทำให้ชาวสวนกลุ่มหนึ่งเริ่มตั้งคำถามกับสิ่งที่เกิดขึ้นว่า พวกเขาควรจะเลือกสิ่งใดในระหว่างสิ่งแวดล้อมที่ถูกทำลายและสุขภาพที่เลวลงกับรายได้จำนวนมาก ซึ่งได้นำไปสู่แนวคิดในการกำหนดทิศทางที่จะก้าวเดินต่อไปสำหรับการทำเกษตรกรรมเพื่ออนาคต นั่นคือ การทำเกษตรแบบปลอดภัยไร้พิษ แต่สำหรับเกษตรกรส่วนใหญ่ในลุ่มน้ำนครชัยศรี การทำเกษตรแบบปลอดภัยไร้พิษ รวมทั้งแนวคิดเรื่องระบบเศรษฐกิจทางเลือก เช่น เศรษฐกิจพอเพียงตามพระราชดำริหรือเศรษฐกิจทฤษฎีใหม่ หรือเศรษฐกิจผสมผสาน ยังไม่มีการขานรับจากเกษตรกรลุ่มน้ำนครชัยศรีมากนัก พวกเขามองว่าวิถีการทำเกษตรกรรมของพวกเขาไป

ไกลเกินกว่าที่จะกลับมาใช้ทฤษฎีดังกล่าว โดยมองว่าแนวคิดนี้อาจเหมาะสมกับเกษตรกรในแถบอีสานที่ผืนดินขาดความอุดมสมบูรณ์ ขาดแคลนแหล่งน้ำในการทำเกษตร แต่สำหรับพื้นที่ลุ่มน้ำน่านครชัยศรีที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีความก้าวหน้าในการทำเกษตร และเข้าสู่ระบบตลาดมาเป็นระยะเวลานานแล้ว คงจะไม่สามารถกลับไปทำวิธีการเกษตรตามทฤษฎีดังกล่าวได้

ในขณะที่ชาวลุ่มน้ำน่านครชัยศรีส่วนหนึ่งหันไปทำสวน อีกกลุ่มหนึ่งยังคงยึดการทำนาเป็นอาชีพหลักดั้งเดิม แต่ได้ปรับปรุงวิธีการทำนาโดยนำเทคนิคและเทคโนโลยีใหม่ๆ มาช่วย ไม่ว่าจะเป็นพันธุ์ข้าวใหม่ๆ ของรัฐที่ให้ผลผลิตสูงกว่าถึง 3 เท่า รถไถนา รถนวดข้าว รถเกี่ยวข้าว ซึ่งทำให้ระยะเวลาที่ใช้ในการทำนาแต่ละขั้นตอนนี้สั้นลงกว่าเดิมมาก ภาพของชาวนาแบบดั้งเดิมที่ “หลังสู้ฟ้าหน้าสู้ดิน” ไม่มีให้เห็นอีกต่อไป ประกอบกับระบบน้ำที่อุดมสมบูรณ์ทำให้ชาวนาสามารถทำนาได้ถึงปีละ 3 ครั้งหรือ 5 ครั้งภายใน 2 ปี ในขณะเดียวกัน การที่ชาวนาทำนาหลายครั้ง แต่แรงงานหนุ่มสาวจำนวนมากได้เปลี่ยนจากอาชีพเกษตรกรรมไปสู่การเป็นแรงงานรับจ้าง ได้ก่อให้เกิดปัญหาการขาดแคลนแรงงาน นำไปสู่การใช้เครื่องจักรทดแทนแรงงานในการทำนามากขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม การใช้ที่ดินในการผลิตตลอดทั้งปี ทำให้ผืนดินขาดความสมบูรณ์ (จากเดิมที่ทำนาปีละครั้ง และมีน้ำท่วมที่พัดพาตะกอนและธาตุอินทรีย์ต่างๆ มาสร้างความอุดมสมบูรณ์ให้กับผืนดิน) ทำให้เกษตรกรต้องใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์ และสารเคมีกำจัดศัตรูพืชเป็นจำนวนมากเช่นเดียวกับชาวสวน การใช้สารเคมีจำนวนมากตลอดลุ่มน้ำส่งผลเสียต่อระบบนิเวศ เมื่อฝนตกน้ำฝนได้ชะล้างสารเคมีลงไปในแหล่งน้ำ ประกอบกับการปล่อยน้ำเสียจากโรงงานอุตสาหกรรม ทำให้แม่น้ำน่านครชัยศรีมีปัญหา การใช้เทคโนโลยีในการผลิตทำให้ต้นทุนในการผลิตข้าวสูงขึ้น ในขณะที่ราคาข้าวไม่ได้ขึ้นสูงตามต้นทุน ดังนั้นยังทำนามากครั้งเท่าไร ค่าใช้จ่ายก็ยิ่งมากขึ้นเท่านั้น ชาวนาบางส่วนเริ่มหันกลับไปหาภูมิปัญญาเดิมในการทำนา คือทำนาตอซัง เพื่อประหยัดค่าใช้จ่ายในการทำนา แต่ได้ผลตอบแทนในระดับที่ใกล้เคียงกัน

การเปลี่ยนจากการทำนาไปเป็นทำสวน ทำให้ไม่มีเวลากับส่วนรวมเหมือนสมัยก่อน งานสวนที่ต้องการความเอาใจใส่ การดูแลอย่างใกล้ชิด สม่ำเสมอทุกวัน ทำให้ชีวิตของชาวสวนต้องขลุกอยู่แต่ในสวน สามารถเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนและเพื่อนบ้านได้ในระยะเวลานั้นๆ igitany อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าเวลาเพื่อส่วนรวมจะมีไม่มากนัก แต่การสละทรัพย์เพื่อทำบุญยังมีอยู่อย่างเหนียวแน่น วัดยังคงเป็นแหล่งรวมความศรัทธาของผู้คนในลุ่มน้ำได้เหมือนเดิม สำหรับชาวนานั่น การทำนาแบบใหม่ที่ใช้เวลาน้อยลง ทำให้ชาวนามีเวลามากขึ้น แต่ด้วยการลงทุนสูง ผลตอบแทนต่ำ ทำให้มีรายได้ไม่พอเลี้ยงครอบครัว และอีกจำนวนไม่น้อยมีหนี้สิน ทำให้ชาวนาในลุ่มน้ำน่านครชัยศรี

ต้องใช้เวลาที่มีอยู่ไปเป็นแรงงานรับจ้าง หรือประกอบอาชีพอื่นๆ โดยมีได้อยู่หนึ่งเฉย หรือสนุก สนาน หาปู หาปลาดังเช่นสมัยก่อน บางหมู่บ้านมีการฝึกฝนเด็กหนุ่มให้เป็นช่างไม้ เพื่อออกไป รับจ้างเป็นช่างไม้นอกพื้นที่เมื่อว่างจากการทำนา สำหรับแรงงานรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรมมี ระบบการผลิตแตกต่างกับการทำเกษตรกรรม ชีวิตในโรงงานที่ต้องทำงานตามเวลาช่วงกำหนดที่ แน่นนอน ประกอบกับการทำงานนอกเวลา ทำให้แรงงานเหล่านี้ไม่สามารถมาร่วมกิจกรรมหลาย อย่างของชุมชนได้ ความสัมพันธ์กับชุมชนเริ่มห่างเหิน ในวันหยุดซึ่งมีเพียงสัปดาห์ละ 1 วัน ทำให้พวกเขาอยากพักผ่อน จัดการธุระส่วนตัว มากกว่าที่จะออกมาสังสรรค์กับชุมชน เวลาที่พอมี บ้างถูกใช้ไปในห้างสรรพสินค้า การดูหนัง และฟังคอนเสิร์ต วิถีชีวิตของคนกลุ่มคนเหล่านี้เริ่ม แปรเปลี่ยนจากชุมชน การมีรายได้ประจำที่แน่นอน ย่อมนำไปสู่การซื้อหาสิ่งของเครื่องใช้ในราคา เงินผ่อน สิ่งอำนวยความสะดวกเริ่มเพียบพร้อม แต่ก็หมายถึงการเป็นหนี้อย่างถาวรด้วยเช่นกัน

การตอบสนองต่อความต้องการของตลาดด้วยการเร่งผลิตทั้งในภาคการเกษตรและภาค อุตสาหกรรมได้ส่งผลเสียต่อแม่น้ำและระบบนิเวศเป็นอย่างมาก น้ำที่ปนเปื้อนสารเคมีจากภาค การเกษตรถูกชะล้างลงสู่แม่น้ำเป็นประจำในฤดูฝน น้ำเสียจากที่อยู่อาศัยตามแหล่งชุมชน ฟาร์ม ปศุสัตว์ไหลลงสู่แม่น้ำ น้ำเสียจากโรงงานอุตสาหกรรมกว่า 1,700 แห่งระบายลงสู่แม่น้ำอย่างต่อเนื่อง ทำให้สภาพน้ำของแม่น้ำนครชัยศรีเริ่มมีปัญหา โดยเฉพาะในพื้นที่สามพรานที่มีโรงงานอุตสาหกรรมมากที่สุด ดูเหมือนว่าจะมีปัญหามากกว่าที่อื่น ความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับโรงงาน อุตสาหกรรมเริ่มเกิดขึ้นเป็นระยะๆ ซึ่งแต่เดิมนั้นโรงงานอุตสาหกรรมที่เข้ามายุคแรกๆ คือโรงงาน ทอผ้า ย้อมผ้า พิมพ์ลายผ้า ซึ่งเป็นโรงงานที่สร้างมลพิษให้กับแม่น้ำเป็นอย่างมาก ทำให้ชาวบ้าน ได้รับความเดือดร้อน เกิดปัญหาเรื่องน้ำดื่ม น้ำใช้ และน้ำในการทำเกษตร จนเกิดความขัด แย้งระหว่างโรงงานกับชุมชน อย่างไรก็ตาม แม้จะสร้างความเดือดร้อนให้กับชาวบ้าน แต่โรงงาน ก็ใช้วิธีการเอาใจชาวบ้านด้วยการเปิดรับแรงงานในพื้นที่เข้าทำงานเป็นอันดับแรก ทำให้ลด อุณหภูมิของความขัดแย้งถึงขั้นเผชิญหน้ากันไปได้บ้าง แต่ในระยะต่อมาปัญหาน้ำเสียจากโรง งานทอผ้านับวันจะมากและรุนแรงขึ้นเป็นลำดับ ซึ่งหลายครั้งได้นำไปสู่ความขัดแย้ง มีการเดิน ขบวนต่อต้าน จนถึงขั้นการปะทะกันในที่สุด ถึงแม้ว่าการต่อต้านจะมีได้นำไปสู่การแก้ปัญหาด้าน สิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศ แต่ก็ยังเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้ชุมชนเริ่มคิดถึงความสำคัญของแม่น้ำ และ กลายเป็นหน่อเชื้อที่ในที่สุดได้นำไปสู่การตั้งชมรมเรารักแม่น้ำท่าจีนที่ต่อมาได้มีบทบาทเป็นผู้นำ ชุมชนในการอนุรักษ์แม่น้ำนครชัยศรี ลำคลองสาขา และกิจกรรมอื่นๆ อย่างต่อเนื่อง

ในทศวรรษของปี พ.ศ. 2530 ซึ่งตรงกับแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6-7 นับเป็นช่วงเวลาที่เศรษฐกิจของประเทศไทยกำลังขยายตัวเติบโตถึงขีดสุด พื้นที่ลุ่มน้ำนครชัยศรีซึ่งมีจุดแข็งในเชิงเศรษฐกิจหลายประการไม่ว่าจะเป็น ท่าเลที่อยู่ใกล้กรุงเทพฯ การคมนาคมที่สะดวก การมีพื้นที่อุดมสมบูรณ์ มีแม่น้ำสายสำคัญไหลผ่าน ด้วยเหตุนี้จึงมีการกว้านซื้อที่ดินเพื่อเก็งกำไรในระยะยาว เพื่อสร้างบ้านจัดสรร และเพื่อสร้างสนามกอล์ฟ เศรษฐีจากกรุงเทพฯ จำนวนไม่น้อยได้มาซื้อที่ดินริมน้ำเพื่อสร้างบ้านหลังที่ 2 ไว้มาพักผ่อนวันเสาร์-อาทิตย์และยามว่าง ราคาที่ดินที่ถูกปั่นจนสูง*มากเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนกรรมสิทธิ์การถือครองที่ดิน

การเกิดวิกฤตทางเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2540 ถือเป็นจุดหักเหสำคัญที่ทำให้อัตราเร่งการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ลุ่มน้ำนครชัยศรีชะงักงันและมีแนวโน้มที่ชะลอตัวลงกว่าเดิม เสมือนกับเป็นการทำให้เครื่องยนต์ที่กำลังเร่งเครื่องอย่างเต็มที่ และพร้อมจะวิ่งตามรถคันหน้าไปโดยไม่ทราบว่าจะชนทางข้างหน้าจะเป็นอย่างไร เริ่มหันมาซบเซาลงด้วยความระมัดระวังมากขึ้น โดยคุณสมบัติของเครื่องยนต์เป็นสำคัญ ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากวิกฤตเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2540 ในทัศนะของชาวบ้านจำนวนไม่น้อย กลับถือว่าเป็นผลในทางบวกต่อชุมชนลุ่มน้ำนครชัยศรี ทั้งนี้ด้วยเหตุผลหลายประการ อาทิ

โรงงานอุตสาหกรรมจำนวนหนึ่งต้องหยุดกิจการ ชาวบ้านแถบนครชัยศรีได้เล่าว่าโรงงานอุตสาหกรรมประมาณ ร้อยละ 30 ประสบปัญหาวิกฤตทางเศรษฐกิจต้องหยุดกิจการเนื่องจากขาดเงินทุนหมุนเวียน (สันติ เย็นสบาย, สัมภาษณ์) มีผลทำให้ความรุนแรงของปัญหาน้ำเสียลดความรุนแรงไปได้ในระดับหนึ่ง ส่งผลกระทบต่อการตกงานของแรงงานจำนวนหนึ่ง แต่ปรากฏว่าเป็นการตกงานของคนในพื้นที่ไม่มากนัก เนื่องด้วยในระยะหลังแรงงานที่ทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมไม่ใช่เฉพาะคนในพื้นที่เท่านั้น แต่เป็นแรงงานจากภาคอีสาน และภาคเหนือ และในระยะต่อมาเป็นแรงงานต่างด้าวด้วย (บุญต่อ ชาวสำอางค์ และมานะ เกียรติวี, สัมภาษณ์)

* ราคาที่ดินประเมินในเขตอำเภอสามพราณระหว่างปี 2543-2546 ในเขตเทศบาลตำบลสามพราณติดแม่น้ำนครชัยศรีราคาไร่ละ 2,000,000 บาท ตำบลบางเตยติดถนนปิ่นเกล้า-นครชัยศรีราคาไร่ละ 4,000,000 ถึง 8,000,000 บาท ติดถนนสาย 5 ราคาไร่ละ 6,000,000 บาท ในขณะที่ตำบลนครชัยศรีที่ดินติดคลองสาธารณะประโยชน์ราคาไร่ละ 1,000,000 บาท ตำบลบางระกำที่ดินติดแม่น้ำนครชัยศรี ราคาไร่ละ 360,000 บาท ในเขตอำเภอบางเลน ที่ตำบลบางหลวง ที่ดินติดแม่น้ำนครชัยศรีราคาไร่ละ 500,000 บาท (สำนักงานที่ดินอำเภอสามพราณ อำเภอนครชัยศรี และอำเภอสามพราณ , 2545)

ในขณะที่ภาคเศรษฐกิจอื่นๆ ล้วนได้รับผลกระทบจากวิกฤตทางเศรษฐกิจ แต่สำหรับลุ่มน้ำแถบนี้ที่ประชากรส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรไม่ค่อยประสบปัญหามากนัก งานภาคเกษตรยังสามารถเป็นแหล่งรองรับและเป็นแหล่งพักพิงของแรงงานที่ตกงาน ได้ในระดับหนึ่ง (ซึ่งแตกต่างจากแรงงานในภาคอีสานที่ต้องตกงานและกลับไปภูมิลำเนา แต่กลับไม่มีงานภาคการเกษตรรองรับแต่อย่างใด) เพราะภายหลังวิกฤตทางเศรษฐกิจกลับพบว่า สินค้าเกษตรสามารถส่งออกต่างประเทศได้มากขึ้นและมีมูลค่ามากขึ้นเมื่อคิดเป็นเงินบาท บรรดาลูกหลานของชาวบ้านในแถบนี้ที่ออกไปทำงานต่างถิ่นและประสบปัญหาการถูกเลิกจ้างก็ได้กลับมาอาศัยผืนดินลุ่มน้ำน่านครัยศรีดำรงชีวิตอยู่ต่อไปได้โดยไม่เดือดร้อนมากนัก วิกฤตทางเศรษฐกิจได้ช่วยให้คนลุ่มน้ำนี้ได้มีเวลาหันกลับมาทบทวนการพัฒนาลุ่มน้ำที่ผ่านมา ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นอันเป็นผลมาจากการพัฒนาประเทศ ไม่ว่าจะเป็นการใช้ปฏิกิริยาศาสตร์และสารเคมีกำจัดศัตรูพืชในอัตราที่มากเกินไป จนส่งผลกระทบต่อสุขภาพของเกษตรกรเอง การเพิ่มต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้นอย่างต่อเนื่องในขณะที่ราคาผลผลิตยังเท่าเดิม อันมีสภาพเหมือน “หนูถีบจักร” ที่ไม่สามารถหยุดผลิตได้ แต่กลับเร่งเพิ่มปริมาณการผลิตมากขึ้นเพื่อให้ต้นทุนต่อหน่วยลดต่ำลง แต่กลับดูเหมือนว่าย่ำทำมากก็ยิ่งขาดทุนมาก ขณะเดียวกันกระแสความต้องการผลิตภัณฑ์ธรรมชาติ ผลิตภัณฑ์ปลอดสารพิษก็เกิดขึ้นส่วนหนึ่งสืบเนื่องมาจากกระแสสีเขียวที่เกิดขึ้นในซีกโลกตะวันตก ประกอบกับผลกระทบต่อสุขภาพที่เกิดขึ้นกับตัวเกษตรกรเองและกับผู้บริโภค สถิติของการป่วยเป็นโรคมะเร็งของคนในสังคมไทยทวีสูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญกับการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชในปริมาณมากมาเป็นเวลานาน ประกอบกับการเกิดขึ้นของชมรมเรารักแม่น้ำท่าจีนมาทำหน้าที่กระตุ้นให้เกิดความตื่นตัว โดยเป็นตัวกลางประสานระหว่างชุมชนกับนักวิชาการและภาครัฐ ทำให้เกิดกระแสการหวนคืนสู่รากเหง้าและภูมิปัญญาท้องถิ่นของตน ประกอบกับในระยะหลังรัฐเองมีนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจทั้งสองด้านที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งเป็นทุนทางสังคมที่มีอยู่แล้วควบคู่ไปกับการพัฒนาภาคเศรษฐกิจอื่นๆ แทนที่จะพึ่งพาสินค้าจากภาคอุตสาหกรรมอย่างเดียวอย่างที่ผ่านมานในอดีต

การอนุรักษ์แม่น้ำท่าจีน : ปฏิกริยาตอบโต้การ “พัฒนา” ของรัฐ

ในขณะที่รัฐเน้นการ “พัฒนา” โดยให้ความสำคัญกับเศรษฐกิจเป็นสำคัญ โดยมีได้คำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม วิธีการดำเนินชีวิต และปัญหาสังคม การมุ่งขจัดปัญหาความยากจนด้วยการสร้างโครงสร้างพื้นฐานได้ก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมา ซึ่งชุมชนลุ่มน้ำได้ประสบมาอย่างต่อเนื่องและรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ ทำให้ชุมชนเริ่มหันกลับมาสนใจผลกระทบที่เกิดกับสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศของลุ่มน้ำ เกิดเป็นกระแสการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมขึ้น

ชมรมเรารักแม่น้ำท่าจีน: การสร้างอัตลักษณ์ใหม่

ชมรมเรารักแม่น้ำท่าจีนจังหวัดนครปฐมเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2541 สืบเนื่องมาจากในปี พ.ศ. 2540 กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อมได้สนับสนุนทุนอบรมอาสาสมัครพิทักษ์สิ่งแวดล้อมขึ้นที่จังหวัดนครปฐม โดยผู้เข้าอบรมประกอบด้วยกลุ่มชาวบ้าน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำชุมชน และข้าราชการ ซึ่งผู้ที่มีบทบาทในชมรมเรารักแม่น้ำท่าจีนในปัจจุบันก็ได้เข้ารับการอบรมในครั้งนี้ ภายหลังการอบรม นายประสพ ชันอินทร์งาม ศึกษาธิการจังหวัดนครปฐมในขณะนั้นและผู้เข้ารับการอบรมได้เป็นกำลังสำคัญในการรวบรวมผู้คนทั้งจากภาครัฐและเอกชนฝ่ายสงฆ์ ฆราวาส นักวิชาการและชาวบ้านในท้องถิ่นเข้ามาร่วมปรึกษาหารือกันจนได้มีการจัดตั้งชมรมเรารักแม่น้ำท่าจีนจังหวัดนครปฐมขึ้น เมื่อวันที่ 7 กันยายน 2541 โดยมีพระเทพคุณาภรณ์ เจ้าคณะจังหวัดนครปฐม (เจ้าอาวาสวัดวังตะกั่ว) รับเป็นประธานที่ปรึกษาคณะสงฆ์ โดยมีเจ้าอาวาสวัดที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำนครชัยศรีรวม 40 วัดเข้าร่วมเป็นกรรมการด้วย วัตถุประสงค์ของชมรมฯ คือการทำงานทางด้านสิ่งแวดล้อม เนื่องจากมีประสบการณ์การต่อสู้กับโรงงานอุตสาหกรรมมาแล้วเมื่อปี 2531 คำพูดของผู้ที่มีบทบาทในชมรมเรารักแม่น้ำท่าจีนฯ คนหนึ่งได้สะท้อนถึงความรู้สึกของคนลุ่มน้ำในเรื่องสิ่งแวดล้อมได้เป็นอย่างดี

“...ตั้งแต่ปี 31 คลองที่เราเคยใช้อยู่นี้ก็ถูกใจกรรมโดยโรงงาน คลองนั้นผมเล่นมาตั้งแต่เด็กๆ ใ้ความรู้สึกสะสม กระบวนการมันสะสมความคิดอย่างนี้ ผมคิดว่าราวๆ ชัก 20 ปีกว่าๆ ก็เริ่มรู้สึก (น้ำอาบไม่ได้ เป็นผื่นคัน) ราวๆ ปี 30 ก็เริ่มรู้สึกหนัก...”

“...น้ำที่เราเคยใช้ มันใช้ไม่ได้ ฝนที่เราเคยรองกิน ก็ไม่แน่ใจแล้วตอนหลัง ไม่สะดวกใจที่จะดื่มน้ำฝนแล้ว ท้องไร่ท้องนาที่เราเคยเลี้ยงควาย ผมยังเลี้ยงควาย อยู่ มันก็เปลี่ยนเป็นโรงงานซื้อหมด ทางโรงงานก็ซื้อแบบทิ้งเลย ก็ปล่อยเป็นที่รกร้าง วางเปล่า ไอ้ที่ดินที่เราเคยวิ่งเล่นมันก็มีรั้วแล้ว อันนี้รั้วโรงงานนะ ความเป็นเครือญาติค่อยๆ หายไป บ้านผมนี่ก็ถูกโรงงานกิน ไม่ให้ไปมาหาสู่กันเป็น 10 ปี ระหว่าง บ้านผมกับบ้านญาติ ...นี่ความรู้สึกอย่างนี้ค่อยๆ สะสม...”

ชมรมเรารักแม่น้ำท่าจีนมิได้เกิดขึ้นโดยไม่มีหน่อเชื้อใดๆ หากแต่สืบเนื่องมาจากกลุ่มบุคคลกลุ่มเล็กๆ กลุ่มหนึ่งประกอบด้วยข้าราชการและประชาชนที่เป็นคนในพื้นที่ที่สนใจและเฝ้าติดตามพัฒนาการของชุมชนลุ่มน้ำนครชัยศรีมาโดยตลอด กลุ่มคนเหล่านี้ได้เริ่มรณรงค์ในเรื่องการปล่อยน้ำเสียของโรงงานอุตสาหกรรมมาตั้งแต่ในช่วงแรกๆ รวมทั้งได้สรุปบทเรียนจากการทำงานเรื่องน้ำเสียและสิ่งแวดล้อมที่ผ่านมาว่า การแก้ปัญหาไม่สามารถดำเนินการเพียงลำพังโดยปราศจากพลังมวลชนเข้ามาร่วม การทำงานโดยผ่านช่องทางของภาครัฐอย่างเดียวไม่มีทางประสบความสำเร็จ ประสบการณ์ในอดีตทำให้เรียนรู้ว่าต้องเข้าถึงประชาชน และอาศัยพลังมวลชนในการเคลื่อนไหวการทำงาน เพราะประชาชนถูกกระทำมาตลอดโดยไม่มีทางเลือก การดำเนินงานเรื่องแม่น้ำนครชัยศรีน้ำเสียที่ผ่านมา ภาครัฐได้เข้าข้างโรงงานอุตสาหกรรมมาตลอด ดังนั้นเมื่อมีการก่อตั้งชมรมเรารักแม่น้ำท่าจีนของจังหวัดนครปฐมขึ้น ชมรมฯ จึงได้นำประสบการณ์และบทเรียนในอดีตมาปรับใช้ในการดำเนินยุทธศาสตร์เรื่องการอนุรักษ์แม่น้ำท่าจีน

“...ช่วงหลังนี้ชุมชนหัวน้ำไผ่แล้วที่เราจะต่อสู้กันแนวทางอย่างไร จะต่อสู้กับสภาวะแวดล้อมที่เสียจริงๆ คงไม่ได้ ความรู้สึกว่ามันต้องหาพวกคือ ฝ่ายประชาชนนี่เป็นผู้ถูกกระทำมาตลอด ตัวเองไม่มีทางสู้ ต้องยอมรับว่าในช่วงที่ผ่านมา รัฐ คนภาครัฐนี้เข้าร่วมเป็นฝ่ายโรงงานเต็มตัว ฉะนั้นภาคประชาชนมันโดดเดี่ยว...”

“...ชาวบ้านี่เวลาเราพูดเรื่องนี้ก็ตื่นตัวทันที อย่างเช่น ชุมชนวัดมะเกลือเขาตั้งเป็นชุมชนวัดมะเกลือ หรือคนรักคลองมหาสวัสดิ์ เขาพร้อมที่จะรวมตัวกันทำงาน มันมีหน่อเชื้ออยู่นานเพียงแต่ว่ามันไม่มีโอกาส เมล็ดพันธุ์ตรงนี้ยังไม่งอก แต่ผมเชื่อว่ามันตั้งตัวอยู่นาน ความรู้สึกที่ต้องทำอะไรเพื่อบ้านเรา...”

ชมรมเรารักแม่น้ำท่าจีนจึงเกิดขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการทำสิ่งดีๆ เพื่อบ้านเกิด ประกอบกับในช่วงที่ผ่านมาชุมชนต้องการแนวทางในการทำงานเรื่องสิ่งแวดล้อมที่ชัดเจน อย่างไรก็ตามคำว่า “สิ่งแวดล้อม” เป็นนามธรรมและดูห่างไกลจากชาวบ้านมากเกินไป ทางชมรมฯ จึงใช้คำว่า “แม่น้ำท่าจีน” แทน เป็น “ชมรมเรารักแม่น้ำท่าจีน” ทำให้เกิดมโนภาพของเป้าหมายที่ชัดเจนมากขึ้น

การก่อตั้งชมรมเรารักแม่น้ำท่าจีนมีวัตถุประสงค์เพื่อพยายามทุกวิถีทางที่จะป้องกันมิให้ลุ่มน้ำนครชัยศรีอันประกอบด้วยแม่น้ำ คูคลอง ในจังหวัดนครปฐมเน่าเสียไปมากกว่าในปัจจุบัน สมาชิกของชมรมประกอบด้วย พระภิกษุสงฆ์ ข้าราชการ ผู้ประกอบการโรงงาน พ่อค้า คหบดี ชุมชน และประชาชน ในปัจจุบัน (พ.ศ. 2545) มีสมาชิกกว่า 5,000 คน หลักในการทำงานของชมรมฯ คือ ลุ่มน้ำนครชัยศรีเป็นของชาวนครปฐม โดยเฉพาะกลุ่มผู้ใช้น้ำในแม่น้ำ ลำคลองจะต้องลุกขึ้นมาปกป้องรักษาน้ำในแม่น้ำของตนเอง หน้าที่ของชุมชนคือ ส่งเสริม สนับสนุนให้วัด ชุมชน ประชาชน ทำกิจกรรมเฝ้าระวังรักษาน้ำ ลำคลองอย่างต่อเนื่องและจริงจัง กิจกรรมที่ส่งเสริมให้วัด โรงเรียน ชุมชนและชาวบ้านทำจะต้องเป็นกิจกรรมที่ผู้ทำได้รับประโยชน์ ถ้าไม่ทางตรงก็ทางอ้อม (ชมรมเรารักแม่น้ำท่าจีน, 2545:7) กิจกรรมที่ชมรมฯ ได้ดำเนินการมาโดยตลอด ได้แก่ การกำจัดผักตบชวาในแม่น้ำลำคลอง การรณรงค์เรื่องขยะและน้ำเสียจากชุมชน การส่งเสริมอุทยานปลาหน้าวัด การทำน้ำที่เป็นหน่วยเฝ้าระวังรักษาลำน้ำที่มีประสิทธิภาพสูง มีเครือข่ายสื่อสารเตือนภัยถึงกันตลอดเวลาและตลอดทั้งลำน้ำ

ขณะที่ทางชมรมฯ ได้รณรงค์เรื่องการปกป้องรักษาลุ่มน้ำนครชัยศรีนั้น เป็นช่วงเวลาเดียวกับการเกิดกระแสโลกเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศซึ่งเป็นกระแสที่เข้ามามีบทบาทต่อการท่องเที่ยวของไทย ประกอบการท่องเที่ยวยังเป็นธุรกิจเดียวที่สามารถยืนหยัดอยู่ได้ในภาวะที่ประเทศประสบปัญหาวิกฤตทางเศรษฐกิจ รัฐบาลได้มีนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยเน้นการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวแนวใหม่ที่ไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศ และความเป็นอยู่ของผู้นคนตลอดจนวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นของแหล่งท้องถิ่นนั้นๆ โดยการดึงศักยภาพทางด้านวัฒนธรรมและธรรมชาติของท้องถิ่นออกมาเป็นจุดขายประกอบกับกระแสท้องถิ่นนิยม “การหวนคืนสู่รากเหง้าของตนเอง” กำลังได้รับการพลิกฟื้นกลับขึ้นมาเพื่อเป็นเครื่องมือในการต่อสู้กับกระแสโลกาภิวัตน์ ที่ทุกคนเริ่มตระหนักว่า ประเทศกำลังพัฒนาอย่างประเทศไทยไม่สามารถต่อสู้กับกระแสดังกล่าวด้วยการสร้างเทคโนโลยี หรือความทันสมัยที่เท่าเทียมกันได้

สำหรับภูมิภาคตะวันตกของไทยจัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวแห่งหนึ่งที่มีความนิยมจากนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างประเทศ ไม่ว่าจะเป็นตลาดน้ำดำเนินสะดวกที่จังหวัดราชบุรี สุสานทหารสัมพันธมิตรในสงครามโลกครั้งที่ 2 และสะพานข้ามแม่น้ำแคว จังหวัดกาญจนบุรี สำหรับจังหวัดนครปฐมเองก็มีแหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจหลายแห่ง เช่น องค์พระปฐมเจดีย์ พระตำหนักท้าวขวัญ พิพิธภัณฑ์หุ่นขี้ผึ้ง สวนสามพราน และฟาร์มจระเข้ เป็นต้น นครปฐมเป็นจังหวัดหนึ่งที่หันกลับมาองศ์กภาพและทรัพยากรในท้องถิ่นที่ตนเองมีอยู่ เริ่มหันกลับมาสำรวจทุนทางสังคมเดิมที่สามารถพลิกฟื้นขึ้นมาได้ โดยให้ความสำคัญกับลุ่มน้ำ และวิถีชีวิตของชาวบ้านที่เคยทำมาหากินอยู่ริมน้ำ วิถีชีวิตของชาวสวน รื้อฟื้นสิ่งที่เคยมีในอดีตกลับขึ้นมาใหม่ จึงเกิดตลาดริมน้ำขึ้นในบริเวณที่เคยเป็นชุมชนตลาดมาก่อน เช่น ตลาดน้ำวัดดอนหวายที่ฟื้นกลับมาเป็นแห่งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2541 ตลาดน้ำเหล่านี้เป็นตลาดที่เปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้นำผลิตภัณฑ์ของตนมาขายซึ่งส่วนใหญ่เป็นผลผลิตทางการเกษตร ตลาดน้ำแห่งแรกได้รับการตอบรับจากนักท่องเที่ยวเป็นอย่างดี หลังจากนั้นจึงเกิดตลาดน้ำวัดกลางคูเวียงในปี พ.ศ.2542 ตลาดน้ำวัดลำพญาในปีเดียวกัน และตลาดน้ำวัดบางปลา ในปี พ.ศ. 2546 ในลำดับต่อมา เกิดกิจกรรมต่างๆ ที่พยายามดึงดูดนักท่องเที่ยวให้มากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการเลี้ยงปลาหน้าวัด โดยวัดที่อยู่ริมน้ำกันเขตพื้นที่ในแม่น้ำหน้าวัดให้เป็นเขตอภัยทาน หรืออุทยานปลา เพื่อให้นักท่องเที่ยวมาชมปลานับพันตัว และหาความสนุกสนานด้วยการให้อาหารปลา ซึ่งทางวัดเป็นผู้ขาย เป็นการสร้างรายได้ของวัดอีกทางหนึ่ง ธุรกิจล่องเรือชมวิถีชีวิตชุมชนริมน้ำเกิดขึ้นอย่างแพร่หลาย ซึ่งขณะนี้คาดว่ามีเรือบริการนักท่องเที่ยวไม่ต่ำกว่า 50 ลำ การเน้นการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ด้วยการใช้ทรัพยากรธรรมชาติท้องถิ่น และวิถีชีวิตวัฒนธรรมชุมชนเป็นจุดขายเช่นนี้ นอกจากจะสร้างรายได้ให้กับชุมชนแล้ว ยังเป็นการปลูกฝังความรักภาคภูมิใจ และความหวงแหนในท้องถิ่นของตน (ต่างกับการท่องเที่ยวแบบเดิมที่ผู้ได้รับประโยชน์มากที่สุดเป็นนายทุนจากภายนอก ชุมชนได้ประโยชน์เพียงเล็กน้อยเท่านั้น แต่ทั้งปัญหาและผลกระทบมากมายให้กับท้องถิ่น) ทำให้ชุมชนต้องหันกลับไปศึกษาเรื่องราวในอดีตของตนเองเพื่อนำเสนอแก่นักท่องเที่ยวซึ่งมีมากขึ้นเรื่อยๆ ด้วยเหตุนี้การเกิดชมรมเรารักแม่น้ำท่าจีน นครปฐมเพื่อปกป้องทรัพยากรน้ำของชุมชน จึงได้รับการตอบสนองจากชุมชนเป็นอย่างดี

จากอัตลักษณ์ย่อยๆ ของแต่ละกลุ่มไม่ว่าจะเป็น “ชาวสวนสามพราน” “ชาวนาบางเลน” หรือ “ชาวนครชัยศรี” “ส้มโอนครชัยศรี” “ราชาแห่งผลไม้” ได้เปลี่ยนไปเป็น “อัตลักษณ์ของคนลุ่มน้ำนครชัยศรี หรือคนลุ่มน้ำท่าจีน” เหล่านี้ล้วนเป็นความพยายามในการปรับตัวเพื่อการอยู่รอดในภาวะของการเปลี่ยนแปลงที่ถาโถมเข้ามาอย่างรวดเร็ว อัตลักษณ์ต่างๆ ที่มีอยู่ยังถูกนำไปใช้ในบริบทและโอกาสที่แตกต่างกัน และยังคงมีการผลิตซ้ำในความหมายใหม่เพื่อให้สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้อยู่ตลอดเวลา

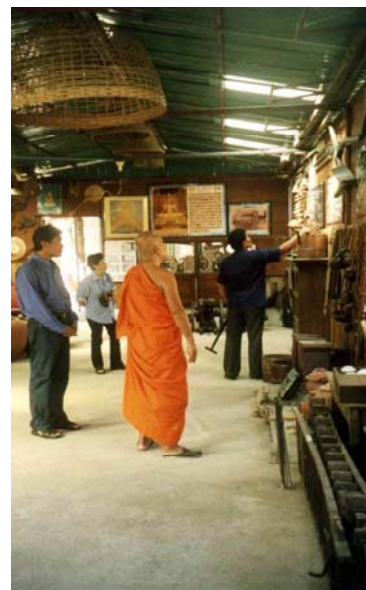
โครงการเลี้ยงปลาหน้าวัด : การอนุรักษ์แม่น้ำท่าจีน การดำเนินการฟื้นฟูสภาพน้ำด้วยการรณรงค์ให้คนเห็นถึงความสำคัญของการมีน้ำที่มีคุณภาพด้วยวิธีการต่างๆ ส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในชุมชนริมแม่น้ำอย่างชัดเจน กล่าวคือ การจัดโครงการส่งเสริมสนับสนุนให้มีการเลี้ยงปลาหน้าวัด ด้วยแนวคิดที่ว่าปลาในแม่น้ำเป็นสัญญาณบอกถึงคุณภาพน้ำที่แม่นยำ ถ้าเมื่อใดที่น้ำผิดปกติ ปลาจะมีปฏิกิริยาให้เห็น เช่น ลอยหัวไม่กินอาหาร หรือ จำนวนลดน้อยลง การเลี้ยงปลาหน้าวัดเป็นโครงการที่ประสบผลสำเร็จอย่างสูงเพราะโดยปกติชาวบ้านจะไม่ตกปลาบริเวณหน้าวัดด้วยถือว่าเป็นเขตอภัยทานอยู่แล้ว การเลี้ยงก็ง่ายและประหยัด เพียงทางวัดนำอาหารหรือข้าวกันบาตรมาโปรยก็จะมีปลามากินอาหารและเพิ่มจำนวนขึ้นเอง เมื่อวัดริมน้ำส่วนใหญ่ (31 วัด จาก 40 วัด) ร่วมโครงการนี้ จึงทำให้วัดกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยว ส่งผลให้มีคนจำนวนมากเข้าวัดเพื่อไปดูปลาและเลี้ยงอาหารปลา นอกจากนี้จะเป็นการดึงคนกลับมาเข้าวัดแล้วยังทำให้วัดมีรายได้จากการจำหน่ายอาหารปลาอีกด้วย ดังเช่น ที่วัดไร้ซึ่งมีคนเข้าไปเที่ยวและเลี้ยงอาหารปลาในวันหนึ่งๆ เป็นจำนวนมาก ทำให้วัดมีรายได้จากการขายอาหารปลาถึงเดือนละกว่าล้านบาท (รายงานผลการดำเนินงานของชมรมเรารักแม่น้ำท่าจีน 2543:36) เมื่อมีคนมาจำนวนมาก ชุมชนข้างวัดก็พลอยมีรายได้จากการจำหน่ายผลไม้ พืชผลในสวน ทำให้เศรษฐกิจของชุมชนนั้นๆ ดีขึ้น เกิดเป็นตลาดที่มีชื่อเสียง เช่น ตลาดวัดกลางคูเวียง ตลาดวัดดอนหวาย ตลาดวัดลำพญา เป็นต้น และเกิดการท่องเที่ยวทางน้ำตามมา หลายวัดริมน้ำได้จัดพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านโดยการรวบรวมเครื่องมือในการประกอบอาชีพแบบดั้งเดิม เรือแบบต่างๆ ที่เคยใช้สัญจรในอดีต วัดอุโบสถที่บ่งบอกความเป็นมาของชุมชน เพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของท้องถิ่น และเพื่อให้ชุมชนได้รู้จักรากเหง้าของตัวเอง ตัวอย่างของวัดที่มีการจัดทำพิพิธภัณฑ์ ได้แก่ วัดท่าพูด วัดสุขวัฒนาราม วัดบางปลา วัดบางพระ เป็นต้น

การจัดแสดงภายใน
พิพิธภัณฑ์วัดท่าพูด

พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านย่านยุค วัดสุขวัฒนาราม (บางระกำ)

พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านย้อนยุค วัดสุขวัฒนาราม(วัดบางระกำ)

พิพิธภัณฑ์วิถีชาวนาลุ่มน้ำนครชัยศรี ปรับปรุงจากพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านย้อนยุค

ชุมชนกับการแก้ไขวิกฤตแม่น้ำท่าจีนเน่าเสีย

กลางเดือนเมษายนถึงต้นเดือนพฤษภาคม พ.ศ.2543 น้ำในแม่น้ำท่าจีนช่วงที่ไหลผ่านอำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี นครปฐมและสมุทรสาคร ระยะทางประมาณ 150 กิโลเมตร เกิดการเน่าเสียอย่างรุนแรง น้ำมีสีดำและส่งกลิ่นเหม็นไปทั่วคูลน้ำ ทำให้ปลาตายเป็นจำนวนมาก ธุรกิจการท่องเที่ยวริมน้ำ ล้วนได้รับผลกระทบ สาเหตุของการเน่าเสียครั้งนี้เกิดจากฝนตกนอกฤดูกาล ทำให้เกิดน้ำท่วมขังในพื้นที่มากกว่า 2 แสนไร่ที่กำลังรอการเก็บเกี่ยว ของอำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี ชาวนาอำเภอสองพี่น้องจึงพยายามหาทางระบายน้ำออกจากพื้นที่เพื่อมิให้ผลผลิตเกิดความเสียหายมากกว่าที่เป็นอยู่ จึงระดมเครื่องสูบน้ำจำนวนมากระบายน้ำเสียทั้งหมดลงสู่แม่น้ำท่าจีน น้ำเน่าเสียในครั้งนี้นับได้ว่าเป็นครั้งที่วิกฤตที่สุดสำหรับชุมชนลุ่มน้ำนครชัยศรีโดยรวม เพราะแม่น้ำทั้งสายกลายเป็นสีดำคล้ำและส่งกลิ่นเหม็นไปทั่วคูลน้ำ อย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนในประวัติศาสตร์ของแม่น้ำนครชัยศรี ถึงแม้วิกฤตครั้งนี้จะเกิดเพียง 10 วัน แต่ผลกระทบที่เกิดขึ้นมีความรุนแรงมาก กรมควบคุมมลพิษ (2543 : 21-24) กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อม ได้ศึกษาและประมวลผลกระทบที่เกิดขึ้นโดยสรุปว่า เกิดการสูญเสียระบบนิเวศของแม่น้ำ ปริมาณออกซิเจนละลายลดต่ำลงมาก ในบางจุดเป็นศูนย์ จึงเป็นเหตุให้สิ่งมีชีวิตในแม่น้ำตายไปเป็นจำนวนมากโดยเฉพาะสัตว์น้ำวัยอ่อน ทำให้ความหลากหลายทางชีวภาพในแม่น้ำท่าจีนลดลงและกระทบต่อห่วงโซ่อาหารตามธรรมชาติ ชุมชนผู้ใช้น้ำเกิดอาการคันตามร่างกาย และถูกรบกวนจากกลิ่นเหม็นจากก๊าซไฮโดรเจนซัลไฟด์ (ก๊าซไข่เน่า) นอกจากนี้ยังเกิดความสูญเสียทางเศรษฐกิจ ไม่สามารถทำการเกษตรและการท่องเที่ยวได้ตามปกติ

“...มันทำลายทั้งหมดเลย ความหลากหลายทางชีวภาพ เดี่ยวนี้มันเหลือปลาชนิดเดียว กว่าที่มันจะฟื้นคืนมาได้เนี่ย วันนี้มันก็ไม่เหมือนเดิม เพราะปลาหลายชนิดก็สูญพันธุ์ไป มันเหลือแต่ปลาดุก ปลาหมอ ปลาเทโพ...”

ชุมชนลุ่มน้ำนครชัยศรีโดยการนำของชมรมเรารักแม่น้ำท่าจีนนครปฐม ได้ออกมาดำเนินการในเรื่องนี้อย่างจริงจัง ทันท่วงที และเป็นระบบ โดยการแบ่งงานออกเป็น 4 ส่วน คือ ติดตามสภาพน้ำและสรุปความเสียหายรายวัน ประสานงานแก้ปัญหาภัยกับภาคราชการและการเมือง ประสานงานกับสื่อมวลชน และประมวลความเสียหายร้องเรียนรัฐบาล มีกรรมการของชมรมฯ และชุมชน โดยเฉพาะผู้ที่ได้รับความเดือดร้อนโดยตรงออกมาจับตาดำเนินงาน ส่งผลให้วิกฤตน้ำเน่าเสียในแม่น้ำท่าจีนได้รับการแก้ไขอย่างจริงจังในเวลาอันรวดเร็ว บทบาทสำคัญของชมรมฯ ในเหตุการณ์ครั้งนี้มิใช่เป็นเพียงแต่ผู้ชี้ให้เห็นถึงปัญหา และทำให้ปัญหานั้นเป็นที่รับทราบอย่างแพร่

หลายในทุกระดับและทุกองค์ที่เกี่ยวข้อ หากแต่ชมรมฯ ยังมีบทบาทในการร่วมวิเคราะห์ถึงสาเหตุแห่งปัญหาและเสนอแนะวิธีการแก้ไขปัญหานั้นร่วมกับภาครัฐอีกด้วย

“...ปี 43 นี้ น้ำเสียแบบแรงมากกระทั่งเราไม่เคยคิดเลยว่าชีวิตเราจะเจอ
แล้วก็เกิดอาการที่เรียกว่าช็อค ชมรมเราทำงานไม่ถูกเลย อีกลุ่มก็ไปต่อสู้อย่าง
สุพรรณ บางกลุ่มก็เข้ากระทรวง ตอนนั้นเราต้องประชุมกันที่วัดกลางคูเวียง แล้ว
มันก็สับสนอลหม่านไปหมด คนชมรมประมาณสิบกว่าคน ที่อยู่ในกระบวนการ
ต่อสู้...”

วิกฤตแม่น้ำท่าจีนเน่าเสียในครั้งนี้ถือเป็นครั้งที่รุนแรงที่สุดในประวัติศาสตร์ของกลุ่มน้ำ แม้กระทั่งชาวบ้านที่ไม่ได้อาศัยอยู่ริมน้ำก็รู้ถึงปัญหาได้ เนื่องจากน้ำเสียที่เกิดขึ้นส่งกลิ่นเหม็นเป็นอย่างมาก ถือได้ว่าวิกฤตครั้งนี้ส่งผลกระทบต่อคนลุ่มน้ำโดยทั่วถึงกัน บทเรียนครั้งนี้จึงเป็นบททดสอบที่สำคัญของชมรมเรารักแม่น้ำท่าจีนว่าเมื่อถึงเวลาที่ประสบปัญหาอย่างจริงจังจะสามารถจัดการกับปัญหาได้มากน้อยเพียงใด วิกฤตครั้งนี้ทำให้สมาชิกชมรมฯ ได้รับบทเรียนเป็นอย่างมากและได้นำประสบการณ์ในการต่อสู้ครั้งนี้มาปรับกลยุทธ์ในการทำงานต่อไปในอนาคต

“...ทำงานแบบลูกทุ่ง คือมีปัญหามาก็ลุย มีปัญหามาก็ลุย ตามเก็บตามแก้
อย่างนั้นมันไม่ได้ มันก็เลยมาเกิดยุทธศาสตร์ เรียกว่ายุทธศาสตร์แม่น้ำคูคลอง กับ
ยุทธศาสตร์ที่เรียกว่า ยุทธศาสตร์เด็ก...”

ชมรมฯ ได้แปรวิกฤตในครั้งนี้ให้เป็นโอกาสโดยนำบทเรียนจากวิกฤตท่าจีนมาทำให้เกิดกระบวนการฟื้นฟูลุ่มน้ำนครชัยศรีอย่างต่อเนื่องในลักษณะของการสร้างเครือข่ายการทำงานเรื่องการรักษาแม่น้ำคูคลองต่อไปอย่างกว้างขวาง ได้นำกระแสการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์มาเป็นตัวกระตุ้นในการขับเคลื่อนการทำงาน ด้วยวิธีการดึงชุมชนเข้ามีส่วนร่วมในการเฝ้าระวังและการรักษาแม่น้ำ มีการชักชวนคนหลายกลุ่มโดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระสงฆ์ และเยาวชนเข้ามาร่วมงานชมรมฯ ได้ทำงานอย่างมีระบบ มีการวางแผน มีความต่อเนื่องของโครงการ โดยใช้กลยุทธ์การจัดกิจกรรมให้เห็นเป็นรูปธรรมและทุกฝ่ายได้รับประโยชน์ เช่น โครงการเลี้ยงปลาหน้าวัด การล่องเรือวาดรูป ทอดผ้าป่าสายน้ำ การสร้างจิตสำนึกเรื่องน้ำในกลุ่มคนต่างๆ เช่น วัด พระสงฆ์ได้จัดให้มีการรณรงค์ดูแลรักษาความสะอาดน้ำบริเวณหน้าวัด โรงเรียน ครูได้ให้ความร่วมมือโดยสอนให้นักเรียนมีจิตสำนึกรักแม่น้ำ ช่วยกันดูแลแม่น้ำ จัดกิจกรรมในโรงเรียนที่สอดแทรกความรู้เกี่ยวกับความสำคัญของน้ำ ทางโรงเรียนได้ให้การสนับสนุนโครงการของชมรมเรารักแม่น้ำท่าจีนนครปฐม

โดยการส่งนักเรียนเข้าร่วมกิจกรรมประกวดเรียงความ วาดภาพ และมีกลุ่มนักสืบสายน้ำกว่า 40 โรงเรียน เป็นต้น นอกจากนั้นทางชมรมฯ ยังได้ขยายเครือข่ายในการดำเนินการไปที่กลุ่มเยาวชน เพื่อให้มีคนรุ่นใหม่เข้ามาร่วมมีบทบาทดูแลรักษาแม่น้ำอย่างยั่งยืน โดยจัดกิจกรรมเลี้ยงเปิดปราบหอยเชอรี่ การสมัครเข้าเป็นสมาชิกชมรมเรารักแม่น้ำท่าจีนสามพราน และขอความร่วมมือจากกลุ่มชาวบ้านไม่ปล่อยน้ำเสียจากบ้าน และไร่นาเรือกสวนลงแม่น้ำ ไม่ทิ้งขยะลงแม่น้ำ เป็นต้น

“...กระบวนการที่เยาวชนเข้าร่วม ก็เลยเป็นแรงผลักดันค่อนข้างดีเพราะการทำงานของเด็กรุ่นนี้มันช่วยให้กระบวนการที่ขึ้นสนิมนี้มันกระฉับกระเฉงขึ้น ถ้ามาพูดถึงวันนี้ชมรมเพิ่งเริ่มคิดเชิงยุทธศาสตร์อย่างจริงจังคือปี 44 หลังวิกฤตปี 43 เราทำงานกันแบบลูกลูทุ้งไม่ได้แล้ว มันเหนื่อยเกินไป...”

หนึ่งในยุทธศาสตร์ใหม่ในการทำงานก็คือ ไม่มีการแยกมิตรและศัตรู แต่มองทุกฝ่ายอย่างเป็นกัลยาณมิตรมากขึ้น เลิกมองโรงงานอุตสาหกรรมเป็นผู้ร้าย เลิกใช้กระบวนการปะทะต่อต้านและประนามอย่างในอดีตมาเป็นการประนีประนอม และการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องมากขึ้น การหันกลับมาเจรจาพูดคุยกันเพื่อหาวิธีการทำงานร่วมกัน หรือร่วมมือกันในการป้องกันและแก้ปัญหาแม่น้ำเสีย เช่น ความพยายามที่จะลดการใช้สารเคมีในการกำจัดหอยเชอรี่ของภาคการเกษตรด้วยการทำโครงการเปิดไขปราบหอยเชอรี่ การใช้สารจุลินทรีย์ทดแทนการใช้สารเคมี การประกวดหน้าบ้าน หน้าวัด หน้าสถานศึกษานำมอง การให้ชุมชนรวมตัวกันเพื่อดูแลรักษาคลองในชุมชน โครงการเยาวชนรักท่าจีน สิ่งเหล่านี้นับเป็นนิมิตหมายที่ดีที่จะทำให้ลุ่มน้ำนครชัยศรีมีสภาพที่ดีขึ้น

“...วิกฤตมันก็เป็นโอกาสให้ชมรมเราแข็งแกร่งขึ้น แล้วคิดเชิงยุทธศาสตร์วิธีวางแผนจะเปลี่ยนไป เราไม่คิดอะไรแบบรักแม่น้ำ เรามาเก็บขยะกันนะ อะไรอย่างนี้ เราไม่คิดแล้ว เชิงยุทธศาสตร์ก็คือ ทำอย่างไรชาวบ้านจึงจะลดยาฆ่าหอยเชอรี่ ทำอย่างไรชาวบ้านถึงจะลดสารเคมีในการเกษตร อย่างนี้คือคิดเชิงยุทธศาสตร์ ทำอย่างไรเวลาเกิดปัญหา เราจะระดมคนชักสองสามหมื่น โดยไม่ต้องไปโวยวายกับใคร...”

ผลจากการรวมตัวกันและลุกขึ้นมาต่อสู้ในครั้งนี้ของชมรมฯ และชาวบ้าน ได้ให้บทเรียนกับชุมชนมากมายหลายประการว่า (1) การรวมตัวของชาวบ้านทำให้เกิดพลังในการเรียกร้องและต่อสู้ ทำให้สังคมหันมาให้ความสำคัญกับพลังท้องถิ่นมากขึ้น (2) เรียนรู้การทำงานแบบเครือข่ายโดยการดึงพลังจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องเข้ามาร่วมกันทำงานให้บรรลุผลสำเร็จ ไม่ว่าจะเป็นการดึงพลังของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ริมน้ำ วัดริมน้ำ โรงเรียนริมน้ำ โรงงานริมน้ำ ร้านค้าริมน้ำ อบต. ริมน้ำ และสื่อมวลชน (3) สามารถทำให้ภาครัฐหันมาให้ความสำคัญกับเสียงของภาคประชาชนมากขึ้น แทนที่จะฟังแต่ผู้บังคับบัญชาของตนเท่านั้น (4) ไม่สามารถไว้ใจกลไกการทำงานของภาครัฐ หรือไม่สามารถปล่อยให้ภาครัฐทำงานตามลำพังโดยไม่มีการตรวจสอบจากภาคประชาชนได้

ชมรมเรารักแม่น้ำท่าจีนจังหวัดนครปฐมได้ดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง โดยได้ขยายเป็นเครือข่ายแม่น้ำคูคลองนครปฐม ตำบลคลองจินดาได้ตั้งชมรมเรารักคลองจินดาและมีการเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายของชมรมเรารักแม่น้ำท่าจีนนครปฐม เครือข่ายชมรมคลองท่าสาร-บางปลา ชุมชนคนมะเกลือ ชุมชนคนรักคลองมหาสวัสดิ์ กลุ่มนกอ้อยชายคลอง เป็นต้น การทำงานในระยะต่อมาจึงเป็นการทำงานในลักษณะของเครือข่าย ซึ่งการทำงานในลักษณะนี้พบว่าประสบผลสำเร็จค่อนข้างดี นอกจากนั้นยังขยายเครือข่ายการทำงานออกไปลุ่มน้ำทั่วประเทศอีก 11 ลุ่มน้ำ

“...เราจะทำให้แม่น้ำกลับมาเป็นของเรา กลับมามีคุณภาพดี มันต้องไปทำที่คลอง ซึ่งตรงนั้นมันเข้ายุทธศาสตร์แล้วว่าคลองต้องสะอาดก่อน สุขภาพมันต้องกลับคืนมา เราอาจจะตั้งความหวังไว้มาก ในชีวิตเราอาจจะได้เห็นอันนี้ แต่ละคลองตั้งไม่เท่ากัน อย่างคลองท่าสาร-บางปลานี้เขาตั้งไว้มากเพราะคลองนี้เป็นคลองที่สวยงามที่สุด เป็นคลองน้ำสะอาด อย่างคลองมหาสวัสดิ์นี่คลองวัฒนาเป็นสาขา เขามองในแง่วัฒนธรรม เพราะคลองนี้เป็นคลองที่พระเจ้าอยู่หัวฯ เป็นคลองที่มีศักดิ์ศรีระดับชาติ และเขาตั้งเป้าหมายเชิงวัฒนธรรมค่อนข้างสูง...”

“...คลองจินดานี้มีสาขาเป็นร้อยคลอง และมีจุดน่าดูน่าสนใจมาก แต่ละคลองเขามีเรื่องราวของเขาเอง แต่ยุทธศาสตร์ก็คือ ดึงคนให้มาสนใจคลอง จากที่เคยหันหน้าลงคลองแล้วก็เปลี่ยนไปหันหน้าเข้าถนน หันหลังใส่คลอง ชักชวนให้คนหันหน้ากลับมาที่คลอง แล้วดูความเป็นไปของคลอง...”

บทบาทของวัดในวิกฤตน้ำจืด

สถาบันศาสนาในกลุ่มน้ำจืดศรียังดำรงบทบาทของตนเองมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน ในวิกฤตแม่น้ำท่าจีนเน่าเสียในครั้งนี้ นับว่าพระสงฆ์ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการดำเนินงานเพราะสามารถดึงประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเป็นอย่างมาก ชุมชนเรารักแม่น้ำท่าจีนตระหนักดีว่าวัดและพระสงฆ์มีความสำคัญต่อชาวลุ่มน้ำจืดศรีเป็นอย่างมาก พระพุทธอะไรแล้วชาวบ้านยังฟังและให้ความเคารพเชื่อถือ หลักฐานที่ยืนยันข้อเท็จจริงดังกล่าวก็คือ จำนวนวัดที่เรียงรายอยู่ริมแม่น้ำจืดศรีกว่า 40 วัด ไม่นับรวมวัดในเขต 3 อำเภอที่มีเป็นร้อยแห่ง นอกจากนี้ยังมีวัดอีกเป็นจำนวนมากที่มีเจ้าอาวาสเป็นพระนักพัฒนา และมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาท้องถิ่น อาทิ วัดไร่ขิง วัดบางแก้วฟ้า วัดราษฎร์สามัคคี วัดกลางคูเวียง วัดท่าพูด วัดดอนหวาย ฯลฯ ประชาชนยังคงปฏิบัติกิจทางศาสนาอย่างต่อเนื่อง และยังคงมีการบริจาคเงินเพื่องานด้านสาธารณชนผ่านวัดเป็นจำนวนมาก ไม่ว่าเศรษฐกิจของประเทศชาติจะตกต่ำอย่างไร พระยังเป็นบุคคลที่ชาวบ้านให้ความเคารพเชื่อถือ ด้วยเหตุนี้เมื่อพระสงฆ์เทศน์ขอรับบริจาคเงินในเรื่องใดชาวบ้านจะฟังและให้ความร่วมมืออยู่เสมอ พระมีบทบาททางด้านสังคมค่อนข้างชัดเจน ในคราวที่ชาวบ้านรวมตัวกันเพื่อประท้วงการวางท่อระบายน้ำเสียของโรงงานอุตสาหกรรมเมื่อปี พ.ศ.2531 พระสงฆ์เองก็ร่วมให้การสนับสนุนเพราะถือว่าวัดเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน คำพูดต่อไปนี้แสดงให้เห็นความผูกพันระหว่างวัดกับชุมชนอย่างแยกกันไม่ออก

“...ชุมชนเรานี้ค่อนข้างมีความหลากหลาย นี่ขนาดอเมริกาเขามาขอทำพันธมิตรกับเรานะ เพราะของเรามีพระเป็นแกน และรัฐแมรีแลนด์มาทำสนธิสัญญากับเราเมื่อวันที่ 29-30 ที่สวนสามพราน จุดเด่นที่เขาสนใจเราก็คือมีพระเป็นแกน คือปกติวัดนี้เป็นเอเยนต์ที่ดีที่สุด เพราะหนึ่งวัดอยู่ริมน้ำ อันที่สองคือวัดมีผลประโยชน์กับน้ำ...”

“....ถ้าน้ำยังดี วัดได้ประโยชน์ ถ้าน้ำเสีย วัดเขาก็มีปัญหา อีกอย่างหนึ่ง การสนับสนุนอุทยานปลานี้ทำกันอย่างจริงจังตั้งแต่ปี 42 ปี 43 อุทยานปลาเต็มเลย ประมาณ 30 วัด ตรงนี้วัดได้ประโยชน์ คือ เป็นการดึงคนกลับมาวัดใหม่ อย่างน้อยก็ดึงเด็กกลับมา...”

จากเหตุวิกฤตทำเงินเน่าเสีย ทำให้เมื่อนานครชัยศรีประสบกับความเสียหายอย่างร้ายแรง แต่วิกฤตครั้งนี้ก็เป็นโอกาสที่ดีเพราะได้เป็นบทเรียนที่ทำให้คนลุ่มน้ำได้ตระหนักแล้วว่าเมื่อนานครชัยศรีมีความสำคัญต่อชีวิตของพวกเขา พวกเขามีความผูกพันอยู่กับแม่น้ำ ดังนั้นพวกเขาจำเป็นต้องดูแลแม่น้ำสายนี้ให้สามารถยังประโยชน์ให้กับชุมชนลุ่มน้ำได้ดังเช่นในอดีต

“...ถึงวันนี้ ชมรมรักแม่น้ำท่าจีนนครปฐม ก้าวย่างเข้าสู่ปีที่ 4 ภารกิจการอนุรักษ์ลำน้ำท่าจีนกำลังขับเคลื่อนไปข้างหน้าทั้งระบบ ภารกิจของชมรมเรารักแม่น้ำท่าจีนนครปฐมที่ดูอ้างว้างโดดเดี่ยว ท่ามกลางการดูหมิ่นถิ่นแคลนและคำเย้ยหยันในช่วงแรกๆ ได้ค่อยๆ เปลี่ยนผ่านมาสู่ความเข้าใจ เห็นใจ จนถึงการร่วมมือในที่สุด พวกเราชาวชมรมฯ อดทนต่อความเจ็บปวด จนมีวันนี้ได้ด้วยการร้อยรัดดวงใจเข้าด้วยกันอย่างหนาแน่น ร่วมสุข ร่วมทุกข์และร่วมกันต่อสู้ในยามที่สายน้ำถูกคุกคาม เสริมด้วยกำลังใจจากพระภิกษุสงฆ์ที่ยืนหยัดเคียงข้างพวกเราตลอดมา ไม่เคยเสื่อมถอย เกิดเป็นความร่วมมือร่วมใจที่แผ่ไพศาลออกไปสู่เครือข่ายคุณลุงทั้งลุ่มน้ำ ดุจดอกไม้บานพร้อมกันทั้งป่า ก็ด้วยความศรัทธาเชื่อมั่นร่วมกันของพวกเราที่ว่า ตราบเท่าที่แม่น้ำลำคลองทุกเส้นสาขาล้วนเป็นเครือข่ายถ่ายเทน้ำถึงกัน จิตใจของผู้คนบนสายน้ำ ย่อมสื่อสารถึงกันได้ และนำพาให้ผู้มีจิตเป็นสาธารณะมาร่วมงานกันโดยไม่มีอุปสรรคใดๆ มาขวางกั้นพวกเราได้...” (ชมรมเรารักแม่น้ำท่าจีน, 2545)

ผู้นุรักษ์แม่น้ำท่าจีน : อัตลักษณ์ใหม่ของคนลุ่มน้ำนครชัยศรี วิกฤตแม่น้ำท่าจีนเน่าเสียในเดือนเมษายน พ.ศ. 2543 เป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญที่ทำให้วิธีการมองปัญหา และการแก้ปัญหาเรื่องแม่น้ำเปลี่ยนไป การเกิดชมรมเรารักแม่น้ำท่าจีนจังหวัดนครปฐม ขึ้นอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2541 ทำให้เกิด “เจ้าภาพ” ที่เป็นทางการของผู้ที่อาสาออกมารับผิดชอบดูแลแม่น้ำจากที่ในอดีตเมื่อเกิดปัญหาน้ำเน่าเสีย ก็ต้องไปร้องเรียนภาครัฐ ต้องผ่านระบบและขั้นตอนของทางราชการที่ยุ่งยาก การแก้ไขปัญหาก็เป็นไปอย่างล่าช้าและไม่ทันการณ์ และไม่สามารถแก้ปัญหาให้ชาวบ้านได้ การมีตัวแทนของชาวบ้านหรือเจ้าภาพที่ลุกขึ้นมาทำเรื่องนี้โดยเฉพาะ ทำให้ชาวบ้านมีเวที หรือมีพื้นที่ที่จะไปร้องเรียน พูดคุยถึงเรื่องราวและปัญหาที่ตนเองประสบ มีส่วนร่วมในการเสนอแนวทางในการแก้ปัญหา การเกิดชมรมเรารักแม่น้ำท่าจีน จึงกลายเป็นการเปิด “พื้นที่” สำหรับชาวบ้าน ซึ่งในช่วงแรกเป็นเรื่องของแม่น้ำ แต่ต่อมาได้กลายเป็นพื้นที่สำหรับการพูดคุยเรื่องราวต่างๆ ของชุมชน และเป็นเวทีสำหรับการแก้ปัญหาต่างๆ ของชุมชน

ปัญหาวิกฤตทำจีนเน่าครั้งใหญ่ในปี พ.ศ. 2543 ทำให้ทุกฝ่ายที่ได้ใช้ประโยชน์จากแม่น้ำ ได้รับผลกระทบทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นชาวบ้าน ชาวนา ชาวสวน วัดที่อยู่ริมน้ำ โรงงานอุตสาหกรรม ธุรกิจการท่องเที่ยว ตลาดนัด ผู้เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ เพราะน้ำเสียในครั้งนี้ได้เกิดขึ้นตลอดสายน้ำตั้งแต่อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี ไปจนถึงตำบลท่าจีน จังหวัดสมุทรสาครซึ่งเป็นส่วนปลายแม่น้ำก่อนไหลลงสู่ทะเล (สภาพน้ำเน่าเสียก่อนหน้านี้เป็นการเกิดขึ้น ณ จุดใดจุดหนึ่ง ที่ส่งผลกระทบมากเฉพาะกับผู้ที่อยู่บริเวณนั้น ปัญหายังไม่แผ่กว้างเช่นในปี พ.ศ. 2543) วิกฤตครั้งนี้ได้กระตุ้นให้ทุกฝ่ายหันมาร่วมมือกันในการแก้ปัญหามากขึ้น มีการเชิญทุกภาคส่วนเข้ามามีบทบาทในการแก้ปัญหา วัดและพระสงฆ์ที่อยู่ริมน้ำได้เข้ามามีบทบาทเป็นอย่างมากในการพูดคุยชวนประชาชนให้เห็นความสำคัญของการร่วมมือกันแก้ปัญหา เป็นผู้มีบทบาทในการระดมทุนเพื่อใช้ในการทำกิจกรรมต่างๆ โรงเรียนแถบลุ่มน้ำเริ่มตระหนักถึงความสำคัญของแม่น้ำ และได้สอดแทรกเนื้อหาของท้องถิ่นลงไปในบทเรียน เรื่องราวของวิถีชีวิตริมแม่น้ำท่าจีน ระบบนิเวศของลุ่มน้ำได้ถูกนำไปบรรจุไว้ในหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนต่างๆ

การร่วมมือกันของทุกภาคส่วนของประชาชน ทำให้สามารถแก้ปัญหาวิกฤตทำจีนได้อย่างทัน่วงที ผลที่เกิดขึ้นทำให้ชมรมฯ และชุมชนได้บทเรียนในการทำงานหลายประการ แต่ที่สำคัญที่สุดก็คือ การเกิดอัตลักษณ์หรือตัวตนใหม่ของคนลุ่มน้ำท่าจีนในฐานะที่เป็น “ผู้นุรักษ์แม่น้ำท่าจีน” ชมรมเรารักแม่น้ำท่าจีนเริ่มเป็นที่รู้จักของสาธารณะโดยเฉพาะภาครัฐ เป็นกลุ่มที่มีอำนาจในการเจรจาต่อรองกับฝ่ายต่างๆ ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชนอย่างเท่าเทียมกัน จากที่เคยเป็นเพียงเสียงนกเสียงกา ร้องเรียนไปก็ครั้งก็หน ก็ไม่ได้รับการแก้ไข จนชาวบ้านต้องใช้วิธีหนีปัญหาไปหาที่ทำกินแห่งใหม่ที่เขามีอำนาจในการจัดการได้ด้วยตนเองโดยไม่ต้องพึ่งพาภาครัฐ วิกฤตครั้งนี้ทำให้ชุมชนได้เรียนรู้ถึงความสำคัญของการรวมตัวกันของพลังชุมชน เพื่อต่อรองกับฝ่ายต่างๆ เรียนรู้ในการแก้ปัญหาของตนเอง กรณีการต่อต้านการสร้างประตูน้ำที่บางเลนเป็นอีกกรณีศึกษาหนึ่งที่ชี้ให้เห็นว่า รัฐไม่สามารถดำเนินโครงการที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนโดยละเลยหรือไม่ให้ความสำคัญกับชุมชนไม่ได้

ในส่วนของชมรมเรารักแม่น้ำท่าจีนจังหวัดนครปฐมได้แปรวิกฤตนี้ให้เป็นโอกาส โดยได้อาศัยช่วงจังหวะที่เหล็กกำลังร้อน ได้สรุปบทเรียนจากการแก้ปัญหาวิกฤตในครั้งนี้ เพื่อลดจุดอ่อนและเสริมจุดแข็ง และเพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปในลักษณะเชิงรุก จึงได้กำหนดยุทธศาสตร์ในการดำเนินงาน เป็นการดำเนินงานในลักษณะของการสร้างเครือข่ายให้มากขึ้นเน้นการทำงานแบบพันธมิตรและกัลยาณมิตร มีการสร้างวิทยากรกระบวนการเพื่อสร้างการเรียนรู้และการคิดเป็น

ทำเป็นให้กับตัวแทนของกลุ่มต่างๆ เพื่อไปขยายต่อ เกิดเป็นชมรมรักคุณคลองต่างๆ ขึ้นอย่างมาก นอกจากการสร้างเครือข่ายในกลุ่มน้ำท่าจีนด้วยกันแล้ว ยังมีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์และบทเรียนกับเครือข่ายกลุ่มน้ำอื่นทั่วประเทศอีก 11 เครือข่าย มีการเซ็นสัญญาความร่วมมือกับองค์กรเอกชนในต่างประเทศ ทำให้ชมรมฯ ได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการทำงานทั้งในระดับลึกและระดับกว้าง ซึ่งเป็นประโยชน์ในการดำเนินงานปกป้องรักษาแม่น้ำให้มีความยั่งยืนและต่อเนื่องตลอดไป

การเปลี่ยนยุทธศาสตร์การทำงานแบบกัลยาณมิตร ทำให้โรงงานอุตสาหกรรม ภาครัฐ และฝ่ายต่างๆ ที่เคยถูกมองเป็นผู้ร้าย หรือไม่เป็นกลางพร้อมที่จะเข้ามาร่วมพูดคุยเพื่อแก้ปัญหาต่างๆ ซึ่งทำให้ปัญหาหลายๆ อย่างที่ยังไม่ได้รับการแก้ไขได้ถูกนำเข้ามาสู่เวทีการพูดคุยมากขึ้น และที่สำคัญก็คือชาวบ้านเกิดความรู้สึกว่าตัวเองมีคุณค่า ได้รับการยอมรับจากภาครัฐ และฝ่ายต่างๆ ในระดับที่เท่าเทียมกัน การทำให้ชาวบ้านเกิดความรู้สึกว่า “ตนมีคุณค่า” นับเป็นจุดคานงัดที่สำคัญที่นำไปสู่ความภาคภูมิใจในความเป็นท้องถิ่น เป็นการกระตุ้นศักยภาพของชุมชนที่มีอยู่อย่างเต็มเปี่ยมแต่ไม่เคยถูกนำออกมาใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่ มาใช้ในการพัฒนาท้องถิ่น จากจุดแรกที่เริ่มต้นด้วยปัญหาคุณภาพน้ำ ค่อยๆ เคลื่อนไปสู่ปัญหาการทำมาหากิน ปัญหาสุขภาพ และปัญหาคุณภาพชีวิตต่อไป ซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้เกิดขึ้นแล้วในกลุ่มน้ำนครชัยศรี เช่น ที่ตำบลคลองจินดา อำเภอสามพราน ได้เกิดกลุ่มเกษตรกรปลูกผัก-ผลไม้ปลอดสารพิษ และภายใน 5 ปี ชมรมเรารักคลองจินดาได้ตั้งเป้าไว้ว่าจะให้ทั้งตำบลเป็นเขตเกษตรกรรมปลอดสารพิษทั้งหมด เป็นต้น

ความสำเร็จของการดำเนินงานของชมรมเรารักแม่น้ำท่าจีนจังหวัดนครปฐมเกิดขึ้นจากหลายปัจจัย ได้แก่ (1) การมารวมตัวกันของหลายๆ ฝ่ายที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับแม่น้ำ ซึ่งประกอบด้วยผู้ที่มีความรักในบ้านเกิด จากชาวบ้านที่เคยมีบทบาทในการรณรงค์เรื่องน้ำเสียในแม่น้ำนครชัยศรีในอดีต จากผู้ที่เคยมีบทบาทในภาคราชการ และภาคเอกชนที่เห็นความสำคัญของแม่น้ำวัดและโรงเรียนที่มีบทบาทในการฐานะเป็นตัวขับเคลื่อนกิจกรรม (2) การผ่านประสบการณ์ที่มีปัญหาร่วมกันมาอย่างต่อเนื่องยาวนานกว่า 3 ทศวรรษ ทำให้เกิดการเชื่อมซับปัญหา เกิดความคับข้องใจ ท้อแท้ และผิดหวังในการแก้ปัญหาของภาครัฐ ความรู้สึกเหล่านี้ในภายหลังได้แปรเปลี่ยนเป็นพลังในการขับเคลื่อนเมื่อเห็นความหวังและความสำเร็จที่เกิดขึ้นในการแก้ปัญหาวิกฤตท่าจีน (3) การรู้จักนำวัฒนธรรมของท้องถิ่นซึ่งเป็นจุดแข็งและจุดเด่นของชุมชนมาทำให้อุปประโยชน์ในการดำเนินงาน คือการนำพระสงฆ์ซึ่งยังมีบทบาทสำคัญในวิถีชีวิตของคนลุ่มน้ำมาร่วมเป็นพันธมิตรหนึ่งในการเคลื่อนไหวของชุมชน พระสงฆ์ซึ่งมีทั้งบารมีและกำลังทรัพย์ทำให้การดำเนินงาน

ของชมรมรุดหน้าไปได้อย่างรวดเร็ว (ชมรมฯ ได้จัดทอดผ้าป่าสามัคคีเพื่อนำมาก่อตั้งเป็นกองทุน ชมรมเรารักแม่น้ำท่าจีน เพื่อใช้เป็นเงินในการดำเนินกิจกรรม เป็นการทอดผ้าป่าทั้งลุ่มน้ำฯ) (4) ลักษณะของการทำงานแบบเครือข่าย เป็นการเรียนรู้และแบ่งปันประสบการณ์ร่วมกันทำให้การทำงานประสบผลสำเร็จ ขณะเดียวกันก็เป็นการขยายฐานของการดำเนินงานออกไปอย่างกว้างขวางมากขึ้น เป็นการสร้างพลังอำนาจในการต่อรองกับภาครัฐ สิ่งที่ทางชมรมฯ ภาคภูมิใจในความ สำเร็จก็คือ การเปลี่ยนระบบคิดและวิธีการทำงานของภาครัฐ ที่ให้ความสำคัญและเห็น “ตัวตน” ของชาวบ้านมากขึ้น

วิกฤตแม่น้ำท่าจีนเน่าเสียในเดือนเมษายน พ.ศ. 2543 ถือเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญที่ทำให้ วิธีการมองปัญหา และการแก้ปัญหาเรื่องแม่น้ำเปลี่ยนไป วิกฤตดังกล่าวกลายเป็นสำนึกร่วมของ ชุมชน ที่ทำให้เกิดสำนึกรักท้องถิ่น การเกิดชมรมเรารักแม่น้ำท่าจีนจังหวัดนครปฐม ขึ้นอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2541 ทำให้ชุมชนมีตัวตน มีที่ยืนและเป็นที่ยอมรับในสังคม ภาครัฐให้การยอมรับถึงความมีอยู่ของชุมชน เกิดเจ้าภาพที่เป็นทางการในภาคประชาชนที่อาสาออกมารับผิดชอบดูแลแม่น้ำ จากที่ในอดีตเมื่อเกิดปัญหาน้ำเน่าเสีย ก็ต้องไปร้องเรียนภาครัฐ ต้องผ่านระบบและขั้นตอนของทางราชการที่ยุ่งยาก การแก้ไขปัญหาเป็นไปอย่างล่าช้าและไม่ทันการณ์ และไม่สามารถ แก้ปัญหาให้ชาวบ้านได้อย่างทัน่วงที การมีตัวแทนของชาวบ้านที่ลุกขึ้นมาทำเรื่องนี้โดยเฉพาะ ทำให้ชาวบ้านมีเวที หรือมีพื้นที่ที่จะไปร้องเรียน พูดคุยถึงเรื่องราวและปัญหาที่ตนเองประสบ มีส่วนร่วมในการเสนอแนวทางในการแก้ปัญหา การเกิดชมรมรักแม่น้ำท่าจีน จึงกลายเป็นการเปิดพื้นที่ “สำหรับชาวบ้านซึ่งในช่วงแรกเป็นเรื่องของแม่น้ำ แต่ต่อมาได้กลายเป็นพื้นที่สำหรับปัญหา ต่างๆ ของชุมชน

การชูประเด็นวาทกรรมเรื่องการรักษาสีงแวดล้อมของชมรมฯ ต้องการแสดงออกให้รัฐเห็นว่าสิ่งแวดล้อมก็มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าเศรษฐกิจ ต้องการแสดงให้เห็นพลังอำนาจของ ภาคประชาชน ประกอบกับบทเรียนในอดีตที่ผ่านมาได้สอนให้รู้ว่าประชาชนต้องพึ่งพาตัวเอง จะรอคอยการช่วยเหลือจากรัฐอย่างเดียวไม่ได้ การสร้างวาทกรรมเรื่องเกษตรปลอดภัย โดยการพยายามชี้ให้เห็นโทษของการผลิตที่ใช้สารเคมีจำนวนมากโดยขาดความรับผิดชอบต่อผู้บริโภค ปัญหาทางด้านสุขภาพที่เกิดขึ้น ในขณะเดียวกันก็อาศัยกระแสวาทกรรมของโลกที่กำลังเปลี่ยน ไปเน้นเรื่องเกษตรอินทรีย์ ธรรมชาติบำบัด และการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เข้ามาช่วยในการสร้างการยอมรับ โดยพยายามดึงนักวิชาการและผู้รู้หรือผู้มีประสบการณ์จากที่ต่างๆ มาพูดคุย แลกเปลี่ยน ประสบการณ์กับชุมชน การเกิดขึ้นของกลุ่มเกษตรปลอดภัยคลองจินดา การสนับสนุนการ

ท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม การเกิดตลาดน้ำขึ้นมากมายหลายแห่งเป็นหนึ่งในหลายๆภาคปฏิบัติ การของวาทกรรมที่เกิดขึ้นเพื่อต่อต้านวาทกรรมการพัฒนาของรัฐ ซึ่งภาคปฏิบัติการของวาทกรรม ชุมชนดังกล่าวล้วนสอดคล้องและเชื่อมกับวาทกรรมใหม่ของชุมชน “การอนุรักษ์ลุ่มน้ำทำกิน”

วิกฤตทำกินถือได้ว่ามีคุณูปการอย่างมากต่อชาวลุ่มน้ำนครชัยศรี จากวิถีการทำมาหากิน ที่เปลี่ยนไปทำให้ทั้งชาวนาและชาวสวนไม่มีเวลาให้กับกิจกรรมส่วนรวมของชุมชน ลักษณะที่เป็น ปัจเจกบุคคล ต่างทำมาหากินเฉพาะในส่วนของตนได้ให้บทเรียนที่สำคัญว่า ชุมชนมีสภาพต่าง คนต่างอยู่ก็ไม่ได้ต่อไปแล้ว ชุมชนต้องออกมาปกป้องดูแลรักษาผลประโยชน์ของตน อาจด้วย แรงกายหรือกำลังทรัพย์แล้วแต่กรณี การที่มุ่งสร้างผลผลิตโดยไม่สนใจผลกระทบต่อระบบนิเวศ และสุขภาพของส่วนรวมอาจทำได้ยากลำบากขึ้น การเกิดตลาดริมน้ำขึ้นมากมายหลายแห่ง การ เกิดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ช่วยกระตุ้นให้เศรษฐกิจของชุมชนดีขึ้นมาก สิ่งเหล่านี้ทำให้ชุมชนเกิด ความรัก ห่วงแหน และเกิดความตระหนักว่าแม่น้ำนครชัยศรีมีความสำคัญอย่างไรซึ่งแตกต่างกับ อดีตที่แม่น้ำเป็นเพียงแหล่งน้ำที่ใช้ในการเกษตร (ภายหลังเมื่อชาวบ้านหันไปใช้น้ำจากบ่อบาดาล) แหล่งระบายน้ำเสีย ดังนั้นความรู้สึกห่วงแหน เป็นเจ้าของ เมื่อโรงงานปล่อยน้ำเสียลงแม่น้ำจึง เกิดขึ้นเฉพาะในกลุ่มคนเล็กๆ ที่ได้รับผลกระทบโดยตรงเท่านั้น ในขณะที่คนทั้งลุ่มน้ำมิได้มีสำนึก ร่วมแต่อย่างใด แต่วิกฤตทำกินในครั้งนี้ได้ทำให้คนทั้งลุ่มน้ำ(รวมถึงคนสุพรรณบุรีด้วย) ตระหนัก และเห็นความสำคัญของแม่น้ำมากขึ้น พร้อมทั้งจะสละเวลาและทุนทรัพย์เพื่อปกป้องแม่น้ำ

บทบาทของพระสงฆ์ที่เปลี่ยนแปลงไป จากบทบาทในการสั่งสอนและเตือนสติสังคม พระ สงฆ์ได้เพิ่มบทบาทในฐานะเป็นนักอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมด้วย การนำปัจจัยที่ชาวบ้านมาทำบุญไป ใช้ในการรณรงค์เรื่องสิ่งแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็นการล่องเรือประชาสัมพันธ์ให้ชุมชนรักษาแม่น้ำ การ ไม่ทิ้งขยะลงแม่น้ำ การเฝ้าระวังรักษาแม่น้ำโดยการเลี้ยงปลาหน้าวัด การทอดผ้าป่าเพื่อนำเงินมา ดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์แม่น้ำ การร่วมเป็นผู้นำในการรณรงค์ ล้วนเป็นการปรับเปลี่ยนบทบาทของ พระสงฆ์เพื่อการพัฒนามากขึ้น ในขณะที่บทบาทอื่นๆ ยังดำเนินอยู่ต่อไป เจ้าอาวาสหลายวัด กำลังพยายามที่จะดึงดูดเด็กและเยาวชนให้เข้าวัดมากขึ้น โดยการสร้างวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุม ชน เช่น วัดสุขวัฒนาราม ได้จัดพิพิธภัณฑ์วิถีชาวลุ่มน้ำนครชัยศรี เพื่อแสดงให้เห็นวิถีการทำนา แบบดั้งเดิมซึ่งไม่สามารถพบเห็นได้ในปัจจุบัน และความสำคัญของลุ่มน้ำนครชัยศรีในฐานะที่เป็น อุ้มน้ำล้นน้ำล้นข้าวเลี้ยงประชากรไทยและประชากรโลกมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ การดำริที่ จะจัดพิพิธภัณฑ์เรือเพื่อให้รุ่นหลังได้รู้จักประเภทของเรือ บทบาทและการใช้งานของเรือแต่ละ

ประเภท “การไม่รู้จักรักดีดี จะทำให้การเดินต่อไปข้างหน้าผิดพลาด” นี่คือปรัชญาในการจัดพิพิธภัณฑ์ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของเจ้าอาวาสวัดสุทัศนาราม

บทบาทพระสงฆ์
ในการร่วมพัฒนาชุมชน

ชาวลุ่มน้ำนครชัยศรียังคงไปทำบุญที่วัดอย่างสม่ำเสมอ

ประชาชนยังเข้าวัดเพื่อทำบุญในงานบุญใหญ่ๆ อย่างสม่ำเสมอ เนื่องด้วยที่ตั้งของชุมชน อยู่ใกล้กรุงเทพฯ ดังนั้นเสาร์-อาทิตย์ และวันหยุดนักขัตฤกษ์ต่างๆ ลูกหลานที่ไปทำงานใน กรุงเทพฯ จะกลับมาบ้าน และมาร่วมทำบุญที่วัดด้วย วัดยังคงให้ความสำคัญกับการทำบุญของ ชาวบ้าน เห็นได้จากการเตรียมความพร้อมและสถานที่ก่อนวันงานอย่างแข็งขัน การเทพื้น ด้วยปูนซีเมนต์ในบริเวณลานวัดจากที่เคยเป็นดินก็เพื่ออำนวยความสะดวกให้ญาติโยมที่เดินทาง มาวัดด้วยรถยนต์และจักรยานยนต์

วัดกับชุมชน รวมถึงองค์กรชุมชน เช่น องค์การบริหารส่วนท้องถิ่นยังคงรวมตัวกันอย่าง เหนียวแน่นในการร่วมทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อส่วนรวม ความขัดแย้งภายในระหว่างผู้นำท้องถิ่น บางคนที่ยังคงอยู่ มีวัดและพระสงฆ์เป็นตัวเชื่อมประสานให้กิจกรรมเพื่อส่วนร่วมของชุมชน สามารถดำเนินต่อไปได้

ต่อประเด็นที่ว่าในยุคพัฒนานั้น ชุมชนลุ่มน้ำนครชัยศรีมักรวมตัวกันไม่ค่อยได้ แล้วมีอะไร เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการรวมตัวกันได้อย่างรวดเร็ว กรณีของชมรมเรารักแม่น้ำท่าจีน สาเหตุเป็น เพราะ (1) วิกฤตแม่น้ำท่าจีนเมื่อปี พ.ศ. 2543 นั้นเป็นวิกฤตที่เกิดขึ้นกับคนทั้งลุ่มน้ำ และเป็น วิกฤตที่รุนแรงมากที่สุด ไม่เคยมีปรากฏการณ์ครั้งใดที่แม่น้ำทั้งสายกลายเป็นสีดำคล้ำเช่นนี้ นอก จากนั้นยังส่งกลิ่นเหม็นด้วย ในอดีตเมื่อโรงงานปล่อยน้ำเสียลงสู่แม่น้ำ น้ำเสียมักเกิดขึ้นในวงแคบ คนที่ได้รับผลกระทบก็เป็นเพียงคนบางกลุ่มเท่านั้น เมื่อเขื่อนปล่อยน้ำมา ภาวะเน่าเสียก็หมดไป และสภาพปัญหาเน่าเสียดังกล่าวมักเกิดบริเวณพื้นที่สามพรานที่เป็นเขตที่มีโรงงานอุตสาหกรรม มากที่สุดเป็นส่วนใหญ่ ชาวบ้านจึงไม่สามารถรวมตัวกันได้ ทำให้เสียงเรียกร้องของชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบไม่ดังพอที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะให้ความสนใจ (2) แกนนำของชมรมฯ รู้จักนำสิ่งที่ เป็นจุดแข็งของชุมชนมาช่วยในการดำเนินงาน เช่น นำสถาบันสงฆ์เข้ามาเป็นผู้นำในการรณรงค์ ขอความร่วมมือกับชุมชน โรงงาน ในการหาทุนทรัพย์สำหรับทำกิจกรรมปกป้องแม่น้ำนครชัยศรี โดยเฉพาะเจ้าอาวาสวัดต่างๆ ที่อยู่ริมน้ำเพราะทราบดีว่าชาวบ้านลุ่มน้ำ รวมทั้งภาครัฐยังมีความ เคารพและศรัทธาพระสงฆ์อย่างเหนียวแน่น นอกจากนั้นยังดึงสถาบันการศึกษาที่อยู่ในลุ่มน้ำซึ่ง ส่วนใหญ่มักเป็นโรงเรียนที่อยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ของวัดอยู่แล้ว ให้เข้ามามีบทบาทในการรณรงค์ ด้วย โครงการและกิจกรรมต่างๆ มักคำนึงถึงเยาวชนและหาทางให้เยาวชนเหล่านี้เข้ามามีส่วนร่วม ไม่ว่าจะเป็นโครงการเปิดปราบหอยเชอรี่ โครงการวาดรูปทิวทัศน์ริมน้ำ การบรรจุเนื้อหาของท้อง ถิ่นเข้าสู่บทเรียน (3) การพยายามขยายเครือข่ายของงานรณรงค์และอนุรักษ์ลุ่มน้ำไปให้ถึงชุมชน ให้มากที่สุด เช่น กระตุ้นให้เกิดชมรมคนรักคลองมหาสวัสดิ์ ชมรมคนรักคลองสวัสดิชาติ เพราะ

ตระหนักเป็นอย่างดีว่าความสำเร็จที่เกิดขึ้นจะไม่ยั่งยืนถ้าประชาชนส่วนใหญ่ยังไม่เกิดความรู้สึกตระหนัก นอกจากนั้นยังมีการขยายเครือข่ายไปสู่กิจกรรมอื่นๆ ด้วย การปลูกผัก ผลไม้ปลอดสารพิษ การพยายามกระตุ้นให้เกิดการรวมตัวของเกษตรกรตั้งเป็นตลาดกลางผลไม้ เพื่อมิให้พ่อค้าคนกลางเอาเปรียบเกษตรกร รวมทั้งการขยายเครือข่ายไปยังลุ่มน้ำอื่นๆ เป็นต้น (4) ลักษณะการดำเนินงานที่เคยเน้นการปะทะ ประท้วง และการกล่าวหาว่าอีกฝ่ายหนึ่งเป็นผู้ทำให้เกิดความเสียหาย ทำให้บรรยากาศของการหันหน้ามาเข้ากันไม่เกิดขึ้น เปลี่ยนเป็นชวนทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องเข้ามาร่วมคิดปัญหาและหาทางแก้ไขร่วมกัน จุดนี้ทำให้สามารถดึงภาคเอกชน (โรงงานอุตสาหกรรมที่เคยถูกมองว่าเป็นผู้ร้าย) เข้ามาร่วมทำงานด้วยได้ การเลิคมองเจ้าหน้าที่ของรัฐในแง่ลบอย่างเดียวก็ทำให้เกิดทัศนคติที่ดีต่อกัน (5) การทุ่มเทการทำงานของกลุ่มแกนนำของชมรมฯ การพยายามถอดบทเรียนในการทำงาน เพื่อลดจุดอ่อนในการทำงาน และการพยายามทำงานร่วมกับนักวิชาการเพื่อเรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ร่วมกัน (7) การที่ชุมชนได้นำทุนทางสังคมเดิมออกมาใช้เป็นจุดขายให้กับนักท่องเที่ยว ไม่ว่าจะเป็นการจัดตลาดน้ำ โดยเปิดโอกาสให้ชุมชนนำผลิตภัณฑ์ของตนมาจำหน่าย เป็นการสร้างรายได้ให้กับชุมชน การจัดเรือท่องเที่ยวชมวิถีชีวิตชาวบ้านริมน้ำเหล่านี้ล้วนทำให้ชุมชนเกิดความรู้สึกผูกพันและหวงแหนแม่น้ำ เกิดความรู้สึกภาคภูมิใจในวิถีชีวิตของชุมชน พยายามค้นหารากเหง้าของตนเองเพื่อนำเสนอต่อสาธารณะ ดังนั้นเมื่อเกิดวิกฤตขึ้นจึงทำให้ชุมชนลุกขึ้นมาปกป้องแม่น้ำโดยอัตโนมัติ

ลักษณะการสร้างบ้านเรือนของชุมชนลุ่มน้ำนครชัยศรี

ในยุคนี้ความสัมพันธ์กันภายในชุมชนยังเป็นแบบเดิม ต่างคนต่างประกอบอาชีพของตนเองไป มาพบปะกันก็ต่อเมื่อมีงานบุญ งานประเพณี งานแต่งงานหรืองานศพ แรงงานหนุ่มสาวยังมีโรงงานเป็นทางเลือกที่ดีของการประกอบอาชีพ การทำงานเป็นกะทำให้ความสัมพันธ์กับชุมชนลดน้อยลงไปกว่าเดิม ในขณะที่ความสัมพันธ์กับรัฐเริ่มจืดจางลงไปบ้าง ชาวสวนแทบไม่ต้องพึ่งพาอาศัยภาครัฐแต่อย่างใด ไม่ว่าจะเป็นเรื่องพันธุ์ผลไม้ หรือเรื่องตลาด ทุกอย่างเป็นหน้าที่ของชาวสวนที่จะต้องดิ้นรนช่วยเหลือตนเอง ส่วนชาวนาอาจต้องพึ่งพาภาครัฐในการผลิตพันธุ์ข้าวที่ให้ผลผลิตสูง ส่วนในเรื่องตลาดก็ต้องปล่อยให้เป็นเรื่องของกลไกการตลาด ชาวนาก็ได้แต่หวังว่าราคาข้าวจะไม่ต่ำกว่าเกี่ยวละ 3,000 บาท ไม่เช่นนั้นจะอยู่ไม่ได้

การปรับตัวของชุมชนลุ่มน้ำนครชัยศรีที่ผ่านมาเป็นการปรับตัวอยู่บนฐานของทุนทางสังคมที่ชุมชนมีอยู่เดิม โดยอาศัยภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นในดินแดนที่มีแต่ความอุดมสมบูรณ์ สังคมสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าเมื่อเกิดวิกฤตใดๆ ขึ้น ชุมชนที่มีต้นทุนทางสังคมที่เข้มแข็งเช่นนี้ได้แสดงให้เห็นว่าสามารถปรับตัวได้ดีกว่าชุมชนที่มีต้นทุนทางสังคมต่ำ การที่ชุมชนลุ่มน้ำนครชัยศรียังมีสถาบันศาสนา สถาบันครอบครัว สถาบันผู้นำ ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เป็นแกนหลักให้ยึดเหนี่ยว ดังนั้นเมื่อเกิดภาวะวิกฤต แกนเหล่านี้ก็ได้แปรเปลี่ยนเป็นพลังท้องถิ่นที่พร้อมที่จะเผชิญหน้ากับปัญหาต่างๆ โดยใช้บทเรียนจากอดีตและภูมิปัญญาของชุมชนมาเป็นแนวทางในการฝ่าฟันวิกฤตทุกรูปแบบที่ชุมชนต้องเผชิญ เพื่อให้ชุมชนสามารถอยู่รอดต่อไป

บรรณานุกรม

- กรมโรงงานอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม สถิติโรงงานอุตสาหกรรมในประเทศไทย, 2545
- กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ สำนักงานปลัดกระทรวง กองเศรษฐกิจการเกษตร. รายงานผลของการสำรวจฐานะทางเศรษฐกิจของชาวนาในจังหวัดนครปฐมในฤดูการทำนา พ.ศ.2498-2499. กรุงเทพฯ : แผนกสำรวจคั้นคว่ำ, 2501.
- จอห์น ครอว์ฟอร์ด. เอกสารของครอว์ฟอร์ด. ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ (แปล). พระนคร: กรมศิลปากร, 2515.
- ฉันทนา บรรพศิริโชติ และคณะ. การศึกษากรณีตัวอย่างการปรับตัวของเกษตรกรกรมพื้นบ้านไทย ภาคกลาง. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, มปท.
- ชมรมเรารักแม่น้ำท่าจีน. สานฝันวันท่าจีนสวย. รายงานผลการดำเนินงานของชมรม 16 พ.ย. 2543.
- ชูชัย ศุภวงศ์ และยุวดี คาคการณ์ไกล (บรรณาธิการ). ประชาสังคมทรรศนะนักคิดในสังคมไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, 2541.
- ชูพินิจ เกษมณี. เกษตรกรรมทางเลือก การศึกษากรณีตัวอย่างการปรับตัวของเกษตรกรพื้นบ้านไทยภาคเหนือ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2540.
- ฐิติ จามารมาน. “หลักฐานด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์สมัยอยุธยาของนครปฐม” ใน การสัมมนาประวัติศาสตร์ โบราณคดี และวัฒนธรรมนครปฐม ระหว่างวันที่ 20-30 ตุลาคม 2525. ณ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์. หน้า 1-15 .
- ชวลิต อังวิยาธร. การแลกเปลี่ยนและการค้าข้าวบริเวณชุมชนรอบทะเลสาบสงขลา. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2544.
- เดวิด บรูซ จอห์นสัน. สังคมชนบทและภาคเศรษฐกิจข้าวของไทย พ.ศ. 2423-2473. พรภิรมย์ เอี่ยมธรรม (บรรณาธิการแปล). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530.

ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ. การผลิตและการค้าข้าวในภาคกลางตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
รัชกาลที่ 7 (พ.ศ.2411-2475). วิทยานิพนธ์ปริญญาโท บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2521.

ธิดา สาระยา. (ศรี)ทวารวดี. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2532.

ธีระ แก้วประจักษ์ สภาพเศรษฐกิจมณฑลนครชัยศรี พศ.2438-2475 วิทยานิพนธ์หลักสูตร
ประวัติศาสตร์มหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ , 2534

น.ณ ปากน้ำ(นามแฝง). ศาสนาและศิลปะในสยามประเทศและแหลมอินโดจีนโบราณ. กรุงเทพฯ :
โอเดียนสโตร์, 2517.

น. ณ ปากน้ำ “ศิลปะแห่งอาณาจักรทวารวดีที่นครปฐม” อนุสรณ์ในงานพระราชทานเครื่องขมาและ
ดินฝังศพนายสุธี บุญยศรีสวัสดิ์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์โพสท์พับลิชชิงจำกัด, 2520.

นุกูล ชมภูนิช. วัฒนธรรมลุ่มน้ำนครชัยศรี. มปป., 2537.

นุกูล ชมภูนิช. “ล่องเรือชมแม่น้ำนครชัยศรี” วารสารไทย. ปีที่ 19 ฉบับที่ 70 เม.ย.-มิ.ย. 2542.

นุกูล ชมภูนิช. และสัญญา สุขล้ำเลิศ. สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในจังหวัดนครปฐม. นครปฐม : เพชร
เกษมการพิมพ์, 2543.

นิโกลาส แซร์แวงส. ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม (ในแผ่นดิน
สมเด็จพระนารายณ์มหาราช) แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร พระนคร: สำนักพิมพ์ก้าวหน้า,
2506.

นิติ เอียวศรีวงศ์ วัฒนธรรมกฎหมายกับวรรณกรรมต้นรัตนโกสินทร์ เอกสารวิชาการ หมายเลข 20
สถาบันไทยคดีศึกษา กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2525.

บังอร ปิยะพันธุ์ ประวัติศาสตร์ไทย . สำนักพิมพ์กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2538.

บังอร ปิยะพันธุ์ ลาวในกรุงรัตนโกสินทร์ กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2541.

บุญนาค ตีวกุล และวัชรินทร์ ตีวกุล. *ทัศนคติและรายได้ในการทำนาข้าวเปรียบเทียบระหว่างการใช้แรงงานธรรมชาติ และเครื่องมือจักรกลของจังหวัดนครปฐม และจังหวัดราชบุรี* ในปี 2519. มปท., 2520.

ประสิน โสภณบุญ และคณะ. *การศึกษาเบื้องต้นเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวจังหวัดนครปฐม ราชบุรี สมุทรสาคร และสมุทรสงคราม*. ศูนย์บริการวิชาการ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, มปท.

ปาลเลกซ์ มงเซญอร์. *เล่าเรื่องกรุงสยาม*. สันต์ ท. โกมลบุตร (แปล). กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2520.

แผนปฏิบัติการพัฒนาชนบท : *แผนพัฒนาจังหวัดนครปฐมประจำปี* . สำนักงานจังหวัดนครปฐม, 2532.

พระธรรมปิฎก. *การพัฒนาที่ยั่งยืน* . กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สหธรรมิก, 2539.

ไพจิตร ปอศรี. *ประวัติศาสตร์เมืองนครปฐม*. ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏนครปฐม. มปป. เอกสารอัดสำเนา.

ไพฑูรย์ สายสว่าง. *ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา* เอกสารสัมมนาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย กรุงเทพฯ: คณะเศรษฐศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522.

มณฑล คงแถวทอง. *เศรษฐกิจข้าวและน้ำตาลทรายในลุ่มแม่น้ำท่าจีน พ.ศ. 2358-2453*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์, มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2527.

มหาวิทยาลัยศิลปากร. *รายงานเบื้องต้นการศึกษาโครงการลุ่มน้ำท่าจีน พ.ศ.2528*. เอกสารอัดสำเนา.

ไมเคิล ไรท์. “เมืองวาดของขุนผาเมืองอยู่นครไชยศรี” ใน *ศิลปวัฒนธรรม*. 4 (ก.พ.2537) : หน้า 55-59.

วิยะดา ทองทัต. “นครปฐมในอดีต” *อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายสุธี บุญยศรีสวัสดิ์*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์โพสท์พับลิชชิงจำกัด, 2520

วัฒนา สุภัทธีล และสุลีมาน วงศ์สุภาพ. *เกษตรกรรมทางเลือก การศึกษากรณีตัวอย่างการปรับตัวของเกษตรกรรมพื้นบ้านภาคใต้*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2540.

ศรีศักร วัลลิโภดม “นครปฐมอยู่ไหน”. *อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายสุธี บุญยศรีสวัสดิ์*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์โพสท์พับลิชชิงจำกัด, 2520.

ศรีศักร วัลลิโภดม. นครชัยศรีกับเส้นทางคมนาคมในลุ่มน้ำเจ้าพระยา. *เอกสารประกอบการสัมมนาประวัติศาสตร์โบราณคดีและศิลปวัฒนธรรมนครปฐม*. มหาวิทยาลัยศิลปากร และสมาคมศิษย์เก่าจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 20-23 ตุลาคม 2525.

ศรีศักร วัลลิโภดม. “สังคมลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา: พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลง” ใน *The Chao Praya Delta: Historical Development Dynamic and Challenges of Thailand Rice Bowl* , Kasetsart University, Bangkok. 12-15 December 2000.

ศิลปากร, กรม. *คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์*. กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, 2507.

ศิลปากร, กรม. *พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) กับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาต)*. กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, 2507.

สุภรัตน์ เลิศพานิชกุล *หาอยู่หากิน: เศรษฐกิจไทยรัตนโกสินทร์ตอนต้น* กรุงเทพฯ : มติชน, 2545.

สกินเนอร์, จี วิลเลียม. *สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์*. พรณี จัตรพลรักษ์ และคณะ, (แปล). กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2529.

สถิติจังหวัดนครปฐม,สำนักงาน. *สมุดรายงานสถิติจังหวัดนครปฐม* ฉบับ พ.ศ.2537. กรุงเทพฯ : สำนักงานสถิติแห่งชาติ , 2537.

สมประสงค์ น่วมบุญลือ และคณะ. *รายงานการศึกษาวิจัยเรื่องเมืองเก่ากำแพงแสน. เสนอต่ออำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม*. 2536. เอกสารอัดสำเนา.

สมพร ผาตินาวิน. รายงานการวิจัยเรื่อง การศึกษาสภาพและปัญหาของทรัพยากรที่ดินเพื่อวางแผนการใช้ที่ดิน จังหวัดนครปฐม .กรุงเทพฯ : ฝ่ายนโยบายและแผนการใช้ที่ดิน 1 กองวางแผนการใช้ที่ดิน กรมพัฒนาที่ดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2534.

สะท้อน ปิ่นน้อย และทองโรจน์ ทองจันทร์. รายงานการวิจัยเรื่องเศรษฐกิจการผลิตและการตลาดกุ้งก้ามกรามในเขตอำเภอบางเลน จ.นครปฐม พ.ศ.2526. กรุงเทพฯ : ภาควิชาการจัดการประมง และภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตร คณะเศรษฐศาสตร์และบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2537.

สันติ เย็นสบาย และคณะ. รายงานการวิจัย เรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับวัด :ศึกษาเฉพาะกรณีเขตอำเภอสามพราน จ.นครปฐม. กรุงเทพฯ : ภาควิชาทดสอบวิจัย คณะครู ศาสตร์ วิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา, 2521.

สัมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ. เกษตรกรรมทางเลือก การศึกษากรณีตัวอย่างการปรับตัวของเกษตรกรในพื้นที่บ้านไทยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, 2540.

สำนักงานคณะกรรมการระบบเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานกฤษฎีกา. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 พ.ศ.2540-2544. กรุงเทพฯ : เม็ดทรายพรินติ้ง. มปท.

-----, ----- . แผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 7 พ.ศ.2535-2539. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ยูไนเต็ดโปรดักชั่น, มปท.

-----, ----- . แผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 6 พ.ศ.2530-2534. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ยูไนเต็ดโปรดักชั่น, มปท.

สำนักงานจังหวัดนครปฐม บรรยายสรุปจังหวัดนครปฐม . สิงหาคม , 2542.

สำนักงานจังหวัดนครปฐม ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาค จ.นครปฐม. กระทรวงมหาดไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรศิลป์, 2528.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. แม่น้ำลำคลองสายประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, 2539.

สุภาภรณ์ จินตามณีโรจน์. รายงานการวิจัยประวัติศาสตร์สังคมของชุมชนในลุ่มน้ำท่าจีน. เสนอต่อศูนย์วิจัยมหาวิทยาลัยศิลปากร, 2532. เอกสารอัดสำเนา.

สุวิทย์ ไพทยวัฒน์. วัฒนากาการเศรษฐกิจชนบทในภาคกลางของประเทศไทย พ.ศ. 2394-2475 กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2521.

สุนทรี อาสะไวย์. ประวัติคลองรังสิต : การพัฒนาที่ดินและผลกระทบต่อสังคม พ.ศ.2431-2457. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ธรรมศาสตร์ ร่วมกับมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์ละมนุษยศาสตร์, 2530.

หจข., ร.5 ม.2.14 /60. “พระอินทราภิบาลทำรายงานตรวจราชการเมืองนครไชยศรี.”

อดิน รพีพัฒน์ ม.ร.ว. ปัญหาการพัฒนาชนบท “ยกกระบัตร์” โครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่กลอง สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2531.

อนุชาติ พวงสำลี (บรรณาธิการ). ทิศบ้านทางเมืองบนเส้นทางประชาสังคมไทย. กรุงเทพฯ : สถาบันการเรียนรู้และพัฒนาประชาสังคม, 2543.

อุทอง ประศาสน์วินิจัย. การเลือกพืชที่จะปลูกภายใต้บริบทแห่งชีวิต : ทบทวนวิธี “มอง” การตัดสินใจของชาวนา วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร. ปีที่ 19-20 ฉบับที่ 1 พ.ศ. 2543 หน้า 40-90.

อานันท์ กาญจนพันธุ์ (บรรณาธิการ). พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร กระบวนทัศน์และนโยบาย. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2543.

อานันท์ กาญจนพันธุ์ (บรรณาธิการ). พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร สถานการณ์ในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2543.

เอี่ยม ทองดี และคณะ . พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของชุมชน. สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท, 2543 . เอกสารอัดสำเนา.

Kasetsart University, Institut de Recherche Pour le De velopment, Chulalongkorn University, CUSRI, Kyoto University and CSEAS.Proceeding of the International Conference : The Chao Phraya Delta : Historical Development, Dynamics and

Challenges of Thailand's Rice Bowl. Vol 1,2., 12-15 December 2000 at Kasetsart University, Bangkok.

รายนามผู้ให้สัมภาษณ์

1.นายกิตติ แต้วพานิช	27.นายประทีป พรหมสุรินทร์
2.นางกิม สอนน้อย	28.นายเล้ง ภู่วี
3.นางกิมเว้ง เอี้ยววัฒนพงษ์	29.นายสมชาย ชื่นอินทร์งาม
4.พระครูโกมุทสมานคุณ	30.นายสำราญ พันธุ์สมบุญ
5.นางใจ่ม่วย แซ่แต้	31.นายสันติ เย็นสบาย
6.นางจรรยา สกุลลิ้ม	32.นายศักดิ์ชัย สุทธินันท์
7.นายจรรยา แก้วบุปผา	33.นางศิริพร เพชรงาม
8.นายฉลอม จันทร์กลัด	34.นายวิรัตน์ น้อยประชา
9.นายชะเอม สุนทรอำไพ	35.นายวิรัช พลชัย
10.นายชาญศักดิ์ วุฒิสังคะ	36.นายวินัย สุจริต
11.นายชาติรี ฤทธิคำพร	37.นายสมพงษ์ เฟื่องบางหลวง
12.นายแซม วาทีทอง	38.นายสนิท การะเวก
13.นางเทียมจันทร์ พรสวัสดิ์	39.พระครูพิทักษ์สุขวัฒน์
14.นายนิคม เจริญลักษณ์	40.จ.อ.ไพศาล เพชรภูณ
15.นายภูกล ชมภูนิช	41.นางมณฑา แต้วพานิช
16.นายบัญชา วุฒิสังคะ	42.นางละม้าย เชื้อ
17.นายบุญช่วย จรดล	43.นายมนัส แก้วบุชา
18.นายบุญต่อ ชาวสำอางค์	44.นางม่วงเดือน ตามเสวีวิไล
19.นายบุญเลิศ เย็นสบาย	45.นายมานะ เกียรทวิ
20.นายพิชัย ลิ้มมัย	46.นายยงยศ แซ่มเพชร
21.นายพยอม อินทร์กระทีก	47.นางยุพิน สุจิตกูร
22.นายปรีชา ไหญ่สิมา	48.นางละม้าย เชื้อบ้านทอง
23.พระอธิการประวัติ ปวัตติโก	49.นางสอางค์ อินทร
24.นายประสงค์ พงศ์พิริยะจิต	50.น.ส.สำราญ แต้วพานิช
25.นายประเสริฐ ชื่นอินทร์งาม	51.นายสายันต์ ชนประชา
26.นายประชุม พุ่มเพชร	52.นางสไบ ลิ้มสกุล
53.นางสำออย สิงห์ประชา	60.นางสอางค์ อินทร

54.พระครูโสภณสาธุการ

55.นายสุเทพ ชัชวาลย์

56.นายเสงี่ยม เถียรทวี

57.เจ้าอาวาสวัดบางไผ่นารถ

58.นายสมบุญ เดชะสิริบุญ

59.นายโสภณ ประกอบบุญ

61.นางอารีย์ สุนทรอำไพ

62.นายอุบล กลิ่นรอด

63.นายอุดม แก้วบุปผา

64.นายสมเกียรติ สุนทรอำไพ

65.นายสุธรรม จันทร์เพ็ญ

66.นายอภิวัฒน์ พันธุ์ประชา